UPTON SINCLAIR - ALTIN ZİNCİR

UPTON SINCLAIR
ALTIN ZİNCİR

UPTON SİNCLAİR

ALTIN ZİNCİR

2.10-1973
Refik D.nç

Çeviren
EMİN TÜRK ELİÇİN

may yayınları
Atasaray Cağaloğlu - İstanbul

KAPAK DÜZENİ
SAİD MADEN

Bu kitap 1966 yılında yayınlandı

OG'un OĞLU OGİ

İsadan önce 98073 yılında - şu halde bundan yüz bin evvel - güzel bir akşam üstü Og'un oğlu Ogi mağarasının önünde yanan ateşin başında oturuyordu. Yağlı dudaklarını yalıyor ve yine yağa batmış parmaklarını göğsünü kaplıyan sık kumral kıllara siliyordu. Dudakları ve parmakları üzerindeki yağ, ateste kızartmış olduğu bir yaban öküzündendi. Kabilesi bütün gün av peşinde koşmuş ve ürkünç öküzün gözüne kargıyı Ogi kendi sokmuştu. O genç ve yiğitti. Şimdi etin aslan payı midesinde dinleniyordu. Uykudan ağırlaşmış gözleriyle ateşin karşısında otururken o günkü avın serüveni düş gibi biyol daha kafasından geçiyordu.

Elinde tuttuğu şişle oynuyor ve yere çizgiler yapıyordu. Birdenbire, yarı şuurlu, bu çizgilerin şekillendiğini farketti: Uzun bir çizgi; yaban öküzünün gövdesi, önde iki kısa çizgi: ön bacaklar, arkada yine iki çizgi: arka bacaklar, önde bir çizgi daha: baş! Ogi'nin damarlarından acayip bir titreme geçti. Korkunç hayvan, kumdaki çizgilerin büyüsüyle dirilmiş olarak önünde duruyordu. Ogi ilk resmi yapmıştı.

Şimdi ise onu korku sarmış bulunuyordu. O korkuların hâkim olduğu bir dünyada yaşıyordu; düşünmeye cüret etmeden önce hareket etmeye mecburdu. Büyülü hayvandan hiçbir eser kalmayıncaya kadar kumdaki çizgileri acele sildi. Ürkek ürkek gerisine baktı. Yaban öküzünün ruhunu uğursuz büyüsüyle mağaraya getirmiş olmaktan korkuyor, hem de ateş başında uyukluyan kabile arkadaşlarının küstahlığını farkedip etmediklerinden emin olmak istiyordu.

Fakat hiç bir fenalık olmadı. Ne Ogi'nin karnındaki et şu yaz gecesinde cinlere dönüştü, ne bir şişin keskin ucuyla onu deldi, ne de bir ağaç gövdesi üzerine devrildi. Bu hal onun ertesi akşam aynı arzuya kapılmasına sebep oldu. Dünkü çizgileri yeniden hatırlıyarak ateşin karşısında çömelip büyük yaban öküzünü bir kere daha hortlatmak cüretinde bulundu: Hayvan başını sallıyor ve düşmanlarına karşı burnundan alev gibi soluk çıkarıyordu. Sonra Ogi daha ileri gitti: Yukarıdan aşağı düz bir çizgi ile alnına iki çatal ve en üstüne bir yuvarlak resmetti. Ogi'nin ta kendisi, uzun kargısıyla ürkünç hayvanın hücumunu defediyordu!.

Bu bile kara bir sihirbazlık olarak gözükmedi. Ogi ne hastalandı, ne yıldırım düştü, ne de devrilen bir ağacın altında kaldı. Yavaş yavaş ona yeni fikirler geliyordu: Yaban öküzünün gövdesini artık iki çizgi ile gösteriyor, kısa çizgilerle uzun kıllı derisini, bir dairecikle hayvanın, kendisini titreten kinle dolu gözünü yapıyordu. Bu «resim öküz» ün Ogi'ye verdiği dehşeti belki hiç bir kabile arkadaşı, canlı bir öküzün karşısında duymamıştı.

Böyle büyük bir büyü şüphesiz ki uzun müddet gizli kalamazdı. Ögi'yi gizlice yaptığı yaban öküzünü kabileye göstermek için yenilmez bir arzu kapladı ve bu suretle büyük heyecan uyandırdı. Kabile arkadaşları ortada bir mucize bulunduğunu onaylıyordu. Hayvanı hemen tanı-

mışlardı: Yaban öküzü hiç şüphesiz o! Bu benzeyişin kendilerinde uyandırdığı sevinç onları coşturuyordu.

— 99963 yıl sonra, bu kitabın yazarı bir çocuk iken, konuk bulunduğu bir zengin evinde üç tablo görmüştü. Tablolar yemek odasında bulunuyor ve iştah hisleri uyandırıyordu. Birisi bir tabak içinde üç şeftali, birisi ipe dizilmiş yarım düzine balık, üçüncüsü de boyunlarından asılmış iki keklik gösteriyordu. Ogi'nin kabiledaşları - ki simdi kendilerine Baltimür'ün ticaret ve endüstriciler birliği adını veriyorlardı - bu salonda seçkin konuklar olarak bulunuyor ve şu olağanüstü sihirbazlığa hayret ediyorlardı. Bunlar sanat eseri idi; bunu hepsi biliyordu, hem de sebepten olduğunu da pek iyi biliyordu. Balıklar hakkında şöyle konuşuyorlardı: «Pulların nasıl parladıkları belli oluyor», şeftaliler hakkında: «İnsanın tüylerini parmaklariyle oğacağı geliyor» keklikler hakkında: «Tüyleri arasına parmak sokulabilir sanılıyor!» —

İlk heyecan yatıştıktan sonra mağara sâkinlerini toptan bir korku kapladı. Yaban öküzü müthiş bir hayvandı; onu öldürmek zati yetesiye zor bir işti, kızgın ruhunu hortlatmak ise artık felâkete meydan okumak demekti. Mağaranın karşısındaki kutsal dağın üzerinde bütün yaban öküzlerini yaratmış olan Büyük Avcı yaşıyordu; o her halde kendi öküzlerini yeniden yaratanları kıskanırdı. Sihir ile uğraşmak hakkı yalnız Büyük Avcıyı ziyaret eden ve sihir formüllerini tanıyan kabile sihirbazına vergiydi. Bu herhangi bir kabile delikanlısına düşmezdi. Ondan dolayı, sihirbaz Ogi'nın resimlerini ayaklariyle bozarken kanun yapan kabile başbuğu da onu mağaradan kovuyor ve yırtıcı kaplanların pusu kurduğu karanlık gecenin içine atıyordu.

— Geçen kış bu kitabın yazarı bir akşam 43 numaralı cadde ile Broadway arasında geliş gidişin pek sık olduğu yerde dururken büyük bir binanın üzerinde mavi ışıklarla şu yazının parladığını görmüştü: «Evamirî Aşere». Binaya girmiş ve gümüş parıltılı bir perdenin üzerinde şimşek çaktığını, ««sahne gürültüsü» koptuğunu, şimşek ve gök gürültüsü ile bulutlar arasından ikinci emrin fırlayıp çıktığını görmüştü: «Ne gökte, ne yerde, ne de yerin altında ve suyun içinde bulunanlara dair kendinize bir resim ve benzeti uydurmayınız! —

Ogi başka bir mağara buldu ve yırtıcı kaplandan

kurtuldu. Ne sihirbazın lağneti, ne Büyük Avcının on emri kuna yaban öküzünün resmini yaparken duyduğu kutsal ürperişi onun kafasından silememişti. Hem şimdi yalnızken sihir yapmaya bol bol vakti vardı. Yumuşak, kırmızı taslar bularak mağarasının duvarlarını her türlü hayvan resimleriyle dolduruyordu. Sonraları kabilenin gençleri onu gizlice ziyaret ederek yasak sevinci birlikte duymaya başladılar.

— Ben sizi büyük şehrimizin ana caddesinde, kapısı üzerinde alev harfler parlıyan bir mağaraya götürebilirim. Orada Ogi'nin büyüsünü görebilirsiniz. Bunlar ufak kutularda saklıdırlar. Onlara ufaklık para atılınca içlerinde ne varsa gözünüzün önüne serilir. Bu mağaranın bir bölümü şu levhayı taşır: «Yalnız erkeklere mahsus» -

Zaman yürüyüp giderken kabilenin beyi ile ikinci beyi, baş sihirbazı ile ikinci sihirbazı arasında kavga koptu. Ogi'nin sihirini duymuş olan isyancılar onu kıymetlendirmeye karar verdiler. Gizli bir toplantı da âsi sihirbaz bir nutuk söyliyerek Büyük Avcı ile bir konuşma yaptığını ve Büyük Avcı «bizzat tecelli» ederek Ogi'ye sihir ile yaban öküzünü yapıp yine sihir avlariyle öldürmek için izin verdiğini bildirdi. Başka deyimle Sihirbaz Ogi'nn «ilham almış bir sanatçı» olduğunu söyledi. Eğer Ogi ile dostları yeni partiye, iktidara gelmek için yardım etmeyi kabul ederlerse Ogi saray ressamı olacak ve yaptığı kargacık burgacıklar kutsal ilân edilecekti. Tabii Ogi ile arkadaşları teklifi büyük bir sevinçle karşıladılar. Dostların çoğu da Ogi kadar iyi resim yapmayı öğrenmişler ve aynı şekilde «ilham alan sanatçı» lar olmak istiyorlardı. Kabilenin mağaralarını ve silâhlarını resimler ve işaretlerle süsliyeceklerdi.

Fakat isyancı sihirbaz bir şart koymuştu: Ogi ile dostları yalnız onun sihir hünerlerini tasvir etmek göreviyle yükümlü olacaklardı. Bir av tasvir etmek isterlerse avı idare edenin yeni bey olduğunu belli edecekler ve onu onurlu, görkemli göstereceklerdi. Ogi ile öğrencileri kendilerine avcılar ve yaban öküzleri yapmak yetkisi verildikten sonra bunların şu veya bu avcı ve yaban öküzü olmasının önemli olmadığı şeklinde karşılık verdiler. Sanatın politika ve propaganda ile ilgisi yoktu. Pazarlık olup bitmişti. İsyancıların bayrağı rüzgârda dalgalanıyordu. İkinci Bey kabilenin başına geçmiş, yeni si-

hirbaz da mağaranın bucağında yabanöküzü derisinin arkasında büyülerine başlamıştı. Ogi'ye her ikisine dair bir çok resimler yapmak düşüyordu.

— Ben kıral saraylarını, bir çok memleketin kilise ve mabetlerini gezdim ve sıra sıra kabile beyleri portresi gördüm. Bunlar muhteşem üniformalara bürünmüş, başlarında altın taçlar ve pırıltılı mücevherler taşıyan insanlardı: Bunlara Kayzer, Kıral, Prens, Endüstri kaptanı, Ticaret Odası Reisi.. v.b. diyorlardı. Sihirbaz portreleri ve büstleri de gördüm; bunlara Papa, Kardinal, Bisöf, Abt ve Üniversite Rektörü deniyordu. Resimlerin nepsine birden de «Eski üstatlar» deniyordu. —

Ogi böylece saray ressamı olmuş, kabilesinin kahramanlıklarını ebedileştiriyordu. Kabilesi başka kabilelere karşı sefere çıktı mı Ogi kendilerinin güzelliklerini ve düşmanlarının çirkinliklerini gösteren resimler yapıyordu.

— Benim kabilem savaşa giderken de yüksek ücretler ödenen magazin ressamları kavga parolaları haykıran bâkireler yapıyorlar ve bunlar, «hürriyet istikrazı» için kampanya adını alıyorlardı. Kabilenin hikâyecileri ise hep birden harpçi oluyorlar ve kendilerine «Polis hafiyesi - Vigilanten» diyorlardı. —

Ogi tekniğini ileri götürerek her çeşit hayvan ve insanı gösterebilir olmuştu. Sihirinin ünü her tarafa yayılıyor, başka kabileler gelip süslü mağaraları ziyaret ediyor, Ogi'nin maharetine hayran oluyor ve derin saygılarla ilhamlı sanatçının önünde eğiliyorlardı.

Ogi'nin şöhreti ve sihirli sanatı kabilenin genç kadınlarını heyecana getiriyordu. Kendilerini onun ayaklarına atıyorlar ve bu suretle yeteneklerini gelecek kuşaklara iletiyorlardı.

— Avrupanın sanat galerilerinde kilometrelerce Madonna seyrettim. Kederli ve gülümser, altın bukleli ve kara saçlı Madonnalar; fakat içlerinde tombul, manikürlü, dikkatle taranmış ve kadife ile ipeğe bürünmüş olmıyan bir tanesi yoktu. Tabii bir saray ressamının, bir papa veya kardinalin sevgilisine de ancak böylesi yaraşırdı. —

Ogi'nin oğulları ve torunları babalarının sihirli sanatını gittikçe olgunlaştırıyor ve etkisini arttıracak ça-

reler buluyorlardı. Ikin çamurdan ve az sonra da ağaç ve taştan figürler yapmayı öğrendiler.

— Büyük harpten az önce Berlin'de bulunuyordum. Birgün bir dostumla birlikte araba gezintisi yaparak «Zafer Bulvarı - Siegesallee»ndan geçiyorduk. İki yanımız beyaz mermerden devlerle dolu idi: Miğferli ve tepeden tırnağa silâhlı, kıral veya bişof kılıklı, kılıç veya asa, savaş baltası veya bişof bastonu sallıyan devler! Ben, basit bir barbar, şu heybetli manzaraya gülmeye başladım. Fakat dostum sararark elini ağzıma kapadı ve arabayıcıyı göstererek Hohenzolern hanedanının başbuğlara sadık bir arabacı tarafından doğrudan doğruya polise götürülüp teslim edildiğinin çok görüldüğünü fısıldadı. —

Ogi oğulları kuş seslerini de taklide muvaffak oldular ve böylece ilk aşkın tutkusunu yarattılar. Gök gürültüsünün ve silâh şakırtılarının taklidi sayesinde ise avların ve savaşların bütün fevkalâdeliklerini veriyorlardı.

— 1870 yılında Mısır Hidivi atalarının boğazlaşmalarını en iyi canlandıran sanatçıya, yani Ogi torunlarından bir sihirbaza on bin İngiliz lirası ödül koymuştu. Bugün silâh fabrikatörü baylar akşam elbiselerini giyip besili ve mücevher yüklü karılarını kollarına takarak operaya gidiyorlar ve sevgili «Aida» larını (1) seyrediyorlar. —

Ogi'nin torunları av maceralarını canlandırmayı pek iyi öğrenmişlerdi. Müzikle sarhoş olarak mağara ateşinin yöresinde dansediyorlar, kargılarını bir yaban öküzünün gözüne saplıyorlar, yere düşünce bağırışıyorlar ve etin hayalî tadıyla dudaklarını yalayıp dillerini şapırdatıyorlardı.

3333 kuşak geldi geçti ve her kuşaktaki Ogi çocukları başbuğlara ve sihir rahiplerine karşı ilişkileri meselesini halletmek zorunluluğunda kaldı. Ogi'nin kendisi de avcı idi, o da yaban öküzü öldürmüş, parçalamış ve kızartmıştı. Torunları ise çoktan beri eline bir mızrak alıp da bir yaban öküzüne fırlatmıyordu. Onlar hayâl uzmanı olmuşlar, elleri yalnız fırça, kurşun kalem ve yazı makinesi tuşlarından anlar bir hale gelmiştir.

---

1) «Aida» Operası için Verdi'ye.

Bu yüzden kabilelerinden kovulacak olsalar yırtıcı kaplandan kurtulup kendilerine ve güzel karılarına et tedarik etmekten acizdirler. Bu acz onları gittikçe başbuğların ve rahiplerin baskısına daha fazla esir etmektedir. Onun için her zamandan daha fazla bu efendiler tarafından onaylanan resimler yapmıya ve kitap yazmıya zorunluydular. Her zamandan daha fazla kendi kabilelerinin adetlerini beğenip öğmeye ve bütün öteki yer ve gök kabilelerinin üstüne çıkarmaya borçludurlar.

2

SANATÇI KİMDENDİR?..

Ogi torunları bazı sanat şekilleri yarattılar. Bunların en can sıkıcı olanı şüphesiz parabel, yani herhangi ahlakî bir ders vermek istiyen küçük hikâye şeklidir. Onun için Ogi ile evlâdını mümkün olduğu kadar çabuk bir yana bırakarak bu kitabın sanatçıyla maldar sınıf arasındaki ilişkilere dair bir inceleme olduğunu söyleyivereceğim. İnsanlık tarihinin ilk doğuşundan bu yana sanatçının yalnız bir tek yolda ün ve başarı elde ettiği tezi ileri sürülecektir: Hâkim sınıfları öğmek, ululamak suretiyle ve onların hizmetinde kalarak. Onları eğlendirmek ve parlak renklerle tasvir etmek, sonra onların esir ve uşaklarına efendilerini nasıl sayacaklarını ve onlardan nasıl korkacaklarını öğretmek mecburiyetinde idi.

Ben bu kitapta sanatçıyı, sandığıma göre yeni bir görüş noktasından inceleyeceğim. Şöyle soracağım: O ekmeğini nasıl kazanıyor ve onun için ne yapıyor? Onun cebini dışına çevirerek içinde ne olduğunu görmek ve nereden alındığını anmak istiyorum. Çoktanberi din adamlarına, gazetecilere, profesörlere ve üniversite rektörlerine sorup durduğum soruyu ona da soracağım: Kimdensin ve niçin?

Sanatların «sınıf kavgası» ilkesinden açıklaması olacaktır bu kitâp. Sanat eserleri, hem hâkim sınıfların elinde bir propaganda ve baskı aracı olarak, hem de iktidara doğru yönelen sınıfların elinde bir hücum aracı olarak gözden geçirilecektir. Tenkitçi otoriteler tarafından tanınıp taktir edilmiş sanatçılar alınacak ve ne oranda hâkim sınıfın hizmetçisi ve savunucusu oldukları gösterilecektir. İhtilâlci sanatçılarla da ilgilenilecek ve efen-

dilere hizmetten uzak durmalarını ne ile ödemeye mecbur oldukları araştırılacaktır.

Bugünkü insanlık sanatın ne olduğu ve gerçekte ne olması gerektiği konusunda tamamiyle yanlış bir anlayışa sahiptir. Güzellik ve anlatım hakkındaki ölçüleri yanlış ve zararlıdır. Bunlar altı tane büyük sanat yalanıdır ki biz bu kitapta ortaya dökmek ve tartışmak istiyoruz :

Birinci yalan : Sanat sanat içindir, sanatın en son amacı, sanatçının tek gerçek ödevi biçimi geliştirmektir. Bu yalan pörsüyen sanatçıların buldukları bahanedir; Bu düşüncenin hakim olduğu yerde yalnız sanatçı değil, içinde yetiştiği toplum da dejenere olmuştur.

İkinci yalan : Snopların iddiası. Buna göre sanat esrarlı bir şey, sayılı kimselere (kitleye değil) hitap eden bir şeydir. Burada görülecektir ki büyük sanat, pek az müstesnalarla, daima halkça anlaşılır olmuş ve kütlelere etki etmiştir.

Üçüncü yalan: Sanat geleneği yalanı; genç sanatçının eski örneklere uymak ve yalnız klâsiklerden öğrenmek zorunda oldukları fikri. Burada görülecektir ki gerçekten yaşama gücünde olan sanatçılar kendi biçimlerini kendileri yaratırlar ve günümüzün sanat tekniği şu eski zamanınkilere üstündür.

Dördüncü yalan: Sanat diletanlığının anlayışı; buna göre sanatın hedefi eğlenme ve avunma, gündelik hayatın üzüntülerinden sıyrılmadır. Bu yalan manevî noksanın ve aczin ürünüdür: Sanatın gerçek hedefi realitenin değiştirilmesindedir.

Beşinci yalan : Sanatın etikle hiç bir alışverişi yoktur. Halbuki sanatçının etik meseleler karşısında vaziyet almamasına imkân yoktur. Çünkü her proplemin de etik bir yüzü vardır.

Altıncı yalan: Hakiki sanat propaganda yapmaz ve hürriyet, adalet gibi kavramlarla ilişiği yoktur. Bu iddiaya şu cevapla karşı çıkıyoruz :

Her sanat aynı zamanda propagandadır. Genellikle ve sakınılmaz surette propaganda; bazan bilmeden ama çok kere bilerek..

Gerçek sanatın propaganda yapmadığını iddia eden sanatçı ve eleştirmenler yalnız kendi propagandalarının

sanat olup başkalarının olmadığını söylemekten başka bir şey yapmamış olurlar.

Her sanat - bilerek bilmiyerek - şu sorularla uğraşır: Nasıl mutlu olunabilir? Nasıl insan ruhuna gelişme imkânları gösterilebilir? Bir kısım sanatçılar nefse hâkimiyeti öğütlerler, bir kısımları ise zevki; her ikisi de propagandacıdır. Bir çok sanatçılar, sanatın güzellik olduğunu savunurlar. Ve öyle güzellik eserleri meydana getirirler ki bunlara ancak sanat eserinin, bir sanatçının güzellik ve doğru hareket hakkındaki fikirlerini ifade eden bir araçtan başka bir şey olamayacağını isbat ederler.

Sanat nedir? Biz bunu tanımlıyacak ve doğruluğunu bu kitapta isbat etmeyi deniyeceğiz; **hem sanatkârâne mesai prosesini izlemek** suretiyle psikolojik, hem de bütün devirlerin sanat eserlerini tahlil etmek suretiyle tarihi olarak iddia ediyoruz ki:

«Sanat, hayatın, sanatçı kişiliğinin idrak ettiği biçimde bir inikâsıdır. Bu kişilik, başka kişiliklere, onlarda duygu, kanaat ve davranış değişikliği yapmak suretiyle etki eder..»

Sonra: Büyük sanat nedir?

Karşılık: **Büyük sanat eseri, gerçekten büyük ve hayati önemde bir propagandanın belirli bir zamandaki sanat biçimine göre mümkün olan bütün teknik mükemmeliyetle ifade edilmesi sayesinde meydana gelir.**

Belirli bir propagandanın gerçekten büyük ve hayati önemde olup olmadığını ancak insanlığın pratik tecrübesi tayin edebilir. Bizzat sanatçı kendi propagandasının son derece önemli olduğunu sanabilir de insanlığın tecrübeleri ona rağmen ispat edebilir ki bu önem pek zayıftır. Yüzyıllar boyunca sanat eseri sayılan şey birdenbire değersiz bir paçavra haline gelebilir. Fakat sanatçı ruhi çalışması ve sıkı düşünme disiplini sayesinde gerçek bir ilerleme yolu bulduğu, insanları sarsan duyguları açıkladığı, yenmeye zorunlu oldukları tehlikeleri, getirmeye mecbur oldukları kurbanları, tadabilecekleri yeni sevinçleri gösterdiği, sanat tekniğini geliştirerek inançlarını açık ve canlı olarak verdiği zaman ve ancak bu taktirde gerçekten ölmez sanat eseri yaratmış olur.

Tabii herşey bizim propaganda kelimesine verdiği-

miz anlama bağlıdır. Ona doğru bir anlam vermek zorundayız. Lexikon «propaganda» yı şöyle tarif ediyor: «Bir inanç veya fiile yardım veya mesnet kazanmak için sistematik bir surette sarfedilen gayret «Propaganda özündeki özelliğe yahut propagandacının motiflerine göre iyi veya fena olabilir.»

Bazı görüş ve inanışlar bize tabii görünürler ve doğrudan doğruya kabul edilirler; bunlara bir şiir veya herhangi bir sanat eserinde rastlıyacak olsak hiç de tandanslı bulmayız. Örneğin şairin şu sevgili konusunu alalım: Tabii ilcaları takip etmek; bu hoş bir şeydir ve bize bu öğütleri veren şair asla emniyetsizlik ve muhalefetle karşılanmaz.

Amma bizden dikkat ve irade gücü istiyen fikirler söz konusu ise bizi rahatsız edip sıkıcı ve iğrendirici bir etki uyandırırlar. Biz de o zaman tandanslı kelimesini onaylamadığımızı belirten bir deyim olarak kullanırız. İhtiyar şair Herrick bize öğütlüyor:

«Gül tomurcuklarını elinizden geldikçe koparınız,
Geçen bir daha gelmez
Daha bugün gülünsiyen çiçek,
Yarın ölmüş olacaktır.»

Burada hayata karşı toleranslı durum ifade edilmiştir. Şair öğüdünü beyitlerle, güzel bir benzetme içinde saklı olarak veriyor; onun için de öğüt şiir olmuş. Ama biz buna tandanslı demiye kalksaydık eleştirmeciler bir ağızdan gülünç bir abartma yaptığımızı söylerlerdi.

Ona karşılık bir de Matthew Arnold'un şu dört mısrağına bakın:

«Bir saldırış daha, sonra susun!
Bırakın galipler, eğer yaklaşırlarsa,
Ve eğer delilliğin bentleri yıkılırsa
Siperler üstünde cesetlerinizi bulsunlar.»

Burada birincisine aykırı bir şey isteniyor: Şair, gerçek ve doğruluk adına döğüşmemizi istiyor. O da, Herrick gibi bir benzetme seçiyor ve dileğini uyumlu kelimelerle söylüyor. Şiir olmak bakımından onun beyitleri Herrick'inki ile aynı değerdedir. Amma bunu tandanslı bulacak olsak hiç bir eleştirmecinin karşı koymasına uğramazdık.

Aynı şey sınıf kavgası için de doğrudur. İnsan ister sanat eserlerini, ister realiteyi değerlendirsin, - daima mevcut toplum düzenini itirazsız benimsemek, büyüklere, güçlülere ve zenginlere hayran olmak eğilimindedir. Bunun yanında «kirli ve çirkin» işçilerin ruhunda çok kere mükemmel özellikler ve olağanüstü kahramanlık cesareti bulunduğunu öğrenmek bir çok insanlara üzüntü veriyor. Böyle fikirlerden huzursuzluk duyanlar istikrahlarını mücadele halinde bulundukları kimselere naklediyorlar. Bu yüzden bütün ortadoks eleştirmenler İsa ile Tolstoy'un propagandacı olduklarını, Shakespeare ile Goethe'nin saf, yaratıcı sanatçılar olduklarını söylerler. «Sanat» ile «Propaganda» arasında bu ayırımı yapmak düpedüz sınıfsal bir ayırım yapmaktır. Ve bu aslında hakim sınıfların tipik bir propagandasıdır. İnsanların zihnini karıştırmak, yanlış hayat ve sanat görüşleri içinde tutsak tutmak için kullandıkları bir araçtır.

3

SANAT VE KİŞİLİK

Sanat en köksel başlangıcında insanın realiteyi tekrar edebilmek sınamasından ibarettir. İnsan bu psınamayı iki amaçla yapar: 1 - Onu kendi kafasında saklamak için, 2 - Onu başkalarına nakledebilmek için. Ogi nasıl yaban öküzünün etini mümkün olduğu kadar uzun zaman tatmak isterse öküzün hatırasını da mümkün olduğu kadar uzun zaman tatmak istiyecek ve resmini sık sık gözden geçirecektir. Öylece yaban öküzünün etini bir ziyafette adamlarına üleştirirken olduğu gibi yaban öküzüne ait bir şarkı, bir resim, yahut avın tasviri ya da danslar vasıtasiyle temsili sırasında da şöhret ve çıkar elde edecektir.

Ona göre iki gereklilik buluyoruz; ikincisi daha ziyade sosyaldir. Bu dilek, başkalarına fikir ve his naklet-mek arzusu, sanatın ana motifi ve değerinin en kesin öğesi oluyor. Biz Ogi'nin av anılarını korkusunu, kavgasını, kaba ve kör kuvvetlere karşı kazandığı zaferi bölüşüyoruz. Bunu kendi küçük Ogi'lerinizde deneyiniz, göreceksiniz ki onlar yaban öküzü avına dair hikâyelerden hiç usanmazlar ve - önemlisi budur - haberi dinlerken başkalarının ruhunda yaşarlar ve o suretle sosyal

varlıklar haline gelirler. İnsan cinsi, yüzyıllar boyunca büyük medeni gücünü, başkalariyle birlikte yaşama fantazisini bu suretle geliştire geliştire kabilelerden uluslar yaptığı gibi en sonunda uluslardan da birleşmiş insanlığı meydana getirecektir.

Realitenin tasviri ya da resmi ile elde ettiğimiz zevkler çeşitlidir. Başta bir şeyi tanımanın uyandırdığı memnunluk duygusuyle bilmece hallindeki ilkel sevinme gelir. Nisbeten daha gelişmiş şekilde teferruatı tanımak zevki vardır. «Bu, şu bizim Yusuf, deriz, hattâ burnunun üstündeki ben bile belli» Ya da «tüylerinin arasına parmak sokulabilir sanılıyor» diyoruz. Ama san'atta esaslı olan bu mudur diyeceksiniz? Her halde değil, çünkü aksi taktirde Ogi evlâdı fotoğrafın icadıyla yeryüzünden kalkmış olurdu. Biz bugün bir fotoğrafı mikroskopla inceliyerek sayısız yeni teferruat görebiliriz; bu Ogi evlâdından birinin meydana getirebileceğinden çok, çok ileri bir mucizedir.

Hayatımda ilk tanıdığım sanatçı bir ressamdı. I. G. Brown. Gazete satıcısı, köy delikanlısı ve köy dükkânlarında bağdaş kuran şu eski ilginç tipleri cizerdi. Onu bu çalışması sırasında ilgiyle gözlemim altında tutar konu peşinde onunla birlikte köy köy dolaşırdım. O zaman beni etkilemiş olan iki şeyi tastamam hatırlarım. Sevimli kır sakalı ile, kolunu kaybetmiş olan eski bir gaziyi çizmesini teklif ettiğim zaman gösterdiği dehşeti. Kütlük sakatlık mı, korkunç şey. Bir sanatcı asla böyle bir konu seçemez.

Fakat biz mikroskobinin en yüksek sanat olduğunu farzetseydik bile kişiliğin nüfuzu arka plâna düşmezdi. Ondan sonra dahi şu soru kalırdı: Objektif neyin üzerine çevriliyor?

Az daha büyüyünce büyük sanatcılardan bazısının sık sık küt ve sakatları tasvir ettiklerini keşfettim. «Eski üstat» ların haça germe ve işkence levhalarını, Dore'nin kâbus tablolarını, Werenshtschagin'in muharebe resimlerini gördüm. O suretle insan varlığının derinliklerini kavramıya çalışanlarla çocukların ya da çocuk gibi büyüklerin alkışlarıyla yetinenleri birbirinden ayırmayı öğrendim. Brown bir realistti, yani seçtiği konuyu tıpkı gördüğü gibi resmediyordu. Fakat sanatçı gözü acı ve

başarısızlık ifade eden herşey önünde kapalı kaldığından sahne, santimantal bir hayat tanımlaması bıraktı.

Bir çok sanatçılar kişiliklerini eserlerine çok daha kuvvetle zorlarlar. Seçtikleri konuyu aynen verecekleri yerde değiştirirler, şu ya da bu tarafını belirtirler; buna «idealize etmek» denir. Genellikle bu kelimenin, inceleyicinin zevkine uyarak bir şeyi olduğundan daha hoş ve güzel göstermek anlamına geldiği kabul ediliyorsa da bu yanlış bir tanımlamadır. Bir konuyu idealize etmek demek belirli bir görüş ya da fikre göre değiştirmek, ona bu fikri ifade ettirmek demektir; ister hoş, ister nahoş olsun! Henry James tanınmış bir adamın resmini yapan bir ressam hakkında bir küçük hikâye yazmıştı. Ressam modelinin sahteliğini ve alçaklığını tanıyor ve portresinde ifade ediyordu. Adamı olduğu gibi dünyaya gösteriyor ve karısının kendisini terketmesine sebep oluyordu. Bu da «idealize etmek» demektir ve şüphesiz ki böyle bir metot kullanan portre ressamı pek az müşteri bulacaktır.

Bu gibi hallerde ne olur, bunu Ogi, kabilesinin başbuğ ve büyücüsünün resmini yapmaya davet edilince görmüştük. Hohenzolernlerin son büyük kahramanı, ki zafer bulvarında diktirdiği beyaz devler üzerine ben öyle saygısızca gülmüştüm, çolaktır ve bu onun tavus ruhuna dayanılmaz bir azap vermektedir. O yüzden resimlerinde daima sol kolu saklı olarak görünür. Ya yaptırdığı o sayısız portreler? Ressamlardan birinin ona sağlam bir kol hediye etmeyi ihmal ettiğini sanır mısınız? Aynı prensiple bütün Mısır Ogi'leri de hükümdarlarını daima doğadan çok büyük gösterirlerdi. Oysa ki sağlam bir memleketin hükümdarı pekalâ savaşçılarından daha küçük yapılı olabilirdi ve böyle olması çocukluğundanberi nazlı ve yumuşak terbiye görmesinin tabii neticesi idi. Fakat o ne kadar küçük olursa sanat alışkanlığı o oranda büyük tasvir edilmesini ister.

Bu gibi suçlarından dolayı Eflâtun sanatçılara cumhuriyetinde yer vermişti. Onların hepsi yalancı ve riyakârdılar ve insanların gerçek karşısındaki saygılarını mahvediyorlardı. Gerçekte ise hükümdar ve muharipler in bu şekilde idealize edilmeleri ekseriya samimidir. Sanatçı yurtdaşlarından daha hassastır; zaten onu sanatçı yapan da budur. Isdırap ve zor karşısında titrer ve

otorite önünde gerçek bir saygı besler. Hükümdarının ruhen daha büyük olduğunu sanar; onu bedence de herkesten daha büyük göstermek suretiyle sanatçı gaipten bilici, bir düşünür gibi hareket eder ve deruni bir gerçeği açıklar. Bu bizim sanat eserlerimizde görülen snopluğu, çanak ve tahtacılığı, geleneğe tapmayı ve ondan korkmayı, öğüngenlik, gurur ve tantanayı izah eder. Her küçük kahve köşesi şairi, her hastalıklı sarsak, kuvvetli ve zalim bir düşü kutsal sayar: Nietechze sarışın hayvanını, Karlayl kahramanlarını ve onlara tapmayı, Henley kılıcını, Kipling babalarımızın, önceleri ordu kümelerinin başbuğu denen tanrısını...

4

SANATÇI VE ÖDÜLÜ

Yavaş yavaş Ogi'nin san'at kurallarını ana hatlarıyla tanımaya başlıyoruz. İki şeyi muhakkak olarak tespit edebiliriz. Ogi eşyayı doğada olduğu gibi resmetmez bir; eşyayı gördüğü gibi resmetmez iki. Birincisini yapmak zaten elinden gelmez, çünkü eşyanın gerçekte nasıl olduğunu bilmez; ikincisini zevksiz, nezaketsiz ve ahlâksız bulur. Bu yüzden eşyayı olması gerektiğini sandığı gibi ya da daha sık bir olgu olarak, başkalarının olması gerektiğine inandıkları gibi resmeder.

O halde şu soruya ulaşmış bulunuyoruz: Ogi neden dolayı eşyayı belirli bir fikre göre idealize eder de başka fikirlere göre değil? Bu gibi kararlar rastlantı mıdır? Şüphesiz hayır, insan psikolojisi, açıklamaya çalıştığımız kanunlara bağlıdır. Öyle ise Ogi'nin elini, gözünü ve beynini idare eden kanunlar hangileridir? Ona kendi «realite» sini şöyle değil böyle tasvir ettiren hangi kuvvetlerdir?

Şunu herşeyden önce söyliyeyim ki bunu Ogi'ye sormanız doğru değildir, çünkü karşılığını o da bilmez. Kendi zannettiğinden büsbütün başka türlü ve san'at eserlerini asla dünyaya tebliğ ettiği öğelere göre meydana getirmez. Delikanlı pek zekidir, öyle kurnazca bahaneler bulur ki yalnız okuyucularını değil, kendini de kandırır. Milton büyük san'at eseri yaratmak istiyenin her şeyden önce kendi hayatına başvurması gerektiğini yazıyordu. Ogi bunu harfi harfine anladı ve bir yığın meslek yalanına alıştı.

Belli birşey ki sanatçı sosyal bir ürün, kabile coşkunluklarının hükmüne tabi bir kabile üyesidir. Ama o bunu şiddetle reddeder ve kendini daha ziyade tek bir ruh, fildişi kulede oturur, kanatlı bir at üstünde havaları dolaşır, göksel ruhlar tarafından ziyaret edilir ve akıl alır, esrarlı ve müza denilen güzel kadınlar tarafından iltifatı dilenilir, olarak tasvir eder. Bununla beraber hiç değilse bir tane gerçek kadın sevmekten kendini alamaz ve bu ise çok kere asla, onun hayâli kadınlar hakkındaki duygularını paylaşmaz. Tersine: onun dikkatini kaba gerçekler üzerine çekmekten yirmi dört saatte bir öküzü erittiği, kendisini de tabii az çok ete muhtaç olup, hem de - asıl önemli olan budur - bu eti en iyi kabile geleneklerine göre, bir sanatçıyla düşüp kalkmaya başlamadan önce baba evinde alışık olduğu gibi - daima zevk duyar. Kabile kuralı ise masası üstündeki bardakların elle yontulmuş - belki, hattâ süzme - olmasını, masa örtülerinin, makine işi «san'at» olmadığından, el işlemeli olmasını ister.

Teorik olarak san'at eserlerini yalnız aydınlar için yaratan bir Ogi düşünebiliriz; ama pratik düşününce en münzevi Ögi'nin de öğmek istiyeceği bir kimsesi, sadık bir dostu ya da yaşlı bir ev bakıcısı, karısı veya çocuğu, vardır. Hattâ ıssız bir adaya düşmüş san'atçı bile birgün bir geminin sahile yanaşacağını düşünür. Genç isyancı sanatçılar ise geleceğin hayâli halkı için eserlerini yaratırlar. Ben kendi nefsime gençliğimde öyle idim. Volter bu hususta en acı ve zalim deyimi kullanır: «Gelecek kuşaklara gönderilen mektuplar nadiren adreslerine varırlar.»

Ogi'nin çevresinde bir halk olmak gereklidir. Onun için de o daima idealize ederken ve başka yalanlarını yaparken bir mesele karşısında bulunacaktır: Acaba bu toplumun hoşuna gidecek mi? Ne dereceye kadar? Ne kadar zaman? Ogi'nin beyninde doğum kontrola tabi değildir, orada sayısız düş çocuğu oluşur; bunlardan bazılarını seçerek besleyip büyütmek, ötekileri aç öldürüp gömmek zorunluluğundadır.

Günümüzde Ogi profesyonel duruma gelmiş olduğundan, kendisini besliyecek bir halk kalabalığına muhtaçtır. Hem burada söz konusu olan artık kendisi ve karısı için günde altı öküz eti porsiyonu değil, Bayan Ogi'-

ye yemeği toplum içindeki yerine uygun bir şekilde hazırlamaktır. Eklemeye gerek yoktur ki Bayan Ogi mağarada bağırıp çağırırken Ogi'nin mükemmel san'at eserleri yaratmasına imkân yoktur.

Bu muazzam karşıtlık sanatçının ruhunda 3333 kuşaktan beri yaşıyor ve daha ne kadar yaşıyacağını da kimse bilmez. Ogi'nin manevi çocukları içinde belirli bir miktarı vardır ki onun tarafından aşağılık görülen, bir kısmı da vardır ki halk tarafından hararetle kabul edilip bol bol ödenirler. Hangisini seçsin?

Karşılıklar sanatçıların ruhları kadar çeşitlidir. Yüzyıllar boyunca göreceğiz ki daima kahraman ve şehit sanatçılar gelmiş ve alaya, ısdıraba, açlığa, hapse, hattâ ateşe rağmen iyi dedikleri şeyi yapmışlardır. Bununla beraber bu gibi şartların şaheserler yaratmaya hiç de uygun olmadığı doğaldır. San'at tekniğinin gelişmesi yıllarca çalışmaya ve irdelemiye bağlıdır. Kesif ve devamlı bir konsantrasyon olmadan başkalarının duygularını inceleyip vermeye, yeni biçimler bulmaya, milyonlarca nota ve kelime toplamaya, tablolar için renk molekülleri terkip etmeye imkân yoktur. Boş zaman ve sessizlik olmadıkça bunu hiç kimse başaramaz. Onun için şu anlayışı san'at incelemesinde önemli esaslardan sayıyoruz:

«Bütün zamanlara mensup başarılı sanatçıların çoğu zamanlarının zihniyetleriyle uyuşma halinde bulunmuşlar ve hâkim kuvvetlerle kendilerini bir hissetmişlerdir.»

5

ÖLMEZLER

San'atı kim öder? Sosyal gelişmenin her aşamasında belirli sanat türleri için para verebilecek güçte belirli guruplar buluna gelmiştir. Bu guruplar, ister küçük, ister büyük olsunlar, daima sanatçının «müşteri halk»ını meydana getirirler ve böylece onun eserinin kalitesini ve karakterini tayin ederler; düdükçüye parayı veren ona istediği havayı çaldırır. Söylenmeye bile değmez, Rolls-Royce otomobilleri ne çöpçü, ne lâğımcı, ne ozan ve ne de din adamlarının beğenilerine göre yapılır. Onlar bu otomobili sağlayabilecek güçte olanlar göz önüne alınarak yapılır. Sanatçıya karşı tavrımız yanlış propaganda

yüzünden o derece karışık ve bozuk bir duruma gelmemiş olsaydı bir san'at eserini, ancak onu ısmarlayan ve ödeyen halk tabakasını tanıyarak kavramak mümkün olacağı bize pek doğal görünürdü. Bazı san'atlar elbette ucuzcadır. Balatlarla şarkılar beş para etmezler; yazılıp bir köşe başında okunabilirler. Onun için de balatlar halka yakın, yalın, insani ve çoğunlukla isyancı olurlar. Aynı şey, efsane ve aşk şarkıları için de söylenebilir. Bunlar kitap biçiminde basılmaya başlandıktan sonra çeşitli biçimler aldılar ve fantazi ürünleriyle ilgilenebilecek kadar parası olan insanlara uydular.

Primitif san'at şekillerinden başlıyarak san'atları pahalarına göre ayırıp düzenlemek ve pahalandıkları oranda aristokrat ruha ve hakim sınıfların ülkülerine yaklaştıklarını ortaya dökmek ve kanıtlamak mümkündür. Bütün san'at türleri içinde en pahalısı operadır ve o yüzden de gerçekten proleter bir opera görülmemiştir. Belki **Nibelungen'in Mücadelesi**'ni istisna etmek gerektir. Ama yine de tandans bir masal şekli içinde o kadar iyi gizlenmiştir ki onun tahrikçi ruhunu ortaya çıkarmak için bir Bernard Shaw yeteneği gereklidir.

Bir kaç yıl önce New York'un siyasal hayatında çok nüfuzlu bir endüstri kaptaniyle konuşuyordum. Ben yargıçlarımızın rüşvet yiyiciliklerinden söz ederken o bir gülümseme ile karşı çıkıyordu: «Bizim yargıçlarımız satın alınmış değiller, sadece iyi seçilmişlerdir» Aynı şey bizim tanınmış ve başarılı sanatçılarımız için de doğrudur; iç güdüleriyle hakim sınıflara tutunur ve efendilerine gönüllü olarak ve mutlulukla hizmet ederler. Bunu yapmazlarsa kabahatlerini bir sürgün ve mücadele hayatiyle öderler. Eğer, üstelik bir de fakirseler gelecek kuşakların bile sevgisini kazanamazlar, çünkü düş çocukları doğmadan ölürler ve kendileriyle birlikte izbe ve belirsiz mezarlara gömülürler.

Biz bu kitapta, büyük san'at devirlerinin ileri gelen sanatçılarını inceleyip ne olduklarını, neye inandıklarını, hayatlarını nasıl kazandıklarını ve adandıkları kimseler için ne yapmış olduklarını anlıyacağız. Göreceğiz ki hemen hepsi de sınıflarının çıkar ve öncel yargılarını kin ve kuşkularını, nefret, sevgi ve hayranlıklarını bölüşmüşlerdir. Çünkü hayat olduğu yerde durmaz, sürekli olarak değişerek kurbanlarını mütemadiyen yeni tehli-

kelerle karşılaştırır ve yeni çabalara zorunlu kılar. Hakim sınıf ya bir dış düşman tarafından ya da toplumun içinde oluşup sivrilmeye çalışan bir yeni sınıf tarafından tehdit edilir. Düzen ve zenginliğin hakim olduğu zamanlarda lüks ve tenbellik gelişir; çeşit çeşit yenilikler ihtiyarları ürkütür, modernler eski iman öğelerini gömer, delikanlı kızlar erkeklerin günahlarını benimserler.

Böyle kötü şeylerin kaldırılması, kabilenin düşmanlarının yenilmesi gereklidir; o zaman hâkim sınıfların, en iyi silâhlarına sarılmalarına ne engel vardır: Sanat. Sanatçı tamamiyle ellerinde değil midir? Ogi ya efendileri tarafından ödeve çağırılır ya da o kendi inisiyatifiyle göreve koşarak Ehli Salip seferlerine başlar; «iyi eski zamanlar» ı, kahraman ataları, veli ve mürşitleri göğe çıkarıp genç kızların saçları üzerine alaylarının bütün zehrini döker. O zaman eleştirmeciler, etekleri zil çalarak koşup gelirler ve Ogi'yi kutsal üstat, şahaserler yaratıcısı, ölmezlik sırrına ermiş eğilmez ve nurlu sanatçı olarak selâmlarlar. «İşte san'at» diye bağırışıyorlardı eleştirmeciler, «Gerçek, saf, otantik, san'at işte budur. Dışarda, ıssız çölün ortasında âsi bir bozkurt uluyor ve hayatın bütün güzel ve kutsal şeylerini yiyip yutmak istiyor. Bu kurdun ulumaları san'at değildir, bayağı, kepaze ve san'atla hiç bir ilişiği olmayan bir propagandadır.

Bu eleştirmeciler yargılarının estetik bir meseleden ibaret olduğu düşüncesindedirler; fakat biz onlara şu karşılığı veriyoruz: «Hayır, bu bir sınıf prestijinden başka bir şey değildir. Eleştirmenler san'at ölçüsünün ebedi olduğunu savunuyorlar, biz ise bunun politika kasırgası tarafından toz gibi uçurulduğunu söylüyoruz. Sınıflar birbirleriyle döğüşür, bazıları yenilip harikulâdelikleri söner, sanatları mahvolur, bazıları ise yenip kendi çıkarlarına uygun ölçüler koyarlar. Ebedi olan faktörler yalnız insanlığın adalet, kardeşlik ve hikmete doğru yaptığı çabalardır. San'atlar bu ülküye ne kadar hizmet ederlerse o kadar ölmezlik şansı kazanmış olurlar.

6

SUN'İ ÇOCUKLUK

Bugünkü san'at görüşleriyle beslenmiş olan okuyucu burada ileri sürülen anlayışı fantastik ve gülünç bulacaktır. Hasımlarım arasında benim en iyi dostlarımdan biri, bu müsveddeyi büyük bir sabır ve acı ile

okumuş olan ünlü bir şair, vardır. O bana şöyle yazıyordu: «Saf güzellik diye bir şey vardır ve olmalıdır» Ve sonra: «İtiraf etmeğe mecbursun ki bizim ya oynamaya hakkımız vardır ve o vakit varlığı hak kazanmış olur; yahut aksine inanırsın, o zaman da azametli ve bilgiç bir gelecek kuşak acaipliğini kabul etmek gerektir.»

Şüphesiz ki san'atta oyun öğesi karakteristiktir, onu öteki anlatım tarzlarından - tenkit deneme, vaaz, nutuk, matematik açıklamalar vesaire - ayıran da budur. Bu nokta üzerinde çok durmuyorsak sebebi bir san'at eserini bir vaazdan ayıramıyışımız değildir, bilâkis oyun öğesi herkes tarafından kolayca tanındığı halde, birçok kimselerin, hiç değilse aynı derecede önemli olan, bilinçli istek ve düşünceyi dikkate almadıkları inancında oluşumuzdur.

Ya oyun nedir? Oyun çocukluğun, kendini realiteye hazırlamak için, kullandığı tabii bir yöntemdir. İki köpek yavrusu oyun halinde birbirinin boynuna sarılıp ısırırlar ve fakat boğuşmayı birbirine ziyan vermeden öğrenirler. Bütün genç yavrular yeteneklerini bu yolda geliştirirler; aynı fonksiyon modern san'at ürünlerinde de vardır. Tutkunun yabani canavarına kendimi teslim edip tecrübeyi nefsimde yapmadan bir romandan bunu öğrenebilirim.

San'at, anlamı insan yeteneklerinin gelişmesi ve hayatın olanaklariyle denemeler yapmaktan ibaret olan bir oyundur.

Lâkin bir ayırıma dikkat ediniz; birbirinin gırtlağına saldırıp sonra geri sıçrıyan köpek yavruları gibi hiçbir yoruma tabi olmadan kendilerini iç güdülerine bırakırlar. Modern yazar ise yaptığını bilir, hayat konusundaki düşünceleri düzenlidir.

San'at, iç güdüsel kaldıkça bir oyundur; fakat olgun ve bilinçli bir duruma gelince propaganda olur.

San'atın yalnız oyun olması zaten olasılık taşımamaktadır, çünkü hiç bir insan yalnız içgüdüden ibaret değildir; ama o yalnız propaganda da olamaz, çünkü san'at olarak kalmak isterse oyun öğesini sürdürmek zorunluluğundadır. Sonra bu öğe gerçek de olmalıdır. Eser hayata öyle sadık olmalıdır ki biz onu realite sayabilelim. Wilkie Collins romancı için şu kuralı koymuştu: «Güldür, ağlat, beklet» Başka bir deyim ile: onlara gerçek hayatta yapmak zorunda olacakları şeyi yapınız. Bu san'-

atın ihmal edilmeyecek bir öğesidir; sanatçı bizi nasıl bir hile ile olursa olsun, kandırmalıdır ki, ortada bir hile değil, realite vardır.

İnsan oğlunun yüksek beyin fonksiyonlarını geliştirmesi daha yenidir, bunları durmaksızın kullanmak elinden gelmez. Arasıra bundan vazgeçip kendini ilkel bir duruma koymak, başka bir deyim ile kendini çocuklaştırıp oynayıcı bir duruma getirmek zorundadır. Oyun konusunda ne düşündüğümü soran şair dostuma tenis raketimi gösteririm.

Fakat oynamaktan başka bir şey yapmayan büyüklere ne deriz? Modern bilim onlar için bir ad bulmuştur. Moro'nlar (1)..

Dünyaya hâkim olan sınıf için herşeyin nasılsa öyle kalması çok önemlidir. Zenginliğiyle kültür üzerine kesin bir nüfuz kurup zevklenir. O nasıl hayattan yengeç gibi geçen bilginleri taktir ederse, öylece Moron sanatçıları, yani duygusu olup aklı olmayan insanları sever.

O halde sanatta «saflık» dedikleri şey - Sanatkârca çocukluk - şeklidir. Çinliler ayaklarını kötürüm bırakarak karılarını nasıl çaresiz ve esir ediyorlardıysa hâkim sınıfın kültürü de insanlığın fantazisini öylece kısırlaştırıyor.

Artık iki iddia ortaya koyabiliriz:

Birincisi: Sanatçı sosyal bir üründür; kendisinin ve eserinin psikolojisi zamanına hâkim olan ekonomik güçlerce tayin edilir.

İkincisi: Her devrin takdir edilen sanatçısı devrinin hâkim sınıfları ile sempatize olan ve sesini onların çıkar ve ideallerine adayan adamdır.

Geçmiş zamanların san'atını ve san'at tarihini anlamak için herşeyden önce o zamanların ekonomik gelişmesini ve sınıf mücadelelerini öğrenmek gereklidir.

BAYAN OGİ ORTAYA ÇIKIYOR

İşi bu aşamaya getirdik; fakat burada Bayan Ogi gelip sözümüzü kesiyor; o bayan Ogi ki bu kitabın içinde yazıldığı mağarada oturur.

Bayan Ogi: «Şu halde sen yine bir sosyalist nutku mu vermek istiyorsun?»

1) MORO - Filipinlerde Malaya cinsinden karışık ve Müslüman bir korsan kavim.

Kocası: «Fakat..»

Bayan: — Yalnız müsvetdelerini değil cümlelerini de tamamlamaya alışkın olması dolayısiyle - Fakat sen bana propagandasız bir kitap yazmak için söz vermiştin.

Kocası: «Fakat... Özellikle bu kitâp bütün kitâplarm propaganda olduğunu ispat için yazılıyor. Nasıl propagandasız, propaganda için propaganda yapabilirim?..»

Bayan: «Bu senin ahmaklık derecene bağlıdır» Gerçek propagandanın okuyucuya kendini hiç farkettirmeyen olduğunu açıklıyarak: «San'at meseleleriyle ilgili insanların sosyal devrimlerin tarihini yutacaklarını sanıyorsan sana gerçekten ahmak derim. Sen istersen bana Bayan Ogi de.»

Bay Ogi: — Acele — Sevgili, sen bunu harfi harfine almamalısın. Bayan Ogi san'atçının genellikle karısıdır; onu toplumla bağlayan ve onun kanunlarına uymaya zorluyan bir bitiştirme organıdır.»

Bayan Ogi: «Gerisini biliyorum; bütün öteki erkekler gibi tamim yapmak istiyorsun. Ama insanlar sanır ki...»

Bay Ogi: «Ben onları sanmakla bırakmıyacak ve açıklıyacağım ki sen Bayan Ogi değilsin..»

Bayan Ogi: «Açıkça söylemelisin ki ben oturalıdanberi şu mağarada hiç el işlemeli masa örtüsü yoktu ve yalnız kâğıt peçeteler vardı..»

Bay Ogi: - sabırla - Sevgili, özellikle sen benim dikkatimi san'at tarihinde el işlemeli masa örtülerinin önemi üzerine çektin. Bayan Beisser'lerde öğle yemeği yediğimiz günü hatırla bakayım..»

Bayan: «Evet, hatırlıyorum, sen de bugün öğle yemeğini kitabında tanımlamak istiyordun. Gelecek tasla şu adı ver: «İç çamaşırının edebiyata etkisi» ya da «ipek çorabın etkisi altında insan ruhu»

Bay: «Pekâlâ; sonra bu konuya tekrar gelirim. Şimdilik senin anlayışına hakkını vermek istiyorum.»

Bay Ogi çekilir ve yeni bir fasıl hazırlayıncaya kadar kafasını yorar. Bu fasıl «Sosyal sınıfların ilerlemesi» gibi ağır başlı bir ünvan taşıyacak yerde işsiz ve hafif meşrepleri avlamak için şöyle adlandırılmıştır:

7

AT ALIM - SATIMI

Yirmi beş yıl önce, ticari sistemlere kurban olan veremli bir Amerikalı, at alım - satımını anlatan bir roman yazmıştı. Kitap birçok yayınevlerince reddedildikten sonra ulaştığı bir Lektör tarafından beğenilmişti; çünkü at pazarlığı sahnelerinin Amerikan uygarlığı için karakteristik olduğunu anlamıştı. Yazara at alım satımını ön plânâ alacak şekilde romanını düzenlemeyi salık verdi. Dediği yapıldı ve başarı Amerikan edebiyatındaki sansazyonlardan biri oldu. Genç, ihtiyar; zengin, fakir! yüksek, alçak bütün Amerika daha «David Harum» adını tasıyan ilk fasıllarda bağlandığı inancı, izlediği kuralları, aradığı başarıyı tanımıştı. Kitap altı yüz bin adet satıldı. O zaman ben pek gençtim ama bütün tanıdıklarım göbeklerini tuta-tuta nasıl güldüklerini, romanı tartıştıklarını ve David'in Diyakonu pazarlıkla kandırışına nasıl sevindiklerini hatırlıyorum.

At alım satımını inceliyelim ve tanımlamamızı romandan alalım. İlkin satıcının, işe yaramazlığına bizzat inandığı bir atı anlatışı: «Şu gördüğün at yok mu ya, değeri iki yüzden fazladır. Daha iyi hamı alınmamış olmakla beraber iki kişilik bir arabayı başka elli attan daha iyi çeker» Arkasından alıcının, sonra öğünmesine vesile olan yalanı: Hayvana ne kadar yakından bakarsam o kadar hoşuma gidiyordu. Ama hiç öyle der miyim? Demek öyle ha, ama bana göre hiç de o kadar etmez. Zaten yanımda o kadar param da yok ya!»

Görüyoruz ki at pazarlığında gerek satıcı, gerek alıcı yalan söylüyor ve her ikisi de gerçeği söylediğini iddia ederek ötekini kandırmaya çalışıyor. Yine anlıyoruz ki her ikisi de yalanlarına ne derece inanıldığını iyice bil-

medikleri gibi birbirinin sözlerindeki gerçek payını da göremiyorlar. Her ikisi de kuşku ve endişe içindedir. Pazarlık kesildi'mi, artık birisi galibiyet sevinci ve kurbanına karşı aşağılama hissi duyarken ötekisi kinle dişlerini sıkar ve galipten öcalmaya karar verir.

Ne kadar sert ve zalim olursa şu zekâ kavgasında, şu modern düelloda, belirli bazı ahlâk kurallarına uyulması ayrıca dikkate değer. David Diyakonu aldatmağa hazırdır, lâkin para cüzdanını aşırmak ya da arkasından hançerlemek aklından bile geçmez, hatta Diyakon kendisini şu pazarlık savaşında altetseydi bile.. Sonra yazar iddia ediyor ki eğer David ilkin Diyakon tarafından aldatılmasa imiş şimdi onu aldatmazmış; bu bir roman yazarının meşruat tüccarı yalanıdır. Kazanç hırsını, Yankee çiftçisinin bu ana özelliğini, başkasiyle yakınlık içgüdüsü takip eder. Alış verişten sonra David gidip olayı hemşiresine anlatır; hikâyenin beşeriliği yalnız David'in zaferinde değil onu hemşiresine anlatırken duyduğu sevinçtedir. David herşeyi çekinmeden söyler. Başka hususlarda belki hemşiresini de aldatır, ama at pazarlığına gelince onun kendisini Diyakona satmıyacağını bilir.

Daha ilk vahşi bir balığı bir hindistan cevizi ile değiş tokuş yaparken balık avının tehlikelerinden söz ederken alım satım yalanı bir dereceye kadar sade bir işti. Prensip bütün kavimler için ve bütün arz derecelerinde aynı idi ve sayısız deyim ve nükteler halinde tesbit edilmişti: Cevaat Empton; ticaret ticarettir; köpek köpeği yutar; altta kalanın canı çıksın, kim önce gelirse un öğütme sırası onundur; sen yapmazsan el yapar; nefsi koruma baş tabiat kanunudur. Ticari rekabet ve mukavele hürriyetine dayanan bir uygarlıkta at canbazının yalanı insanların en önemli hareket öğesi durumuna gelir.

Bu öyle genel bir varsayımdır ki bir kimsenin bir alım satım yalanına inanabileceği anlaşılmaz görünür. Yalnız usta yalancının marifeti inandırmaktadır. Bu hususta tüccara yardım eden insandaki inşa içgüdüsüdür ki başkalarının şeref ve doğruluğuna inanmak eğilimi doğurur. Bu yüzden de dünyada idealler, gayretler, dinler, vatanseverlik, tarihte bir İsa ve Galile, edebiyatta bir Parzival ve Don Kişot vardır. Tüccar bu olguyu şöyle açıklar: «Her dakika bir masumluk kuzusu doğar.» Tüc-

car ahmak koyunu öldürüp derisini kendi kurt postu üzerine çeker ve böylece dini kurumlar, etik sistemler, meslek kuralları, siyasal platformlar, şerefler, mersiyeler, ünvanlar, namusluluk, mümtazlık, zevk ölçü ve etiketleri meydana gelir. Bunların bir çoğu önceleri iyi niyet ve saflığa delâlet ederlerdi; fakat ticari rekabetin, mal hırsı sisteminin hüküm sürdüğü bir toplumda bunlar ticaret daleveraları haline gelir ve sınıf kavgasında silâh olarak kullanılır.

SINIF YALANI

Vahşinin, balığı bir hindistan cevizi ile değiştirdiği ekonomik gelişim aşamasında alış veriş yararı her iki taraf için bir olabilir. Hindistan cevizi toplayıcısı balığa, balıkçının cevize olduğu kadar muhtaç olabilir. Lâkin sembolik nesnelerin değiş tokuş konusu olduğu ileri bir çağa ulaştığımız zaman yararda bir kayma başlar. Satıcı belirli bir eşya üzerinde ihtisas kazanırken alıcının ihtiyaçları çeşitli kalır ve bu ihtiyaçlar ne kadar artarsa ayrı ayrı maddelere karşı acemilik o kadar büyür. Ondan başka satıcılar birleşip şirketler, kurumlar, birlikler, partiler meydana getirirler ve sınıf olurlar. Alıcı ise dağınık ve çaresiz kalır. O alabildiği her şeyi almak zorunda olan bir müstehlik, zincirlerinden başka kaybedecek şeyi olmayan bir proleter, rekabet borsasının bir oyuncağı, yüzyıllar boyunca satıcının konusudur: Halk yığınları.. Bir Amerikan şimendifer cemiyetine bağlı büyük bir tüccar bir kere «Halk yığınları yerin dibine batsın!» demişti, bu söz kapitalist medeniyetin köşe taşı olmuştur.

1900 yıl önce bir isyancı söylüyordu: «Bir şeysi olana verilecek, bir şeysi olmayandan alınacaktır» Bu ekonomik proses gittikçe daha hızla gelişiyor. Bugün hemen bütün satıcılar organize olmuş bulunduğu halde proletarya yüzde on oranında, müstehlik ise bu anlamda hiç, organize değildir. Bunun doğal sonucu monopol fiatlariyle rekabet ücretlerinin yan yana görülmesidir ve faz-

la değer küçük bir sınıfın cebine akar. Dünyanın emtia monopolu «trost» denen muazzam sermaye yığınlarındadır ve bunlar yalanın kuş uçmaz kaleleri olmuşlardır.

Tröstün her gün kullandığı ticaret yalanlarını saymak için bütün bir cilt lâzımdı. Bunların çeşitleri o kadar çoktur ki tek bir adamın hepsini tanıması imkânsızdır. Öyle yalanlar var ki büyüklerin kafasında peyda olup küçük şube şeflerinin hareketlerinde meydana gelir. Bunlar öyle yerleşmiş ve meşru olmuşlardır ki bizzat yalancılar onları yalan olarak hissetmezler ve dikkatleri gerçek üzerine çekilecek olsa incinirler. Yine öyle dolaşık yalanlar var ki çözülmeleri için en ünlü avukatlara milyonlarca dolar verilir. Yine öyleleri var ki içyüzlerini açığa vurmak için sayısız derecede yanmış muhasebe defterini bir araya getirmek gerekirdi. Yine öyle yalanlar var ki gazetelerde ve ilânlarda dünyaya haykırıla haykırıla insanların gündelik gıdaları arasına girmişler ve dillere yeni kelime ve cümleler katmışlardır.

Biz artık tröst adamlarının sınıf haline gelip kârlarını korumak için partiler ve hükümetler teşkil ettikleri büyük ticaret yalanları çağına girmiş bulunuyoruz. Ticaret yalanlarını kombine edip ebedileştiriyorlar, toptan yalan, ince ve kibar yalan gelenek yalanı, klâsik yalan, din, kanun, felsefe, cihan tarihi, edebiyat, san'at haline gelmiş yalanlar meydana getiriyorlar.

İkinci bölümde anlatılan altı yalanın nasıl doğduğu görülüyor. Bana kötü gözle bakan eleştirmen, sanatçıyı tehlikeli bir gözboyacı olarak anlattığımı ileri sürecek. Ben ise onun çok kere sevimli, masum bir çocuk olduğunu söylüyorum. Onun dolandırıcılıkları, sınıf dolandırıcılıkları; ister istemez ekonomik ilişkilere karşı bir reaksiyon olarak gelişen kollektif merhametsizlik, görüş ve alışkanlıklardır. Mecazi olarak söylersek, güneşe baktığı zaman Ogi'yi gözünü kırpmaya sevkeden sevki tabii aldatmaya, çalmaya ve öldürmeye de sevkediyor.

AHDİ ATİK (ESKİ VASİYETNAME - TEVRAT)

Populist'ler meclisi

— 4 Temmuz 1890 tarihli «New York Sun»dan —

Kansas tekme atıyor.
Topeka meclisinde ahmakların gürültüsü

Yaban eşekleri anırıyor.
Gelecek kasımda oy çoğunluğu ile cennet ihdas ediyor.

«Şeytan avı mevsimi Topeka'da bugün başlıyordu. Kuzeydeki Nemaha'dan, Güneydeki Coamnche'dan, doğudaki Cherokee'den, batıdaki Cheyenne'den devlet merkezine avcılar geliyor: Para cini - avcıları, spekülasyon şeytanı - avcıları, şimendifer şeytanı - avcıları ve içki şeytanı avcıları. Şehrin caddelerini dolduruyor ve otel salonlarında yığılıyorlar, sihirbaz ve pazar tellâlları, politika şarlatanları, içki yasağı budalaları, uzun saçlı erkekler ve kısa saçlı kadınlar, serbest para, serbest toprak ve serbest aşk taraftarları. Hükümet kuvvetini, yağma hırsına kapılmış bir plütokrasinin eline vermesi istenen bu meclisi aylardan beri dört gözle bekliyorlardı. Kansasta bulunup da bugün Topeka'ya gelmemiş bir deli varsa sebebi Wall - Street şeytanları tarafından yakalanıp tımarhaneye atılmış olmasıdır.

«American Hotel»in salonu bu akşam tamamiyle bir gezginci sirkin manaj çadırına benziyordu. Meclis yarın sabah on buçukta açılacak ve her hatibe milleti kurtarmak için bir kere imkân verilecektir. Dinleyiciye lüzum yoktur; herkes aynı zamanda konuşur, bir düzine kadar adam maroken koltuklara çıkıp nutuk verirler. Şurada, yarın kongreyi seçilmeyi uman «ökçesiz» Seremias Simjson'u görüyoruz. Ceketsiz, giravatsız, kırışmış yaka ile buğday tarlası taburlarına, Kansas çiftçilerinin derilerini yüzen kan emicileri aleyhindeki ithamları haykırıyordu. Korkunç bir herif olan Sesaia Woe de göze çarpıyor, sakalı ta göbeğine iniyor, pantolonu bacaklarından uzundur, artık kollarıyla bol jestler yaparak İncil'deki atası gibi bağırıyor: «Veyl şunlara, veyl onlara, veyl bunlara ki yanlış ve haksız kanun yapanlar, veyl onlara ki fakirlerden adaletin hükmünü esirgerler, haklarını yerler; veyl o vatansızlara ki dulları avlar ve soyarlar!»

Step halkı arasında Jesaia peygamber tanınır, sevgili halkın çektiği eziyet ve haksızlıkları dünyaya haykırı-

rır ve ak sakalı arasından o kadar çok ot tohumu ve un dökülür ki sonunda dinleyicileri başı etrafında bir nur halkası gördüklerini sanırlar. Tanrısal vahy ile öğünmek budalalığında bulunmaz: «Tanrı beni takdis edip zayıf ve alçaklara haber götürmeye memur etti. Vurulanları tedaviye, esirleri kurtarmıya gönderdi.»

Ciğer kuvvetine gelince, başkentte «Mahzun Mike» denilen Pottowatomie peygamberi Micha'dan başka Jesa la'nın üstüne gelir kimse yoktur. Sam amcanın bu eski kopyası bir büsküvi sandığının üzerinde Elks kulübünün önünde durur ve konuşur. Bizim röportörümüz cümlelerinden birkaçını yazmıştır: «Wasingtonu kanla, New York'u cinayetle kuruyorlar. Şefler para için yönetiyor, rahipler ücret için öğüt veriyor, peygamberler torbalarını dolduruyorlar.. Bu yüzden Washington sizin için yıkılıp tarla haline getirilmeli. New York kökünden sökülmeli ve Wall-Street binalarının yerinde orman yükselmelidir.»

Sefalet uluyucularından kurulu bütün bir alay böyle para şeytanının kanına susamıştır. Ötekiler arasında, «çocuklar hatibi» denilen Kiowa'lı Elias ile «Neosholu Vahşi Adam» denilen öfkeli Amos'u da görüyoruz. Kendisine «vaftizci» diyen bir Johmes var ki taraftarlarını suya daldırmak alışkanlığındadır; tabii Topeka'nın sıcak bir gününden sonra bu banyodan bir şey duyulmaz. Anlatıldığına göre bu vaftizci peygamber Kansas tarlalarına musallat olan çekirgeler ve dost arıların lütfettikleri bal ile geçinir. Ama alıştığı gıda maddelerinden bir şey getirmemiş olmalı ki muhabirimiz kendisini öteki yabani step eşekleriyle birlikte istasyon lokantasında pasta yiyip kahve içerken görmüş.

Hemen yarın sabah Kansas'ın yeni bir partisi olacak: Hiçbiri para almıyacak olan peygamberlerin yöneteceği Halk partisi, bu partinin plâtformu ne olacak dersiniz? Hükümetin buğday fiatını tespit edip taşıma ücretlerini öyle indirmesini istiyor ki şimendifer sahiplerine çekirge ve yaban arısı balından başka yiyecek bir şey kalmasın. Para da faizle verilmemelidir; peygamberler buna «ihtikâr» diyorlar. Onlar İncil'in peygamberlerine sadık kalmak istiyorlar.

Sonra ipotekler ve borçlarla köleleştirmek kanunları yasak edilmeli ve 1900 dan başlıyarak her elli yılda bir

bütün borçlar bağışlanmalı ki herkes yeniden başlıyabilsin. Cumhuriyet partisinin devlet encümeni başkanı James Smith bu yabanî adamlara bakarak ve çılgınca sözlerini dinliyerek ellerini göğe kaldırıp: «Allahım bu Kansas'a ne oldu?» diye bağırırsa bunda anlaşılmıyacak bir şey yoktur.»

Bu çeşit makaleleri «New York Sun» Charles A. Tanas zamanında yayınlıyor, ben de çocukluğumda siyasal bilgiyi onlardan alıyordum. Haftada yedi kere böyle makaleler ve haberler okuyarak katıla katıla gülüyor, fakat her pazar sabahı ve akşamı da kiliseye gidip İncil peygamberlerinin sözlerine kulak veriyor ve bunları Tanrının ilham ettiği haberler olarak kabul ediyordum. Ben zavallı çocuk nasıl bilebilirdim ki, bu peygamberler tekrar dünyaya gelerek İncil adamları gibi hayat sürüyorlar, aynı sözleri söyleyip - bir zamanki Judaa peygamberleri gibi - Amerika'yı haydut ve zalimlerden kurtarmak istiyorlar?

KANSAS VE JUDAA

Acaba nasıl oluyor da on dokuzuncu yüzyılın sonunda Missisipi vadisindeki politika tahrikçilerine İsa'dan beşyüz yıl önce Küçük Asyadaki peygamberlerin ruhu hâkim bulunuyordu? Karşılık! Uygarlıklar gelirler ve giderler; tarih tekerrür eder. Şimdi tarihi bir olay anlatacağım; açıklamalarım kelime kelime izlensin ve Kansas'dan mı, yoksa Judaa'dan mı söz ettiğim anlaşılsın:

Bir halk despotluktan kaçıp din hürriyeti arayarak göç ediyordu. Bunlar ilkel, hayatlarını doğrudan doğruya yöneten bir Allah'a inanmış, sert ve kaba insanlardı. Verimli bir memleket bulup Tanrılarının kumandasında yaptıkları şiddetli savaşlarla zaptetdiler. Yurtlar kurup sürüler beslediler ve zengin oldular. Ama bu zenginlikler şehirlere akıp ticaretle uğraşan hâkim sınıflar tarafından yutuluyordu. Tarım demokrasisi bir plütokrasi hâkimiyeti haline gelmişti. Toprak sahibi ve tahsildar, çiftçiye yaşaması için gerekli olanı bile bırakmıyorlardı. Emeğinin verimi hüküm sahiplerinin altın damlı saray ve mabetlerine altın buzağılarına ve korucu kadınlarına harcanıyordu.

Onun için toprak üstünde isyan başladı; hoşnutsuzluk peygamberleri kalkınıp vââzede ede köyleri dolaşmaya başladılar. Ekonomik anlamda bütün bu peygamberler radikaldir, fakirlerin, kimsesizlerin, dul ve yetimlerin ıstırabını söze getiriyorlardı. Sosyal ve dini bakımdan ise muhafazakârdılar; halkı eski, sert geleneklere dönmeye, tek gerçek Tanrıya inanmıya çağırıyorlardı. Eski kabile imanının sembollerini kullanıyorlar, Baal ve Darvin gibi zamanın ilâhlarına saldırıyorlar ve Allahın düşmanlarına karşı savaşa davet ediyorlardı. Bu yüzden de bütün hayatları boyunca alaya alındılar ve taşlandılar. Ama bir de öldüler miydi, memleketlerinin şan ve şerefi haline geliyorlar, sözleri akıllarda saklanıyor, kutsal kitaplara basılıyor ve okul çocuklarına ezberlettiriliyordu.

Şimdi söyleyin bakalım, ne zaman Kansas'tan, ne zaman Judaa'dan söz ettim?

Bu noktayı herşeyden önce göz önünde tutalım: Ahdi Atik'i yapanların istedikleri propagandadan başka bir şey değildi, bugün bunu sabırlı insanlar okuyup Tanrının ilhamından doğmuş bir eser olarak kabul ediyorlar, oysa iki kitabın birbirini baltalıyan iki propaganda ihtiva ettigini anlamıyorlar: Kıral ve rahiplere karşı saygı ve korku öğreten hâkim sınıf propagandası, bu kıral ve rahiplerin yok edilmesini istiyen asiler propagandası.

Ahdi Atik edebiyat olarak da taktir ediliyor; şu halde o bakımdan da gözden geçirelim: Metnin büyük bir bölümü asla edebiyat adına lâyık değildir. Kıral hayatlarını anlatan ve oğullarının adını sayan can sıkıcı yerler buluyoruz. Bu bizim büyük kütüphanelerimizde dahi varsa da özel bir ad, «Genealogie» alır. İncil İbranilerin, hukuk bölümüne giren kanunlariyle, mabedin mimarlık bakımından tanımlamasını ve sağlık kurallarını da ihtiva eder; bunlar bir tarihçi için ne kadar meraklı olursa olsun, bayağı bir adam için önemli değildirler. Yalnız çocukları sevindiren masallar da boldur: Dünyanın yaratılışı ve ilk günah hikâyesi, Allah, şeytan ve mucize hikâyeleri gibi. Bütün bunlar Anglosaksonların, eski Yunan ve Mısırlıların benzeri masallarından hiç de daha ilginç değillerdir.

Fakat yine de bu olayların bazıları pek duygulu ve açık anlatılmıştır ve «edebiyat» olmuşlardır. Hattâ dramatik bir sinema da buluyoruz: tabii ilkel ve bulanık, dra-

matorginin kurallarını bilen bir ilk sömestr öğrencisi «Hiob kitabı» yazarı konusu nasıl daha açık ve daha az tekrarlarla canlandırılabileceğini öğretirdi. Ama böyle kompozisyon hatalarından vazgeçersek geride yine bizim üniversitelerimizde öğretilmesine imkân olmayan dikkati çekici bir poezi kalır. Felsefeye bile hakkı verilmiştir; kendilerini sıkıca İncil'e bağlamış gönüllerimizin «Emsal'in» kalbi dünya hikmetlerine ve «Süleyman» ın zekasına, Jesaia'nın yürek ateşine, Jeremianın fanatik öfkesine nasıl sağlam bir inançla inandıklarını görmek gerçekten eğlendiricidir.

İncil, ayni şekilde tekrarlarla dolu olan bir nevi dini lirizmi de içine alır. İbadet ve dua olarak tabii iyidir bu. Çünkü amacı bilinç altına etki etmektir ve bunun için tekrardan önemli bir şey yoktur.

Doktor Johnson'a bir kere dindeki feminist hareket ne diyeceği sorulmuştu da şöyle bir karşılık alınmıştı: «Vaaz eden bir kadın iki ayak üstünde giden bir köpektir. O bunu pek fena başarır, fakat o kadarcık becermesi de bizi hayrete yöneltir» Bana öyle geliyor ki yargımızı özenle sınav edecek olsak eski edebiyat hakkındaki değer biçişimizin aynı esasa dayandığını kavrarız. Nasıl resim yapan, yazan, kürek çeken, ekin biçen bir çocuğu büyüklere uygulanan ölçüye vurmuyorsak onu da modern tarzlara göre hükümlendiremeyiz. Eski yazılarda yerçek düşüncenin başlangıcını ve hayat karşısında olgun bir tavır bulduğumuz zaman seviniyor, «Hey Allah, şu eski adamlarda gerçek akıl varmış!» diyoruz.

Eski bir vesika olarak değil de edebiyat olarak alırsak bütün Ahdi Atik'i ufacık bir kitapcığa dönüştürebiliriz; hem de reşit insanlar için değeri olabilecek hiç bir şey kaybolmaz.

AHDİ CEDİD (YENİ VASİYETNAME - İNCİL)

Komünist Almanağı.
— American Times'in edebi pazar konuşmalarından,
Şeytanın kutsal ilân edilmesi :

YENİ BİR DİN

«Bir gazete edebi eleştirmeninin masasına sayısız kitap ulaşmıştı ki en iyi niyetle dahi «edebiyat» sayılamazdı. Ona rağmen basılıp ciltlendiler ve yazarları tarafından önemli sayılıyorlar; başkalarının da bu düşünceyi paylaşmaları ihtimal dışında değildir. Bu yüzden eliştirmen böyle kitaplarla da uğraşmaya mecburdur.

Şimdi önümde duran kitap göndereni belirsiz olarak postadan çıktı. Sebebini yaprakları ilk karıştırmamda anladım. Bu kitabı basan ve yayan insanlar ölüm gazı odasını göze aldıklarını pek iyi biliyorlar. Ya da hiç değilse taassupları kendilerini bu tehlikeyi küçümsemeye yöneltiyor. İşte bu cüretin sonucu şimdi masamın üzerinde duruyor. Pratik düşünürsek biz, radaktörler bile, eğer bu eseri hemen polise teslim etmiyecek olursak, cezaya çarptırılırız. Bununla beraber halka kendi arasında ne gibi materyal yayıldığını göstermek bize düşer. Onun için «1934» yılı komünist almanağını» kısaca söz konusu etmekten kendimizi alamıyoruz.

Yasak bir inanca bağlanan kimselerin kendilerini fedai - şehit sayarak acılarından siyasî yararlar çıkarmaya çalışmaları belki insan tabiatının bir gereğidir ve sürekli olarak yenilenen tarihi bir olgu olarak görünüyor. Sovyet kuvvetlerinin, bütün uygar dünyanın silâhlı kuvvetleri tarafından ezilmesinden beri sağ kalıp ormanlarda ve inlerde barınan komünistler kendilerini yeni bir dinin kurucusu olarak görüyorlar. Önümüzde duran vesikada şu proleter düşünceyi, anlayış denen şeyin korkunç bir sapkınlığı ve onun inanca ilişkin ikrarlarıyla ibadet kurallarını buluyoruz. Kurucunun biyografisiyle en büyük şehidin işleri de eklenmiş.

Bu kurucunun adı Nikolai Lenin'dir ve ne kadar inanılmaz görünse de, burada kutsal ilân ediliyor! Ölümün-

den bir kaç yıl önce karşı karşıya kaldığı bir suikastte vücuduna girip çıkarılamıyan kurşunların sonunda ölümüne sebep oldukları ileri sürülüyor. Ondan bir şehit çıkarmak ve Wladimir Uljanow çevresinde bir efsane ağı örmek için Sovyet adamlarına bu yetecektir. Ölümünden sonra vücudunu tahnit usulüyle muhafaza etmek için bir yıl kadar çalıştılarsa da, bunu başaramadıkları için sonunda gömdüler. Pek az sonra bütün Rusya'da onun dirilip taraftarlarını öğütlediğine dair söylentiler dolaşıyordu. Bu bir mucize idi ve onun için de Lenin bir nevi kutsal şahsiyet haline ve ««Proleter» ihtilâline bağlı kalarak o uğurda ölenler de şehit ve kutsal insanlar durumuna geldiler. Hiç değilse 1934 Almanağı böyle söylüyor.

Cildin girişi kurucunun dört biyografisini içine alıyor ki en yakın dost çevresinden dört taraftarınca Matiu Shipinski, Marco Zukermann, Luka Herzkowiz ve İvan Petchnikoff - kaleme alınmış olduğu söyleniyor. Sonuncusu bir nevi düşünür ve bolşevik kültürüne metafizik ve mistik bir manto giydiriyor. Her dört biyografinin en ince ayrıntısına kadar inip çok kere de birbirini tutmadıklarını görmek eğlendiricidir. Hepsi de meshep sahiplerinin sözlerini «kelimesi kelimesine» söylediği düşüncesindedir, - öyle iken aynı mesele ya da konuya dair söylediği sözlerden hiçbirisi dört kişide bir değildir. Ne kadar garip görünürse görünsün, dört biyograf, şeflerinin ailesi konusunda bile uyuşmuyorlar. Yalnız tek bir noktada ihtilâfları yoktur: O dünyada yaşamış şahsiyetlerin en büyüğü ve insanlık için yeni vahyin tebliğcisi idi.

Biyoğrafilerden sonra almanak, mezhebin muhtelif propagandacılarına, onların - sınıf kavgası - çıkarına bütün dünyada yaptıkları gezilere ve muhtelif ülkelerde uğradıkları takibata dair uzun bilgi veriyor. Bu uğursuzluk habercilerinin bir kaçı Amerikalı idiler. Bolşevik sistemi içinde kutsal sayılmanın kolay bir cinsi kendini bir bite ısırtıp tifüsten ölmekti. Bu yüzden Sovyet havarileri içinde bir John Reeds figürü görüyoruz ki bir zaman Harvard üniversitesi öğrencisi idi ve vatanına ihanet etmişti.

Almanak, ayrıca bu sosyal Kaos ajanlarının yanlış yola sürüklenmiş taraftarlarına yaptıkları beyanatı kapsıyor. Gelecek kuşakların yararına bu kıymet biçilmez sözlerin ciddiyet ve resmiyetle toplandığı bölümler he-

men hemen komik bir etki yapıyor. Söz edilmeye bile gerek yoktur ki bütün parti üyesine, inançlarına sadık kalıp tebliğleri öteki «ücret kölelerine» ulaştırmaları emrediliyor.

Eserin bu kısmı Episteln, yani rusça «mektuplar» adını taşıyor.

Sonunda bolşevik hükümetinin bir komiserine izafe edilen bir yığın kayıptan haberler buluyoruz. Ama yine de kitabın bu bölümünü katiyyen anlıyamadık; gelecek iki bin yıl için peygamberlik heveskârlarına ilham olsun diye yazılmışa benzer.

Komünist tahrikçilerine karşı adaletin gösterdiği gevşekliğin artık sona ermesi gerektiği düşüncesindeyiz. Salon komünistlerine ve pembe renklilere de uzun süre katlanılmamalıdır. Memleketi Harding Coolidge, eski Cumhuriyet ve Demokrat partileri günlerine dönmüş görmeye tahammülümüz yoktur. Bu komünist almanağı gibi bozukluk ve sapıklıkları okurken Palmer ve Taugherty'nin, vatanlarını sınıf hırsının fanatik propagandacılarından kurtarmak için bütün gayretlerini harcıyan bu Amerikalıların geri gelmesini özlüyoruz».

ALLAH PROPAGANDA YAPIYOR

Önümüzde 300 yılında imparator Diokletian zamanında çıkan «Romalı Times» in haftalık eleştirmelerinden alınma edebi bir eleştirme duruyor. Bu, kelimesi, kelimesine, şu 1934 «American Times» inkine benziyor; tek fark, sonuncusunda kuşlar gibi açık havaya sürülmüş komünistler anlatıldığı halde birincisinde hiristiyanlardan söz edilmektedir. «Romalı Times» de hıristiyanlık sabibi, imparator Ogüst'ün zamanında genel emniyeti tehdit ettiğinden dolayı haça gerilen Proleter bir cani olarak nitelendiriyor. O zamandan beri taraftarları katakomplarda ve başka inlerde saklanarak, Roma'nın kanunlarına rağmen, şaşmaz bir propaganda yaptılar. «Romalı Times» John Reed yerine belirli bir Paulus'tan söz etmektedir ki eskiden bir Roma centilmeni ve Roma İmparatorluğu memuru idi. «Romalı Times» in geri gelmesini dilediği «iyi eski zaman» ise fanatiklerin ya yağa batırılıp yakıldığı yahut aslanlara atıldığı Neron zamanıdır. Hepsinin en saygılısı olan şu «Times» tarafından tahrik edilerek Diokletian zamanında şiddetli bir yeni

hiristiyan avı başladı. Amma 24 yıl sonra Diokletian'ın halefi hiristiyanlığı kabul edip resmi ve meşru devlet dini ilân etti ve böylece öteki dinlere karşı kovuşturma başladı.

Hiristiyan okuyucu belki bana İsa'nın barışçı, yumuşak ve sabırlı olduğunu hatırlatacaktır. Cevap veriyorum: İlk sosyal ihtilâlciler de ayni şekilde utopist idiler ve insandaki muhabbet ve kardeşlik duygularına hitap ediyorlardı. Ahdi Atik bugünkü şeklini alırken daha dünyevi bir güce tasarruf eden bir tek hiristiyan yoktu. Fakat imparator Konstantin zamanında iktidara gelince dünyanın herhangi bir hükümetinden farklı hareket etmediler: Yani iktidara sıkıca yapışıp canlarının istediği kadar kuvvet ve zor kullandılar. Eğer okuyucu Sovyet hükümetinin iki yıl yirmi altı cephede bir savunma savaşı yaptığı olayı karşısında şaşkınlığa uğruyacak olursa onu Ehli Salip seferleri üzerine düşünmeye davet ederim. Bunlar, «propagandacı tecavüz harpleri asrından» başka ne idiler? Rusya'da esirlere yapılan eziyetler ve Çeka'ya dair okuduğun haber tüylerini mi ürpertiyor, o zaman da İspanyol engisizyonun tarihini okumayı salıklarım. Bin yıl süreyle Avrupayı bir kemik deposu haline getiren din savaşlarının sayısını göz önünde tutacak olursak Rus ihtilâlinin kurban ettiği her hayat başına, İsa adına mahvedilen yüz bin hayat düştüğünü korkmadan söyliyebiliriz.

Burada her kuşakta, belki hattâ bir yüzyılda çözümlenemiyecek olan bir mesele söz konusu olduğundan biz sadede dönüp Ahdi Cedid'in edebi değeri üzerinde kalacağız. Başka herhangi bir eserin insanlık üzerine bu kadar büyük bir etki etmemiş olduğu genel olarak kabul ediliyor. Oysa ki bu edebiyat su katılmamış bir propagandadır; ne İncillerde, ne Havari hikâyelerinde, ne mektuplar da tek satır bulmuyoruz ki bilinçli ve kasıtlı propaganda olmamış olsun!

10

ESKİ YUNANLILAR

Bayan Prestonia tesisatçıyı çağırıyor.

Yavaş yavaş yoklıyarak sosyalizme doğru yaklaştığım delikanlılık sıralarımda hareketin lütüfkâr bir kadın hamisi olduğunu kavramıştım. Adı Bayan Prestonia Martine olan bu kadının bir tane New York etegin-de, bir tane de dağlık üzerinde iki çok güzel evi bulunuyordu. İyi terbiye görmüş radikaller orada toplanıp masada birbirine hizmet ediyorlar, çamaşırlarını kendileri yıkıyorlar, bahçede biraz toprak kazıyorlar ve kollektif devletin girişinde bulunduklarını düşünüyorlardı. Bay John Martin bizzat Londra'da Fabian'ların üyesi bulunuyordu. Ve biz de bu yüzden biliyorduk ki en iyi bir yönetim altında bulunuyor ve en doğruyu yapıyorduk.

Ama Bay ve Bayan Martin dostlarımızın kafa ve kalblerinde iz bırakmadan geçmiyordu. Gelecek devlete inançlarını yitirdiler. Keene vadisindeki evleri ziyaret edilirse artık genç radikallere rast gelinmediği gibi çamasıra yardım da gerekmiyordu. Kelli felli, gerçek düşünürlerle karşılaşıyor ve Prestonia'nın, insanlığın genellikle hiç ilerlememiş olduğuna dair, kederli sözleri duyuluyordu. Karı koca yeni bir seferberlik ilân etmişlerdi: Kadın siyasetin dehşetlerinden korunmalı idi. Savaşdan az önce, son kere John'a rastladığım zaman bir New York Okulları Koruma Derneği'nin saygılı üyelerinden olduğunu öğrendim. Kendisine, on kadar New York devletinde kadınların seçme hakkı kazanacaklarını söylediğim zaman gülümsedi ve «artık onu siz görmezsiniz!» buyurdu. Peygamber John!

Zeburcu şöyle bir temennide bulunur: «Ah düşmanım bir kitap yazsa idi!»; benim halimde bu ihtiyatsızlığı düşmanımın karısı işledi. Önümde 1910 da çıkmış, bilgin görünen bir eser duruyor: «İnsanlık ilerliyor mu?» Yazarı Bayan Martin. Bu kitabı belirli bir kültür batıl itikatına örnek olarak alıyorum, çünkü geçmiş zaman aşıklarını ebediyen gülünçleştiriyor.. Eski dostum Prestonia anlamış ki Eski Yunanlılar dünyada mevcut en yüksek kültür derecesine varmışlar imiş. Ötedenberi insanlığın hiç ilerlememiş olduğu iddiası Eski Yunan kültürünün göklere çıkarılması esasına dayanıyor.

Gerçekte Bayan Prestonia Grek kültürü hakkında oldukça az şey biliyor. Bunu, tam kitabı yazdığım sıralarda yaptığım sayısız tartışmalarda gördüm. Alelâde bir yor, görüşleri ve rolleri üzerinde durmuyordu; acaba bu kişilikler birbirini eziyor ya da öldürüyorlar mı, dâvaları birbirlerini yok mu ediyor, böyle sudan olaylara dikkat etmiyordu. Onlar Yunanlı idi ve bu yüzden de büyüktüler! Dâhi olan üç yüz isimlik bir liste meydana getiriyor ve soruyordu : Böyle kaç tane ad sayabilirsiniz?

Dostum Prestonia'ya birkaç ad söylemek cüretinde bulundum; ama bunlar modern insanlardı, pantalon giyen, bisküvi yiyen, dolar için çalışan bayağı adamlardı. Edison'u, Arşimet ile karşılaştırmak mümkün mü idi? Bu doğrusu gülünç olurdu. Ya da Pastör'ü İpokrat ile! «Sayın Bayan» diye ben israr ediyordum, «İpokrat hastalıkların siyah usarelerden ve krizlerin sayı sistemine göre meydana geldiğini sanıyordu» Prestonia «olabilir» diye karşılık veriyordu, «Fakat ona rağmen İpokrat yaşamış doktorların en büyüğüdür» Sonra, Sokrat'a Atina kültürünün en parlak çiçeği diyor, ama onu baldıran zehiri içmeye zorlıyan aynı kültür olduğunu düşünmek istemiyordu. Garip şeref Panteonuna, memleketini batırmış ve devlet parasını çalmış olmasına rağmen, Perikles'i de alıyordu. Onun ünü, Amerika Birleşik Devletlerini kurtarmış ve milyonlarca esiri hürriyete kavuşturmuş olan Lincoln'unkini de geçiyordu. Serseri ruhlu, istilâ edecek yeni dünyalar arayan genç despot İskender, önce hür insanlardan kurulu bir ulus kurduktan sonra toprağına çekilen, George washington'dan çok daha büyüktü.

Modern edebiyat, san'at, politika, felsefe, endüstri ve bilimin bütün başarılarını boş yere saydıktan sonra yine farketmekten geri kalmadım ki Prostonia'nın yoksun olmak istemediği bir şey vardır : Gerçi Atina'da yaşamak istiyordu, ama modern sağlık bilgisinin belirli kazançlariyle birlikte. Asla aklına gelmiyordu ki onun için kurşun, bakır, çelik, nikel, porselen ve boya gereklidir. Keza bu şeyleri yapacak fabrikalara, taşıyacak tren ve otomobillere ve bunları da yapacak kurumlara gereksinim vardır. Daha daha, telgraf, telefon, elektrik ışığı, sermaye ve proleterya, Cumhuriyet Partisi ve sosyalist hareketi!..

Bu konu, eski Yunanistan'ın sanat ve edebiyatını incelemek için bir giriş olsun ve bizi şu meseleye dikkat etmiye zorunlu kılsın. Yunan sanat ve edebiyatından ne kadarına gerçekten hayran oluyoruz ve ne kadarına hayran olduğumuzu farzediyoruz? Yunan kültürünün üstünlüğü ne dereceye kadar gerçektir ve ne dereceye kadar, üniversite diploması kendileri için dünyada bir ahır yemliğinden kurulu olan belirli baylar tarafından beslenir bir batıl itikattan başka bir şey değildir?.

Bayan Ogi biraz daha ihtiyat talep ediyor.

«Biliyorum, sen yine insanları şaşırtmak ve öfkelendirmek niyetindesin. Şimdi yine Yunan san'atının propaganda olduğunu mu savunacaksın.»

«Başka türlü ne diyebilirim?»

«Ama biliyorsun ki özellikle bu sanat sürekli olarak arı san'atın örneği, güzellik, beğeninin bir anlatımı olarak bilinir.»

«Yunanlılar gerçekten güzellik ve neşeye susamış bir kavim idiler ve ülkülerini ilâh ve ilâhe figürlerinde belirtiyorlardı. Bunlar çok güzel şeylerdi. Kimse insan bedenini onlar kadar güzel veremez. Fakat sen bu ilâhlarda yalnız güzelliği görürsen Yunanlıların düştüğü ayni hataya düşmüş olursun, hem sende onların mazereti olan tecrübesizlik de yok.»

«Şimdi çıplak mermer putlar üzerine bir hıristiyan vaazı mı dinleyeceğiz.?»

«Biz Yunanlıların bütün san'at ürünlerini anlamak ve bunların içine ne koymuşlarsa onu ortaya çıkarmak tecrübesinde bulunacağız. Bu adamlar güzellik sevgisini — yâni doğaya olan güveni — bir uygarlığa temel yapmak istediler. Atılım başarılamadı, tersine onlara acı, başarısızlık ve üzüntü getirdi; bu onların bütün san'at eserlerinde görünür. Yunan antolojilerinde bir yığın kitâbe, beyit, vecize buluruz; lâkin bütün bunların içinde tek mutluluk cümlesi yoktur. Onların hünerleri güzel ve melodik sözler içinde üzüntülerini anlatmaktı. Theognis der ki : «Hepsinin iyisi : Hiç doğmamaktır.» Neşeye tapanların ozanı olan Anakreon hayatı hızlı yuvarlanan bir tekerleğe benzetir.

«Hem de öyledir.»

«Sürekli bir şey de vardır; yalnız onu bulmak gereklidir. Hayatı yakalayıp onu yöneltme ve yönetebilmeliyiz. Mutlu çocuklar gibi bir bahçede oynıyamayız. Yunan

san'atını sevinç ve hürriyetin şahıslaşması olarak görmeyi büyük bir hatâ sayarım. Bu sanatın yüksek noktası ortaklaşa yapılıp oynanan trajedilerdedir. Bu tiyatro oyunları dinî bir âyin ve genel hayatın yüksek tezahürüdür. Bunda ne buluyoruz? Sürekli olarak aynı değişmez temayı : İnsan ruhunun çaresizliği ve kaderin gücü. Kara bir gölge insanların hayatını örter ve karanlıkta el yordamıyla yürürler. Bütün aileler ve dinastiler mahvolmaya tutsaktırlar. Zâlim ve karşı konmaz ilâhî intikam kendilerini izler. İnsan daha doğmadan yapılmış olan kara fallar gerçekleşir; bu insanların kaderlerinden kurtulmak için boş yere didindiklerini görürüz. Seyirci olarak bizim beğenimiz hemcinsimizn didinişlerini görüp çaresizliğini tanımaktadır. Herşeyi bilir ve herşeye kadir Tanrıların göğüne yükseltiliriz ki, hançeri kendi göğsümüze saplıyalım, ana, ya da hemşiremizle yatalım, baba veya kardeşimizi bıçaklıyalım ve kendi gözümüzü oyalım diye.. Böyle şeyleri ciddiyet ve ustalıkla, melodik sözler ve koronun zarif hareketlerine uyan mükemmel bir müziğin ritmiyle temsil etme, — İşte bu güzellik ve neşe âşıklarının en yüksek marifetleri!».

Mağarasında hatiplik için hiç yeri bulunmayan Bayan Ogi «Amma sen pek hatipleştin!» dedi. «Peki bu san'attan ne sonuç çıkarıyorsun!»

«Biz, hasta öldükten sonra durumu inceleyen doktorlarız. Onun neden öldüğünü anlıyalım da daha yaşıyanlara ihtar edebilelim. Bu otopsiden öğrendiğimize göre hayatı emniyete almak için duyusal zevkler yetmez, politik hayat, kıskançlık, hırs, suiistimal ile dolu iken çıplak bedenlerden harikûlâde statüler, sevinç ve sevgi tapınakları yapmak para etmez.»

«Yunanistan'ın genel yaşayışında suiistimal de var mıydı?»

«Hem de biz modern insanların düşünebileceğinden çok fazla! Evet, evet, dendi suiistimallerimizi unutmuyorum. Bununla birlikte Yunanlılara pek doğal gelen bir suiistimali sinema halkı bile mümkün göremez.»

Bayan Ogi ,meraklı» dedi, «şu şerefli insanlara ait skandal hikâyeleri anlatsana!»

«Herşeyden önce sana Yunan toplumunun sınıf kavgalarını açıklıyacağım, devletlerin ekonomik temelini ve..»

«Gel benim şu öğüdümü tut : Bu konferansı kitabın sonuna sakla, sonra da büsbütün unut. Pislik akıtma, paçavranı alıp Partenonu onunla sil, süpür.»

«Eski Yunanistan'ın bir karakterini alarak bizim dünyamıza koyacağım ve ne yaptığını göreceğim. Örneğin :

11

WİLLİAM RANDOLPH ALKİBİADES

(Eserden : «Amerikan plütarkı : Gençlik için yazılmış büyük devlet adamlarımız; ahlâki sonuçlarla beraber. Newyork 2124 D.A.)

WILLIAM Randolph Alkibiades'in, bu büyük publisist, asker ve politikacının hayatı büyük savaşların zamanına rastlıyordu. O kuvvet ve lüks içinde dünyaya gelmişti. Devrin en büyük devlet adamının yeğeni idi ve ev mürebbisi olarak zamanın baş düşünürüne sahipti. Güzellik ve cazibe ona özgüydü; lâkin gençliği çılgın ve sefih oldu. Kendisine resmen düşen mevkii teperek demokrat partisine şef oldu. Düşmanları kendisine demagog diyorlar ve herhangi samimî bir inançtan yoksun sayıyordu.

Birinci Dünya Savaşında genç devlet adamı Fransa'daki Amerikan kıt'alarına baş kumandan tayin edildi. Yurda döndükten sonra Güney Amerika'nın fethi seferini organize edip ve yönetip Boenos Aires'i kuşattı. Fakat düşmanlarının aleyhinde yaptıkları itham yüzünden geri çağırıldı. Bu ithama göre kıt'aların hareketine rastgelen gecede hazine nezareti önünde duran George Washington heykelinin burnunu kırmak kâfirliğinde bulunmuştu. Bu barbarlığı gerçekte kimin yaptığını tarih belki hiçbir zaman öğrenmeyecektir. Gerçi genç bir adam cinayeti yaptığını itiraf ederek, ortak olarak gösterdiği iki kişiyle beraber idam edildi; fakat Wilyam Randolf'un düşmanları onun bu itirazı satın aldığını, o suretle kendini hasımlarının birçoğundan kurtarmak istediğini öne sürdüler.

Tutuklu olarak memlekete dönmesi gereken William Randolf yolda kaçıp İngiltere'ye gitti. Düşmanlardan öç almak için İngiliz hükûmetini, Güney Amerika ile birle-

şip Kuzey Amerika'ya karşı savaşa girmeye teşvik etti. Kandırış gücü sonunda muzaffer oldu ve yalnız İngilizler değil Fransızlar da Boenos Aires'i kurtarmaya gemi gönderdiler. Fakat çok geçmeden William Randolf İngiltere'den kaçmıya mecbur oldu; çünkü İngiliz kıralı genç Amerikalının kraliçe ile arayı pişirmiş olduğunu anladı.

Amerika Birleşik Devletleriyle İtilâf Devletleri — Japonya, Çin, İngiltere, Fransa — arasında ikinci büyük savaş kopuncaya kadar William Randolf, Japon İmparatorunun sarayına yerleşerek onun parasiyle Amerika'ya ajanlar gönderip suikastler düzenlettirdi. O günlerde Cumhuriyet ve Demokrat partileri arasındaki düşmanlık o derece şiddetlenmişti ki her biri hasmını yenmesini sağlıyacak bütün plânları kabule hazırdı. Demokrat William Randolf Cumhuriyetçiler tarafına geçti. Ajanları donanma subaylariyle anlaşıp yargıç Gary, J. P. Morgan vesair zengin efendilerle birleşerek hükûmeti devirdiler. Yeni bir Anayasa yaparak seçme hakkını beş bin en zengin vatandaşa inhisar ettirdiler.

Yeni hükûmet İngiltere ve Fransa'ya karşı Japonya ve Çin ile birleşti. William Randolf Amerika'ya dönüp Amerikan ordularına baş kumandan oldu. Fakat arka arkaya birkaç kere yenilince popülerliği mahvoldu ve Meksika'da yaptırmış olduğu sarayına kaçtı. Japon imparatorunu aleyhine kışkırtmış olan bu adama çok kızgın olan İngiliz hükûmeti adamları vasıtasiyle sarayı yaktırdı. William Randolf yangından kaçıp kurtulmaya çalışırken kurşunlandı.

Bu hayat bize açıkça gösteriyor ki bir devlet adamı için güzel, cazibeli olmak yetişmez, çocukluğunda pazar okulunu da ziyaret etmiş olması gereklidir.

12

KAHRAMANLARA TAPIŞ ÇAĞI

YUNAN uygarlığı adalarda ya da dağlarla birbirinden ayrılmış verimli vadilerde oturan birçok kabilelerin eseridir. Bu kabileler arasında ebedi rekabet ve kıskançlık hüküm sürerdi. Bir ulus olmaya asla muktedir olmadılar ve tarihleri aralarındaki

entrika ve kavgaların bir zinciridir. Bundan başka bir de sınıf kavgası vardı. Toprak mülkiyetine çöreklenmiş aristokrat sınıflar hükûmete sahip bulunuyorlardı; şehirlerde oturan proleterya da kendi hesabına iktidara gelmek için bağırıp çağırıyordu. Halk rehberleri ayaklanıyor, suikastler ve isyanlar oluyordu. Düşen partilerin şefleri istisnasız başka devletlerle birleşip kendi devletleri aleyhine savaş körüklüyorlardı. Dahası var, bunların bir çoğu en barbar despotluğu temsil eden İran kırallarından para alıp onların amaçlarına hizmet ediyorlardı.

İlk yazılı vesikalar bize aşiret ekonomisinden henüz çıkmış Yunanlıları gösteriyor. Hâlâ kabile büyükleri veya aşiret beyleri hâkim bulunuyordu. Bunlar akıllı ve zengindiler, otoritelerine dokunmıya kimse cüret edemezdi. Anlaşmalar yaparlar, başka devletlere karşı yağma seferleri yaparlar, sonra saraylarına dönüp tuttukları ozanlara kahramanlıklarını terennüm ettirirlerdi. Homer'in şiir ve destanları işte böyle hâkim sınıfın propagandası olarak ortaya çıktı. Amaçları büyük ordu şeflerinin atalarını göklere çıkarmak ve yeni kuşaklarda saygı ve savaşçı duyguları uyandırmaktı.

Homer'in kahramanları ozanın gücünde bulunan bütün san'atla övülür ve süslenirler. Yarı ilâhlar çoğunlukla keyfe gelmiş bir Olimp sakininin yeryüzünde dolaşırken bir avluda güzel bir Yunan kızı görmesinin sonucudur. Bu tanrısal piçlik kahramanlara sahnenin ortasında durma hakkını verir. Gerçekte ise bunlar obur, kıskanç, mağrur ve bir dalda durmaz okul çocuklarına benzerler. Hattâ, daha karakteristik olan, sulplarından geldikleri, en yüksek ülküyü temsil eden, Tanrılar da aynı derecede obur, kıskanç, mağrurdur. Bu şiirlerde tek güzel duygu, baba, ana, kadın ve çocukların bu kahramanlar için — onlar tarafından asla hak edilmiyen — duyduklarıdır.

«Homerce» sözü bizim için geniş, göksel ve önemli bir şey anlatır. Homer bütün karakterlerine bu «Homerce» etkiyi vermeyi nasıl başarıyor? Kahramanlarına bütün dünyayı râmettirmek ve bizzat bunları yenilmez duygu ve tutkuları içinde, olduğu gibi, tasvir etmek suretiyle. Öyle aile özellikleri ki aristokrasiyi bir zaman için karakterize ederler.

Bu, Matthew Arnold, Glâdson gibi adamların niçin Homer üzerine ciltlerce hayranlık yazmış olduklarını da açıklar. İngiltere'de bir sınıf var ki hayatını bizzat kazanmak zorunda olmadığını bütün dünyaya tekrar tekrar isbat etmek için çareler bulmuştur. Bu sınıfa, âdi sürünün güçlü olamıyacağı, bir çok şeyler mümkündür; bunlar arasında Yunan ve Lâtin edebiyatının okunup anlaşılması ve tadılması da vardır. Silindir şapka İngiliz giysi âlemi için ne ifade ederse Homer de İngiliz kültür âlemi için onu ifade eder.

Homer bunu yapabilecek güçteydi, çünkü aristokrat görünüşünü benimsemiş ve aristokrat anlayışına — yahut ruha — aradığını vermiştir. Biz, Amerika'da nasıl, atalarımızın «Mayflower» (1) den geldiklerini kanıtlıyan şecereleri muhafaza ediyorsak Homer kahramanlar ozanı da Trova savaşlarına katılan gemilerin listesini terennüm ediyordu. Yalnız bir kere «İlyada» da basbayağı bir insan sesini yükseltmiye cüret eder: İstişare Meclisindeki ünlü sahnede Thersites ayağa kalkmak küstahlığında bulunduğu zaman, o kambur, çirkin, şirret bir kavgacı olarak anlatılır, alaya alınır ve sonunda Odise — Odyseeus — tarafından döğülür. O Odyseeus ki «Hilekâr» lâkabını taşır ve Yunanlıların akıllı, izanlı kibar adam hakkındaki ülkülerini tecessüm ettirir. «Çokların hâkimiyeti iyi değildir» der. «Hilekâr» «Yalnız bir hükümdar, bir kıral olmalıdır.»

Göreceğiz ki aristokrasinin kahramanlık ozanları, bir isyankâra aynı şekilde haddini bildirerek efendilerine yaltaklanmak fırsatını ender kaçırmışlardır. Shakespeare, Jack Code'a Homer'in Thersites'e yaptığı muamelenin aynını yapar; mutlu olmıyanın neden mutlu olmadığını araştırmak aklından bile geçmez. Yine göreceğiz ki aylaklar sınıfının eleştirmecileri tam böyle sahneleri saf ve gerçek san'at olarak gösterirler ve mükemmel kahramanlık ozanlarının efendileri adına propaganda yaptıkları kuşkusunu kızgınlıkla yalanlarlar. Gerçi şu eski günlerde onların ücretleri acınacak kadar azdı; ef-

---

(1) İngiliz kıralı Birinci Karl zamanında takibe uğrıyan Puritenlerden bir kısmını getirmiş olan geminin adı.

saneye inanmak gerekirse kör ve kimsesiz, — sonra doğum yeri olmak şerefini birbirleriyle paylaşamıyan — Yunan şehirlerinde sürter gezerlerdi.

«Diri Homerin dilenerek gezdiği
Yedi zengin şehir onun ölüsü için çekişiyor.»

Sırf edebiyat bakımından «İlyada» nın gerçek poezi, eski zamanların ve geleneklerin bizi büyüleyen tablolarını içine alan bir eser olduğunu söyleyebiliriz, yeter ki genç olalım. «Kahramanlığı» saf, tenkit etmez gözlerle gördüğümüz bir yaş sınırımız vardır. Kalbimizi parlak bir kişiliğe tamamiyle bağlar, onunla şan ve şerefi paylaşır, onunla birlikte savaşa girer, o kılıcı sallarken titrer, başarınca da neşe ile haykırırız. — Kat'iyyen düşünmeyiz ki hayatta kalmıya aynı derecede hakkı olan yenik için de pekâlâ ayni ilgiyi duyabilirdik. Bayağı insan bu kahramanlara tapma çağını çoğunlukla oniki yaşıyla elde eder; on altısında artık geçmiştir. «Odyseeus» in iyi bir çevirisini çocuklara okutursanız serüvenlerden ve tehlikelerden tad alacaklardır; ama bu, evrenin daha bütün bütüne keşfedilmediğini, fezanın yeterli derecede serüven ve kendi tabiatımızın da yeterli derecede tehlikeler sakladığını öğreninceye kadar sürer.

13

YÜZDE YÜZ ATİNALI

KADER bir kere Yunanlılara büyük bir olay hediye etti : Beşinci yüzyılda, Juggernaut' (1) un arabası İran'dan üzerlerine doğru yuvarlanırken, Kıral Serhas çevresine barbar sürülerini kabilelerini, vahşi süvari ve esir saflarını, savaş fil ve arabaları

(1) Hint tanrısı — Müminleri dini bayramlarda kendilerini onun arabasının önüne atarlardı.

toplamış geliyordu. Bu istilâcılara göre Yunanlılar modern, uygar insanlar, ruhlarında geleceğin bütün hazineleri saklı hür erkeklerdi. Devletler arasındaki kıskançlıkları unutup birleştiler ve kültürlerini kurtardılar. «Klâsik» edebiyatta değerli olarak ne varsa hemen hemen hepsi bu ulusal damar atışından doğmuştur. Yunan ruhu burada bilinç kazandı. Yunan vatanseverliği ve Yunan dini burada anlamını buldu, aynı zamanda propaganda olan, san'at durumuna geldi.

Maratonda savaşan ordu rehberleri arasında Aşilos isminde birisi de vardı. Ulusal gururla göğsü dolarak savaştan döndü ve bir trajedi yazdı : «İranlılar» dram, yenik olmasına yardım ettiği kıralın hikâyesini anlatır ve yüksek noktasını ozanın bizzat yönettiği anda bulur. Bu apaçık vatanseverlik ve din propagandasıdır, despotluğun yıkılışını anlatır. Dram büyük başarı kazandı ve Aşilos yalnız Atina'nın değil bütün Yunanistan'ın ulusal ozanı oldu.

O ayni şekilde dini ve vatani başka dramlar da yazdı ve bunlara kendi fikrince seyircilerin ihtiyacı olduğu ahlâki dersleri karıştırmaktan çekinmedi. «Başarının babası itaattır ve emniyet getirir.» Siyasal bir anlayış aşağı yukarı böyle anlatılmıştır. O halde o konservatif partiye bağlıydı. «Propaganda» dan o kadar az çekiniyordu ki «Tep'e karşı yediler» dramında, seyirciler arasında bulunan Kıral Aristidi övüyordu. Bu cesaret, bugünkü New York'ta olduğu gibi, o günkü Atina'da da bütün tiyatro halkını coşturmuştu.

Yunanistan'ın heykeltıraşları, mimarları ve başka türlü sanatçıları da aynı vatani ve dini heyecanı duyuyorlardı. Kor gibi bir çabayla memleketin yargıçlarını ve onların atalarını, tanrı ve yarı tanrılarını göklere çıkarıyorlardı. Maraton başarısına hatıra olmak üzere dört senede bir yenilenen ulusal oyunlar düzenlediler, bunlar kabileleri tanrılarına tapmakta birleştirmeye yarıyordu. Burada azgın bir rekabet hüküm sürüyordu, kibar Yunanlılar taçları ve çelenkleri elde etmek hırsıyla kavruluyorlardı. Bunları kazandılar mıydı, herkesce bilinmelerini istiyorlar ve bu amaçla ozan tutuyorlar ya da besliyorlardı. Bunlar da onların başarılarını harikûlâde beyitlerle öğüyorlardı. Ozan Pindar bu aristokrat sporculara

bir çeşit «özel ozan» ve reklâm şefi olmuştu. Fakat bununla kalmıyor, ne kadar zâlim ve vicdansız olurlarsa olsunlar, Yunan kentlerine hükmeden Tiranları da göklere çıkarıyordu.

Dramların temsili de bir çeşit oyundu. Her dramcının, koro masraflarını ödeyen, bir hâmisi vardı. Dram ödül kazandı mıydı, zengin efendi onunla, kendi büyüklüğünü okşayan bir anıt diktirirdi. Atina sokaklarında Andrew Karnegie'nin, Con P. Rockfeller'in ve Otto H. Kah'ın tarihî anıtlarını görürüz. Ödül kazanmak istiyen her ozan yarı tanrıları ve eski hükümdarları alıp kendi anlayışına göre tasvir ediyordu. Koroyu, gündelik politikanın tartışması ve ozanın fikirlerinin savunulması için kullanıyordu. Aşilos, «Eumenid» leri Areopag'ın, yani kutsal tepede toplanan meclisin, kaldırılması plânına karşı etki etmek amacıyla yazmıştı. Bu, tıpkı, bizim günümüzde bir ozanın Birleşik Devletlerdeki yüksek mahkeme aleyhine yapılan şiddetli hücumlara karşı bir dram yazmasına benzer.

Başka bir dramcı, kibar bir ailenin oğlu olan Sophokles aşağı yukarı otuz eser yazıp ondokuz ödül kazandı. Rakip ve düşmanlarının iddialarına bakılırsa pek para canlısı idi, gerçek bir eski cimri, kadın peşinde koşar, bir sürü piç babası bir adamdı. Sophokles güzel ve aydınlık eserler vücuda getirdi, çünkü vatanî ve dinî geleneklere inanıyor ve ona hizmet ediyordu. Eski Yunan kahramanları hakkındaki iğrenç hikâyeleri ölümlülerin tabii kaderi olarak alıyordu. O zahmetsizce kemâl derecesine ulaşmış hâkim sınıf sanatçısının tam bir örneğidir, çünkü çevresinin görüşlerini ve sınıfının çıkarlarını tamamiyle benimsiyor. Onları Tanrıların iradesiyle bir tutuyordu. Ona benzer bir çok sanatçı tanıyacağız : Virjil, Spencaire, Shakespeare, Rasin, Goethe, Tenisson, onlar bedbaht kahramanları için merhamet duyuyorlar. Bizim içimizde ürperti ve acı uyandırırlar, fakat asla bizi isyan ve itiraza yöneltmezler.

Ama şimdi başka türlü duyup düşünmüş bir dramcıya geliyoruz. Bu adam, Yunan efsanelerini inceliyor ve sahte buluyordu. Yunan kurumlarını, özel mülkiyeti, devlet vatanseverliğini eski adamların aile ve kabilede hâkimiyetini gözden geçiriyor ve bu kurumların ebediyen hâkimâne olamıyacaklarını anlıyordu. Bu yüzden bizim

bugün «modern» dediğimiz şeylerin propagandacısı oluyor, fakat Yunanlılar bunlara küfür ve butlan duyorlardı. Bu adamın adı Euripides'dir. O eski efsane kahramanlarını alıp bayağı insanlar durumuna getiriyordu. Bunlar da kaderin insafsızlığı karşısında acı çekiyorlar, fakat kendilerini savunup protesto ediyor ve kuşkularını söylüyorlardı. Dramların da militarizmi ve yanlış vatanseverliği batırır, esirliğe ve kadının evde ezilmesine yürür, dini softalığı yıkmaya çalışırdı; bir kelime ile kibar ve zengin sınıfların mevkiilerini sarsardı. O, hattâ, içinde kadınların savaş aleyhine ayaklandıkları bir dram yazdı! Bu dramda fedakâr bir zevce kocasının hayatını kurtarmak için kızgın Tanrıya kendini feda eder — ama koca, bu kurbanı hak etmiyen hodbin bir hergele olarak tanımlanıyor. Euripides'in dramatik propagandasından herhangi bir bölüm okuyup bu sözlerin, o zaman, Isparta ile ölüm-dirim kavgasına girişmiş bulunan yüzde yüz Atinalı vatanseverlere nasıl bir etki yapacağını düşünün.

14

ARİSTOFAN REAKSİYONUN HUMORİSTİ

GAYET doğaldır ki Euripides'in, Diyonizos mihrabı önünde söylenen Bolşevik duyguculuğu Ortodoksların protestolarını getiriyordu. Başka bir dramcı, bir komedi yazarı, olagelecek Atina'nın şerefli geleneğini savunmak görevini üzerine aldı. Bu Aristofan'dı. Aristofan deruni ateş, zekâ, nükte ve fantazi yetenekleriyle doluydu. Parçalarını okurken bugün bile, gerici düşüncelerine katılmamakla birlikte, kahkahalarla güleriz.

Fakat her şeyden önce bilelim ki bu özen her bakımdan propagandacı, siyasi mücahittir. Alaya almak, karikatürize etmek ve iftira etmek istediği zaman adlarını söylediği düşmanlarına karşı kudurgan bir kinle doludur. Dramları daima herhangi bir tezi savunur, hareket halinde şahıslar ya yazarın inançlarını savunurlar ya da

tersi inançları gülünçleştirirler. Onunla da yetinmiyerek yazar dramatik olayların tam ortasında şahısları bir kıyıya itip fikirlerini doğrudan doğruya koroya söyletir; dinleyicilerle tartışır, vicdanlarına seslenir, onları azarlar, o kadarla kalmaz seyircilere ödülü neden ona, başka hiç kimseye değil, vermek zorunda olduklarını da öğretir! Sahneyi propaganda amaçları için kullanan daha cüretli bir propagandacı bulunduğunu sanmadığım gibi maldar sınıfların ve gelenek taraftarlarının ondan daha ışgüzar ve güçlü savunucuya sahip olduklarını da sanmıyorum. Unutmayalım ki burada «en saf» san'at eserleri yaratmış olan bir devrin bir «klâsik» i söz konusudur.

Aristofan dramlarının bize o kadar modern gelmesi ilginçtir. Bizim aramızda çekişmeli tek mesele yoktur ki onunla Aristofan ilgilenmiş olmasın. O, Panas zamanında New York «Sun» u kadar acı nükteli ve mizahi hikâyelerinde her umudu insanların her yeni inancını gülünç yapmayı bilen Stephan Leocock kadar alaycıdır.

Aristofan tam İngiliz anlayışına göre bir «centilmen» di, centilmenler için yazıyordu. Dünya Savaşı sırasında İngiltere'de bira fabrikatörleri ile, silâh fabrikatörleri iktidara kavuşarak aristokratları saraylarından sürdüler; aynı hal Peleponez savaşları sırasında da oldu ve Aristofan kendi kültürlü sınıfının zengin bezirgânlar tarafından nasıl kovulduğunu görmek zorunda kaldı. Bu adamlara «şövalyeler» inde hücum eder. Sahneye birçok bezirgân ve zanaatçı getirerek gülünçleştirir. Onlar arasında şehrin hâkimi olan dayakçı Kleon da vardır. Gerçek Kleon da seyirciler arasında bulunuyor ve sahnede nasıl didiklendiğini görüyordu. Dram da yine bir savaş sırasında oynanıyordu. 1918 Washington'un da sahnede devlet reisini böyle sözlerle anlatmaya kalkan bir dramcının başına ne gelirdi, dersiniz?

Aristofan başka bir dramında kendi şehrine, haraca bağlı devletlere yaptığı fena muameleden dolayı çatar. Bu parça da oynanmıştır. Seyirciler arasında, genel bir meclise katılmak için gelmiş olan devletlerin temsilcileri de bulunuyordu. Kleon ozan aleyhine dâva açtırarak para cezasına tutsak ettirdi. Ama Aristofan ilk yeni temsil-

de öcünü aldı : Halka daha bir yığın hergeleyi başından kovmak teklifinde bulunuyordu :

«Kim ki devletin sıkı ve kötü günlerinde başbuğ sıfatıyla alçakça rüşvet alır,
Kim ki düşmana gemi ve kaleleri satar ve yasak şeyler gönderir
Kim ki filo parasını düşmana vermeye birisini zorlar,
Kim ki ozana düşen ücreti hatip olarak haince kemirir,
Çünkü Diyonizos bayramımızda bir kere Roma tuzu dilini burmuştur..»

— Kurbağalar'dan —

Euripides'den nefret ediyordu, çünkü o kahraman atalarını, gördükleri haksızlıklardan acı acı şikâyet eden zayıf ölüler durumuna getiriyordu. Onu cehenneme çekip elinde ve emrinde ölen bütün silâhlarla döğüşüyordu. Euripides'in feminist dramı olan «Lisistrada» dan fevkâlâde, modern konulu bir maskaralık çıkarmıştı : Doğum grevi, Atina kadınları Isparta ile barış yapıncaya kadar kocalarıyla yatmamaya karar veriyorlar.

Aristofan Sokrat'tan da nefret ediyordu, çünkü bu düşünür Atina gençliğine kendi kendine düşünmeyi öğretiyordu. Alkibyad'ın bozukluğunu ozan onun öğrettiği ders ve nazariyelere veriyordu. Memleketini İran kıralına satması Sokrat'ın öğrencisi olmaktan ileri geliyordu. «Bulutlar» dramında Sokrat'ı öğrencisine para için her inancı savunmayı öğreten, kurnaz bir sahtekâr olarak gösteriyordu. Düşünür evin önünde bir asma küfede oturuyor ve öğrencileriyle türlü münasebetsizlikler ve terbiyesizlikler ediyordu. Dram «Saturday Evening Post» da bir başmakalenin tonuna tastamam benzer. Sokrat'ın ölüme mahkûm edildiği gün nihayet geldi; reaksiyonunun humoristi için bu en büyük başarı günlerinden biriydi.

Ne yazık ki, bir tek hür düşünürün ölümü Atina'yı ataların basit hayatına döndürmek için yetmedi. Tutmaları «Köleleri» bir yandan onlar adına savaş ededursunlar, şehir vatandaşları para kazanıp hayattan kâm almaya devam etmekte idiler. Dramcıları onlar için «toplum dramları» denen cinsten yazıyorlar, herhangi bilinçli bir tondan olmaksızın aylaklar sınıfına özgün modaları ve delilikleri anlatıyorlardı. Bu kavmin sanatında tandans yokluğu zihni ve ahlâki gerilmenin en şaşmaz kanıtıdır.

Bu sırada kuzeyden güçlü bir adam doğdu ve bütün Yunanistan'a hâkim oldu. Yunan Edebiyatı İskender devrine giriyordu.

Bu yeni kültürün merkezi Mısır şehri İskenderiye idi. Bu zamanın ozanları teknik beceriklileriyle gururluydular, aşk sevinçlerini ince bir uslûpla tasvir ediyorlardı. Bilginler, eleştirmeyle ve geçmiş eserlerin yorumlarıyla uğraşıyorlar, gramer, hitabet v.b. üzerine uzun epik şiirler kaleme alıyorlardı. Elbette ki bu da «propaganda» idi, yalnız ikinci elden ve taklit; bu propaganda doğrudan doğruya iş gören ve hayatın yeni biçimlerini yaratan insanlardan hareket etmiyordu. İskenderiye kozmopoliti bir despotun yönettiği bir merkezdi, can sıkıntılarını gidermek, reklâm ajanlıklarını yaptırmak üzere ressam, heykeltıraş, ozan, müzisyen ve aktör besliyen birkaç zengin ve kültürlü efendinin yurdu idi.

15

ROMALILAR

ESİRLİK KONUSUNDA

BİRKAÇ zamandan beri mağarada sessizlik vardı, çünkü Bayan Ogi Yunanlılarla ilgileniyordu. «Görüyorum ki,» diyordu, «onlar dinde olduğu kadar san'atta da geleneklere bağlıymışlar.»

Ogi «her ikisi de» dedi, «aynı amaca hizmet ediyordu. O ilkin samimi bir bilgisizlikten doğar ve sonra da imtiyazlılar için bir gelir kaynağı, bir kalkan olur.»

Bayan Ogi oturduğu yerde gözünü kapıya dikmiş durur. Sürekli olarak düşman baskını bekliyen ataların eski alışkanlığı. Bir süre sonra şunları söyler :

«Fakat sen Yunanistan'da esirlik konusuna hiç uğramadın.»

«Bu konuyu Romalılarınki ile birleştirmek daha akıllıca olacak, çünkü burada esirliğin etkileri elle tutulur bir durumdadır. Elbet Yunanlılarda da esirlik vardı,

ama onlar bu yüzden değil, aralarında geçimsizlik ve ikilikten, kendi «dünya savaşları» ndan mahvoldular. Eski Yunanistan hakkındaki herşeyi bilir görünen Sir Gilbert Murray onlarınki ile bizim dünya savaşı sırasında bir karşılaştırma yaptı. Benzerlik çok ilgi çekiciydi. Yunan kavgası demokrat bir deniz kuvveti olan Atina ile, yararsız ve amaçsız hiç bir şey tanımıyan Aristokrat ve militarist bir halk, Ispartalılar arasında geçer. Savaş kısa aralıklarla, iki kuşak boyunca sürdü. Daha o zaman tahrip araçları bugünkü gibi gelişmemişti; fakat sosyal ve psikolojik nedenler son savaşın aynıydı : «Demokrasi için kavga», «Bozguncular», «Dayanmacılar» kin ozan ve propagandacıları, başarıdan sonra düşsel bir dünya vadeden devlet adamları, şehirlere üşüşen casuslar, provakotörler, kaçaklar, kiraları yükselten ev sahipleri, açlık, besi maddeleri sınırlama rejimi, genellikle yoksulluktan altın sızdıran savaş zenginleri. Bu arada Atina harap, Isparta dermansız düştü ve Yunanlılar ilkin Makedonyalılar, sonra Romalılar ve en sonra da Türkler tarafından boyunduruğa vuruldu.

«Birinci ders bununla bitiyor» dedi. Bayan Ogi. «Gelelim Romalılara.»

«Romalılar kan dökmekten mahfolmadılar; onlar, iş adamı göziyle bakılınca, pratik insanlardı. Onlar öldürücü kılıcı yabancı kavimlere karşı sallıyorlar ve yendikleri büyük saltanatın şan ve şerefi için çalışmaya zorluyorlardı. Onlar «sert pişmiş» heriflerdi ve bizim ilkel ticaret adamlarımıza benzerlerdi : P. D. Armour'a, Pullman ve Harriman'a büyük Morgan ve yargıç Gary'ye.. Belki Cumhuriyet Partisi tarafından başımıza musallat edilen Şikago bankerine, ilkin Almanlara karşı bir orduya kumanda etmiş olan, onları yendikten sonra haraca bağlı bir kabile durumuna sokan, uzun iş zamanı kabul etmiye zorlıyarak analarının memelerini, çocukları değil enternasyonal bankerleri doyurmak için sağdıran general Dawes'e benzerlerdi. Bu tam Roma'ca bir davranıştı ve Dawes mutlaka Romalıların gönlüne göre bir adamdı. Onlar Dawes'i ya bütün küçük Asya'ya, ya Afrika'ya ya da İspanya'ya Genel Vali tâyin ederlerdi. O da, Şikago'daki Morgan bankalarının herhangi bir şefi kadar olmamakla beraber milyoner olarak dönerdi.»

«Böyle bir halkın san'at yaratabilmesine aklım ermez» dedi Bayan Ogi. «Fakat sen anlat hele!»

ESİRLER İMPARATORLUĞU

ROMA bütün antik devir şehirleri gibi, kararlı, hem kendilerine, hem kabile Tanrılarına inanan adamlar tarafından kuruldu. İtalyan yarımadasını alıp büyük ve güçlü şehirler kurmuşlar, stratejik caddelerden ve su yollarından kurulu bir ağ meydana getirmişlerdi. Bunlar bugüne kadar kalmışlardır. Bu zamanlarda devletleri bir Cumhuriyetti, bize bu deyimi onlar hediye etmişlerdir. Res Republica'nın anlamı genel hizmetler — âmme maslahatı — dır. Bütün Roma hemşerileri, ona katılır, oy verir, tartışır, kanun teklif ederler ve kanunların uygulanmasına çalışırlardı. Ordular yaratıp donanmalar yaptılar, Kartaca'yı ve sonunda bütün Akdeniz dünyasını zaptetdiler. Zamanların geleneklerine uyarak savaş tutsaklılarını köle durumuna getiriyorlardı. Altı, sekiz yüzyıl boyunca Roma, köleliğin uygarlığa ne zarar verebileceğinin en klâsik örneğini vermiştir.

Emerson, «zincirin bir ucu kölenin topuğunda ise bir ucu da köle sahibinin topuğundadır», der. İlk köle sahibi daha terbiyeli ve münasebetli bir insan olmalıydı, fakat terbiyeli çocuklar yetiştirmek onun için mümkün değildi. Köleler, düzenbaz, kurnaz, onursuz, zorla bastırılan tutkular ve gizli günahlarla doludur. İyi niyetle olsa bile efendilerinin çocuklarını bozarlar, çünkü onların her dilediğini yerine getirerek şahsi çabadan yoksun ederler. Kibar genç adam niçin çalışsın? O babasının mirasına konacak. Birkaç kuşak sonra o kadar nazlı ve yumuşak olur ki savaş etmek dahi elinden gelmez. Zaten kendi değerli hayatını tehlikeye koymasının gereği ne? Parasiyle istediği kadar «tutma» elde edemez mi?

Ondan başka esirlik serbest ve müstakil işi ortadan kaldırır ve böylece müstakil köylülüğü yıkar. Ucuz besi maddeleri Roma'ya akmaya başlayınca köylüler top attı; oğulları ise çiftliklerini bırakıp şehre geldiler. İtalyan toprakları gittikçe ipotek yükünü kaldıramaz oluyor ve

faizcilerin eline düşüyordu. Böylece zengin ticaret adamları ve illerden dönen memurlar koca koca toprak ağaları durumuna geliyorlardı. Şehirlerde ağızlarına kadar, yoksulluk mahallelerindeki ev sahipleri tarafından sömürülen aç, tembel, hafif akıllı pleplerle doluyordu. Bütün bunları bugünkü Birleşik Devletlerde de görmek mümkündür, çünkü beden köleliği ile ücret köleliği sonunda aynı kapıya çıkarlar. Yalnız Roma'da altı-sekiz yüzyıla muhtaç olan gelişme projesi bugün makinenin getirdiği itme gücü sayesinde, bir kuşakta tamam oluyor.

Roma pleplerinin oy hakları vardı ve bunu kendileri için bir şey koparabilmek hususunda kullanıyorlardı. Kudurgan ve zâlim bir sınıf savaşı başlıyordu. İki genç aristokrat kardeş — Kayüs ve Tiberyüs Gdaküs — halk için mücadeleye girdiler. Bunlar aşağı yukarı bizim «salon sosyalistleri» ne benzerler. Sonunda öldürüldüler; imtiyazlı ekonomi taraftarları, — eski çete — kudret ve yetkilerini tehdit eden herkesi öldürüyordu. İsyanlar ve vatandaş kavgalarıyla dolu iki kuşak geldi geçti, sonra güçlü bir adam, Jül Sezar, ortaya çıktı ve siyasi demokrasiye son verdi. Bugün okullarımızda çocuklarımıza tarih öğreten ders kitaplarında öne sürüldüğüne göre Sezar düzen ve kanunun erdemli bir koruyucusu imiş. Bundan, bugünkü kapitalist Amerika'da ders kitaplarının basımını ödiyen kimselerin, endüstriyel demokrasisinin tehditlerine son verecek böyle bir adamın ortaya çıkışına umut bağladıkları düşüncesi çıkarılabilirdi.

Roma artık çoktanberi fiilen olduğu şeye şeklen de ulaşmıştı : İmparatorluk, dünyanın gördüğü en muazzam yağma aygıtı. Herşeyi zengin adamlardan kurulu küçük bir çete yönetiyor ve ayak takımını ekmek, sirk ve gladiyâtör kavgalarıyla oyalıyordu. Roma imparatorları eziyet ve sefahatle, kızılbaşlık ve oğlancılıkla eğleniyorlardı. Sonunda kendilerini tanrı ilân edip tapınaklarda heykellerine taptırıyorlardı. Varisleri birbirlerini zehirle, hançerle yok ediyor, Roma bir sıra salon ihtilâliyle çalkalanıyordu. Az sonra ordu da bu kârlı işte payı olabileceğini düşündü; kıt'alar isyan etmeye ve kumandanlarını imparator ya da Tanrı yapmaya başladılar. Bu arada haraçların Roma'ya akan seli gittikçe kabarıyor-

du; dünyanın bütün serveti çılgın işret meclislerinde harcanıyordu.»

«Artık pek uzattın vaazı» diyerek Bayan Ogi sözünü kesti. «Biz san'attan söz edecektik!»

«Ben de hemen kesecektim» diye alttan aldı kocası. «İlkin esirliğin ekonomik etkilerini tanımadan Roma san'atını kavramak mümkün değildi.»

16

DİNDAR ANEAS

İLK zamanlarda Romalılar san'ata pek metelik vermediler. Resmî binalarını Yunan stilinde yaptırıyorlar, fakat ebediyen duracaklarmış gibi sağlam olmasına dikkat ediyorlardı. Romalı efendiler san'ata karşı şu bizim güneş devletlerindeki zengin çiftlik sahibi gibi davranıyorlardı : O viyolonist olmak istiyen oğluna şöyle demişti : «Ben dinlemeyi arzu ettiğim bütün çalgıcıları tutabilirim.» Kibar Romalı «Yunan san'atlarına» âşina müzisyenler, dansçılar ve ozanlar kiralıyordu. Bu durum cumhuriyetin ölümüne ve İmparator August'un tahta çıkmasına kadar sürdü. Artık barış zamanı gelmişti. Bir Roma bilgini, bir toprak ağasının oğlu, içerdeki çöküntünün, dışardaki barbar hücumlarının tehdidini duydu. Eski zamanların sıkı sadeliğini hatırlıyarak Romanın hâkim sınıflarını ataları takdise yöneltmek istiyordu. Ozanı bu göreve bizzat İmparator August vermiş imiş. Nasıl olursa olsun, Virjil adıyla tanıdığımız Publius Vergilius Maro işe girişip ayık bir yöntemde ulusal ve dini bir propaganda eseri ortaya çıkardı.

Bu, Homer uslûbunda, altı mısra'lı kıt'alarla — Daktylische Hekametern — bir destan olacaktı. Virjil bir kahraman arıyarak sonunda Aneas adında efsanevi bir Trovalı seçti. Efsaneye göre bu adam Yunanlıların önünden kaçarak İtalya'ya gelmiş ve Roma'yı kurmuştur. Homer'in figürleri daima bir lâkapla beraber anılıyorlardı : «Hilekâr Odise», «Ayağı Çevik Aşil» gibi.. Onun için

yeni kahraman da bir sıfat almalıydı : «Dindar Aneas.» Eski itikatlara saygı duyan, eski erdemli ve ayık geleneklere göre çoğunluk için yaşıyan bir adamdı.

Biz burada güzel sözler ve samimî duygularla dolu epik bir şiir buluyoruz ki Roma'nın, olamayıp da olması gereken şeyi gösteriyor.

Aneas'ın ve yol arkadaşlarının gezilerini izliyerek Kartaca'ya nasıl vardığını, Kıraliçe Dido ile bir ilgi kurup sonra da onu terkettiğini — ki o zaman bu çirkin bir şey değildi — görürüz. Köksel babanın eski dinî kural ve âyinlere bağlılığını, rahiplerden akıl soruşunu ve Tanrılardan rahmet dilenişini görürüz.

«Aneide» zavallı okul çocukları için ideal bir işkence olarak görülür; biçim çocuklarımızda bulunması gerektiği halde bulunmayan bütün dürüstlük, bütün tavır ve davranış yumuşaklığı onda vardır. Ben öğrenciyken uslu uslu sırada oturuyor ve ciddiyetle bir ödüllü güreş ya da boks tercümesi yapıyorduk, bu bir dini karşılaşma idi ve dindarlık oyunlarındandı. Hasımlar bildiğimiz bayağı boks eldivenleri taşımıyorlar, «Cestus» denen anlaşılmaz, bir şey taşıyorlardı. Fakat ey o öğrencinin haline ki sıranın altında sakladığını gazetede dün akşam olagelen gerçek boks maçını ya da bir hikâyeyi okurken öğretmen tarafından yakalansın! Hele, Kıraliçe Dido yerine, sevgilisinin ihanetine uğrayarak intihar eden bir sinema yıldızı ya da opera yıldızı ile ilgilensin!

«Aneide» nin propaganda olduğundan birisinin kuşkusu var mı? Bu taktirde hatırlatmak isterim ki ozan, bir vatandaş kavgası sırasında yitirdiği topraklarını, güzel beyitleri karşılığında İmparator August'tan geri aldı ve sarayın gözdesi oldu. Bu yüzden «Aneide» de dindar imparatorun şu tasvirini buluyoruz:

«İşte o vaadlerini işitmiş olduğum adam, Sezar August, tapılanın oğlu, altın devri günlerini ihya edip Latyumda yayan..»

Bu bal gibi propagandadır, öğle yemeği arayan aç bir ozanın propagandası. Biz ona san'at tarihinde daha çok rastlıyacağız. Evet, hattâ, bugünkü san'at çevrelerinde de o kadar yabancı değildir.»

Bayan Ogi, burada sözünü keserek : «Senin müs-

veddeyi okumuş bir profesörden bir mektup almıştım. Protesto ediyor ve eski ozanları onun kadar tanıyamıyacağını, çünkü kendisinin bütün hayatını onların incelemesine vermiş olduğunu öne sürüyordu. «Virjil'in, Roma imparatorunun bir şakşakçısı olduğunu söylemek» diyor, «eserlerinin gerçek anlamını anlamamaktan gelen soya bir yargıdır. Hele en eski zamanlardanberi hâkim sınıfların sanatçılar tarafından savunulup göklere çıkarıldığı iddiası ahmaklıktır. O zamanlarda sosyal bir mesele elektrik makineleri kadar meçhûldü..»

«Dur!» diye bağırdı Ogi. «Bu önemlidir, bunu tespit etmeliyiz. Bütün profesörlerin dikkatini çekmek istiyorum ki ben san'atçıların insanlığı bilerek aldattıkları ne öne sürüyor, ne de araştırıyorum. Bazan şüphesiz bunu bile bile yapıyorlar, fakat çok zaman görüşlerine uyduğu için öyle yazıyorlardı. Bunu şimdiye kadar kanıtladığımı sanıyorum; mademki profesörün gözünden kaçmış, bir örnek üzerinde daha iyi açıklıyayım:

Elimize bir arı kovanı alalım. Arılardan herbiri bütün gün çalışarak ya bal için bir çiçek usaresi, ya da altı köşeli hücreleri yapmak için mum toplarlar. Ötedenberi bir doğa bilgini gelerek arıların hayatını inceler ve bir iddia ortaya koyar: Altı köşeli hücrelerin amacı balı en tasarrufkâr bir şekilde korumak, balın amacı ise o hücrelerde yumurtadan çıkan yavru arıları beslemektir. Arılar altı köşe ile elde edilen boşluk tasarrufunu hesap edemezler ve balı besleyicilik özelliğini inceleyemezler diye şu böcekçi üstada ahmak demek mümkün müdür?

İnsanların sınıf duyguları ekonomik bir baskı üzerine içgüdüsel ve otomatik bir reaksiyondur. Yargı sahiplerini tebcil etmek suretiyle ün ve başarı kazanmıya çalışan sanatçının reaksiyonu da pekalâ içgüdüsel olabilir. Fakat insanların bilinçleri artık varlıklarının temellerini kavramaya ve sosyal hayatlarını usa uygun ve plânlı bir biçimde düzenlemeye ve açıklamaya başlıyor. Benim attığım şu ilk adım bu yönde bir deneme olarak düşünülmüştür. Geriye bakarak sanatçıların hayat yolunu incelemek, onun bal usaresini nereden toplayıp nereye yerleştirdiğini ve arı kümesinin ondan ne yarar bulduğunu ortaya çıkarmak.

17

HORATİUS VE JUVENAL

VİRJİL'den birkaç yıl sonra başka bir Roma ozanı ortaya çıktı. Ben onu da çocukken okumak zorunda kalmıştım. O da İmparator August'un övgücüsüydü ve efendisinin şerefine çocukça manzumeler yazıyordu. Onun gerçekten san'attan bir şey anlıyan ve kendisine bir yazlık köşk hediye etmiş olan Macenas adında bir hamisi daha vardı. Yanılmıyorsam halkı evine dâvet edip hoş, nahoş özel meselelerini onlara anlatan ilk yazar oydu. Ben de bu patavatsız insanlardan olduğum için, genellikle belirli bir sempati duyuyorum.

Bu dünya görmüş ozan, hamisini överken bize kurnazca göz kırpmasını bilir. Macenas da doğrusu iyi bir adama benziyor. Zengin bir adamı sevmenin kolay olduğunu bilirim; fakat Roma'da, iyi bir karşılık mukabilinde de olsa, bir adamı sevmek zor olmuş olsa gerektir. Horatius'un mütevâzi istekleri vardı; kitaplarıyla baş başa yaşamak ve politika gürültülerinden uzak kalmaktan başka bir şey istemiyordu. Onun diz çökerek, kendisine sakin ve meyva ağaçlarıyla bezeli bir yurt bağışlamış olan adamın ellerini öptüğü düşünülebilir.

Fakat hayır, o dürüst kaldı. Yazarın serbest ve tek başına bir hayata hakkı olduğunu öne sürdü — pek modern, kaba ve zengin Romalı — lar için anlaşılmaz bir fikir.

Horatius'un babası «azatlı», bir eski köleydi. Bu yüzden de kibar çevrenin alaylarına uğruyordu. Ama o bunu gizliyecek yerde, bütün Roma öğrensin diye, eserlerinde ihtiyar babasından söz ediyordu. İyi, ihtiyar «azatlı»nın kendisine iyi bir terbiye vermek için çocukluğunda nasıl Roma'ya getirip her gün okula götürdüğünü ve defteriyle kara tahtasını taşıdığını anlatıyordu.

Biz bu namuslu adamı sayıyor ve mestedici beyitlerini zevkle okuyoruz, fakat Horatius'u ölmezler arasında

sayan klâsik geleneğin gülünç hatasına kapılmaksızın. O edebiyatın bir Pionier'si idi, fakat bize ondan beri daha iyisi yazılmamış hiç bir şey bırakmadı. Onun için yalnız Heine'yi düşünmek yeter; Heine ki, hem şiirleri gönül alıcı bir incelik ve narinlikte, hem de cesareti zamanın hoyrat yargıçlarını şaşırtacak güçteydi..»

Bayan Ogi «Roma'da isyankâr hiç bir ozan yok muydu?» diye sordu.

«Vardı. Bir tane vardı. O da bir azatlının oğluydu. Virjil ile Horatius'dan bir yüzyıl sonra, rezil Domatian zamanında yaşamıştır. Juvenal adında olan bu ozan, içinde İmparatorluk aristokrasisine — alılâksızlığından ve materyalistliğinden ötürü — çatan satırlar yazıyordu. Ben de bir zaman yazdığım «Metropol» romanıyla New York — 400 — ne karşı aynı şeyleri söylemiştim. Her iki kitabı birbirleriyle karşılaştırmak meraklı ve...»

«Yine kendi eserlerinden söz etmeye başlama!» diye korku ile bağırmaya başladı Bayan Ogi!..

«Canım «Metropol» ün yirmi yıl önce New York'ta gördüğüm şeyleri saymakta olduğunu söylemek istiyorum yalnız. Örneğin cemiyet kadınlarının yaptıkları kürleri sayıyorum:

Sürek avının sonucu, yapan insanların çok çabuk sağlıklarını yitirmeleri oluyordu. Kendilerini tedavi etmek için garip çareler ve kürler düşünüyorlardı. Bir kısmı da bir kaşık çorbayı otuz iki kere çiğnemiye çalışıyor, bir kısmı da şafakla birlikte yalın ayak ıslak çimende gezintiye çıkıyor, yine bazıları da kilo eksiltmek için dört ayak üstünde sıçrayıp duruyordu. «Dinlenme kürü», «soğuk su kürü», «metafizik tedavi usulü», «hıristiyan ilmi» kürü olduğu gibi üzerinde seyahat edildikten sonra kaç kilometre gidildiği hesap edilen otomatik atlar bile vardı. Montagne otuz bin dolar değerinde bir elektrik aracına sahip bir adama rastlamıştı, bu araç bacakları ve kolları yakalayıp serbest jimnastik temrinleri yaptırıyordu. Tanıdığı bir kadın da ona bir elektrik devesine binmekte olduğunu söylemişti.

Bütün bunları yapanlar yine kilo azaltmayı başaramıyorlardı. Bayan Billy Alden Montagne'ye, Türk tarzında hamama alışmış zengin ve şişman bir kadından söz etmiş, kadının görünüşü müthişmiş ve her akşam

bu hamamı ziyaret edermiş. Tabii bütün hademeler hizmetine can atarlarmış. Bayan Billy Alden «o şatafatla terlemekten hoşlanır» diyormuş. «Masör bedeninin her tarafını öyle oğar ki kolu kanadı dermansızlıktan kalkmaz olur. O arada aç konuklar sofra başında sabırsızlıkla onu beklerler. Sonunda pancar gibi bir suratla soluya soluya çıkar gelir, susuzluktan yandığını ve bir şişeyi tek başına boşaltacağını söyler. Uşak içinde bir şişe şampanya bulunan bir buz fıçısı getirir. Daha bir lokma almadan şişenin yarısını bir hamlede içer ve buna iştah açmak der. O kadar içer ki sonunda vücudu su kütlesini zaptetmeyi başaramaz ve ayaklarının altına boşaltıverir..»

Bayan Ogi kocasının sözünü keserek: «Yalnız bir şeyi okuyucularına açıkça söylemeni istiyorum ki bu iğrenç hikaye eri yazdığında daha benimle evlenmemiş bulunuyordun.»

«Pekâlâ söyliyeceğim. Fakat sen de söylemek zorundasın ki Bayan Billy'nin hikâyelerine karşı elimden bir şey gelmezdi. Dinlemeye devam et, pek az sonra da New York'un gece hayatından bir şeyler öğrenmiş olacaksın:

Günahlar öyle spesiyalize olmuştu ki işlerini yalnız telefonla gören ve kızlarını araba ile herhangi bir adrese gönderen genelevler vardı.

Yine Montagne'nin bir polis komserinden duyduğu bir hikâyede en büyük şimendifer kırallarımızdan birisinin karısı geçiyordu: Beşinci caddedeki muazzam mermer sarayında, kocasının uykuya daldığını görünce hemen kalkıp sarışın bir peruka takıyor, bir mantoya bürünerek tek bir hizmetçi kadının refakatinde evi terkediyordu. Ulaşmaya can attığı yer, kendisi için bir oda düzenlemiş olan bir genelevdi. Orada, uçlarını altınlattığı çıplak memeleriyle duruyor ve her gelene kendisini veriyordu. Finans aristokrasisinin en kibar lordlarından birinin annesi olan bu sayın bayan her müşteriye tutkuyla kendisini teslim ediyordu. Kapılar kapandıktan sonra bir süre daha üzgün üzgün ortada dolaşıyor ve eve dönmeye zorla karar veriyordu. Halâ doymamış, kırmızı lekeli yanaklarla, genelevin diri kokusunu kocasının, şimendifer kıralının yatağına taşıyordu. Sana da-

ha muhabbet meclislerinden de söz edeceğim. Öyle muhabbet..»

«Kes artık! Metropol'den gerektiği kadar söz ettin. Artık ondan bir kelime bile duymak istemiyorum. Roman en kaba bir sosyalist propagandası ve..»

«Propaganda olduğuna emin misin?»..

«Şüphe mi var? Sormak bile gereksiz..»

«O halde devamı isbat ettim.»

«Anlamıyorum»

«Sana bir oyun oynadım. Her keresinde Metropol'ün bir kaç cümlesiyle başlıyor, sonra Juvenal'in eski Roma kadınlarıyla uğraşan «Altıncı Satir» ine geçiyordum. Şimdi sen, her iki kitabı okuyarak nenin benden, nenin Juvenal'den olduğunu anlamak zahmetinden kurtulamıyacaksın. Tabii yerleri ve adları değiştirdim ve Juvenal'i biraz yumuşattım, çünkü onun cümlelerinden kimileri pek zor tekrar edilir.»

«Sen, çizilmesi herhalde gerekli olan, bir bölümünü çoktan tekrar etmiş bulunuyorsun» dedi Bayan Ogi.. Ve her zaman olduğu gibi dediğini de yaptırdı. O yüzden şimdi siz «hadım edilmiş» bir Juvenal okudunuz!

18

AMERİKAN İMPARATORLUĞU

Benimle yeter derece eğlendin!» dedi Bayan Ogi. «Gerçekte bu da yerindedir; çünkü ben meseleden bir şey anlıyamıyorum. Fakat bir Roma uzmanı gelir de bütün bunların saçma olduğunu ispat ederse?»

«Roma konusunda çok şey bilenler çoğunlukla kapitalist Amerika'yı iyi bilmezler. Oysaki dünyada birbirine o kadar benziyen iki uygarlık daha yoktur. Ben bütün bir kitap yazıp Amerikan ozanlarının devlet adamlarının ve gazetecilerinin sözlerini Romalı eşlerinki ile karıştırabilirdim. Bu sözleri yakından tanımıyanlar hangisinin kime ait olduğunu anlamazlardı.»

«Fakat bizim bir Cumhuriyetimiz var, öyle değil mi?»

«Son zamanlarda sürekli olarak, seçme masrafını karşılamıya en çok parası olan Cumhurbaşkanlığına seçildi. Onun en çok paraya sahip olmasının nedeni de plütokrasinin namzeti olmasıydı. Şimdi, çok kritik bir sırada, Graküsler devrinde yaşıyoruz. Halkı silip uyandırmaya çalışıyoruz. Acaba başaracak mıyız, yoksa endüstri beylerimizin istedikleri şekilde kılıçtan mı geçirileceğiz?»

Bayan Ogi kocasının koluna sarılır. Çünkü bu düşünce onu durmaksızın kovalamaktadır; bir gece saatinde evin verandasında bir köpek ya da kedi kımıldasa sıçrar kalkar ve Ku Klux Klan giysi ve geceliklerine bürünmüş bir kıta tüccar ve banker bekler. Bizim aristokrat partimiz bir çeşit «daha iyi Roma federasyonu» kurmuş ve listesini meydana getirdiği hakirler üzerine çetelerini saldırmıştır.

«Bizim modern ülkemizde eski Roma'nın tanımadığı iki şey vardır. Birincisi çok kolay haber yayan tertip makinesi, efendiler tarafından kontrol edildiği sürece, ruhların kör, kötürüm ve demoralize olmasına yarayan bir araçtan başka bir şey değildir. Bununla birlikte proletarya, bütün baskılara rağmen, kendi tertip makineleriyle heyecanlı ve sarsalayıcı haberler yayınlamayı başardı. Roma'nın esirleri için bu mümkün değildi tabii..»

«Ya öteki faktör?»

«İşçi hareketi.. Gerçi Roma'da bir kaç sendika vardı, fakat çok güçsüzdü; asıl köleler organizasyondan yoksun bir kütle idi. Gerçi tekrar tekrar isyan etmekten geri kalmıyorlardı ama her keresinde de toptan boğazlanıyorlardı. Modern işçi hareketi ise gittikçe güç kazanıyor, üyelerini organize ediyor ve eğitiyor, bilinçli ve bilgili olarak yürüyor. Bunun için de son kavgadan bir imparatorluk değil, düşlerimizdeki işçi devletinin doğması umulur.

Roma san'atı üzerine söyleyecek daha çok söz yoktur, çünkü zaten hepsi bundan ibarettir. İmparatorluk aristokrasisi kendisini öyle bir duruma sokmuştu ki, onun için, her türlü felsefik düşünce olanaksızdı. Barbar sürüleri sınırları aşıyor ve Roma saltanatını seller

altında bırakıyordu. Böylece tarihin karanlık dediği çağ başlıyordu.

Ben okulda öğrenciyken Katolik öğretmenlerim, bu çağlara karanlık denmesinin nedeninin gerçekten kültürsüz olmaları değil, kültür eserlerinin bize kadar gelmemiş olmaları olduğunu söylerdi. O zaman Katolik baylara itiraz edemezdim, fakat şimdi bir karşılık verebilirim; eğer insanlar ruhun, usun değerli ışığını yakarlarsa onu sönmez bir meşâle haline getirip gelecek kuşaklara teslim ediyorlar. Bu yüzden bize san'at bırakmamış olan bir yüzyılın gerçekten san'atsız olduğunu söyliyebiliriz.»

19

HİRİSTİYAN İHTİLALİ

Avrupa kavimleri, Roma sonrası barbarlığından ve Kaostan sıyrılıp çıkmak için birkaç yüzyıla gereksinimleri oldu. Bundan sonra teker teker yeni bir kültürün gelişmeye başladığını yeni bir görürüz; san'at ki Yunan ve Roma geleneklerine değil, Babil ve İbrani geleneklerine bağlanır. Bu eski değerlerin yıkılıp yenilerinin yükselişi demekti. Sosyal ihtilâlciler için çok ilginç bir olay.

Putperestlik dönemi san'atiyle hıristiyan san'atı arasındaki gerçek fark nedir? Yunanlılar: «İnsan bedeninden güzel şey yoktur» derlerdi. Hıristiyanlar ise: «Biz ikonoklast'ız, yani mermer putlar kırıcısıyız.» derler. Romalılar: «Kişisel ve genel emniyetin temeli maddi zenginliktir» derlerdi. Hıristiyanlar «İnsan bütün dünyayı kazansa kaç para eder, ruhuna yararı olmadıktan sonra?» diye karşılık verirler.

Bu hıristiyanlık dersleri, insanlığın yeni bir tatmin ve teselli aracı bulduğuna, bunun ise o zamana kadar ki cismani zevklerle insanlara hükmediş sevinçlerini, hiç değilse belirli bir zaman için, arka plâna attığını gösterirdi. Yeni sevinçler içerden geliyorlar ve yeni bir kav-

ram yaratıyorlardı: Manevi. Sanatçı önünde bu derunî olayları canlandırmak görevini görüyordu. Bunun için elbette yeni bir teknik gerekti. Yunanlıların, bedeni güzel göstermeleri yanında, hiristiyanlar onu bütün çirkinlikleri ortaya dökülmüş olarak anlatıyorlar ya da oynuyorlardı. Romalılar kahramanlarını güçlü ve adaleli gösterirken hiristiyanlar sıska ve hastalıklı yapıyorlardı. Hiristiyanlar yaradan, hastalıktan, biçimsizlikten hoşlanıyorlardı. - Eski ölçüleri kırmakta tersine dönmüş bir zevk duyuyorlardı. Psikolog buna «antireaksiyon» der - Hiristiyan san'atçısının iki sevgili konusu şu idi: Bütün acı ve hareketleri sabırla karşılıyan bir Allah, sapan ruhlara sürekli olarak acıyan bir ilâhe. Bu yeni san'at, ifade edilemiyen şeye ifade vermek zorunda kalıyor ve böylece senbolizme sürükleniyordu. Ressam ve heykeltraşlar deruni ve manevi özlemler için zahiri, gözle görülür biçim ve işaretler yaratıyorlardı: Çividen taç, kurbanlık kuzu gibi.. Bakire Meryem'in alev alev yanan bir yüreği vardı ve bazan da başının çevresinde bir güvercin dolaşırdı. Evliya ve şehitler bayağı dilenciler ya da veremin son devresinde hastalar sanılmasınlar, dive başları üzerinde bir nur halesi taşırlardı. Söylemek abestir ki bütün sanat halis propagandaydı, zaten öyle olmazsa çekilmezdi.

Hıristiyanların putperestlik sanatına yaptıklarını şimdi sosyalistler burjuva sanatına yapmak istiyorlar. Bir benzetme ile söylersek bireyciliğe ve servete tapmaya yarayan putları ve puthaneleri yıkarak sınıfsızlığa ve uyuşmaya anlaşmaya dayanan ölçüler bulmak dâvasındadırlar.

20

İÇTEN GELENLER, DIŞTAN GİDENLER

Dünyanın sanat eserlerinde ortaya çıkan iki tip insan huyu ve tutumu vardır: Birisi güzellik sanatında, birisi kuvvet sanatında.

Güzellik sanatı hakim sınıflar tarafından - eğer iktidarlarını sağlamlaştırmışlar ve kendilerini emniyet-

te duyup artık eğlendirilmek istiyorlarsa, evlerini ve çevrelerini adi çoğunluktan ayırmak istiyorlarsa - yaratılır. Ben basit ve ilkel insanların güzelliğin ilkel bir biçimini bedene getiremiyeceklerini savunmak niyetinde değilim. Fakat bu sanat gelişmek ve kemale varmak isterse hakim sınıflarca teşvik edilmek, sanatçılar korunup cesaretlendirilmesi zorunludur. Böylece onların sanatı bir sınıfın alameti farikası olur. Sanatçıların bizzat halktan çıkması olayı önemli değildir, çünkü hakim sınıflar ihtiyaçları oldukları şeyleri buldukları yerde alırlar. Onları sınıflarının ihtiyaçlarına göre değiştirirler. Güzellik sanatı - resim, heykel, müzik, edebiyat, sahne, ne olursa olsun - sessizliğinden, eşya ve olayları, olduğu gibi iyi bulmak sevincinden ve yine biçimdeki mükemmellikten tanınır, çünkü aylak sınıf sanatçılarının tekniği öğrenmek için zamanı vardır ve ne istediğini bilir.

Her toplumda bir kontrol eden, bir de kontrol uğrunda savaşan gurup vardır, «içten gidenler, dıştan gidenler», maldarlar, malsızlar. İleri bir uygarlıkta sonuncular da ayrı bir sanat sahibi olacak kadar güçlüdürler. Bu sanat çok kere primitif, içgüdüsel, kaynıyan, yarı kavranmış, yarı ifade edilmiş duygularla dolu bir sanattır. Bu sanat biçimden daha çok anlama bakar, harekete yöneltmeye çalışır. Bu yüzden biz de ona kuvvet sanatı deriz.

Bu sanat çok kere eleştirmeciler tarafından «propaganda» diye yorumlanır; açıklıyalım ki bu vasıflandırma bile düpedüz propagandadır. Fakat güzellik sanatı da propagandadır; bütün öldürücü kuvveti de işte bu silâha benzemeyişinde bulunur. Bununla birlikte sanatçı, kendini yaşatan çevrelerin güzellik ve inceliklerini ebedileştirmek suretiyle onların savunulması konusunda elinden geleni yapmış olur. O kendini saran ve fildişi kulesini, tapınağını, kutsal avlusunu ya da iş araçlarını sakladığı herhangi bir yeri çeviren sert, kaba, tehlikeli kuvvetlerden de hemen her zaman haberdardır. Sanatçının kendisi saf ve içgüdüsel olarak hareket etse bile ona iş ve görev veren sınıf, sanat meselelerinde bile nenin «yapıcı ve normal», nenin «sağlam görüş» olduğunu pekâlâ bilir. Bir sanat eseri onun beğenisine uydu muydu, kesesinin ağzını açmıya hazırdır.

Durgunlaşmamış bir toplumda - örneğin yakın za-

mana kadar Çin böyle idi - sosyal hayat, kuvvet yer değişmeleriyle belirir. İhtilâlci sınıflar eski hüküm sahiplerini devirip yerlerine geçerler. Arkasından sanat da değişir. O zamana kadar coşkun duygularının etkisi altında bulunan hoşnutsuzluklar artık barışa kavuşmuşlardır ve fikirlerine düzen verecek durumdadırlar. Önceleri imanlarını başkalarına aşılamak isteğiyle yanıp tutuşanlar, şimdi sanatkârca teknik peşinde koşarlar; kısacası, önceleri kuvvet sanatı doğuranlar şimdi güzellik sanatı vermeye başlarlar. Evliya «salona yarayışlı» bir duruma gelince hıristiyan sanatının ne olduğu bu açıklamadan anlaşılır.

İsadan aşağı yukarı beş yüzyıl sonra Roma saltanatı çöktü. Çöküntüyü izliyen beş yüzyıl sırasında İtalyan yarımadası istilâcı barbar sürülerinin savaş alanı oldu. Sonunda az çok bir düzen olunca memleketin, müstahkem kalelerde ve şehirlerde yerleşmiş derebeylerinin ve haydut guruplarının elinde olduğu görüldü. Hıristiyanlık artık resmi dindi, fakat Abtlar, Bişoflar ve Papalar ordular yöneten haydutlardan başka bir şey değildi. Savaş aralarındaki boş saatlerde, tıpkı öteki beyler gibi, eğlencelere dalıyorlardı; sanat da ev eğlencelerindendi.

Hıristiyanlığın dinsel duyguları ve vecdleri, onları papaz hücrelerinde ve inziva köşelerinde arayanlara nasip oluyordu; ama bunlar ne satılabilir ne de kiralanabilirlerdi. Sarayların atmosferi içinde solup yokoluyorlardı. O yüzden dinî İtalyan sanatında da bir değişikliğe tanık oluyoruz. Evliyâlar ulema kisvesi taşıyan kibar efendiler haline, İsa kusursuz keten elbisesi içinde göksel bir prens haline, Meryem de bir Abt'ın bir kont'un ya da papanın hatta ressamın sevgilisi durumuna geliyor. (Sonuncusu anlaşılır nedenlerden daha sık olur; kadın eldedir ve sanatçı çalışırken yapacak bir şeysi yoktur. Bedava bir model elde eder, gururunu okşayarak sevgilisine hoş görünür ve o sırada başkalariyle düşüp kalkmasına engel olmuş olur.) Böylece lüks zehiri, dinî denen sanata da girer ve biz şehitlik ve kutsal kurbanlık sembollerinin haydut sınıflarının gururlarını tebcil ve günâhlarını örtmekte kullanıldığını görürüz.

Fakat insan ruhu ölmez, bütün takiplere, bütün ihanetlere sürekli olarak adalet ve kardeşlik uğrundaki kavgasını sürdürür. Kilisenin içinde ve dışında kahraman

ruhlar ortaya çıkarak akidenin ilk sadelik ve samimiliğini geri vermeye çalışırlar. Yukarı ile aşağı, malılarla malsızlar arasındaki savaş kilise ayrılığı biçimine girer. Tanrının genç ve tanınmış kulları kilise mekanizmasının çürüklüklerine, bozukluklarına saldırırlar. Bazıları şu fena dünyadan yüz çevirip manastırlara kaçarlar, bazıları İsa'nın derslerini kelimesi kelimesine alıp her mal ve vasıtayı teperek dünyayı dolaşmaya çıkarlar ve kendilerini dinlemiye hazır, herkese vaaz ede ede sadakalarla yaşarlar. İzlenirler, kiliseden koğulurlar, taraftarlarından binlercesi, yüzbinlercesi kılıçtan geçirilir, fakat hareket durmaz. Rehberler ölünce kutsal ilân edilip resimleri yapılır; «İdealize edilmiş», iyi giydirilmiş olarak kilise pencerelerinde ya da prenslerle kilise beylerinin sanat galerilerinde görünürler. Onüçüncü yüzyılda, dilenci giysisine bürünen ve babası tarafından resmen tart edilen Franziskus Won Assisi; onbeşinci yüzyılda, zenginleri muhteşem giysilerini ve mücevherlerini ateşe atmaya teşvik edip Floransa'da idam edilen Savanarola, onaltıncı yüzyılda, günâh bağışlama ticaretine karşı ayaklanan ve tezlerini kilise kapısına asan Martin Luther; onyedinci yüzyılda, ruhanilerin suistimallerini açık caddede gözler önüne seren George Fock, yirminci yüzyılda Amerika'da komünizmi savunduğu için kiliseden kovulan Bişof Brown, hiristiyan dinini hayatta tutan ve yaşama değerindeki dini sanata materyal veren işte bu adamlardır.

21

ZERAFET CENNETİ

İtalya halk dilinin, lâtincenin yerini alarak, kültür dili durumuna geldiği ilk Avrupa ülkesidir. Bu çağın iki en büyük ozanı bize, güzellik sanatı ile kuvvet sanatı arasında ilginç bir aykırılık gösterirler.

Orta çağ İtalyasında hakim sınıfların en sevgili oza-

nı bir tüccarın evlilik dışı oğlu idi. Sonra babası tarafından kabul edilen piç iyi bir eğitim görmüştü. Sevgili olarak da kendisine bir kıralın «tabii kız» ını seçmişti; bu evli kadınla yıllarca ilgilendi. Onun için Yunan kahramanları hakkında uzun destani şiirler yazıyor ve satırlar arasına mürekkep beyit başı harfleri (Akrostichen) ve gizli kelimeler koyuyordu. Köleleştirilmiş ve yoksulluğa tutsak edilmiş bir köylü sınıfının emeğine borçlu oldukları boş saatleri, İtalyan saraylarının becerikli sanatçıları işte böyle geçirirlerdi.

Ozan ün kazanıp hakim sınıfların gözdesi oldu. Önemli görevlerle papa ve prens saraylarına temsilci gönderiyor ve muhabbetini sağladığı bir kıraliçenin lütfunu, o kaatil olduktan sonra bile, reddetmiyordu. Harikulâde güzel nesir yazıyor ve böylece ülkesine büyük hizmet ediyordu. Floransa'daki salgın sırasında kırlara giden İtalyan bay ve bayanlarının kır hayatlarıyla uğraşan bir sıra hikâye yazdı. Din bu bay ve bayanları asla hastalara bakmıya mecbur etmiyordu; onlar böyle ilkel bir tarzda hayatlarını tehlikeye koyamıyacak kadar ağır ve büyük şahsiyetlerdi. Onun için de kır villalarına çekilip cinsi yaşantılar ve olaylar üzerine nefis hikâyeler dinlemekle vakit geçiriyorlardı.

Bokacio'nun «Dekameron» u yalnız pislik kabıdır, demek istemiyorum. Elimizdeki hikâyeden öğreneceğiz ki aylaklar sınıfının bay ve bayanları bütün hayatlarını yeni cinsi kombinezonlar keşfetmekle geçirmezler. Onlar tabii yemek de yiyeceklerdir; onun için de sanatçıları bize cazip, iştah verici tasvirlerle şölen tabloları verdiler. Onlar tabii içmeye de muhtaçtılar ve o zamanın sanatçıları bize tatlı bir serinlik verici içkilerden uzun bir liste hediye ettiler. Onlar örtünmek de zorundaydılar, onun için bir giyim kuşam sanatı, dikkatsizlerin ayaklarını kapan sürekli değişici bir incelik ağı meydana geldi. Böylece «içten gidenler» in kutsal çevreleri, yararlı ış görerek kendilerini alçaltan ya da aynı işi babaları ve büyük babaları yapmış olan - bayağı bireylerden korunmuş oluyorlardı.

Bay ve bayanların salgınından, savaştan, açlıktan kaçıp sığınacakları saray ve çiftlikleri de vardır. Öyleyse mimarlık sanatı beri gelsin! Bu evler ve sarayların

dekor istiyen duvarları vardır ve böylece ressamlığa ve başka türlü kültürel başarılara tanık oluruz. Ondan başka, bütün bay ve bayanlar için kalplerinden her türlü tabii duyguyu kovmak mümkün olmuyordu; o yüzden aylaklar sınıfının sanatında duygu ve santimantallik buluruz. «Lâyık» oldukları taktirde fakirlere acımak içimize hoş gelir; ondan «idiller» ve başka tatlı - hüzünlü hikâyeler doğar. Can sıkıntısından yarı hasta mı olduk, mutlulukla kır ve köy düşünürüz; bundan «doğaya dönüş» sanat eserleri çıkar: Çoban şarkıları ve şiirleri, içinde güzel çobanların çoban kızlarının çimenlerde dansettikleri, köy delikanlı erkek ve kızlarının acıklı - komik tavırlarla efendilerini taklit ettikleri pastoraller.

Bu aylaklar dünyasında görev duygusunun rüşeymi halinde izlerine de rast geliriz. Bu duygu, fazla doygun zevki gıcıklıyacak biçimde, inceltilmiş, mübalağalandırılmış, fantastik bir şey olmuştur. Bokaccio'nun eserlerinde bir «sabırlı Griseldi» hikâyesi var ki zevce bağlılığının ve evlilik saygısının tam aylakça bir örneğidir. Kadın, kendisine bozuk bir fantazinin doğurabileceği her türlü fenalığı yapan bir ifretle evlenmiştir. Fakat herşeye katlanır, onun sabırlı, sadık kölesi olarak kalır ve sonunda kendisine işkence yapanı da yener, tabii arkasından sakınılmaz mutlu sonuc gelir. Bu hoş, uysal kadının efsaneleri zamanın erkek gönüllerini tamir eder.

Bokaccio ihtiyar bir adam olarak 1375 de öldüğü zaman katolik kilisesi halk arasındaki sevgisini kabul ve takdir edip «Dekameron» unun «ayıklanmış» ve kısaltılmış bir örneğini yayınladı. Gerçi bu örnekte hiç bir ayıp söz çizilmedi, fakat papazların, keşişlerin ve papaların rezaletleri anlatılırken her yerde küçük bir ameliyatla bu kutsal kişiliklerden bayağı lâikler meydana getirildi. İtalyan aylaklar sınıfının bu gözdesinden kalan hikâyeler bugüne kadar en sevgili eserlerden biri sayılmıştır. Her şehvet düşkünü ihtiyar bekârın kitap dolabında saklı durduğu gibi her şehvet düşkünü genç bekâr ve ahlâk profesörü de servetin sosyal sorumlulukları üzerine ders verirken sıranın altında tutarak gizlice okur.

ÇİRKEF SAÇANIN (YAHUT PİSLİK KALKITANIN) CEHENNEMİ

İtalya'nın isyan ve ahlâki öfke ozanı bunun tersini temsil eder. Onun kavgacı kişiliğini tanımak için bir kere resmine bakmamız yetecektir: zayıf, sert, öfkeli, acı ile dolu bir yüz. Herhalde onun gibi, yalnız moral meselelerle uğraşıp sanatı ona veren, insanlığa haklı ve haksız hakkındaki düşünceleri bildirmek istiyen, tam bilinçli bir ikinci etik ozan gelmemiştir.

Dante Alighieri, Floransa'da iyi koşullar içinde dünyaya geldi. Bir bilginin eğitimi altında yetişiyor ve edebi bir aylak hayatı sürmek imkânına sahip bulunuyordu. Fakat o baba şehrinin karışık ve tehlikeli siyasi hayatına katılmayı tercih ediyor ve Cumhuriyet partisinin şeflerinden biri oluyordu. Papanın gücü İtalya'yı kaplayınca hayatını kurtarmak için kaçmak zorunda kaldı, sürüldü. Bu sürgünlük ona pek fena dokundu: «Bir hacı, hemen hemen bir dilenci, iradem içinde. kaderin açtığı yaraları teşhir ederek» kendini böyle tanımlar ve devam eder: «gerçekten ben yelkensiz ve dümensiz, hazin yoksulluktan kopup gelen kuru bir rüzgârla muhtelif liman ve sahillere sürüklenen, bir gemi idim» Ama ona rağmen inançlarında asla sarsılmadı, tersine eserleri sürgünlük cezasının uzatılmasının nedeni oluyordu; ve sürgün olarak öldü.

Biz burada bütün ayrıntılarıyla orta çağ siyasetini, ayrı ayrı küçük hükümet şehirleri arasındaki karışık anlaşmazlıkları, papa taraftarıyla hasımları, yani kutsal Roma saltanatı arasındaki kavgaları söz konusu etmiyeceğiz. Şunu bilelim yeter; dünyanın en büyük ozanı hayatının başından sonuna kadar siyaset adamı olarak kaldı ve zamanının genel işlerine karıştı. Düşmanlarına karşı bütün gücüyle savaşıyor, gevşemez bir kinle nefret ediyor ve onları gelecek bir dünyada olsun cezalandırmak için sanatını kullanmaktan çekinmiyordu. Cehenneme inen Dante orada şehirlerini satmış ve bozmuş olan

muhtelif Floransa politikacılarına rastgelir. Onlar hakkında verdiği yargı, gırtlağına kadar buza çakılmış olan Bay Bocca Degli Abbati'nin talihinden anlaşılır; o kadar değil, ozan herifin saçına yapıştığı gibi bir tutam koparır.

Dante'nin en nefret ettiği özellik, mal hırsı «cupidita» idi. Zamanının kilisesine karşı tepiniyordu, çünkü o imparator Konstantin den «uğursuz hediye» yi yani, dünya mülkünü almış ve bu da papaları Hükümdar, Entrikacı ve Ordu kumandanı haline getirmişti. Zamanının her iki papazın da Dante Cehenneme atıyor ve yaptıkları rezaletlerin utanciyle gökyüzünün nasıl kızardığını tasvir ediyordu. St. Peter onlardan «kendi» kabristanını kan ve çirkef çukuru haline getirmiş» olarak sözeder. Buna pekâla yerinde ve samimi bir pislik kalkıtma adını verebiliriz. Dante'nin eseri ondördüncü yüzyılın kültürlü kilise prenslerine ne kadar vekârsız ve gayri edebi göründü acaba!

Fakat modern eleştirmen de anlaşılan ayni fikirdedir. Albert Mordell kitabında «Dante gibi geçici klâsikler», «İlahi Komedi çirkin bir şeydir» diyor. Bay Mordell de sanatın vaaz etmesinin doğru ve gerekli olmadığı fikrini güdenlerdendir ve doğrusu Dante bu konuda ona katılmaz.

Dante'nin ruhunu doldurmuş olan ve bugün bizim için dahi ilginç olan moral meseleler neydi? İki tanesi herhalde insanlığı bütün zamanlar için ilgilendirecekti. Birisi ilahi Adalet meselesidir. Fenaların serpilip ileri gitmesi nasıl mümkün oluyor? Yine nasıl mümkün oluyor ki onlara suçsuzları ezmek fırsatı veriliyor? Allahın buna engel olmak gücü varsa neden engel olmuyor? Dante bu sorulara karşılık arayarak cehennemin en derin yerlerine indi ve süpürücü ateşin içinden geçerek cennete kadar çıktı. Biz bu hususta Dante'den ileriyiz: Bu sorulara bir karşılık bulunabileceğine inanmıyoruz.

İkinci büyük mesele aşk meselesidir. Hıristiyan ihtilâli kadına karşı yeni ilgi kurmuştu. Psikonalizcilerin «Seksüelin yükselip asilleşmesi - Sublimierung des Sexuellen» dedikleri şeyi insanlık sonunda keşfetti: Cinsi ihtibas bütün psikolojik öğelere tahrik ve tenbih edici etki yapar. Yunanlıların basit natüralistlikleri yerini orta

çağın romantikliğine vermişlerdi. Dante'nin bütün varlığı, bütün sanat başarısı büyük ve olağanüstü bir aşk vizyoniyle aydınlanmıştı. Bu aşk tesadüfen karşısına çıkmış dokuz yaşında bir kızdan geliyordu. Bu aşk, herhangi bedeni bir ifade bulmaksızın, ozanın bütün hayatına sürdü. Bugünün hiçbir cinsi pataloji öğrencisi Dante'nin davranışını normal ve akla yakın bulmaz, fakat ideal kadını tebcil edişi ve onun, ruhuna verdiği vizyon bizi en derin varlığımıza kadar sarsar.

Cehennem içindeki Haç gezintisine Dante Virjil'i rehber olarak kullanır, çünkü bu Roma ozanında önceleri söylediğimiz özelliklerine de saygı duyuyordu: Ahlâki ciddiyet, değerli bir ruhun uygarlığı kurtarma çabası. Dante'nin zamanında kültür dünyası Yunan ve Roma sanatını henüz keşfetmiş, bin yıl üzerinden aşarak halâ yaşıyan mucizeler karşısında ağzı açık kalmıştı; Rönesans, yeniden doğuş, başlıyordu.

Tutankamun mezarını keşfedince duyduğumuz heyecanı düşünürsek Rönesans'ın duygularını kavrıyabiliriz, farzetsek ki mezar sandukası eski Mısır'da sosyalist bir uygarlığı ifşa edecek edebi şaheserler saklıyordu, ya da bu eserler fakirlere karşı adil ve öteki milletlerle barış içinde yaşıyan kudretli bir kıraldan sözediyorlardı. Günümüzün bir sosyalist yazarı «demokrasi adına» savaş ile alay etmek isteseydi bütün şefleri cehenneme atar ve cehennem çevresini dolaşmak için bu Mısır kıralını yoldaş edinirdi. Vakit vakit bu kıral arkadaşla selâmlaşır ve Eski Mısır'la modern Amerika'nın siyasetlerini onunla konuşurdu.

Cehennemin en derin ve karanlık yerinde Luoit Corc'a, Klemanso'ya Wilson'a ve bunları insanlığın üzerine saldırmış olan Rowdi ve cellât uşaklarına rastgelirdi. Genel devlet savcısı, örneğin uzun ve yarık kuyruklu şeytan olarak gösterilirdi. Ozan bu kuyruğu şiddetle büker, savcı can acısından böğürür ve radikal seyirciler sevinirlerdi. Ama sayın eleştirmeciler burun kıvırır ve buna sanat denemiyeceğini söylerlerdi. «Bayağı bir propaganda» buyururlardı.

Kültürlü Rönesans eleştirmecileri de Dante'ye, bu primitif, bu popüler adama aynı gözle bakıyorlardı. Ulema Bişof Pella Cassa tepeden bir lütufkârlıkla «dil

ve üslûbunun köylüce sadeliğinden, incelikten yoksun oluşundan» söz ediyordu. Yerim uygun olsaydı her gerçek sanatçının, zamanının akademik eleştirmecilerince bu tarzda muamele görmüş olduğunu ispat ederdim.

23

SOFU ZEHİR KARICILAR

Eski Romanın hâkim sınıfları Virjilin'kinden ne kadar etkilendilerse İtalyan prensleri de Dante'nin ahlâki sertliğinden o kadar etkilendiler, Orta Çağ İtalya'sı da emperyalist Roma'nın yolundan gidiyordu; Dante'den iki yüzyıl sonra yeryüzündeki Tanrı temsilcilerini Neron ya da Kaligula'nın en çirkin cinayetlerini tekrar eder görüyoruz. Altıncı Aleksandr, Papa Borciya, yüksek mevkiini para ile satın aldıktan sonra İtalyan şehirlerini yağmaya ve bütün İtalyan yarımadasını savaşlarla kasıp kavurmaya başladı. Bir çok sevgilisinden bir yığın çocuk sahibi oldu, oğullarından birisi papa ordusuna kumanda eden Sezar Borci'ya idi. Bu genç adam önüne duran her şeyi öz kardeşi de dahil olduğu halde, ya kılıçtan geçiriyor ya da zehirliyordu. Seferlerinden dönünce esirlerinden atış hedefi yapmak suretiyle eğleniyordu, Vatikan'ın avlusunda okla onlara nişan alıyordu. O yaralanarak, babası zehirlenerek, onun kızı ilkin kendi oğlunu, sonra kendi kendini zehirliyerek öldürdüler.

Burada, aylak sınıf sanatının gelişmesi için ideal bir zemin buluyoruz. Papalar ve prensler olağanüstü saraylar yaptırdıkları gibi bir çeşit ruh sigortası olmak üzere de katedraller ve kiliseler yaptırdılar. Tabii söylemenin gereği bile yok, sanatçılar da parayı almaya hazırdılar. İngiliz ozanı Browning bir şiirinde bu sofu zehir karıcılarının ve kaatillerin sanatkârca düşünüş tarzını tasvir eder. Bişof ölüm döşeğinde yatar ve nezaketen «yeğen» diye çağırılan oğulları son emirlerine kulak verirler. Bu emirler onu muhafaza edip ruhuna sessizlik getirecek olan mezar abidesi hakkındadır:

«Şam fıstığı gibi parlak yeşil bir blok,
Yeşim âleminde herhalde yeterlik bulunur,

St. Praxed dualarıma kulak verir,
Sizin için atlar ve Yunan parşömeni
Ve mermer azalı fevkalede kadınlar»

Sofu ruh ayrıca güzel, Çiçeronun sözlerinden meydana gelmiş bir kitabe ister. Görülüyor ki burada sırf «sanat için sanat» vardır. Bu estetik tabiatlı kilise prenslerinin himayesinde onaltıncı yüzyıl İtalyan ozan, eleştirmen ve heykeltraşları yetişip yükseliyorlardı. Zehir karıcı Papa altıncı Alexsandr aynı zamanda bir yetenekli ressamın da hamisi idi; Raphael Santi. Altıncı Alexsandr'ın himayesinde her iki halefi Tanrının şerefine şehirler zaptedip, böylece elde ettikleri milyonları dini sanat için harcadılar. Genç, yetenekli ressam Raphael bir altın düka nehri içinde yüzerek hayattan geçti. Sihirli fırcasıyla İtalyan köylüsünün kan, ter ve göz yaşından gülümser madonnalar, coşkun evliyalar, harikulade sevimli İsa bebekleri yapmayı biliyordu. Raphael dünyanın en büyük ressamlarından biri olarak tanınır; onun için şu anda pek kutsal bir şeyin, «halis» güzellik mihrabının önünde duruyoruz. Şu halde hayatının köklerini açmak, bu değer biçilmez bitkinin hangi topraktan fışkırttığını öğrenmek zahmete değer.

O bir saray ressamının oğlu idi; bütün hayatı boşluklardan başarı ve alkıştan ibaretti. Doğa ona bütün vücut güzelliklerini verdikten başka sevimli, cana yakın bir karakter de hediye etmişti. Ünlü ressamların eserlerini tekrar yapmaya çalışarak başarı sırlarını öğrendi. O kadar ün kazandı ki hayatı artık bir ressamın değil bir prensin hayatı oldu. Zengin ve güçlülerin adamları kapısını kuşatıp aylarca konuşma dileniyorlardı. Sürekli olarak öğrencilerinin ve hayranlarının saygılı çemberi içinde görünüyordu.

Raphael'in kadın cinsine karşı büyük bir zaafı vardı. Onu beğenen papalar ve prensler bu sahadaki taşkınlığını dizginlemek için tatlılıkla uğraşıyorlar, zengin, soylu evlilik plânları hazırlıyorlardı. Ama o bir türlü evlenmek istemiyordu. Bir kere Sienalı milyoner Chigi'nin - gemi sahibi, şap ve tuz ocakları işleticisi - sarayında dekorasyon yaparken patronun sevgilisine öyle tutulmuş ki işini savsaklamaya ve üstün körü yapmıya baş-

lamış. Bu durum efendinin dikkatini çekince parlak bir fikre varmış: Sevgiliyi kendi sarayına yerleştirmek.

Bu mutluluk çocuğu sonunda otuz yedi yaşında, sefahatinin cezası olarak, öldü gitti.

Rafael'in başarı sırrı neydi acaba - Karşılık: O bütün vücut güzelliğiyle, bütün haşmetiyle İtalyan hakim sınıfını çiziyordu.

Kilise sanatından artık her türlü kenara çekilme ve perhizcilik izi silinmiştir. Rafael ve çağdaşları tarafından yapılan hristiyanlık bay ve bayanları, bakireler, Allah ve evliyalar, dolgun göğüslü, elma yanaklı zengin sınıf resimleridir, ki bunların verdiği dini vecd kimsenin hazmına zarar vermemiştir. Bakire Meryem'e gebeliğini haber veren melek artık bir marangoz kulübesinde değil, bir sarayda bulunur. Hattâ haça germe ve gömme törenleri sırasında yas tutan kadınlar dikkatle taranmayı ve uygun tuvaletlerle gelmeyi unutmamışlardır.

Bu konuda sanat tarihçisi Vasari şöyle der: «Sevgili bâkiremiz bayılmış görünüyor, çevresindekiler ise zerafet ve cazibe saçıyorlar.» Rafael şüphesiz zamanının bütün «başbuğ» ve «büyücüler» ini çizdi; onun için hepsini de haşmetli ve saygı verir şekilde gösterdi. Vasari, Papa ikinci Yulyus'un korkusuz savaş şefinin, portresi hakkında şöyle der: «Reşim her seyircide, sanki gerçekten canlı model karşısındaymış gibi, korku dolu bir saygı hissi uyandırıyor.»

Daha sonra St. Peter'in sandalyesine başka bir papa, onuncu Leo geldi. Bu da aile ayinleri ve Peter kilisesinin sanat harikaları için ihtiyacı olduğu milyonları günâh bağışlama ticaretiyle sağladı. Bu suretle Reformasyon dediğimiz kilise ihtilâline ilk hamleyi verdi. Rafael'in portresinde, o meyhane tipinden bir Tammany politikacısı gibi görünür: «Cildin kadife yumuşaklığı pek tabii olarak verilmiş, keza papanın kostümü v.b.»

Zenginler ve kudretliler için öyle mucizeler yaratan adam fiatlarını istediğince koyabilirdi ve kendi tutkuları dışında, her şeye sözü geçerdi, Rafael'in ihtiyar amcası ona mektup yazarak baba şehrine dönmesini ve namuslu bir kadınla evlenmesini rica ediyordu. Genç ressamın verdiği karşılık bize kadar gelmiştir: «Eğer senin öğüdüne uymuş olsaydım, şimdi bulunduğum yere ulaşamazdım» Sonra nerede olduğunu açıklıyor:

«Şu anda Roma'da üçbin dukalık emlâkim olduktan başka elli altın kuronluk da gelirim vardır, çünkü kutsal Peder bana, St. Peder kilisesinin yapılmasına nezaret için üçyüzelli altın düka ödenek bağlamıştır. Bu tutarı herhalde yaşadığım sürece alacağım. Ayrıca başka yönlerden bol bol para kazanıyorum ve işlerim için canımın istediğini isteyebilirim. Yine kutsal şahısları için başka bir odayı resimlemiye başladım. O da bana ikiyüzbin altın düka getirecektir. Görüyorsun ki, sevgili amca, ben sana ve bütün aileme şeref veriyorum. Dünyanın hangi şehri Roma ile karşılaştırılabilir ve hangi mimari eseri dünyanın birinci ve baş Dom'u olan St. Peter ayarında olabilir. O şimdiye kadar yeryüzünde görülen sanat eserlerinin en muazzamıdır. Ve bir milyon altın dükadan daha fazlaya mal olacaktır. Papa yapım masrafı olarak 60.000 düka vermiştir, bütün bütçesi ondan ibarettir.»

Rafael böylece gelişir ve kendi dünyasiyle böyle öğünürken Alman papaz Martin Luther papalığa karşı hazırladığı hücumları Wittenberg kilisesinin kapısına çiviliyordu. Fakat bizim ressam prensimiz öyle doluydu, o kadar çok papa ve kardinal portresi siparişi alıyordu o kadar çok yeni «tebligat», «tecelliyat», «masum gebelikler» yapmak zorunda kalıyordu ki, olaki kuzeydeki barbar âsi hakkında hiç bir şey duymadı. O hayatının sonuna kadar aylaklar sınıfının örnek sanatçısı olarak kaldı. Bugün dahi sanat; Haç seferleri yapan sofu köylü kadınlarının ve santimantal kadın öğretmenlerin gözdesidir; daha doğrusu kafalarının zararına duygularını geliştiren, hayatın acı gerçekleri önünde gözlerini yummak istiyen herkesin.. Oysaki gerçek, canlı güzellik ancak ve ancak bu gerçekten doğabilir.

24

MİKELANGELO

Birçok güzellik sanatçısı arasında İtalyan Rönesans'ı hayatı bir eğlence parkı, (Lunapark) olarak düşünmeyen bir adam da ortaya çıkardı. Bu adam, kibarca ve şen yürekle günâh işlemiyor, tersine hayat sırlarının ta gözbebeğine bakıyor ve orta-

çağ ruhunun yarattığı endişe ve korkuları ciddiye alıyordu. Bu adam gününün hafifmeşrep ve gaddar anlayışına karşı ayaklanıyordu. Fakat aynı zamanda doğaya, zamanın ve ölümün insafsızlığına karşı da isyan ediyordu. O, rakiplerinin kıskançlık ve aç gözlülükleriyle kovalanan, cinsi eğilimlerinin ve ebedi lanet korkusunun işkencesi altında bir münzevi idi. Onun hayatı yararsız ve azaplı bir kalkınış ve ayaklanıştı ve o bundan harikulâde, gösterişli sanat eserleri yarattı.

Biz bu kitapta sanatçının para baylarıyla ilişkilerini inceleyeceğiz' Ve göreceğiz ki dehânın mal hırsından nasıl kahrolduğunu anlatmak için Mikelangelo'nun hayat hikâyesinden daha kederlisi yoktur. O bütün zamanların en büyük heykeltraşlarından ve ressamlarından biri olduğu gibi büyük bir yazardır da. Gözleri yüksek ve gösterişliyi farkeden bir çok insanlar gibi o da zayıfça, korkuların yakasını bırakmadığı bir adamdı. Çocukken, sanatçılık eğilimini önlemek istiyen babası tarafından döğülüyordu. Dokuz yaşındayken yine bedence sıska bir peygamberin - Savanorala - gürliyerek kilisenin koğulan Savonarola resmen ve açıktan idam edildi. O zaman genç ressam Yunan güzelliğinin büyüsüne kapılmış bulunuyordu, fakat herhalde, olgun yaşının dini ateşini açığa vuran peygamberin talihi onun üzerinde köklü bir etki bırakmış olmalıydı. Mikelangelo'nun ruhunda iki dünya çarpışıyordu: Putperestlik güzelliği ve debdebeli zevk ile göksel çoşku ve aşırı dindarlık.

Sanatçının yeteneği çok geçmeden tanındı. İkinci Julius, Rafael'i altın dükaya boğan papa, Mikelangelo'yu kendine baş saygıcı tayin etti. Her ikisi iki yıl kadar papanın anıt kabir taslağı üzerinde çalıştılar; o zamana kadar dünyanın mislini görmediği kırk muazzam figürlü gerçek bir mermer dağı; Mikelangelo'nun kaderini burada okuyoruz. İnsanlığa değerli bir haber getirmiş olan büyük bir üstad yaşamak için muhtaç olduğu para ile çalışma materyali olan mermeri, kilise kostumü içinde onurlu ve haris bir politikacıdan almak zorunda kalıyordu. Pekâla, Davut ve Musa, gece ve gündüz, sabah ve akşam heykelleri yapabilir ve başka semboller yaratabilirdi, fakat bunlar bir papanın ya da bir diktatörün mezarından başka bir yere konamazdı. Bundan başka hayatının büyük bir bölümünü tartışmalarla geçirmek zorun-

dadır; hem yalnız ilgili papa ya müstebitle değil, kendi memur ve maiyetleriyle. Bütün bunlar da kin bağlamaktan, entrika çevirmekten, zehir ya da hançerle korkutmaktan geri durmazlar.

Tarihçiler ve sanat tarihçileri tarafından ortaçağ hakkında yazılan santimantal ve yavan eserlerde, muazzam katedral ve kiliselerin sayısız işbirliklerinin ortaklaşa saygı ve inançları ürünü olduğundan sözediliyor. Oysaki olaylara yakından bakınca görüyoruz ki bu sanat eserleri de, tıpkı bizim bugünkü resmi binalarımız, savaş gemilerimiz ve hava filolarımız gibi, bir anlaşmazlık, çekişme yalan ve aldatmacı kaosu içinde ortaya çıkmıştır. İkinci Yulyus'ün ilk mimarı alçak, hiçbir kaatilden çekinmez bir hergele idi. Vatikan'ın yapılışında bu adamın kullandığı fena materyal yüzünden duvarlar o zamandan beri tekrar onarılmak zorunda kaldı. Mikelangelo'yu karşı entrika çevirmeye devam ederek. Sonunda, hayatta iken mezar yaptırmanın uğursuzluk getireceğine papayı kandırdı. Papa plânın uygulamasına devamdan caymca Mikelangelo gırtlağına kadar borca gömülü kaldı, çünkü mermerin taşıma masraflarını kesesinden ödemek zorunda kalmıştı. Heykeltraş Vatikan'a koşarak ücretinin verilmesinde ısrar ettiyse de papa hizmetçileriyle onu kapı dışarı etti.

Az sonra bu en kutsal papanın bronz bir heykelini yapmaya çağırıldı. Bronz işinden anlamadığını söylemesine rağmen yine bir yıl süreyle bu iş üzerinde çalışarak figürü ve onunla beraber sağlığını bozdu. Arkasından Sıkistin kilisesinin tavanını boyamaya memur edildi. O yine tavan boyacılığından anlamadığını, hem de bu işin pek zor ve yorucu olduğunu söylediyse de papa iradesinden caymadı ve Mikelangelo tavanı boyamak için dört yıl harcadı. Muazzam ve korkunç semboller-den bazıları papayı öfkelendirdi ve işi görmek istedi. Gördü, beğenmedi, öfkesi arttı ve bastonla Mikelangelo'yu dövdü. Sonra da, teselli makamında, ona beşyüz düka gönderdi.

İkinci Yulyus ölünce Onuncu Leo onu takip etti. Mikelangelo onunla bir kontrat yaparak merhum papanın yarım kalan mezarını ve yirmi iki muazzam figürü üzerinde yeniden çalışmaya başladı. Fakat çok geçmeden

yeni papa Mikelangelo'nun sanatını yalnız kendine hasretmek istedi ve böylece zavallı heykeltraş on yıl süreyle iki rakip gurup tarafından sağa sola çekilip didiklendi. Zamanında çok sipariş alan başka ressam ve heykeltraşları yardımcılar tutarak işi çabucak bitiriyorlardı. Mikelangelo'nun vicdanı ise buna razı olmuyordu. Hiç kimsenin işi, gönlünün istediği gibi yapamıyacağını düşünüyor ve aldığı siparişlerin yükü altında tek başına didiniyor, terliyor ve inliyordu. Sürekli olarak ihtiyacı olduğu mermeri sağlamak için ve rakip ocak sahipleri arasında canından beziyordu, Mermerini aldığı kimseler gemicilerle entrikalar çevirerek mermerlerin taşınmasına engel oluyordu. Yirmi yıl kadar önce Şikago'daki taşıma işçileri grevinde de aynı şey olmuştu: Taşlar atılıp, başlar kırılmış, kurşunlarla insan vücutları delik deşik olmuştu, - çünkü büyük bir taşıma şirketi rakip bir şirkete karşı grevi finanse etmişti. -

Onuncu Leo'yu da Mediçi ailesinden başka bir papa alaşağı etti. O da kendi atalarına, zengin Floransa tüccarlarına, mezar yaptırmak istedi. Keza Mediçi bahçelerinde bir dev statü dikilecekti, ama yer darlığı işi zorlaştırıyordu. Mikelangelo dostuna yazdığı mektupta bu konudan sözediyordu. Bu mektup bize kadar gelmiştir. Kendiniz okuyun ve zengin ve nazlı bir efendiyi sevindirmeye zorunlu olan dehâya dikkat edin:

«Dev üzerine çok düşündüm, kafa yordum. Onu Mediçi bahçeleri dışına dikmek hiç iyi olmazdı sanırım, çünkü caddede çok yer kapatırdı. Berber dükkânının olduğu yer en uygunu olurdu; orada ayağa dolaşacak çok şey yoktur. Berbere verilecek tazminata gelince, bunu, figürü oturarak yapmak, için boş bırakıp berber dükkânını oraya yerleştirmek suretiyle azaltabilirdik; böylece dükkân kirası kaybolmazdı. Devin eline bir bereket boynuz (Fülhorn) vermek de bana fena bir fikir görünmüyor. Bu da boş bırakılıp baca görevi gördürebilirdi. Kafadan bile yararlanmak mümkündür; aziz dostum, alanda oturan bana gizlice ne dese iyi, baş mükemmel güvercin olurmuş! Ama bana daha iyi bir fikir geliyor - yalnız bu taktirde statünün çok daha büyük olması gerekiyordu. Fakat yine de bu da imkânsız değildir. Çünkü kuleler nihayet taştan yapılır - yani baş St. Lorenza için çan kulesi olabilirdi. Zaten bu kilisenin çan kulesi

yoktu. Hele çanlar, ses ağızdan çıkacak biçimde yerleştirildi miydi, devin gufran dilendiği izlenimi verilebilirdi. Hele büyük çanların çalındığı bayram günlerinde.»

Mikelangelo' Mediçilere karşı Cumhuriyetçi ihtilâl olurken Floransa'da bulunuyordu. İhtilâlcilerle sempatize olup onlara bir Davut ve Golyat (Goliath) dev anıtı dikmek teklifinde bulundu. Fakat onlar, enerjisini duvarları perkitmekte kullanmasının daha uygun olacağını söylediler. Şehir zaptedilip te katliam başlayınca Mikelangelo iki ay saklandı. Sonra kendisine deliğinden çıkıp muzaffer Mediçileri sanatı adıyla ebedileştirmek emri verildi. Emre boyun eğdi ve Mediçilerin anıtı üzerindeki emeklerine devam etti. Bu mezar anıtındaki figürler şüphesiz ki barış ve sükûnun ve mânevi duruluğun senbolü olamazlardı. Romoin Roland onlar için: «Umutsuzluk haykırışları» diyor, «sanatçı onlarla «kölelik anıtı» dikmeye zorunlu oluşunun utancını boğuyor»

Yeni bir papa sandalyeye çıkıyor ve o da Mikelangelo'yu baş - tazimcisi olarak kullanmak istiyordu. O elindeki siparişlerle özür dilemek isteyince küplere biniyor, tez elden eski mukavelelerini yırtmasını emrediyordu. Mikelangelo tekrar Sıkistin kilisesinde çalışmak zorunda kalıyordu. Bunun sonucu, orta çağın bütün korku ve acısını anlatan, o harikulâde «mahşer günü» oldu. Bu, dünyanın en büyük sanat eserlerinden biridir, fakat o günün sofuları dehşetinden dona kalmışlar ve papa çıplak velilere don giydirmek için başka ressamlara emir vermişti. Vakit vakit başka dar kafalı din adamları da çeşitli elbise parçaları boyatmaya devam ettiler. Öyle ki bugün Mikelongelo'nun «Mahşer günü» hayâlinden önümüzdeki pek az bir şey görüyoruz.

Bu arada sanatçı, İkinci Yulyus'un varisleri tarafından izleniyordu. Yeni papa ise ona karşılık Peter kilisesine mimar başı olmasını istiyordu. Yetmiş yaşındaki adamı halâ dolandırıcılarla savaşır, suikastçiler tarafından kovalanır görüyoruz. Rönesans Roma'sında suçüstü yakalanan düzenbaz hempalarını ele vermek tehdidini gösterince öldürülüyordu; fakat dünyaya intihar ettiği bildirilirdi, demek ki günümüzün Washington'un da petrol hırsızlarıyla gizli alkol satıcılarının başına gelen aynen onların da başına geliyordu. Mikelangelo, bütün hayatında korku duymuştur, fakat insanlardan daha fazla

Allahtan korkuyordu. O yüzden, Peter kilisesini bitirmeye karar verdi, böylece ruhunu eziyetden kurtarmak istiyordu.

Bunun için her zaman hain ve düzenbazlarla savaşmak cesaretini gösterdi. Gerçi, bundan hiç yakasını kurtaramıyordu, son defa bir papa daha değiştiğini gördü. Sanatçı şimdi de onun lütfûnu kazanmak ve bir yığın entrikacıyı yenmek zorundaydı. Seksensekiz yaşında olduğu halde Peter kilisesi için fena materyal teslim eden dolandırıcıları meydana çıkardı; çevresinde ise hırsızlar birbirlerini hançerleyip duruyorlardı. Nihayet doksan yaşında ölüm yatağına düştü; muazzam eseri tamamlanmıştı. Ölürken bir dostuna yalnız bir şeye gücendiğini söyledi: Tam sanatının ana kurallarını öğrendiği bir anda ölmeye mecbur olmasına...

25

DELİ KİMDİR?

Uygarlık karanlık zamanlardan sıyrılıp çıkarken savaşçı insan yengeç gibi sert bir kabuğun içinde dolaşıyor ve kendine şövalye adını veriyordu. O ve atı yorucu uzun eğitimden sonra öyle bir savaş makinası durumuna geliyorlardı ki herşeyi çiğneyip geçebilirlerdi. Şövalye haçlı seferlerinde savaşarak Türkleri ve müslümanları Avrupa'dan sürdü. Şu gerçek ve ciddi tehlike günlerinde tam bir sanat eseri «Ronald şarkısı» ortaya çıktı. Onikinci yüzyıla ait olan bu Fransız şiiri kafirlere karşı korkunç bir savaşı anlatır.

Sonra şövalyelik sıkıca tutunduktan sonra, güzellik sanatını geliştirdi; suni bir etikete bağlanan ve bütün zamanını sevimli kadınlara türlü türlü ifrit ve devlerin pençesinden kurtarmakta kullanan ideal varlıklar üzerine fantastik bir edebiyat. Bu edebi şövalyaler hakkında sayısız secereler meydana gelerek üzerlerine sonu gelmez şiirler yazıldı. Ben Kolombiya Üniversitesinde kültür edinirken birçoklarıyla birlikte Ariost'u da oku-

maya mecbur olmuştum. Bunlar bir grift filim dramını hatırlatır; Bir şerir, olağanüstü güzel bir bakirenin ırzına geçmiye hazırlanırken yılmaz kahraman dört nala kurtarmaya gelmektedir. Ariost bizi bu başa çökmenin ayrıntılarından elbette yoksun etmez, çünkü şu zamanda insanlar hayatın hayvani yönü üzerinde hiç irkilmezlerdi.

Uzak Britanya ada devletinde bir çok yabani köy gençleri oklarını şövalye zırhından geçirmeyi öğrenmişlerdi. Az sonra atım barutu bulununca atlı yengeçlerin işi bitti. Fakat edebiyat da bir yengeçtir; kıçın kıçın yürür ve gözlerini geçmişten ayırmaz. Kültür ve ulemalık denilen şeylerin, pratik hayatın daima bir kaç kusak gerisinde gittiğini elbette saptamış olacaksınız. O yüzden ozanlar şaşmaksızın ince ve fantastik romanslarını yazmakta devam ettiler. Bu sahte aylak sınıf satanının mihenk taşı incelik, güzellik ve hayata yabancılıktır. Sonunda Cervantes gelir de bütün bunları bir kahkaha tufanı içinde boğar.

Onaltıncı yüzyıl ortalarında soylu, fakat fakir bir ailenin oğlu olarak İspanya'da doğdu. Büyük eserini ilkin yaşamış, sonra yazmıştır. Papa nezdine giden bir elçinin adamlarından biri olarak Romaya gitmişti, sonra şövalyelik mesleğine girerek bir haçlı seferine katıldı. O zaman Akdeniz Türk egemenliğinde bulunuyor ve İspanyollar onları kovmak için uğraşıyorlardı. Cervantes, sıtma tutmasına rağmen, Lepanto meydan savaşında döğüşerek iki kere yaralandı. Beş yıl süreyle savaşlarda bulunduktan sonra ülkesine dönmek isterken Türkler tarafından esir edilip Cezayir'e gönderildi. Orada köle olarak satılıp birkaç yıl bu sıfatla yaşadı, o yoldaşlarının sevgilisi ve efendisinin başbelası, korkusuz ve romantik bir köle idi. Bir kaç kere boş yere kaçma davranışında bulunduktan sonra akrabası tarafından hürriyeti satın alındı. Sakat ve fakir olarak dünyaya dönüp, bir çok başka geri dönen askerler gibi, ölü şan ve şeref üzerine derin düşüncelere daldı.

Devlet memuru olarak donanmayı besi maddeleriyle donatmak görevini aldı. Fakat işi yolunda gitmedi; maiyet görevlilerinden birinin hırsızlığı yüzünden Cervantes hapsedildi. Çıktıktan sonra beş kadın akrabasıy-

la birlikte, fakirce bir hayat sürmeye başladı. Tek avuntusu zekâ ve humoru idi. Edebi çalışma denemesine girişerek yirmi yıl süreyle, para getirebilecek ne varsa yazdı; nafile! Onun Üniversite eğitimi yoktu, onun için eleştirmenler kendi kutsal çevrelerine sokulmaya yeltenmesini küstahlık olarak görüyorlardı. Herşeyden eliboş çıkarak ellisekiz yaşına vardı.

O zaman kendisinde yeni bir düşünce doğdu: İspanya'nın bugünkü realiteleriyle dokundurmak yoluyla şövalye edebiyatını maskara etmek. Bu amaçla, bizzat kendisine benziyen bir karakter buldu, bir farkla ki ihtiyar Donkişot kafası dönünceye kadar şövalye romanları okumuş ve okuduklarına inanmıştı. Lâgar beygirine atlayıp bakireleri kurtarmıya, berber tasını kalkan ve yel değirmenini yenmek zorunda olduğu bir dev sanmaya çıktı. Eğer yabancı hikâyelerin birinden ötekine atlıyarak hemen bütün İspanyol tiplerini tasvir etti. Kitap muazzam bir başarı kazandı, fakat zavallı Cervantes'in eline yine bir şey geçmedi, çünkü her tarafta basımcılar tarafından aldatıldı. O hayatının son dakikasına kadar başarı kazanamamış bir adam olarak kaldı, garipliğe bakın ki ününden bile bir tad almadı. Tersine, popüler eserinden utanıyor ve insanlığın bir zaman gelip, uzun «Parnasa Seyahat» şiirlerini, «Galatea» pastöralini ve «Persiles ve Sigismında» romantik şiirini taktir etmeyi öğreneceğine sıkısıkıya inanıyordu.

Birçok en büyük ozan ve yazarlar gibi o da kültür snopluğuna kurban gitti. Shakespeare gününün akademik eleştirmenleri tarafından o kadar küçümsenmiştir ki kendisi de anlaşılan eserlerinin değerinden kuşkulanmış ve onları düzenli bir biçimde bastırıp gelecek kuşaklara bırakmayı bile düşünmemişti.

Ben daha çocukken hepimiz «Tom Sawyer» i ve «Huckleberry Finn» i okuyup çatlayasıya gülerdik. Fakat o zaman birisi çıksa da bunları yazan Mark Twain'in dünyanın en büyük yazarlarından biri olduğunu savunsaydı bunu Mark Twaince bir nükte olarak düşünürdük.

«Donkişot» bilinçli, kasıtlı ve halis bir propaganda eseri olarak yazılmıştır. Şu uzun şövalye romanlarının artık adlarını bile unutmuş olduğumuzdan Cervantes'in onları gülünç yapmak suretiyle bize etki etmek istediğini bile düşünmeyiz. Oysaki kitap başka bir propaganda,

Cervantes'in herzamanki insanlık için değeri olan en önemli meseleler üzerine fikirlerini de içine alır. Güzellik ve iyilikten düş gören ülkücü, içinde bulunduğu kötülük ve hırs dünyasına karşı nasıl bir tavır takınmalıdır - Ülkülerine göre bir tavır takınacak olursa dünya onun deli olduğunu ilân eder ve öyle fena muamele eder ki bazan gerçekten delirir. Fakat en sonunda delilik nedir?

Hayatta fevkalâde mükemmel bir şey olabileceğine inanmak mı, yoksa hayatın her zaman, bugün olduğu gibi, iğrenç ve çirkin kalacağına inanmak mı deliliktir?

Cervantes bütün bunları ne dereceye kadar kavramış olduğunu kimse bilemez. Dehâların ağlamaktan ve gülmekten, kendi sandıklarından çok daha adilâne şeyler çıkardıkları durumlar ender değildir. Acaba Shakespeare, Çaylok'u zamanının antisemit kalabalığı için komik bir figür olsun diye mi bulmuştu, yoksa bu yarı komik, yarı trajik figürde sürekli olarak kovalanan bir ırkın acı ve protestosunu ifade ettiğinin farkında mıdır?

«Donkişot» un aracılığıyla Cervantes herhalde bir şey elde etti. Birçok yüzyılların eleştirmeci ve şerhcileri için spekülasyon materyali verdi. Cervantes, salak efendiye, onun idealizminden ve cinnetinden eser tanımıyan sadık bir uşak verdi. Şanso Pansa, dünyanın fikrince, büsbütün normal, pratik, ayık bir adamdır; fakat ona rağmen Donkişot'un başına gelenler aynen ona da gelir, çünkü bilgisizdir ve kazanç hırsıyla sürüklenmektedir. Bu bizi yeniden sorumuza getirir. Bu değişik, bu emniyetsiz dünyada deli olan kimdir? Yoksa daha ziyade - ki bu benim fikrime de uygundur - pratik hayata uymuyan ve uymaması da gereken bir edebiyatı yaratan yazarlar mı delidir? Sonra böyle bir edebiyatı öven eleştirmenler deli midir, akıllı mı?

En büyük sanat eserlerinin ne kadar büyük bir bölümü, memleketlerini batmaya doğru gider görüp hâkim sınıfların vicdanına boş yere hitap eden insanlar tarafından meydana getirilmiş olduğunu görmek meraklı ve ders vericidir. Cervantes sofu bir katolikti ve Donkişot'un o günkü spanya'nın, insanlığı dini softalığın zincirine vurabileceğini sanan; zindan, işkence ve odun yığını vasıtasıyla insanlara dini doğma zorlıyan İspanya'nın timsali olduğunu söyleseydi herhalde anlamazdı

İspanyollar, halklarının en zeki ve yetenekli bölümünü, Maronileri (Faslıları) öldürüyorlar, yahut sürüyorlardı. Cervantes de buna taraftardı. Onlar menfur inançları için bütün dünyayı zaptetmek istiyorlardı. Oysa ki Cervantes, yenilmez «Armada» larının hür İngilizlerin küçük gemilerine nasıl yenildiğini gördü. O İngilizler ki daha dün papayı memleketlerinden kovmuşlar ve bağımsız düşünmeye cesaret etmişlerdi. Papa bir dekret aracılığıyla İngiltere'yi İspanya'ya bağışladı, fakat koca bunak Donkişot'un ülkesi bu hediyeyi ele geçirecek durumda değildi ve acıklı şövalye Cervantes bu sırrın düğümünü çözemeden öldü gitti.

26

PARLAK ÇÜRÜME

Birkaç ay önce Şikago'lu bir milyonerin meclisinde yirmi dört saat geçirmek serefine ermiştim. Bu zat bir gizli yazılar uzmanıdır. Savaş sırasında bu sahada Amerikan ordusuna hizmet etti ve o kadar değerli olduğunu ispat etti ki düşmanın eline geçer korkusuyla yangın etki etmez kurşun geçmez ve yarılmaz bir kubbenin altına tıktılar. Kitap ve el yazılarından başka bir seyi bulunmıyan bu yerde birbuçuk yıl geçirdi.

Bu kubbenin altında oturarak bana Amerikan baskılarının en güzel bir koleksiyonunu gösterdi. Arada Bacon ve Shakespeare de vardı. Bir kaç saat bu eserlerin anahtar dili üzerinde zihin yorduktan sonra, trenle dönerken Sir Francis Bacon'un - Lord Verulam - gizli hayat haberlerini okuyordum. Burada o kıraliçe, Elizabeth'in tabii oğlu olduğunu ve ünlü Shakespeare dramlarının da yazarı olduğunu savunuyordu.

Bu konuda bir yargı elde etmek isteseydim her şeyden önce iki yıl gizli yazılar üzerinde çalışmam, Bacon ve Shakespeare'in hayatlarını incelemem ve sonunda usûlüplarını adamakıllı karşılaştırmam gerekirdi. İçinde

bulunduğumuz kritik devir bize boş zaman bırakmadığından ben sadece dünyanın en meraklı ve büyülü esrarlarından birinin karşısında bulunduğumuzu tesbit ile yetinmiyeceğim. Ben bir şeye, yeni ve garip olduğu için, imkânsız deyip geçen şu gönlü rahat insanlardan değilim. Bu açıklamadan sonra ortodoks görüşüne katılarak Shakespeare'e izafe edilen dramları gerçekten bu adda bir aktör tarafından yazılmış olduğunu kabul ediyorum.

Shakespeare 1564 de Stratford «On Avon» da doğdu. Babası, servetini kaybetmiş bir tüccardı. Anlatıldığına göre oğlu haşarı bir delikanlıydı ve av bırsızlığından izlenerek Londra'ya kaçmıştı. Tiyatro temsillerinde haylaz haylaz dolaşıyor, kapı önlerinde at başı tutuyor ve sonunda Kont Leicester turupunu tanıyarak birkaç parçada sahneye çıkıyordu. Parçaları tashih etmek, yeniden işlemek, filan derken, kendi de dram yazmıya başladı. Başarı kazandı, zengin oldu, bazı kudretli ve büyük kimselerin dostluğunu kazandı, sonunda baba şehrine dönüp 52 yaşında öldü.

Her devrin en büyük ozanlarından birisi hakkında bildiğimiz işte bu kadardır. Nasıl oldu da o, daha fazla ilgi ve heyecan uyandırmadı ve neden eserlerinin gerçek nüshalarının kalmasına himmet etmedi, bir anlaşılmaz şeydir. Bu muamma belki bir dereceye kadar, o zaman aktörlük sanatı ile dram yazmanın hakir bir meslek olmasıyla açıklanabilir. Aktörler serserice dolaşan insanlardı ve bugün Amerika'da bir işsiz ne kadar kolay tutuklanabilirse, onlar da o zamanki İngiltere'de afişin o kadar kolay pençesine düşerdi. Yalnız seçkin bir asılzadenin himayesi böyle bir tehlikeden koruyabilirdi. Ama talihim iyi giderek bir soylu adamın dostluğunu kazandım, baba şehrinde emlâk ve akar sahibi oldun muydu, o zaman da yazdığın dramlarla, bugün New York'un beşinci caddesinde oturan bir adamın bir zaman sahip olduğu meyhane ile öğündüğü kadar öğünebilirdin.

Shakespeare'in ilk dramları zamanın üslubiyle yazılmış romantik komedilerdir. O sırada çoban şiirleri geleneği hüküm sürüyordu. Bunlara doğanın en iyi «kır yemeği» yeri olduğunu anlayan bayanlar ve baylar gibi gösteriyordu. Burada biz, bir güzellik, zekâ ve cazibe dünyası görüyoruz. Herkes gençtir ve herkesin ilk oya-

lanma işi birbirine aşık olmaktır. Bütün problemler ise son perdede hallolunmak için vardır.

Gençken «Ne istersiniz» de Julia Marlowe'u görünce duyduğum heyecan ve hayranlık başdöndürücüydü. Fakat bugün hayat tecrübelerimin ışığında, vaktiyle tuzağa düştüğüm binlerce hali gözden geçirirsem - çünkü o zamanlarda cinsi meseleler, para ve genellikle insanlar hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Ve hele aynı durumlara düşüp bir daha kurtulamıyarak romantik düşlerini fakirlik, hastalık, boşanma, delilik ve intiharla ödemeye mecbur insanları hatırlarsam - kendimi şu fikri ileri sürmiye zorunlu görüyorum: Bu «çekici» komedilerde bizim zamanımız için bayağı bir sinema dramı kadar yanlış ve uydurmadır; o sinema dramı ki kapitalizmin ve proleteryanın meselelerini, namuslu işçi rehberini büyük endüstri kaptanının kızıyla evlendirmek suretiyle halleder.

Daha ileri giderek iddia ediyorum ki, hakiki hayata karşı yapılan bu ihanet bilinçliydi ve ozan bize söylediğinden çok daha fazla biliyordu. Shekespeare «aşağıdakiler» le ve kirli kulaklarının arkasını kaşıyanlarla alay etmekten pek hoşlanırdı ve zevksizliklerine güldüğü zarif aristokratlara istediklerini vermekten çekinmeyecek kadar siiikti; bir komedisinin adını «Nasıl hoşunuza giderse», birisininkini de «Nasıl istersiniz?» koymuştu.

Bu insana dünyanın en dikkati çekici dili verilmişti. Hayatın her türlü fırsatından altın gibi, kor gibi parlak, muhteşem sözler döküyordu: yazdığı her seyi Poezi büyüsüyle nrulandırıyordu. Doğanın ona verdiği bu yetenek onun mutluluğuydu, fakat aynı zamanda bir tehlikeydi, çünkü onu düşünme zorunluğundan alıkoyuyordu. Bu bizim için de tehlikedir, çünkü büyüler aldatır. Ama bir kere kendinizi zorlıyarak düşünün ve sorun: Büyük ozanın ifade ettiği gerçek değerleri nedir - O zaman anlayacaksınız ki fikirlerin bir çoğu bayağı, bir çoğu zevksiz ve ucuz, bir çoğu da zamanının ve sınıfının yontulmamış aciz yargılarından ibarettir

Shekespeare ilk zamanlarında uzun, hikâyeli bir şiir yazmıştı, ki bu kendini anlamamıza yardım eder. Bu şiir Earl Von Southampton'a adanmıştır ve adı «Venüs ve Adonis» dir. O günlerin kültürlü dünyasınca «sanat» de-

nen bir nesne klasiko - romantik çirkef için tipik bir örnektir. Doğa, cinsi döl yetiştirme aracılığıyla özelliklerin birleşme ve yayılmalarını sağlıyor. Fakat yüksek hayvanlarda ve ilkel insanlarda seksüel olaylar asla en çok zamanı almazlar. Ama soydaşları üzerinde asalak geçinen bir aylaklar sınıfı kurulmuştur ki durum bundan başka türlüdür. Bu sınıfın adamları tükenmez boş vakitlerini cinsi hayatın sonsuz varyasyonları ve inceliklerivle doldurmak istiyorlar.

«Venüs ve Adonis» de aşk tanrıçası kendine yüz vermiyen bir delikanlının cinsi dikkatini üzerine çekmeye uğraşıyor. Yunan Tanrılar idealinin düşürüldüğü seviye işte görülüyor; «hayvani seviye» demiyorum, çünkü hayvanlar cinsi davranışlarında ölçülü ve tutumludurlar, bu daha çok, içinde kanıksamış zenginlerin yeniden hayvanlaştırıldıkları, pahalı genelevlerin seviyesidir. Bu şiirde İlâhe Venüs'ün aklına asla manevi ve ruhi cazibelerle etki etmek gelmez, o ne ilâhidir, ne ne de yüksek. hattâ zeki, neşeli ve net bile değil! O sadece arzu edilmiyen etini nazlı ve tok gözlü gence zorla kabul ettirmek için vücudunu sürekli olarak yuvarlamasını biliyor ve sonunda hem delikanlıda, hem okuyucuda öğürtü uyandırıyor.

«Venüs ve Adonis», Shakespeare tarafından yazılmış herşeyi gibi, dil güzellikleriyle dolu olması duygulu insanlar için daha az iğrenç olmasını sağlıyamıyor. Biz mikroskobu bulmuşuz, fosfor veriyor diye bir çürümenin çürüme olmaması gerekmez. Şu halde korkmadan savunabiliriz ki, Shakespeare zamanındaki cemiyetin bir kısmı, — Venüs ve Adonis» oniki kere basıldığı halde muazzam «Otello» trajedisinin yazarın ölümünden ancak altı yıl sonra yayınlandığı gerçeğini de göz önünde tutarsak — çüreme halinde bulunuyordu.

27

DOĞRU ADAM TEORİSİ

ORTODOKS Shakespeare eleştirmecileri gençliğimde bana, hiçbir yazarın eserlerine onun kadar yabancı kalmadığını, bunun için de Shakespeare'i dramlarındaki kişilere göre tanımanın imkânsız olduğunu öğretmişlerdi. Fakat şimdi Frank Harris tara-

fından bir kitap yazılmış bulunuyor : «İnsan Shakespeare ve trajik hayat hikâyesi» Harris iddia ediyor ki eserlerinde hiç bir yazar Shakespear kadar kendini göstermemiştir. Dramlarda konusan karakter ise bütün hayatından zekâ ve ruhunu sefahatin yıkıcılığından korumak için umutsuzca savaşmış bir adamın karakteridir.

Frank Harris kendisi de böyle bir adamdır. bu durum onun da trajik bir hayat hikâyesi olduğunu gösterir. Kitabı okuduğumuz zaman kendiliğinden şöyle konusuruz : Frank Harris kendisi Shakespeare yerine ne kadar iyi koymuş! Ben uzun zamandanberi dramları yeniden elime almadım, oysaki bir yargı vermek için bunu yapmalıydım. Bu arada yalnız şunu söyliyebilirim : Frank Harris'in gerçek Shakespeare değil de hayâli bir şahıs ise herhalde dünyanın en büyüleyici figürlerinden birisidir ve Shakespeare yaratmış oldukları kadar önemlidir.

Bütün eleştirmeciler itiraf etmek zorundadırlar ki Shakespeare zengin dostlarının gençlik övgüleriyle işe başlamıstır Yıllar geçtikçe kendini öfkelendiren ve hemen hemen delirten hayâl kırıklıklarına uğradı. Bununla birlikte, bu hayâl kırıklığı devresinde bile, gözlerini kisilerin üstüne kaldırmadı, kendini «iyi adamın hayat teorisi» üstüne yükseltmedi. Bunun bizim politikamızda nasıl olduğunu bilirsiniz : Bir yerde bir fenalık olmuşsa nedeni o yerin fena bir adam tarafından tutulmuş olmasıdır. Fakat sosyal meseleler, ancak bu «iyi adam» teorisi yenildikten sonra anlaşılabilir.

Bayan Ogi burada müsveddeye gözatar. Daha o da teoriden iyice kurtulmamıştır. «İyi adamın dünyada, onsuz yapılmıyacağı muhakkak olan, bazı şeyler yapabilecegini inkâr mı ediyorsun?»

«Tabii etmiyorum. Eğer iş başlarında ayrıntısız iyi adamlar bulunsaydı, her sosyal sistem iyi işliyebilirdi. Fakat fena sistemin bir felâketi de namuslu insanları dışına atması, ya da daha yerlerine gelmeden bozmasıdır; fena insanları iyi göstermesi ve ancak fenalık patlak verdikten, yani iş işten geçtikten sonra, gerçeğin meydana çıkmasıdır.»

«Shakespeare'nin yargı ve yetki sahipleri tarafından hakkında meydana getirdiği korkunç tabloları da hatırla.»

«Shakespeare ince bir insandı; eziyet ve baskıdan

nefret ederdi. Propagandasının bir tarafı budur : Kör azgın kuvvetten nefret! Buna tekrar tekrar hücum eder ve yumuşakları, masumları, iyileri savunur. Bu bakımdan zamanından ileri idi. Onu sevmemiz ve dünya ozanı saymamız bundandır. Fakat asıl sözü geçen şu gerçektir : Shakespeare'de herşey maldar sınıflar arasında geçer. Herhangi fena bir aile üyesi başa geçmiştir, bizim işimiz onu devirmek ve yerine, gücü ve yetkiyi akıllıca kullanacak başka birini getirmektir.

Aylak sınıf sanatçısının çoğunlukla bu biçim eleştirmeyi kullandığını görürüz. Shakespeare'in dostları hâkim sınıfa mensuptur, kendisinde de ona mensup olmak duygusu vardır, eleştirme hakkı da zaten buradan geliyor. Bayan Ogi'nin nasıl olduğunu bilirsiniz : Ailesi üzerine herşeyi söyler, aile üyeleri hep kendini beğenmiş, vesaire; kocası bu konuda uslu edepli susmak zorundadır. Bayan Ogi dostlarını kocasının dalgınlık hikâyelerini ve başka gülünç huylariyle de eğlendirir; dostlar ise ona karşı incelikle ve usulle itiraz ederler.»

«Biz şimdi Shakespeare'den konuşuyoruz. Ondan ihtilâlci duygular istemek tarihi bir uyuşmazlık olmaz mı?.»

«Asla! Shakespeare zamanında, hem siyasal, hem sosyal cinsten, yeter derecede isyankâr ve ayaklanmalar oldu. Onun doğumundan daha iki yüzyıl önce İngiltere'de sosyal protesto kopmuştu. Asi papaz John Ball şu tehlikeli soruyu ortaya fırlattığından dolayı asılmış ve dörde bölünmüştü :

Adem kazar Havva örerken,
Asilzade neredeydi?,

Shakespeare pekâlâ yoksulların tarafına geçebilirdi. Bunun için imkân vardı. Amma onun buna hiç ihtiyacı yoktu; o zeki, yetenekli bir genç adamdı. Fakat kimsesiz Londra'ya gelmiş, burada asil Earl'ler ve zengin baylarla samimi olmuş, onlara soneler ve şiirler adamış, dramlarını onların aktör turuplarına oynatmıştı. Fakat bu kibar insanlar vefasızlık ederler, dahiye sövüp tahrik ederlerse, kibar bayanlar ve şen saray kadınları ona kur yapıp yapıp da sonra ortada bırakıverirlerse — işte o zaman kanı beynine sıçrıyarak ya «Atinalı Timon» ve «Kıral Lir» gibi delice kızgınlık dramları yazıyor ya da «Ölçüye ölçü» gibi bir dramda kudurgan karanlık gaddar-

lıklar tasvir ediyordu. Fakat bu parçalar başarılı olmazsa hemen dersini alıp kendini topluyor ve yeniden romantik rüyâlar, çekici masallar — «Kış Masalları» ya da «Fırtına» gibi yazmaya koyuluyordu. «Fırtına» da bir ihtiyar adamın melankolik hüznünü yaşar. Çünkü bu adam hayatın, hiç de olması gerektiği gibi güzel olmadığını öğrenmiştir. Ve boş yere herşeye düzen verecek kadirikül sihirbazı bekler. Görüyorsun ki hep o «İyi adam teorisi»; parazitliği dünyadan kaldıracak olan sınıflar ise Shakespeare'nin mağrur ve aristokrat alayına hedef olmaktan başka bir şeye yaramazlar.»

«Hımm; bu bölümü en yüksek nokta olarak sonraya bırakmıssın» dedi Bayan Ogi.

28

KOMİK NOT

ŞHAKESPEARE'nin tarihi dramları — hepsi on adet — üçyüzyıllık bir dönemi kaplar : Az çok parlementonun kontrolüne bağlı bir monarşinin yerine geçen derebeylik sisteminin yıkılış bölümü. Bir kaç tanesini eski kroniklerden alınma tarihleri kullanmak suretiyle yazdığı gibi, ötekiler de kendisince tekrar işlenmis eski eserlerdir. Tarihi olaylar yazar için önemsiz görünüyor; bunu «Kıral John» un ilk Meşrutiyet kanunu — Magna Charta — imza edişini bile sözetmemesinden anlıyoruz. Bu dramda hükümdarın keyfini sınırlıyan halk üzerine söz söylemek kolaydı. Lâkin Shakespeare'i öyle şeyler ilgilendirmez.

O daha çok, İngiliz aristokrasisinin entrikaları anlaşmazlıkları ve kavgalariyle uğraşan dramlar yazar. Geleneklere sadıktır. Fakat dramatik etkiyi arttırmak için karakterlerini değiştirmekten de çekinmezdi. İngiliz okul çocukları ve bizim devlet adamları dediğimiz büyük çocuklar için tarihi böylece bozmuştur. Ulusal ozan onların gururlarını okşıyarak ulusal batıl alışkanlıklarını besler. Shakespeare, İrlandalıları, İskoçları, Belçikalılarla Fransızları ve haydi haydi İspanyolları sevmezdi. Roma-

lıları, galiba, İnigltere'nin egemen tabakalarına benzedikleri için seviyordu.

John Von Gaunt ölürken İngiltere'yi meftunca sembollerle över : «Bir ikinci cennet, bu yarı cennet... bu mutlu insan cinsi, bu küçük dünya, denizin gümüşü ortasında oturtulmuş bir mücevher... Bu kutsal toprak, bu yer, bu ülke, bu İngiltere...» Bütün bunlar güzel ve iyi, bu İngiltere varsın İngilizlerin gönlüne mübarek olsun : amma Fransızların da kendi Fransaları için aynı duyguları beslemelerine, vatanlarını sevip savunmalarına ve gönüllerinin dilediği gibi yönetmelerine izin vermez ya? Hayır, etmezler. Fransızlar, İngiliz kırallarının Fransız tahtı üzerindeki iddialarını sabır ve uysallıkla karşılamalı; İngiliz ordularının ülkelerine girip şehirlerini yıkmalarına, tarlalarını yakmalarına göz yummalı; büyük İngiliz şairinin istilâcıları inandırıcı sözlerle coşturuşu, dramlarını uzun, can sıkıcı nutuklarla doldurarak Fransız tahtı üzerindeki İngiliz iddialarının meşruluğunu açıklayışını ve Fransızları kendilerinden yüksek bir halkın istilâsına uğramanın, ne büyük nimet olduğunu inandırmak isteyişini birlikte dinlemelidirler.

Daha garibi, Amerikan eleştirmecilerinin ve bilginlerinin bu Emperyalist İngiliz imajına karşı duydukları hayranlıktır.

Orleans'lı Jean d'Arc çıkıp, istilâcıları kovmak için halkına cesaret verdi. Sonra İngilizler tarafından esir edilip cadı diye yakıldı. Şu günlerin üzerinden yüzaltmış yıl geçmiş bulunuyordu. Daha olgun düşünebilmek için yeter bir zaman, İngiliz ozanını vatanının alnından şu lekeyi silmek düşüncesine getirmek için yeter bir zaman sayılabilir. Fakat Orleans'lı bakire, hakkını Shakespeare'den başka insanlarda aramak zorundaydı; bu zenginler ve güçlüler dostu kırk tane dramının hiçbirinde okuyucu kütlesinin hoşuna gitmiyen bir şey savunmamıştır. O Jean d'Arc'ı en çirkin yargılara göre, mağrur, kendini beğenmiş, iffetsiz ve iffetsizliğini aslâ saklamamış bir yaratık olarak tasvir eder.

Altıncı Henry ile ilgilenen dramlarında daha karakteristik yerler buluruz : Jean d'Arc isyanına ilişkin yerler. Üç yüz yıl süreyle İngiliz kanı ve serveti memleket dışı savaşlarda ve rakip kontlar ve baronlar arasındaki sürekli iç savaşlarda israf edilmişti. Onbeşinci yüzyıl ortalarında büyük sefalet hüküm sürerken Kent isyanı ol-

du. Asi şef Londra'yı zaptedip kıraldan bazı yenilik sözleri kopardı, fakat kıral tarafından ilkin aldatılıp sonra da öldürüldü. Shakespeare hırsla bu fırsata sarılıp, soyulan emekçi halk zararına, kibar ve aristokrat nükteleri parlattı :

«Şu halde mert olunuz» diye bağırır Jean d'Arc : «Çünkü rehberiniz merttir ve size suistimalleri kaldırmayı vadetmiştir. Yedi meteliklik ekmekler bundan böyle İngiltere'de on paraya satılacak, üç çenberli fıçı altı çenberli olacak ve ben hafif bira içmeyi cinayet ilân edecegim.»

Shakespeare'in Cade'yi iktidara gelince kendisinin de bir asilzade olduğunu ilân eder ve bunu tanımak istemiyen bir adamını öldürmeye kalkar. Halkın, aleyhine isyan ettiği Lord Say'a dönerek şöyle çıkışır.

«Sen bir Lâtince okulu açarak memleket gençliğini alçakça bozdun. Atalarımızın tebeşir ve kertme tahtasından başka kitapları olmadığı halde sen bize baskıyı getirdin ve kıralın, onun taç ve şerefini zararına bir kâğıt fabrikası kurdun. İspat edeceğiz ki, senin çevrende isim, fiil gibi hiçbir hıristiyan kulağının dayanamıyacağı iğrenç kelimeler konuşan adamlar vardır.»

İşte bizim seçkin şiir sanatımızın nüktesi; bu konuda Lüizyanalı bir Shakespeare eleştirmeni ne buyurur, bilir misiniz? «Burası modern zamanlara bir ihtardır. «Demagog» un hizmetinde sürekli dinleyicilerinin bilgisizliği bulunur. Hücumlarını, üstlerinde daha aydın ve yüksek bir kastın varlığını duyan kütlelerin kara kıskançlığını besler.» Gerçi Lüizyanalı profesör Shakespeare'nin büyük bir tarihi sahneye «saygısızca» davrandığını teslim eder; fakat ozana şöyle bir mazeret bulur : «Altıncı Henry trajedisi için herhalde komik bir nota ihtiyacı vardı.» Ben sorarım : Bu komik notu neden soylu Lordlar ve başka kibar efendilerden almadı?.

Karşılık şöyledir : Zengin ve güçlülerin acıları ağır başlı bir trajedi, yoksullarınki ise bir «komik not» sayılmak seçkin İngiliz edebiyatının bir geleneğidir. Fakir bir adam Shakespeare'yi, yalnız bir tarzda kendini ciddiye almaya zorlayabilir : Zengin ve güçlü bir efendinin sadık kölesi olarak. Eğer bu yabancı adamlar bağımsız hareket etmeye yeltenirlerse o zaman Clown, budala, köy serserisi ve ayyaştırlar.

Örneğin, içinde işçilerin bir dram oynatmaya kalkıştıkları «Yaz gecesi Rüyası» nı okuyunuz. Shakespeare bundan daha gülünç bir şey düşünemezdi. Bugün İngiltere'de proleterler birçok dramlar oynuyorlar; sahneye yeni bir edebiyat getiren radikal tiyatrolar vardır ve bunlarda sürekli olarak yoksullar budala, baylarla bayanlar ise kültürlü ve soylu değillerdir. Daha anlamlı bir olay da, Shakespeare'nin okul düşmanı olarak tavsir ettiği Jean d'Arc taraftarlarının torunlarının, yüzyıllarca süren bir savaştan sonra çocuklar için parasız okul eğitimini sağlamış olmalarıdır. Hangi ulusal ozan kendi halkı tarafından bu kadar yalancı çıkarılmıştır?.

Bayan Ogi sözü keserek : «Jean d'Arc'ın Shakespeare'yi okumayı bir suç gibi yasak etmesi zamanı geldi» diye gülümsedi.

«Hayır, biz burada katolik kilisesinin örneğine uymalıyız. Bu kilisenin papazları, cevap hazırlıyabilmek için yasak kitapları okuyabilirler. Ama yine de bizim için şunu bilmenin tam zamanıdır. Shakespeare düşmanının ozanı ve propagandacısıdır ve bugünkü insan zekâsı için bir yüktür. O sınıf sisteminin taçı ve şanıdır. Her zenginler snobuna ve çanak yalayıcısına, akla yakın düşünce ile hayat realitesinin yerini tutacak bir büyülü kelime ihsan eder.»

29

PURİTENLERİN ÖVGÜSÜ

BAYAN Ogi : «Bölüm başlığından anladığıma göre H. K. Mencken ile çoktan beri beklenen tartışmamıza başlıyoruz.»

«Hayır; biz yalnız John Milton'a kadar sokulacağız. Rastgele bir parça kopar... Mencken'e dokunursa..»

«O zaman kendisinden bir şeyler dinleriz.»

«İlkin bir kere daha şu hakir sosyalistliğe el atacağız ve hatırlatacağız ki, insanlık kuramları doğarlar, ödevlerini yaparlar ve ölürler. Yengeci ilkin koruyan kabuk bir yük durumuna gelir ve atılması gerekir. İngiliz mo-

narşisi, zamanında asl asilzadelerin gücünü kırarak ülkeyi birleştirmeye yaradı. Fakat sonra parlemento gelerek kıralları yana itti. Bu değişikliği meydana getirenler Puritenlerdi. Bir yüzyıl süreyle İngiltere'de vicdan ve fikir hürriyeti adına ne varsa hepsini onlar temsil etti. Bunlar Amerika'ya da göçedip yerlileri yenerek bir uygarlık kurdular. Biz Amerikalılar onlara herhangi bir topluluktan daha fazla borçluyuz. Bizim — Günah Önleme Birliğini — eski Puritenlerle karıştırmak, bizzat birlik üyelerini onlarla bir tutmak kadar dar kafalılık ve beyinsizlik olurdu.»

«Şimdi bir parça sıçrayıp Menkenin gözüne battı.»

Milton'un içinde büyüdüğü toplum, Harding Kolich dönemindekine benziyordu. Aynı alçak çete iş başında oturuyor, memleketi satıyor ve vatandaş hukukuna tükürüyordu. İnsanlar kütle kütle zindanlara tıkılıyor ve inançlarından dolayı döğülüp işkence ediliyordu. Küçük bir korkusuzlar grubu dayanıyor ve fedai şehitler mevkiine yükseliyordu. Bu gurup çoğunluğa bağırıyor, fakat bu «çoğunluk», şimdi göründüğü gibi, vurdum duymaz çıkıyordu.

John Milton'un çocukluğu mutluydu. Babası zengindi ve oğluna iyi bir eğitim ve terbiye sağlamıştı. Delikanlı Milton Üniversite'ye devam ederken güzellik ve yumuşaklığından dolayı «kız» adını almıştı. Babasının evine dönünce kendini incelemelere verdi ve ölmez güzellikte şiirler yazdı. Eğer «sanat için sanat» budalaları, şiirin hem cismani ve çekici, hem de saf olabileceğini öğrenmek isterlerse bu genç İngiliz Puriten'inin ilk şiirlerine bakmayı öğütlerim. İmanın ne kadar az dar kafalılık ve sanatı küçük görme anlamına geldiğini vurgu ile söylemek gerektir. Bunlar sonra, vatandaş kavgalarının bir sonucu olarak gelişti. Genç Milton zamanının bütün kültürünü hazmetti. O iyi bir hümanistti ve orada zamanının ileri gelen adamlarıyla görüştüğü İtalya'yı dolaşmıştı. Bunlar arasında, işkence korkusuyla yerin güneş çevresinde döndüğü iddiasına tövbe eden ihtiyar ve kör Galile de vardı.

Kıral Birinci Charles'in İngiliz Parlâmentosunu dağıtmak denemesi Milton'u İtalya'dan yurda getirdi. Parlâmento karşı koydu ve vatandaş kavgası başladı. Milton şiir sanatını ve incelemelerini bir tarafa bırakarak bağımsız yönetim uğruna savaşa giren insanlara katıldı.

Bugün dahi Milton'un yeteneğini politika uğruna harcamış olmasına gücenen edebiyat eleştirmecileri vardır. Ben ise, Milton'un bize, kendisine atfedilenden daha fazla büyük eser vermiş olduğu düşüncesindeyim; onun, bir ozanın da erkek olabileceğini kendi hayatiyle ispat etmiş olması değerli bir şeydir.

Yirmi yıl süreyle Jonh Milton Cumhuriyet dâvasının gür sesi oldu. Onu savunmak için kendini İngiliz düzyazısının ustası durumuna getirdi. İnancını Lâtince, Fransızca ve İtalyanca ile de savundu. Hem, o kadar güçle savundu ki Cumhuriyetçi düşünce bugün bütün dünyada yayılmıştır ve biz bunların, o zamanın günleri için ne anlattığını hayâl bile edemeyiz. Parlâmento kıt'aları kıral ordusunu yenip kendini esir ve üç yıl sıkıca muhafaza etti. O bu üç yıllık hapisten sonra da iyileşmez bir hain olduğunu ispat edince kellesini kopardı. Onyedinci yüzyılın seçkin ortodoks çevreleri için İsa'nın çarmıha gerilişinden beri bundan daha korkunç bir olay olmamıştı. Bolşeviklerle Amerikan sosyalistlerinin «Serbest sevişme taraftarı» olmakla adlandırıldıklarını bilirsiniz. John Milton da böyle bir suçluydu. Kendisini çabucak terkeden bir kıralcı kadınla evlenmişti. Onun üzerine boşanma lehinde iki broşür yazıp dağıttı. Basım izni verilmediğinden bu şeytan yazılarını izinsiz yayınlamıştı. Bundan dolayı hücuma uğrayınca da bir broşür daha yayınlayıp, herkesin dilediğini bastırmaya hakkı olduğunu inanılmaz iddiasını ileri sürdü. Ben evimin çevresinde gerek gerici kalabalık, gerek devlet gücüne bağlı insanlar tarafından kitap ve basımevlerinin yıkıldığını yakıldığını gördüm; dostlarımdan birinin, insanın insan kanı dökmesi gerektiği inancını savunan bir kitabı bastığı için, 3000 dolar para cezasına çarpıldığına tanık oldum. Onun için o zamanki kültür dünyasının Puriten ozanına tutumunu pekâlâ anlarım.

O ateşi sönmez bir kavgacıydı. Karşıtına sövüp saymak o günlerin de geleneklerinden olduğundan Milton bunları bolca tatdı.

Oysa ki o yalnız insancıl hürriyet uğruna çarpışıyordu. Yakınları için tehlike en yüksek noktasına erişince, gözlerini pek yormuş olduğunu, korumazsa kör olacağını söylediler. O buna kulak asmadan dâvası için yeni bir broşür daha yazdı; demek ki Cumhuriyet yönetimini kurtarmak için bile bile göz ışığını feda ediyordu. Kurban

boşa idi. Cromwel öldü, hükûmet devrildi ve sefih kıralcı çete geri geldi : Hain, bayağı, puşt «güzel prens Charlie» kibar haydutlarıyla birlikte başa geçti. Hariciyedeki mevkiini kaybeden John Milton gizlenmek zorunda idi. Kitapları resmen yakıldı. Sonra kendisi de keşfedilip para cezasına çarpıldı. Onu da cellâda teslim etmeyi pek isterdi ama korktular.

Varını yoğunu kaybetmiş, ihtiyar, kör, kimsesiz bir adam olarak ortada kaldı. Sanatlarını dâvalarına adayan insanların başına gelen budur; fakat onlar nasılsa yine kaderlerinin üstüne yükselip insan zekâsının kolu bükülmez olduğunu ispat ederler.

Psikoanalizciler bizi «sublimation (yükseliş, soylulaşma) » deyimine alıştırdılar. John Milton kelimeyi bilmeksizin bütün acı ve hayâl kırıklıklarını dünya edebiyatının en büyük şiirlerinden biri halinde süblime etti. Bu şiir, «Kaybolan cennet» halis, bilinçli bir propagandadır. John Milton sürekli olarak güzellik ve kültürü tanıdı; bunu en acı günlerinde dahi unutmadı, fakat önüne koyduğu görev Dante'ninkine benziyordu : O evreni ve onun ilâhi düzenini açıklamak istiyordu.

İngiliz Puritenliğinin bu destanı dışarda asla gereğiyle tanınmamıştır. Avrupa eleştirmenleri hep Bayron'u Milton'a tercih etmişlerdi. Gerçi o da bir asiydi, fakat bir kibar lord ve bir kadın dostuydu. Ben, «Kaybolan Cennet» hakkında yalnız Dante için söylediğimi tekrar edebilirim : Propagandanın bir bölümü eskimiştir, fakat bir bölümü ancak, insanlar kendilerinden daha büyük birşey için hayatlarını feda etmekten kurtuldukları zaman propaganda olacaktır.

Milton'un zekâsının teolojiyi nasıl yırttığını görmek ilginçtir. Teolojiye göre bütün fenalığın babası şeytandır ve hiçbir mazereti yoktur, çünkü âlim ve rahim bir gök kıralına isyan etmiştir. Lâkin Milton da bir kırala karşı gelmişti ve bunu hiç unutamıyordu. Kendi isyanını şeytanın sözlerine dökerek ondan eserin ilginç karakterini yarattı.

Bu sırada Milton, bir evin, tek bir odadan ibaret olan alt katında oturuyordu. Yıpranmış bir elbisenin içinde, ihtiyar, kör romatizmadan acılı burada çalışıyordu. Büyük destanı için on lira aldı ve kendi yaşarken eserden yalnız binüçyüz sayı basıldı. Ona rağmen cesare-

tini asla yitirmedi. Eski Yunan üslubunda, eleştirmenler tarafından hiç dikkat edilmiyen bir dram daha yazdı. Bazan br adamın eski hayatı kendi içinde yaşayıp eski şekiller içinde yazı yazması gerçek ise de geçmiş bir sanat şeklini taklit etmek kadar ağır bir hata yoktur. Milton bir dramda Yahudilerin güçlü adamı hakkında yazdı. Bu kendi ruhunun, görmüş, fakat dayanmadan vazgeçmemiş ozan ruhunun aynasıydı.

30

ŞAN VE ŞEREF PROPAGANDASI

İNGİLTERE'de sanatın gelişmesini bir buçuk yüzyıl boyunca izledik. Şimdi yeni bir sınıfın servet ve iktidarı ele alıp yeni bir sanatçı garnitürü ısmarladığı kıt'aya geçerek aynı devreyi gözden geçirelim.

Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda İngiltere ile Fransa arasındaki farkı bir kaç cümle ile işaret etmek mümkündür. Katolik sistemine karşı İngiliz ayaklanışı başarılmış ve böylece İngiliz zekâsı açılarak yeni sanat şekilleri yaratmıştı. Fransa'da ise katoliklik protestanlığı ezmişti; Bartelmi gecesinde ellibin kadar protestan boğazlanmış ve Fransız sanatı klâsik şekilleri içinde kalmıştı. Eski Mirakel (1) ve esrar oyunlarından Elizabeth devri dramı gelişmişti. Bu pirimitif, fakat halka yakın ve demokrat bir yerli üründü. Fransa'da böyle ulusal bir dram yok değildi, fakat iktidar sahiplerince alaya alınmış ve ezilmişti. Kültive sanat ise Senkalm'in, Neron zamanındaki bir milyonerin, izinden gidiyordu. O da şeklini Yunanlılardan almıştı.

Katoliklik Mutlakiyeti'nin, Yunan ve Lâtin sanat biçimlerini, kutsal doğmasının bir parçası durumuna getirmiş olması garip görünür; fakat gerçek budur. Orta çağın kilise uleması öyle bir teoloji telif etmişlerdi ki kısmen kilise büyüklerinin yazılarından kısmen de Atina ve İs-

1) Evliya serüvenlerine ait sahneler (Çeviren)

kenderin devri düşünürlerinin eserlerinden alınmıştı. Galile, Batlamyos, (Plolemaus) üstadın güneşin dünya çevresinde döndüğü hakkındaki noktai nazarını yadsıdığı için işkence ile tehdit edilmişti. Onun için Kristo'nun kutsal kurallarını — zamanda, mekânda, olayda birlik — ihlâl eden dramcılarda ortodoks sanat rahipleri tarafından işkencesine çarpılıyordu. Konuda birlik sanat eseri için bir dereceye kadar gereklidir, fakat öteki ikisi, yâni bir dramın yirmidört saat zarfında ve bir yerde geçmesi zorunluğu, sadece gülünçtür. Eserin oynatışını görmek istiyen her dramcının bu üç kurala uymak zorunda oluşları bugün bize anlaşılmaz görünür; fakat bu kuralların, Papanın yanılmazlığı ve kıralların tanrısal hakları ile birlikte, sınıf kavgasında silâh olarak kullanılması daha güç anlaşılır.

Azgın ve kanlı bir papaz, Richelieu, Fransa'da kıral nazırı olmuştu. Protestanların boğazlanmasını emreden, serkeş asillerin başlarını vurduran, kiliseyi bile iradesine çeken ve kıralını Fransa'nın mutlâk hâkimi durumuna getiren odur. Bu adamın ölümünden bir yıl sonra kıralın oğlu «Devlet benim» sözünü savunmıya cesaret ediyor ve saltanatının devam ettiği ellidört yıl süresince bir kişi çıkıp da «hayır» diyemiyordu. Richeliu tarafından yaratılan baskı araçlarından birisi Fransız akademisiydi. Bu akademi monarşinin dil ve sanatını tayin ediyor, düzen ve asayişi koruyor ve deyim yerindeyse, edebi asilerin başlarını vuruyordu. Fransız akademisi kültürlü Fransa'nın egemen otoritesi durumuna gelmişti. Üçyüz yıldan beri de aynı rolü oynamaktadır. Egemen sınıflara yalnız geleneği sürdürmek ve Fransız edebiyatının her yeniliğine burnunu sokmak suretiyle değil, sosyal ve siyasal bakımdan ortodoks olmıyan eserleri afaroz etmek suretiyle de hizmet ediyordu : Örneğin Ruso'nun «Cuntrat Social» 1. Akademi, «Ölmezler» denilen üyesinin çevresinden şu yazarları kovmuştur : Dekart, Pascal, Molier, Sensimon, Lesage, Prudon, Stendal, Balzak, Bomarşe, Didero, Kont, Flouber, Zola, Gonkur, Mopassan, Jores, Barbüs ve Romain Roland.

Richelieu zamanının kibar edebiyatına «precieuse», yâni «yapmacık» deniyordu. O kadar yapmacık ve fantastikti ki gülünçlüğe yaklaşıyordu. Ve yaratıcıları akademinin sevgililerliydi. Eyaletten Paris'e fevkalâde dram-

lar yazacak olan beş kişilik heyete sokmak istedi. Fakat dahice yetenekli bir adam olan Corneille baş koparan kardinalin kumandasına girmeyi aklından bile geçirmiyordu. Kendi yolunda devam ederek Richelieu ile akademinin kudurgan düşmanlığına maruz kaldı.

Corneille büyük alkışlarla kabul edilen bir dram «Cid» i yazdı. Bu Cid efsanevî bir İspanyol kahramanı, tutma askerlerin başbuğuydu; yani kendine para vermeye hazır herkes için çarpışırdı. Amerika'da da biz bu «Gönüllü Başbuğlar»ı tanırız; bizde bunların adı özel detektif firmaları ve grev kırma ajanlarıdır. Emirlerinde piyade, süvari, topçu onbin kişilik bir ordu vardır ve bununla yerden yere koşarak proleteryayı ezerler. Belki yakında bir genç yazar çıkar da Alan Pickerton'un ya da William J. Burun'un efsanevî hayatlarından egemen sınıf için şayanı hayret bir dram yapar. Büyük dedektif herhangi bir amele rehberinin güzel kızına aşık olur. Eserin trajik anıda büyük detektifin amele rehberini öldürmek zorunda kalmasını teşkil eder. Corneille dramının konusu da aslında budur, şu ayrımla ki Cid başka bir prensi yeniyor. Başını omuzları üzerinde muhafaza edebilmek için Corneille kahramanlarının kanunlar tarafından korunan kuvvetin yanında savaşmasına dikkat etmişti. Fakat yazar üç dramatik birliği savsaklamıştı. Bu yüzden halkın alkışları Akademi adamlarının kükrüyerek üstüne yürümelerine engel olamadı. Evet, hattâ bir akademici onu düelloya çağırdı. Richelieu Corneille hücum etmesi için akademiyi sıkıştırıyordu. Yazar böyle bir karşı koymaya göğüs geremedi ve ondan sonraki eserlerinde kurallara boyun eğerek nihayet Kardinal'ın basit bir taraftarı durumuna geldi. Bundan itibaren yeteneğinin nasıl solduğuna dikkat etmek çok ilginçtir. İhtiyarlığında yeni kuşağın kendisini ya alaya aldığını ya da görmemezlikten geldiğini farketmek zorunda Richelieu'nun akademisi yine amacına varmıştı: Fransa'nın meydana getirdiği en büyük dramatik yeteneği öldürmüş ve gelecek iki yüzyıl için Fransada romantik sahne hareketini önlemişti.

Biz gerçek Yunan klâsik yeteneğiyle Fransız mutlâkiyetinin taklit sanatı arasındaki farka iyi dikkat etmeliyiz. Yunanlıların dramatik kuralları Yunan sahnesine uygundu. Dramlar açık havada oynanıyordu; aktörler, küçük görünmiyelim diye, Kothurn denilen yüksek ök-

çeli kunduralar içinde yürüyorlardı. Ve maskenin altında saklı bir megafondan bağırıyorlardı. Bunlar, tabiatiyle çabuk hareket edemezler ve söylemekten başka yapacakları kalmazdı. Onun için sürekli olarak söylerler ve bir kere boşlanınca bir daha durdurulamıyan muazzam gemilere benzerlerdi.

Corneille ile izinden gidenlerinin zamanında ise bütün bunlar kaybolmuş bulunuyordu. Dramlar küçük tiyatrolarda temsil ediliyordu, ve şahıslar pekâlâ doğal ve insansal olabilirdi. Ne çare ki eleştiri otoriteleri Yunan kurallarını kutsal ilân etmişlerdi ve o yüzden Corneille'in figürleri gergin ve heybetli, sahne üzerinde kabara kabara yürürler ve birbirinin kafasına uzun, tutkulu nutuklar yağdırırlar.

Bununla birlikte ikibin yıl insan zekâsında eser bırakmaksızın geçmemişti. Yunanlıların karanlık ve herşeyi kararan alınyazısı inançları kaybolmuş ve insanlığın talihi tutkular ve duygular tarafından yönetilir olmuştu. Corneille'in timsalleri ya şu, ya bu tutkunun biçimlenmesidir. Şüphesiz hepsi de aristokratlar, yeryüzünün büyükleri ve güçlüleridir; sözde yüksek ahlâkî bir etki uyandıracaklar, oysaki bize hodbin garip yaratıklar olarak görünürler. Ne istediklerini bilirler göğüslerine vurarak bağırırlar : «Ben! Ben! Ben!» Bu adamların dikkat ve hayranlığın «şan, şöhret» kelimeleriyle ifade edilen çeşidini elde etikleri fevkalâde savaşlar da vardır. Trajedi, bu adamların eline istedikleri geçmediği anda başlar. Onlar da her türlü zaafa müptelâdırlar. Her şeyden önce aşka... Bu zaaflar, birbirine karşı yıllarca sonsuz din ve veraset kavgalarına girişen bu güçlü prenslerin iradeleri üzerine bozucu, uyuşturucu bir etki yaparlar.

Corneille'in dramları bizi, kendilerini bütün kanunların üstüne çıkarmış olan bu aristokratların ruhî hayatlarına etki ettirmek istiyor! dehânın bütün gücü, sahnenin bütün araç ve imkânları, bu adamların öfkelerini paylaşalım, onlarla birlikte sahnede kabara kabara dolaşarak kasırgalı tiratlar dinliyelim, diye seferber edilmiştir. Bu kısa bir zaman için meraksız bir etki yapmaz, fakat yeniliğin cazibesi tükenince kendi kendimize sorarız: Gerçekten bu kahramanlar bize bir şey söylüyor mu? Bu adamların duygularını paylaşmak mı istiyoruz, yok-

sa dünyayı bu tehlikeli, tahrip kuduzluğuna tutulmuş insanların sığınabilecekleri her türlü köşe bucaktan yoksun edinceye kadar değiştirmek mi istiyoruz?

31

BAŞIBOŞ HIRSLAR

Kromwell'in askerleri, altı yıl sonra kellesini kopardukları kırallarına karşı savaşırken ondördüncü Lui, «Büyük Hükümdar» Fransız tahtına çıkıyordu (1643). Aynı devrin şu iki kırallığı kadar birbirinden farklı şeyler düşünülemez. Ve bu fark Fransız ve İngiliz edebiyatlarına yansımış olarak görülür.

Fransa'nın bütün hayatı kıral sarayında toplanmıştı. Şahsını «devlet» mertebesine çıkarmış olan kıral Paris'den ayrılıp Versay'da kendine harikulâde bir saray yaptırmıştı. Muazzam su tesisatı yapılıp çöl gibi topraklar eğlence bahçesi durumuna getiriliyordu. Çevredeki ormanlar toptan kaldırılıp Versay'da tutturuldu. Yerden saraylar fışkırdı ve burada en şaşkınlık verici şey, eğlence bahçesini meydana getirmek için mimarlar, bahçıvanlar, ressam ve heykeltraşlar bütün iktidarlarını sarfettiler.

Fakat toprak üzerinde yoksulluk içinde bir köylülük yaşıyordu; her tarafta hücum süren ihtiyaç, açlık ve bilgisizlikti. Hürriyet boğulmuş, adalet maskaraya alınmıştı; batıl inanç ile istibdat ile tahtta oturuyordu. Sarayın güzelliğini, şatafat ve lüksünü temin etmek için bütün halk gömleğine kadar soyuluyordu. «Büyük hükümdarlar», başı muazzam, podralı bir peruka ile kaplı, kırmızı ökçeli ayakkabılarıyla kan kırmızı; ve beyaz gümüş işlemeli elbiselere bürünmüş, mücevher kakmalı enfiye kutusu elinde, azametle dolaşıyordu. Güç ve görevlerinden olmuş, sarayda kıraia kuyruk sallamaktan başka işleri kalmamış soylular ve saray türedileri çevresini çevirmiş bulunuyordu. Bütün baştan çıkarma hünerlerine sahip güzel kadınlar küme küme koşuyorlardı. Öğleden önce bütün saray sürek avına çıkar ve bütün Avrupa'dan getirilmiş geyikleri avlardı. Öğleden

sonraları ise ziyafetler, danslar, oyunlar, dedikoducular ve zarif serüvenlerle geçirirdi.

Tabii sanatçı da eksik değildi. Kendini «devlet» ilân eden kıral aynı hakla pekâlâ: «Sanat benim» de diyebilirdi. Çünkü dinleyici ve eleştirmen de kendisiyle saray halkından başka kimse değildi. Ya onun alkışı kazanılır, ya da sanatçılar olarak yıkılıp gidilirdi.

Şu devirdeki ünlü sanatçılardan çoğunun orta tabakalardan çıkmış olması ilginçtir. Büyük efendiler her işten olduğu gibi sanat işinden de çekiniyorlardı; para ile onlar için sanat yapacak adam çoktu. Onlar müşkilpesent patron rolü oynayarak yüksek bir teknik seviye talep ediyorlar ve orta tabakadan Ogi'ler eserlerini törpülemek, parlatmak ve güzelleştirmek için kan ter içinde çalışıyorlardı.

Savaş bu harikulâde saraya hiç dokunmuyordu; o sadece başka bir dünyadaki tedirginliklerin yankısından ibaretti. O yüzden Cornelle'in ahlâki sertliği ve ulviyeti çabucak modadan düşerek aşk «Büyük alem» in tek hayat özü olup kaldı.

Bu aşk delisi toplumu hayran etmek için yeni bir dramatikçi ortaya çıktı. Bu Jean Rasin'di. Yine orta tabakadan geliyordu. Yeteneği derhal tanındı; kırala yazdığı bir manzume için altıyüz livrelik ödenek elde etti ve ateşli, başarılı bir saray gözdesi oldu. Rafael gibi o da kibar dünyanın en tam bir sanatçı tipidir; çağına tamamiyle uymuş, ülküleri çağınınkinden ne yüksek, ne de alçak olmuştur. Eserleri tekniğin kemalini, şekille anlam arasında ülkü uyumu temsil eder; özetle Sophokles'den beri sahnenin görmediği bir güzellik sanatıdır.

İlk dramları prenslerin hayatını anlatır. Toplum durgun, şekilleri sımsıkı sabittir, kimse kalkınıp başka birinin yerini almaz. Öyle olunca sosyal bir dram da yoktur. Herkes «kaderin kendisine tayin ettiği rolü» oynar ve trajedi ancak, kendisine ayırdığı cinsi tatmin konusu elinden kapıldığı zaman doğar. Her şey kişisel olmuştur; bizim işimiz aristokrat kişilerin kıskançlığı, endişeleri, sevgi ve nefretleriyle ilgilenmekten ibarettir. Kahramanlar kendilerini boylu boyunca tutkuya vermişlerdir. Ve bizi seçme duyguların tufanında boğarlar. Olaylar bir sarayda ya da kaşânede olur; Öldürme, intihar, delilik ve umutsuzluk her kapının ardında pusu

kurmuştur. Yalnız bunlar sahnede görünmez, klâsik gelenek buna izin vermez; aktörler koşup gelir ve olanları anlatırlar. Biz ötekilerin gözünde sadece dehşetin bir yankısını seyrederiz. Racine'in dramlarını Shakespeare'ninkilerle karşılaştırınca insanda garip bir izlenim hasıl olur; Shakespepeare bizi dünyanın bütün köşelerine götürür ve sahne üzerine her sosyal tabakadan şahıslar getirir. Racine ise «bayağı insanları» yalnız sahneden değil hayattan da kaldırır. Üç dört kibar bay ve bayan bir odada dururlar, içeri dışarı giderler ve bizi harikûlâde iyi yontulmuş beyitlerle eğlendirirler. Hava ile, düşsel yaratıklarla, hıristiyan, Yunan, Latin, Türk, Kelt mitolojisinin ilâhi varlıklarıyla uzun monologlar söyleşirler. Kendilerini, can ve gönülden istedikleri şeyden yoksun eden gaddarlık için yeri, göğü ve denizi tanık tutarlar.

Bu, Fransa'nın o zamanki eleştirme ölçülerine göre, sanatın olgunlaşması ve en yüksek noktasına varması idi. Bu propaganda mıdır? Elbette. Biz burada yeni bir hiyerarşinin Tanrılarını görüyoruz; Prensler, hükümdarlar, ki göksel bir hakka dayanarak uygarlık ve kültürün bütün hazinelerini nefislerine hasretmişlerdir. Onlar bütün olağanüstülükleri ve mükemmellikleriyle gösterilirler ve dünyanın en büyük ozanlarından biri onları canlandırmak ve övmekle kullanır. Yalnız sanat hayatını değil, politika ve iş hayatını yöneten ülkü ve ölçüler de işte bu yoldan ortaya çıkar.

Ozan kendi de, egoist tutkuların yönettiği bir ömür sürüyordu; kıskançtı, kavgacıydı ve ressamların örneğine uyarak sevgililerini kendileri için model olarak kullanıyordu. Dramlarından birisi azgın bir saray kavgasının nedeni oldu; bir kontes başka bir dramatikçi tutarak aynı konu üzerine bir dram yazdırdı, bir klik aracılığiyle bu drama başarı kazandırdı ve Racine'i ıslıklattırdı; olay Racine'i ürkütmüş görünüyor, çünkü saray hayatında bulduğu zevki kaybederek hastalandı ve - ortodoks katolik geleneğine göre - mistizme kapılarak dini bir parça yazdı, ki bu da öteki dramları kadar hayattan uzaktır.

Dramlarının en ünlüsü «Phadra» dır; bu, üvey oğluna abayı yakmış bir Atina kıraliçesinin acıklı hikâyesidir. Genç adam aşkını reddedince kızan üvey ana babası nezdinde olayı ters anlatarak öldürtür onu. Sonra da vicdan azabından intihar eder. Gem vurulmaz tut-

kuların bu tasviri iki küçük yüzyıl Fransız sahnesinde aktristlerin yetenek ölçüsü oldu. Sekiz aktrist kuşağı, dizginsiz bir tutkuyu yaşayan sekiz bay ve bayan kuşağı, önünde Fedrayı temsil etmek için kuvvet tüketti.

Biz bugün bilinç altının esrarını keşfetmeye başladık ve şimdiden biliyoruz ki o çeşitten dizginsiz tutkular bir «geri kalmışlık - infantilisme» bozukluğudur. Burada konu edilen aya uzanıp da elde edemedikleri için haykıran bebeklerdir, hizmetçiler tarafından şımartılmış, esirler tarafından yaltaklanmış terbiyesiz çocuklar, ki hayatın realitesine asla uyamayıp trajedi kahramanı olmak üzere büyürler. Biz böyle yaratıkları kesinlikle güzel bulmadığımız gibi onlara psikopat deriz ve onlarla ilgilenen sanat canımızı sıkar.

Biz bu mecnunca hodbinliğin sosyal ve ekonomik nedenleriyle sonuçlarını da biliyoruz. Dizginsiz tutkuları duyan yalnız aristokrasi değildi, üçüncü sınıf da bu duyguları tanıyordu; fakat sınıfların birisi bu duyguları tatmin eder de birisine uzaktan bakmak düşerse bunun tek olagelecek sonucu kanlı ihtilâl olur. Dehşetten sarsılan kıraliçe Fedra sabit gözlerinin önünde cehennemin açık ağzını görmüştü, fakat bu cehennem Racine seyircilerinin yüz yıl sonra gördükleri cehennemle boy ölçüşemezdi:

Giyotinden kanlı sepetlere başlar düşerken açlıktan ölmiye gelmiş Parisliler sokaklarda karmanyola dansı yapıyorlardı - ve bu başlar «Büyük Kıral» ın o mükemmel, o dizginsiz saray devletini teşkil etmiş olan kibar ve dizginsiz baylarla bayanların torunlarına aitti.

32

YALTAKLIK ZIPKINCISI

İmparatorlarla kırallar, san'atın yalnız saray için olduğu, yeryüzünün yalnız büyüklerinin san'at eserleri için uygun konuyu seçebilecekleri ve yalnız saray adamlarıyla sanat eleştirmecilerinin bu konu-

da yargı verebilecekleri hakkındaki nazariyeyi boşuna tebliğ ediyorlar. İnsan kalbinde her insanoğlunun değeri olduğuna dair, derin kök salmış içgüdü vardır. Dâhi sanatçılar bu içgüdüye uyarak normal insanlar üzerine yazarlar ve sürekli olarak çoğunluğa yönelirler. Şimdi göreceğiz ki bu durum «Büyük Hükümdar» ın zamanında bile oluyordu. Bir dahi çıkıp bütün engelleri parçalar, bütün Fransa'yı fikirleri üzerinde tartışmaya zorlar ve Avrupa'da dramdan, günümüze kadar sürüp gelen sosyal gücü çıkarmıya hizmet eder.

O bir saray döşemecisinin, yani görevi, saray adamlarının üzerinde yuvarlanıp tepindikleri yumuşak, rahat yastık ve minderleri yapmak ve onarmak olan bir zanaatçının oğluydu. Fakat inanç ve atılım isteğinden bir volkan olan Moliere minder onarmanın kendisini hiç ilgilendirmediğini çok çabuk kavradı. Yirmibir yaşında ticarethane payını satarak Paris'in bir futbol sahasında tiyatro temsilleri vermeye başladı. Genç Moliere borçları yüzünden üç kere hapse tıkıldı. Fakat plânından vazgeçmek istemiyordu; bir trup kurarak onüç yıl süreyle şehirleri dolaşmaya çıktı. Bu iş bugün bile bir köpek hayatından başka bir şey değildir; ya üçyüz yıl önce, aktörlerin dışarı atılmış ve kanun dışı sayıldıkları bir çağda nasıldı acaba? Onlara karşı Fransız katolik softalığı da İngiliz puritenliği kadar acımasızdı.

Moliere'in geçirdiği sert hayat ona para getirmedikten başka sağlığına da zarar vermişti. Fakat edindiği tecrübeler onu traji - komik bir dramatikçi yapmıştı, hayatın ona tanıttığı çeşit çeşit tipler buna yaramıştı. Pek çabuk kıralın gözdesi haline geldiği Wersay'a vardığında beraberlerinde öyle bir bilgi hazinesi getiriyordu ki saray entrikalarından başka hayatın kahrına uğramış, yoksulluk ve hapisane görmüş bir adamın mücadeleci ruhunu, basit insanlarıyla birlikte bütün Fransa'yı içine alıyordu.

Moliere'e kıralın önünde dramlar temsil etmek imkânı verildi. Arada kendi küçük şakaları da vardı. Kıral daha o zaman yirmibir yaşındaydı, hayata karşı mütecessisdi, az sonra olduğu gibi daha tamamiyle kadınların ve papazların kucağına düşmemişti. Molier otuz yedi yaşında ilk önemli eserini, «Les Precieuses» i yazdı. Bu günün edebi modasına göre yazılmış bir hicivdi; yani aynaya «Güzellik öğütçüsü.», sandalyeye «Konuşma

kolaylığı» denen bir modaya göre. Büyük bayanlar zekâlarının parlaklığını göstermek için bir araya geliyorlardı; tıpkı bugünkü edebi çay ziyafetlerinde olduğu gibi. Ben bunu «Metropol» romanımda tasvir ettim.

«Hele Molier'de kal!» dedi Bayan Ogi.

«Yalnız bir kelime» diye kocası rica etti. «Bu bize edebiyatın kibar bayanların tutkularına kadar inince ne duruma geleceğini anlatır. Biz hergün en yeni dostlukları, en hoş yenlikleri düzyazı ve şiir halinde öğreniriz; birisinin bu konu üzerine dünyanın en nefis parçasını yazdığını, başka birisinin o melodiye söz verdiğini, bir üçüncüsünün, bir eğlence üzerine serbest sone, bir dördüncüsünün de bir sadakatsizlik konusunda kıt'alar kaleme aldığını duyarız. Bay bilmem kimin bayan bilmem kime dün akşam bir düzine beyit gönderdiğini, bayanın ise hemen bugün sabah saat sekizde karşılığını verdiğini, ünlü bir yazarın yeni bir kitabın plânını bitirmiş olduğunu, bir ikincisinin romanının üçüncü bölümüne vardığını ve bir üçüncüsünün ise kitabını daha yeni basımevine göndermiş olduğunu anlarız.»

«Bunlar, «Metropol» de mi?» diye Bayan Ogi kuşku ile sorar.

Koca gülümsüyerek: «Hele bir bak, eğer orada bulamazsan bir kere de Precieuse Ridicules'ün onuncu sahnesini aç.»

Öyle soylu doğmuş yüksek hanımefendilerle alay etmek bayağı bir zanaatçının oğlu için elbette inanılmaz bir küstahlıktı.

Soylu doğumlu hanımefendiler kızgınlıktan kuduruyorlar ve beş gün parçanın temsilini geciktiriyorlardı. Böyle başlıyan kavga Moliere'in son soluğuna kadar sürmüştür. Eğer delice bir şaka ya da bir balet güftesi yazacak olursa oyuna izin veriliyor ve alkışlanıyordu. Ama ciddi ve tandanslı bir parça yazarsa düşmanlardan bir arı kümesi havalanıyor ve dramı günlerce ya da hattâ yıllarca sahneye yaklaştırmıyordu. Yazar şimdi burada cesaret ve kararlılığını ispat ediyordu; o hastalıklı, borçlu bir adamdı ve turupu için, sevdiği ve bütün günâhlarını taşıdığı insanlar için çalışmak ve üzülmek zorundaydı. Bununla birlikte içinde beyaz ateş gibi bulunan gerçek aşkı düşmanlarını rahat bırakmasına engel oluyordu. Kavgaya vakit vakit bir iki yıl kadar ara veriyor,

fakat sonra alaycılığı daha ısırıcı, gaddarlık ve yaltaklık tasvirleri bütün önceki dramlarından daha acımasız bir eserle çıkageliyordu. Moliere yalancılığa karşı sonsuz bir kin duyuyordu. Zamanının kilisesinden nefret ediyordu, çünkü para için kurulmuş orgainze bir riya sistemiydi onun için. Kendini beğenmiş züppelerle, boş kafalı, mağrur kadınlardan, dünyanın snop, hodbin büyüklerinden de nefret ediyordu. O aşkın esirleştirilip deliğe tıkılmasından da iğreniyordu. O zamanlar da Fransız kızları manastırlarda eğitilirdi. Onüç ile onsekiz yaşında ana babası tarafından aile avukatlarının yardımıyla herhangi yaşlı bir iş ve dünya adamına satılıyorlardı. Bu adamın gerçi adı ve serveti olurdu, fakat çok kere günâh ve hastalığı da bulunurdu. Böyle bir durum Moliere tarafından tam dokuz dramda söz konusu edilmiştir; daima iyi bir delikanlı, kıza âşık olmuştur ve gençler ana - babanın plânlarını bozmak için her zaman çare bulmuşlardır. Böylece parçalar, pintilik ve dünyevi gurura karşı, insanlık sağ duyusuna bir sesleniş olur. Bu komedi konusunu bugün çok iyi tanıyoruz; bu şairin para gücüne karşı ilk içgüdüsel ayaklanışıdır.

Moliere propaganda konusunu canlandırmak için sade karakterler seçer ve konuşmalarda çivi çakan bir adam gibidir. Bütün bilgisi, becerikliliği, bütün nükte ve atılım gücü, bütün insan tanıyışı, taşkınlık verici canlılığı, ince hayat duygusu bu vuruşta birleşmiştir.

O devrin en büyük fenalıklarından biri, şüphesiz ki, ulusun zekâ ve vicdanını kontrol eden ve her bağımsız düşünceyi boğan, kilise idi. Yağmacı bir kuvvetin, Cizvitlerin, ajanlarından kurulu bu casuslar sürüsü Fransa'da yerleşmişti. Onlardan hiç bir şey gizlenemezdi, ruhları kontrol ediyorlar, günâh itiraf sandalyesi sayesinde, siyasal ve sosyal hayata hükmediyorlardı. Daima olduğu gibi, burada da onların yardımına kadınların bilgisizliği ile duygu mızmızlıkları yetişti. Kırala etki etmeyi de bildiler ve protestanlara tolerans fermanını geri aldırarak yeniden kovuşturmaya başlattılar. Bütün bunları görüp anlayan Molier en şiddetli dramlarından birini yazdı: «Tartüf yahut Kaltak» Burada entrikacı bir rahibin bir orta sınıf ailesine sokuluşunu ve hayır sahibinin karısını ayartışını görürüz. Propaganda aracı olarak bu şimdi de üçyüzyıl öncesi kadar etkilidir.

«Tartüf» Paris ve Versay'ın küçük dünyasında bü-

yük bir heyecan uyandırdı. Klerikal parti kıralın başına üşüşerek eseri yasak ettirdiler. Yalnız bir kaç yüksek aristokratın önünde oynandı. Baş rahip eseri okuyan herkesi kiliseden kovmakla itham etti. O zamanki edebiyatçı papa, Moliere'in, verem yüzünden, o erken ölümünü hayasız eseri için Allahın bir cezası olarak ilân etti. «Tartüf» ün ilk sahneye konuluşundan iki yıl sonra kıral yeniden oynanmasına izin verdi, fakat tam hazırlık sırasında, kıralın bir savaşta bulunmasından yararlanarak, bir devlet memuru gelip tiyatroyu kapattı ve Molier'in kırala yazdığı şikâyetler sonuçsuz kaldı. Parçanın oynanması için yapılan beş yıllık bir savaştan sonra en sonunda açıktan sahneye çıkarılabildi.

Bu yıllar Moliere için sürekli bir boğuşma oldu. «Donjuan» dramını oynadığında klerikal eleştirmenler karşı koydular, çünkü Donjuan akıllı, yalnız başına düşünür bir adam olarak gösteriliyordu. Gerçi o aynı zamanda çok ahlâksız olarak tasvir edilmişti, fakat bu klerikal partiyi tatmin etmezdi, çünkü taraftarlarından hiçbiri bu yönden bir sınava dayanamazdı. Kaderin bir cilvesi olarak Moliere'in ölüm törenini yapmak istemiyen baş rahip hovardalık ve ayyaşlığı ile ünlüydü.

«Tartüf» ü, «Adamcıl» izledi; ad, şüphesiz ki eleştirmecilerin ağızlarına bir parmak bal yalatacak gibiydi: Kahraman adamcıl insan düşmanından başka herşeydir, tersine ülküleri olan sade bir adam olup dünyada egemen fenalık güçlerini kavramaktan ve onların hayatı yıkıp bozan yeteneklerini anlamaktan dehşete tutulmuştur. O pek sevdiği bir kadınla evlidir, fakat kadın bu fena dünyaya sırtını çevirmektense, kocasını terketmeyi tercih eder. Moliere'in kendisi de, dünyayı kocasına tercih eden genç bir aktrisle bedbaht bir evlenme yapmıştı ve genellikle kabul edildiğine göre dramın kahramanı Moliere'in sesiyle konuşur. Nasıl bir Hamlet'in Shakespeare'nin sesiyle konuştuğu farzedilirse...

Fransa'nın en büyük komedi yazarı değerli zamanından bir çoğunu maskaralıklar ve balet güfteleri yazmakla geçirmek zorunda kaldı. Bu maskaralıklardan birisi de, Amerikan yüksek okullarında her yıl binlerce kere oynanan «Kibarlık Budalası» dır. Piyes, ilkel, sonradan görme bir tüccarla alay eder. Bu adam ilerlemiş yaşına rağmen biraz kültür elde etmek istiyordu. Böylece

Molier soylu doğumlu snoplara biraz rüşvet verdiği gibi alıp satan insanlara karşı soğukluğunu da göstermiş oluyordu. Aristofan'ın zanaatçi ve çerçilerle alayını hatırlayınız.

«Bilgin Kadınlar» dramında Moliere, Aristofan'ın görüşünü paylaşarak kadınların aydın, hattâ bilgin olabilecekleri düşüncesiyle alay eder. Gerçekten kadın gururunun, özellikle kişisel şeylerin yerinde olmadığı bilimsel meseleler söz konusu olunca, daha fazla gülünç bir etki yaptığı doğrudur. Fakat aynı gülünçlüğü daha yüksek bir seviyeye çıkmak istiyen bütün mirastan yoksun sınıfların ilk sınamalarında görürüz. Shakespeare'in, bir dram sahneye koymak istiyen işçileri nasıl kepaze ettiğini görmüştük. Kipling'in Hindlilerin İngilizceyi öğrenebilecekleri ve ülkelerini yönetebilecekleri düşüncesiyle nasıl alay ettiğini de göreceğiz.

Moliere'in son darbesi doktorlara karşı oldu; onları hiç sevmezdi. Çaresiz bir hastalığı olup doktorlardan yardım göremiyen bir adamda bu duygu kolayca anlaşılır. O, herhalde sık sık ve boş yere kendinden kan aldırıp müshil içiyor ve haketmediklerini bile bile doktora para veriyordu. Ne olursa olsun, doktorları sürekli olarak kovalar ve hırpalar. «Hastalık Hastası» nda kendini hasta sanan ve sayısız civa merhemleriyle sarılmış bulunan bir adam tasvir eder. Eser, üç kere büyük başarılarla oynandı; Moliere'in kendisi baş rolü oynuyordu. Dördüncü oyundan sonra hastalanan zavallı dramatikçi trupunu düşünerek üzülüyor ve onları ortada bırakmanın yıkım olacağını söylüyordu. Onun için yine sahneye çıkmaktan caymadı, fakat oyundan sonra yıkılarak bir kaç saat içinde öldü gitti.

Ama onun canlı ve cesur propagandası ölmedi. O bugün de Fransız dramının şerefine yaşıyor ve bizim dediklerimizi ispat ediyor: Gerçek büyük sanat ancak ve ancak eziyet, tamah ve ikiyüzlülüğü yeryüzünden kaldırmak için hemcinsine yardım eden insanlar tarafından yaratılabilir.

«ALÇAKLIĞIN ÖLÜMÜ»

«Güneş Kıral» son günlerinde papazlara tamamiyle köle bir kadının büyüsüne kapıldı. Onunla evlenince saray, cizvit entrikalarına oyun sahası durumuna geldi. Tolerans fermanı kaldırıldı, Fransa'nın en iyi okulları kapatıldı ve en zeki halktan yarım milyonu ülke dışına sürüldü. Fransa aynı zamanda i s t i l â savaşları yapıyor ve çok kere yeniliyordu. Kıral hükümet üzüntü ve dehşet içindeydi. Paris halkı kıralın cenazesi arkasından hiciv ve alay yağdırdı. Fakat kabından taşıp eski rejimin bütün eziyet ve baskısını süpürmek için halk öfkesinin daha yetmiş uzun yıl kaynaması gerekti.

«Güneş Kıral» ın ölümünden iki yıl sonra naip Kont Filip Orlean, zengin bir Parisli avukatın oğlunu, bir Fransız yazar ve dünya adamını Bastil'e attırdı. Voltaire adındaki bu genç yayınladığı borşürde mutlakiyet düşüncesini gülünçleştirerek itham ediyordu. Broşürün yazarı rastgele o değildi, fakat yaşadığı bir yıllık zindan hayatı genç adamın mutlakiyet muhabbetini herhalde arttırmış değildir. Yaşamış insanların en keskin zekâlılarından biri olmasından başka ebediyen aktif ve oynak bir ruh ile de mükafatlandırılmış - yahut cezalandırılmış - Amerika'nın zindancılarına oranla demek istiyorum - ; tutuklunun şiirler ve dramlar yazmasına izin veriyorlardı. Dışarı bırakılınca yine zamanın edebiyat züppelerinin sefih ve şen hayatını sürmeye başladı. Büyüklerin salonlarında memnunlukla karşılanıyordu. Uzun epik şiirleri ve şiirsel dramları büyük başarılarla oynuyorlardı.

Fakat Voltaire yazar gururu içinde ne kadar az, kibar dünyaya bağlı olduğunu unutmuştu; bir kere soylu bir adamın sövgüsünü hazmedemeyince asılzade'nin uşağı tarafından müthiş bir şekilde dövüldü; efendi ise bu sırada taşınır koltuğundan bakıyordu. Kibar çevrenin şaşkınlıkları arasında kurban, bu biçim davranışı hiç ye-

rinde bulmadı; bayağı bir avukatın oğlu olduğunu unutarak asılzadeyi düelloya çağırdı. Onun üzerine bütün kibar dostları ondan yüz çevirdiler. Yeniden Bastil'e atılarak Fransa'yı terkedeceğine dair kendisinden söz almadıkça bırakmadılar.

Voltaire şimdi İngiltere'ye geçerek üç yıl yaşadı. Tanıdığı İngiltere yeni Stuart'ları kovmuş, ihtilâlci bir İngiltereydi; Prostestan İngiltere, zengin, çalışkan ve hiç değilse Fransız sürgünlerinin gözünde, hür papazın aklı vaazettiği, Newton'un ise evren kanunlarını keşfettiği İngiltere. Voltaire Fransaya dönünce artık bir edebiyat züppesi, bir aristokrat gözdesi değildi, Fransız mutlakiyetinin ülke çevresinde çevirdiği duvarı yıkan bir piyoniye idi.

Voltaire, İngiltere'de tanıyıp öğrendiği şeyler, bilimin yeni buluşları, yeni felsefe, yeni tolerans üzerine, bir kitap yazdı. Basım izni verilmeyince gizlice bastırıp yaydı. Tabii hükümetçe hemen yasak edilip bir sayısı resmen yakıldı. Böylece eserin başarısı garanti ediliyordu. Elden ele dolaşıp okundu ve bütün entellektüel Fransa ondan sözeder oldu. Voltaire'in hayatı kırkbeş yıl böyle gidecekti: Çeşit çeşit iğreti adlarla broşür ve kitaplar yazacak, İngiltere'de Hollanda'da, İsviçre'de gizlice bastıracak, yer yer resmen yakıldıklarını, fakat her tarafta tartışma konusu olduklarını görecekti.

Bizim için Voltaire adı bir düşünce hürriyeti mücahidi, bir dini hurafeler tahripçisi anlamına gelir; fakat onun aynı zamanda, değerli bir şair ve dramatikçi olduğunu da unutmamalıyız. Felsefe alanında o kadar ihtilâlci olan Volter sanatta konservatifti; Corneille ve Rasin'e, Fransız sahnesini zincirliyen kutsal kurallar üçüzüne tutunuyordu. İngilterede Shakespeare adında bir de dramatikçi bulmuşlardı ki «zevkten yoksun, dramaturgi kurallarından hiç haberi olmayan sarhoş bir barbar» dı. Volter eleştirmelerinin ters bir sonuç meydana getirerek bir çok Fransızların Shakespeare'le ilgilenmelerine sebep olduğunu görünce pek kızdı «Sarhoş barbar» ile alaylarında gittikçe daha fazla şiddet göstermiye ve İngilizler'in eserlerini beyenmeye kalkan Fransızları daha sert azarlamaya başladı.

Bu olayda bizim için değerli bir ders vardır, çünkü bu bize kültür geleneğinin aydın ruhlara nasıl etki etti-

ğini isbat eder, İnsanlar Allah ve edebiyat konusunda, imparator ve kıralların ilâhi hakları üzerinde, hattâ petrol kıralarıyla enternasyonal finans kapitalistlerinin ilâhi hakları konusunda bağımsız düşünce sahibi olabilenler de şu zevk denen şey hakkında ayrı bir yargı vermek ve yeni, biraz yabancı bir sanat eserini beğenip hoşlanmak ve genellikle bunun gerekli olduğunu düşünmek onlara pek zor gelir. Bu kendilerini yüzdeyüz ihtilâlci sayan, din, siyaset, ulusal ekonomi ve ahlâk hakkındaki serbest düşünceleriyle övünen, bununla birlikte aristokrat batıl inançlarını muhafaza ederek san'atın yalnız yüksek aydın sınıflar için var olduğunu, popüler olan her şeyin hakir olması gerektiğini söyleyen genç entellektüellerimizi merakla gözlüyorum.

Biz Amerika'da şair ve yazarlara pek önem vermeyiz, onun için Volter'in Fransız toplumu üzerine ne muazzam bir etki yapmış olduğunu da kavrayamayız. O sinik, utanmaz, kıskanç, onurlu, dayanılmaz bir adamdı; fakat ona rağmen önünde yalnız eleştirmenlerin değil, hükümdarların da boyun eğdiği bir çeşit Tanrıydı. Çoğu kahramanlık deyişinde trajedilerden kurulu olan bir sıra dram yazdı. Hemen her eser ona coşkun bir alkış ve edebiyat ülkesinde bir taç sağlıyordu. O günlerde onun dramatikçi olarak Rasin'e yaklaşamadığını kimse farketmiyordu; destanları Homer ile Vergilius'unkilerden daha iyi sayılıyordu. Biz bugünkü insanlar ise dramlarını sonuna kadar okumaya bile katlanamayız ve gülmek zorunda kalırız; çünkü tasvir edilen duygulardan hiçbirinin şair tarafından duyulmadığını, yalnız tasvirlerin güzel uyumuna dikkat edildiğini farkederiz.

O zaman Fransız kültürü dünyanın en yüksek kültürüydü. Sinik ve septik Voltaire, sarayların hem putu, hem umacısıydı. O iyi bir iş adamıydı da! Dramlarından kazandığı parayı kârlı işletmelere koyarak çok zengin oldu. Sınıra yakın bir İsviçre çiftliği satınaldı. Burası bir çeşit stratejik sığınak, edebi mitralyözünü yerleştirecek bir siperdi. Eserlerini Almanya ve Hollanda'da bastırıp kaçakçılık yoluyla Fransa'ya sokabiliyorlardı. Fransız polisi ona İsviçre toprağında bir şey yapamazdı. İsviçre kalvinistleri onun Fransız katolik mutlakiyetine karşı hücumlarından hoşlanıyor ve onun için yazarı rahat bırakıyorlardı.

Voltaire vücutça bir insan gölgesi, hemen hemen

bir iskeletti. Dazlak kafasının altında oynak, kıvılcımlı gözler parlıyordu. Hemen bütün hayatı boyunca hastaydı; Büyük Frederick'i ziyaretinde dört tane hastalığa müptelâ olduğunu söylemişti. Ona rağmen 84 yaşına vardı ve durmadan çalıştı. O muazzam bir mektuplaşma servisi de yönetiyordu, mektuplarının onbinden fazlası yayınlanmış bulunuyor. O her bayağılık ve fenalığa, bazan kahramanca, fedakârca bir ülkücülük ile karşı koyma eğilimindeydi. Sonuncusunu özellikle şu durumda göstermişti:

Güney Fransa'nın Tulouse şehrinde Calas adında genç bir adam dinî bir cinnet nöbeti sırasında intihar etmişti. Protestan bir aileden olduğu için katolik resmi makamları babasını evlât kaatilliği ile itham ettiler: Katolikliğe dönmesine engel olmak için onu öldürdü, diyorlardı. Makamlar gerçi iddialarına kanıt bulamadılar; fakat ihtiyar adama işkence ettiler ve sonunda idam ettiler. Ailenin malına el koyuldu. Kızgınlıktan köpüren Voltaire olaya parmağını doladı; soruşturma yaptırıyor, avukatlar tutuyor, broşürler yazıp dağıttırıyor, sayısız mektuplar ve çağrılar gönderiyordu. Bu olaydan bütün Fransa için siyasal ve dinî bir olay çıkarmak için üç yıl bütün zamanını onunla uğraşarak geçirdi. Hiç kimse daha insancıl ve soylu hareket edemezdi. Üç yıl, bir cinayet işlemiş olduğu duygusuna kapılmaksızın gülümseyemediğini yazıyordu. Tuolise mahkemelerinin kararı sonunda kaldırılınca Voltaire ağlıyarak genç Calas'lardan birinin kollarına düştü. İhtiyar dramatikçi bu konuda şöyle söylüyordu: «Sahne üzerinde gördüğüm en mükemmel beşinci perde budur.»

Buna benzer başka olaylar da oldu; bir zaman Rusya'da «Kara yüz kişi». Yahudilerin hiristiyan çocuklarını boğazlamaktan hoşlandıkları haberini yaydığı gibi katolik cihazı da en iğrenç cinayetleri isnat etmek suretiyle protestanlara karşı savaş ediyordu. Voltaire kendisini: «Sirven olayı» için de ortaya koydu ve Calas olayında olduğu kadar şiddetle isyan etti. Mahkeme kurbanlarını iki saatte tutuklu ettiği halde haklarını vermek için dokuz yıla ihtiyacı olduğunu söylüyordu. Voltaire'nin en büyük eserlerinden biri bu ateşli protestodan doğdu: «Tolerans risalesi»; bu kitapta da cellat tarafından yakıldı. Sonra ölmez bir parola bularak bütün

mektupları üzerine koydu: «Alçaklığın ölümü!» - Ecrases L'Infame - ; yani katloik mutlakiyetinin.

Amerika da bu «Alçaklığı», kapitalist mutlakiyetini, tanır; şu halde biz de Voltaire'nin kahramanca ülkücülüğünü içinde taşıyan yazarı bekliyoruz.

Fransız halkı Voltair'de fikir hürriyeti savaşçısını görüyordu; o zengin ünlü adam, başkalarına yasak olan şeyleri yapmaya cüret edebilirdi. Fikirlerini köşesinden bütün Avrupa'da yayıyordu. Fransanın kör olmuş hakimleri ise bu arada bilmiyerek onun tohumlarına zemini hazırlıyorlardı. «Güneş Kıral» ın torunu, ki daha çocukken - 1715 - tahta çıkmıştı, hemen hemen altmış yıl yönetti. Saltanatının ilk zamanlarında «çok sevilen» yakıştırmasını alan bu adam devlet gelirini metreslerine yediriyor, ülkesinin başına türlü felâketler getiriyor, Amerika ve Hind kolonilerini kaybediyordu. İflâs etmiş bir ulus ölüyor ve ünlü sözü miras bırakıyordu: Bizden sonra tufan!»

Birçok dramatik başarılarından cesaret alan ihtiyar Voltaire Paris'e gitti. Orada muzaffer bir kahraman gibi karşılanıp dramları sayısız halk yığınları önünde oynandı. Hattâ Rişelyö'nün akademisi bile onu hoşladı, - Tarihin garip bir alayı. Çar Rusya'sında Tolstoy'a olduğu gibi; resmi makamlar memnuniyetle onun kellesini koparmak isterler, fakat ancak çaresiz bir kızgınlıkla dişlerini gıcırdatabilirdi. Ama yine de nefretin elde edemediğini halkın sevgisi sağladı: Onu iyilik öldürdü; bu bayram günlerinin heyecanlarına kurban gitti.

Biz Voltaire'de dünyanın en muazzam güçlerinden biri olan bir yazarlık görüyoruz ki bu yalnız ve yalnız propagandası sayesindedir. O sadece kahramanlık trajedileri ve yüksek destanlar yazmakla kalsaydı adı çoktan unutulmuş olurdu, fakat ülkesinin zekâsını kurtarmak istediği ve hayatının en büyük kısmını bu göreve ayırdığı için onu Fransa'nın en büyük evlâtlarından biri olarak tanıyor ve sayıyoruz. Onun büyük kusurları da vardı, fakat birşey asla inkâr edilemez: Fikir hürriyetini akla getiriyordu.

JEAN JACQUES ROUSSEAU

Gördük ki Voltaire sanat sahasında konservatif, entellektüel bakımdan ise ihtilâlci idi. Fakat zamanın bir de duygu ihtilâlcisine geresinimi vardı. Bunu Jean Jacques Rousseau'da buldu. O kendini, bizim günlerimize kadar sürüp gelen, sayısız aykırılıklar içinde hırpalayan coşkun, kızgın, bedbaht bir insandı; aykırılıklarla dolu bir karakter, harikulâde önemli bir yazar.

Rousseau'nun babası Cenevre'de bir saatçiydi. Jean Jacques çocukken baba evinden kaçıp serseri oldu ve bütün hayatınca öyle kaldı. Sayısız meslekleri arasında hizmetçilik de vardı; onsekizinci yüzyıl Fransa'sında tek başına bir keyfiyet yükselmeyi imkânsız bırakmak için yeterliydi. Hiçbir şeye sahip değildi ve eğer dostları olursa durmadan kavga ederlerdi. Ama yine de baletler, operalar ve komediler yazdığı için büyüklerin meclisine girebilirdi.

İşte burada yine «saf» sanatçıyla karşılaşıyoruz, fakat onun sanatkârane «saflığından» bir şey işittiniz miydi? Jean Jacques Rousseau'nun balet, opera ve komedi yazmış olduğunu biliyor muydunuz? Bu eserlerden bir tanesini olsun söyleyebilir misiniz? Eğer edebiyat tarihçisi değilseniz elbette hayır. Rousso' bu kolay işe devam etseydi Paris salonlarında kalır, fakat bizim aklımızda kalmazdı. O ancak propagandacı olduktan sonra ün kazanmış ve propagandacı olarak hatıramızda yaşamaktadır.

Rousseau otuzyedi yaşındayken «Büyük Ansiklopedi» sahibi Didero, yazdığı ateist bir hicizden dolayı hapse atıldı. Rousseau tutuklu yazarı ziyaret ediyor ve bu konuşmaların heyecanıyla toplumun fenalıkları üzerine düşünmiye başlıyordu. Yazdığı bir eleştirmeyle manevi bir dinamit üreticisinin hayat yoluna girmiş oldu. Ondan sonra, bir takip kompleksine tutuluncaya kadar, resmi makamlarca kovalandı. Ölümünden önce bir insanın kendini takip ve mahvetmek istediğine inanmıştı.

İlk önemli eseri «Le Contrat Social» dır, devlet ve devlet otoritesi üzerine bir inceleme. Egemenlik neye dayanır? Devlet ne hakla benden uysallık ister? Roussau'nun zamanında bu sorulara şöyle karşılık verilirdi: Allah size hükmetmek üzere bir kıral gönderdi. Kıralınıza karşı uysal olmazsanız asılıp dört parçaya bölünür, ahrette ise cehenneme atılırsınız. Rousseau buna karşılık, egemenliğin çoğunluğunun tasvibine dayanması gerektiği tezini ileri sürdü. Bu tasvibin olmadığı yerde egemenlik de olamazdı. Kitabın ilk sözleri bütün eserin anahtarıdır: «İnsan hür doğmuş, fakat her yerde zincire vurulmuştur.» Tarih ve antropolojinin daha esaslı bir incelenmesi bize cümlenin birinci kısmında yanlış olduğunu gösterir, ama bu onun ihtilâlci bir parola olmasına engel olmadı.

«Contrat Social» ı mektup biçiminde yazılmış olan bir aşk hikâyesi olan «Yeni Heloise» romanı izledi. Bu zamanda Fransız kızları evlendiği eve satılmaya karşı ayaklanıyorlardı. Gönüllerinin dilediği adamı almak tabii arzuları eski geleneği tehdit edecek bir güç kazanmıştı. Rousseau'nun Heloise'i gerçek ana babasına uyarak onlar tarafından seçilen adama varır, lâkin acıları o kadar müthiş ve sarsıcıdır ki insanı, isyânkâr bir Heleise'dan çok daha fazla ayaklandırır.

Rousseau'nun üçüncü önemli eseri «Emil ya da terbiye hakkında» dır. Bu terbiye doğal duyguların emirlerine uygun bir eğitimdir. Küçük Emil'in beden ve ahlâk sağlamlığı Fransız kibar âleminde bir gelenek olduğu gibi sütnine tarafından değil, öz annesi tarafından emzirilmekten ileri gelir. Çocuk doğayla sıkı ilişikide bulunarak büyüdü. Rousseau'nun fikrince en doğrusu olan doğal içgüdülerini izledi. Oğlan yararlı bir iş öğrenerek bir kültür paraziti olmadı ve tam zamanında, Emil'in aşkına lâyık, saf, güzel bir bakire ortaya çıktı. Rousseau'nun eğitim ilkeleri bugün papaz okullarında kullanılıyor; fakat 1762 yılında «Emil» Sorbon tarafından mahkûm edilip cellât tarafından yakıldı, yazarı ise ilkin İsviçre'ye, sonra İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı.

İlerlemiş yaşının avuntusuz günlerinde Rousseau hayatının hikâyesini yazdı: «İtiraflar» Rousseau'nun başka eserlerini sonuna kadar okumak bize zor gelir, fakat kendi kâlbiyle ilgilenen bir adam yaşadıkça «İtiraflar» okuyucusuz kalmıyacaktır. İnsanlık tarihinde ilk

kere bir dahi kendi üzerine mutlak gerçeği söyler. Elbette bu gerçek bazan pek acıdır ve içimize korku salar. Onu çamura bulamak için Rousseau'nun düşmanlarına fırsat vermiştir.

Fakat bir şeyi aklımızdan çıkarmıyalım: Bütün bu üzücü ve çirkin şeyleri, Rousseau onları söylediği için biliyoruz. O bunları gizlemiş ya da romantik bir şekilde güzelleştirmiş olsaydı bugün gözümüzün önünde bambaşka bir Rousseau olurdu. Bir çok şairler ve yazarlar hayat hikâyelerini bu biçimde yazarlar ve bundan ötürü saygılarımıza lâyık olarak yaşarlar. Oysaki bu adam şöyle der: Kendime verdiğim önem - kendimden çok hoşlanırım - hemcinsimin gerçeği öğrenmesine verdiğim önem kadar olamaz. «İtirafları» bu anlayışla okumalıyız. O zaman derhal görüyoruz ki burada, ilkin kendisi işleyip sonra ellerin işledikleri günâhlardan zevkle söz eden şu zayıf tabiatlardan biriyle ilgilenmiyoruz, tersine burada bize hayatını anlatan, acı ve işkence içinde beşeri fenalığa çare arayan pek ciddi bir adamdır.

Kendini böyle, kara kucak, düşmanına teslim eden başka bir vâiz herhalde gelmemiştir. Başka itirafları arasında, geçim sıkıntıları içinde bocalarken yeni doğan çocuklarını çocuk esirgeme evine teslim edişi de vardır. O zamanlarda bu olağan işlerdendi, fakat aynı işi yapan insanlar bunu sessizlikle geçiştirmeyecek bir de pedagojik kitap yazıyordu! Böyle bir mantıksızlığından dolayı Rousseau, zamanının eleştirmenleri tarafından acımasız bir alaya alındı. Bütün alaylara rağmen Rousseau, o zaman yürüyüş halinde bulunan siyasal, ekonomik ve kültürel ihtilâlin borazancı başısı oldu. Her gün daha yaklaşan şimdiki sosyal ihtilâlin de halâ borazancı başısıdır.

Elbette bu onun derslerinin yanlış ve gülünçlerine karşı kör olmamızı gerektirmez. Biz bugünkü insanları pedagojinin incelemesinde psikolojiyi, hükümet şeklinin eleştirmesinde de tarihi ve ekonomik bilgimizi kullanırız. Biz insan ruhunu biyolojinin, sosyolojinin, kimyadan ve psiko - analizin ışığı altında düşünürüz. - bir sıra bilim ki Rousseau'nun günlerinde adlarıyla bile bilinmiyorlardı. Ama biz bu bilgiyi nasıl elde ettik? Biz bunu kısmen ona, bir peygamber görüşü ve etik bir dahi ateşiyle dört taraftan insan zekâsının hürriyet hakkını, hayatın gerçekleriyle gözgöze gelmek hakkını, sağlık ve

mutluluğa götüren yola sapmak hakkını haykıran Jean Jacques Rousseau'ya borçluyuz.

Her Rousseau eleştirmenine baştan şu soru yöneltilmelidir: Ona niçin saldırıyorsun? Bunu, onun hatâlarını düzelterek hürriyet, eşitlik, kardeşlik amacına giden yolu açmak için mi yapıyorsun? Yoksa Rousseau tarafından bendi yıkılan yeni fikir çağlıyanlarından korkan insanlardan mısın? Onun babası bulunduğu bireysel davranışı itibardan düşürmek mi istiyorsun, yoksa bizi, çocukların ana babasına uşakların efendisine, zevcelerin kocasına, tebanın hükümdar ve papalarına uydukları ve üniversitelerdeki öğrencilerin, kayıtsız şartsız, profesörlerinin sözlerine inandıkları şu güzel eski zamanlara döndürmek mi istiyorsun?

35

ZEHİRLENMİŞ FARE

Şimdi Fransa ihtilâline doğru giderken, İngiltere gittikçe kendisininkinden uzaklaşıyordu. Taç boyun eğmiş; genel işler hakkında son söz parlementonundur. Yalnız bu parlemento, üyesinin rüşvet ve sui'stimalle seçildikleri, toprak asılzadeliğinin malıdır. İki yüzyıl zarfında yavaş yavaş tüccar ve gemi sahiplerinin, çelik, kömür, elmas ve altın kırallarının, bira fabrikatörlerinin ve sonunda kapitalist propaganda tabilerinin parlementosu haline geldi.

Burjuva ruhunu yaratmak onsekizinci yüzyıl İngiltere'sine düşmüştü. Makineler ve dünyanın çehresini değiştirecek olan standardize üretim daha görünürde yoktu. Fakat bu olunca «çerçi ulus» unun psikolojik ve kültürel temelini attı. Bir para dünyası: bütün öteki güçler tahtından yuvarlanmış, bütün öteki ölçüler cansız kalıplar durumuna gelmiştir; şerefi, kerem ve erdemi temsil eden yalnız paradır. Din sadece bir gelir ve kâr meselesi, siyaset iki fırkanın elinde yağma Hasan'ın böreği, yem olduğu çevresinde bir savaş olmuştur. İki parti arasında tek bir fark vardır: Birisi iktidarda, birisi muhalefettedir. Dışarda olanların tek işi, içerdekilerin re-

zaletlerini mümkün olduğu kadar çok ve çabuk meydana çıkararak yerlerine geçmekten ibarettir.

Şu burjuva dünyasında sanatkâr ya saf bir adamdır, zamanının gerçeklerini görmez ve her yalana, her dolandırıcılığa inanır; yahut sinik bir adam olarak zamanını alaya almakla beraber kendisine arz edilen her şeyi kabul eder. Bazan gerçeği söyleyen bir aside olabilir; o zaman ya bir tavan arasında açlık çeker, ya çıldırır, ya hapse tıkılır, yahut sürülür.

Yeni yüzyılı eserleriyle selâmlıyan ilk üstat çıldırmıştır. İngiliz düz yazısının bu üstadı «fakir akraba» olarak büyümüş ve acı «lütuf ekmeği» yemişti. O zenginlere bir çeşit manevi uşak olmuş ve sonunda küçük bir kilise memurluğu elde etmiştir. Hasta, mağrur, baskı altındaki dehası tarafından eritilmiş Jonathan Swift (1667 - 1745) bir hiciv üstadı oldu.

İlk büyük eseri «Bir fıçının hikâyesi» idi. Burada muhtelif mezheplerle eğleniyordu. Böylece kiliseyi kızdırınca bir dekanlığa talip oldu, fakat elde edemedi, çünkü başka birisi bu memuriyeti verecek adamı bin lira rüşvetle kendisine kazanmıştı, Swift'e tebliğ ettilerse de onda para yoktu.

O zamanki hükümet partisine «Toriler» yani konservatifler, ötekisine de «Vigler» yani liberaller deniyordu. Bunlar birbirleriyle kızgın bir savaş halindeydiler. Tavan aralarında ve zemin katlarında oturan edebiyat fareleri şahsi hücumlarla ve küfürlerle dolu broşürler yazıyorlar ve zindan tehlikesine rağmen isimsiz yayınlıyorlardı. Baş şair Dryden gibi bizim, olmamış bedbaht dekanımız da bu adi mesleği yapıyordu. O Whig'ler için çalışıyordu; fakat orada ilerleyemeyince Tori'lere geçti ve Dublin katedraline dekan oldu. Orada «Mütevazı Teklif» ini yazdı. Dünya edebiyatının en korkunç satırlarından biri olan bu eser İrlanda çocuklarının yenmesini teklif ediyordu. «Bana bakın!» diye çağırıyordu «Kara Dekan», «bütün halkı açlıktan öldürüyoruz; bu millî servetin müthiş bir israfı, bütün ekonomi prensiplerinin çiğnenmesi demektir. Gelin bu İrlanda bebeklerini yiyelim, hem de daha yuvarlak ve yağlı iken sofraya getirelim. Böylece bebekler kısacık ömürlerini mutlu geçirmiş olacakları gibi biz de artık dışardan besi maddeleri getirtmek zorunda kalmıyacağız.»

Bu kitabı «Güliverin Seyahatleri» izledi; hem küçükler, hem büyükler için şaşkınlık verici bir eser, mükemmel bir benzetmedir. Yahut kitap gizli bir amaç gütmiyen basit bir hikâye gibi de okunabilir; yazar, garip serüvenin bütün ayrıntılarını tam bir ciddiyetle tasvir ederek buna yardım eder. İlkin ahalisi yalnız 15 santim boyunda olan bir memleket dolaşırız ve insancıl dâvaların küçüklük ve hiçliği üzerine güleriz. Ondan sonra ahalisi devler olan bir ülkeye varır ve burada ne kaba, ne ham ve ahmak olduğumuzu anlarız. Böyle devam ederek sonunda güzel ve soylu atların ülkesine varırız. Burada insan denen yaratık çirkin, adi maymunlar olarak tasvir edilir. Böylece bir dâhiyi. Londra'daki St. Paul'a lâyık olduğu halde Dublin'deki St. Patric'e dekan yapan dünya üzerine en fena ve kötü şeyleri öğreniriz; ve artık biz de çıldırmaya ve Swift'in deyişiyle, «deliğinde zehirlenmiş bir fare» gibi gebermiye hazırız.

36

MÜKAFAT GÖREN FAZİLET

Şimdiye kadar düzyazı daha çok erkeklerin serüvenleriyle ilgilenmişti; özellikle serseri ve dolandırıcıların serüvenleri seviliyordu. Fakat şimdi, burjuva İngiltere'de, yazar şeref ve saygı kazanır ve gelecek iki yıl bütün asır kendisine yetecek olan konuyu keşfeder: Kadın kalbi ve gürelik zamanında onun içinde olup bitenler.

Çiftleşme zamanında tüyleri kabarık, ibiği şişik, kanatları yere sürte sürte kabara kabara aşağı yukarı dolaşan erkek hindiye dikkat ediniz. Yanında gösterişsiz, çekingen dişi hindi duruyor; erkek yaklaşırken namuslu, fakat keskin bakışlarla bir kaç adım öteye kaçtığını, fakat pek te uzaklaşmamıya dikkat ettiğini seyrediniz. Acaba ruhunda ne oluyor? Kan kırmızı ibiğe, kahramanca tavra bakıp, korku ve saygı uyandıran guluguluyu dinlerken acaba ne duyar? Hindi dişisinin ruhuna bakmak için ne yazık ki elimizde bir araç yoktur, fakat şiir ve edebiyat büyüsüyle insan dişisinin ruhunu pekâlâ inceleyebilir ve erkeği kendine çeken keyfiyet ve halle-

ri gözleyebiliriz. Kadının duygularına katılır, oyun ve hilelerini öğreniriz.

Burjuva dünyasında çiftleşme içgüdüsü para içgüdüsünün egemenliği altındadır. Toplum sıkıca tutunmuş, mülkiyet ilişkileri düzenleme olmuştur; büyük değişiklik ve serüvenler olmaksızın gündelik bir ömür sürülmektedir, - yalnız bir serüven hariç - çiftleşme. Burada en yüksek çevrelere kadar fırlamak için büyük bir imkân vardır. Güzel ve cazibeli bir kız, zengin bir adamın hoşuna gidebilir; güzel, cesur bir delikanlı ise zengin bir mirasyedi kadına rastlayabilir. Burjuva romantizminin ilahi gülümsemesinin ve çılgın bakışlarının anlamı budur. Altın oklarla silâhlı Amor memleketi dolaşıp, erkek ve kadın gözlerinin aşk ışığında servetler, elmaslar, akikler, köşkler, çiftlikler, memuriyet, ad ve rütbeler uçuşur. Arka plânda ise erdem koruyucusu koca karılar, kendileri için para hırsından başka bir şey mevcut olmayan, gençliğe «yaşama marifeti» öğretmekten başka yapacak işleri bulunmayan karılar vardır.

İngiliz edebiyatında bu görevi üzerine alan ilk kadın Samuel Richardson (1689 - 1761) dur. O kendi de bir burjuva romanının kahramanı olabilirdi. Bir patronun kızını alarak saraya mensup olan bir mürettip, paranın değerini biliyor ve bütün kalbiyle ona inanıyordu. Olgun yaşlarında ise kızların dikkatini bekâretlerinin değeri üzerine çekiyor ve bütün ömür süren bir aşk mukavelesinin önemini öğretiyordu. «Pamelâ ya da mükâfat gören erdem» adlı bir roman yazarak onbeş yaşında masum bir hizmetçi kızın hikâyesini anlattı. Büyük bir efendinin hizmetinde bulunan bir kızcağız onun tarafından «ahlâksız teklifler» le rahatsız edilir. Genç kız anasına babasına yazdığı mektuplarla bu takibin bütün ayrıntılarını, bütün endişe, azap ve şaşkınlıklarını tasvir eder.

Pamela Andrews alçak gönüllülüğün ta kendisidir; bununla birlikte ölünceye kadar izdivaç anlaşmasının, özellikle İngiliz evlenme formülünün önemini anlamıştır; «Bütün dünya malını sana veriyorum» O biliyor ki efendisi bir alçak ve çapkındır; bu hususta kanıtlara sahiptir, onun için dayanır ve sonunda bu erdemliliği aynı alçak ve çapkınla evlenmek suretiyle mükâfat görür. Birisi çıkıpta bunun garip bir erdem mükâfatı olduğu-

nu söylerse, onsekizinci yüzyıl dünyasından hiçbir şey bilmiyor, demektir. Bir adamın kişiliği, bağlı olduğu sınıfın yanında hiçtir. Şu efendi, evleri ve çiftlikleri olan bir centilmendir; Pamela'nın çocukları kibar bayanlar ve baylar olacaklar, evlere ve çiftliklere sahip çıkacaklardır.

Roman bir sansasyon oldu, hem yalnız İngiltere'de değil, bütün Avrupa'da. Roman iki kalın ciltten kuruluydu. İki cilt te kuyruğu tutuyordu; fakat hiç kimsenin canını sıkmadı. Büyük bayanlar gece yarılarına kadar uyanık kalıyorlar, Pamelâ'nın acılarına ağlaya ağlaya gözlerini kızartıyorlar ve onu hayâlen kendi yüksek çevrelerine kabul ediyorlardı.

Yazarlar da böylece paranın nasıl kazanılacağını öğreniyorlar ve yeni bir meslek, aşk yazarlığı alıp yürüyordu.

37

İYİ ADAMIN ŞEREF SİCİLİ

Burjuva dünyasında paraya karşı iki türlü durum alınabilir. Bunun birisine birinci kuşağın, birisine de üçüncü kuşağın durumu denebilir. Birinci kuşak parayı kendi kazanmıştır, onun için değerini bilir. Üçüncü kuşak da ona daha az değer vermez, fakat asıl onun bildiği şey onunla ve yanısı sanatta bulunur. Arsız genç sanatçılar üçüncü kuşak için, soluk ihtiyarlar da birinci kuşak için propaganda yaparlar.

İngiltere'de şu sırada, ataları uzun zamandanberi varlıklı insanlar olduğu için, paraya karşı şen ve iyi kalpli bir durum almış bulunan bir bay yaşıyordu. O da Pamela'nın hikâyesini okumuş ve öfkelenmişti; bu ne iğrenç dünya idi ki orada bay ve bayanlar hesap tutarları üzerinde düşünüyorlar ve buna erdem diyorlardı! Hayatını bağlamadan aşağı sınıftan bir kızla gönül eğlendiremezse kibar bir genç için yapacak ne kalırdı? Böyle düşünerek Londra'da centilmen avukat ve hayat adamı olan Henry Fielding, «Pamelâ» dan göbek çatlatacak bir maskaralık çıkarmaya koyuldu. Pamelâ'nın, bir kibar

bayanın evinde hizmetçi olan erkek kardeşini ele alarak kendisini erdem yolundan ayırıp ayartmıya çalışan hanımiyle serüvenini tasvir etti. Bu baştan çıkarma gayretine karşı Joseph Andrews'in mücadelesi hemşerisinin kine benzer; fakat genç erkeklerden sağlam bir namus ve erdem beklenemiyeceği için trajedi komedi durumuna gelmekte gecikmez.

Bu roman, dâhi bir yazarın propagandacı olarak başlayıp, işine tamamiyle alıştıktan sonra nasıl gerçek bir sanat eseri meydana getirebileceğine örnek olarak çok kere kullanılır. Ben bu görüşe şöyle bir varyasyon vermek isterim: Fielding olumsuz propagandadan olumlu propagandaya geçti. Joseph Andrews günahkâr hanımını terkederek gerçekten sevdiği bir kızla evlenir ve hikâye Richardson'un sahte erdemi üzerine bir hiciv olmaktan çıkarak Fielding'in gerçek erdem saydığı şey hakkında bir etüd olur. Joseph ile sevgilisi yoksulluğa düşerler ve manevi babaları olan Fielding bu fırsattan yararlanarak mahkemelerde haksızlığa uğruyan bütün yoksul ve kimsesizlerin dâvasını savunur. Kendi de mahkemelerde çalışan Fielding bu konuyu mükemmel anlıyordu. İyi kalpli bir adam olarak Fielding İngiliz yargıcının tam bir örneğini, toprak sahibi Allworthy'yi - ismin anlamı her şeye lâyık demektir. - yarattı. Onunla kanunların nasıl kullanılması gerektiğini göstermek istiyordu.

Bu zarif romancının bundan sonraki eseri öldürücü bir satirdi. Avrupada Prusya kıralının, «Büyük» denen Fredriok'in nasıl Silezya'ya saldırıp yağma ettiğini görüyordu; başka kıral ve imparator haydutlarının da savaşlarla bütün Avrupa'yı harap etmekte olduklarını biliyordu. Onun için az önce Londra'da asılmış olan ünlü bir caniyi romanına kahraman olarak aldı. Bu roman bir kıralın şan ve şeref dolu hayatının mufassal bir rezaletiydi. «Büyük Jonathan Wild» bütün ihtilâl tandanslı eserler gibi, eleştirmenler tarafından gereği gibi değerlendirilemedi. Korkunç öfkelenme bakımından bu romanın sonuna, «dinin avuntuları» satirine denk olacak az sahne vardır.

«Büyük Jonathan Wild» i «Tom Jones» izledi. Bu en önemli İngiliz romanlarından biridir. Fielding kendisi, bu kitapta «iyilik ve masumluğa» arka çıkmak istediğini söylüyordu. Burada bir kahramanı olduğu gibi tasvir et-

meye çalışır; o bir kilise pençeresi için, Zebur okuyan bir veli değil, kendi fikrince, «kökten iyi adam» yaratmak istiyordu? O halde böyle namuslu bir genç adam neyi yapmalı ve neyi yapmamalıdır? İçki kullanabilir mi? Tabii. Para israf edebilir mi? Fielding buna kendi tecrübesiyle olumlu karşılık verebilirdi; o zengin bir kadınla evlenmiş ve servetinin altından girip üstünden çıkmıştı. Dostlarından para alabilir mi Evet, hattâ istemelidir. Sevgililerinden para alabilir mi? Burada centilmen yazar birdenbire öfkeyle bağırır: Hayır, asla alamaz! Burada İngiliz centilmeninin asla aşamıyacağı demir bir kanun vardır, aşağı sınıfların kızlarıyla yatabilir mi? Evet, der Fielding, yatabilir ve - kendimizi aldatmıyalım - zaten yatıyor da. «Tom Jones» den sık sık hayranlıkla sözeden yazar Thackeray, o zamandanberi bu hususlarda kimsenin gerçeği yazmaya cesaret edememiş olmasına gücenir. Bugün yazarlar, yeniden buna cesaret ediyorlar. Bazısı iyi, bazısı fena. Çekingenlik artık edebi erdem sayılmıyor.

Şunu da söyliyelim ki Fielding kırk üç yaşında ölmüştür. Hem de «sarılık, nefes darlığından.»

38

DAHİ TAHSİL MEMURU

Burada bir İskoçyalı köylü şair tanıyacağız ki sağlığını bozarak otuzyedi yaşında ölmüştür. Bu gibi insanlar dostları için olduğu gibi eleştirmenler içinde üzücü bir problemdirler, çünkü ahlâki ölçüler uygulamak sanat çevrelerinde korekt sayılmaz. Robert Burns (1759 - 1796) ise meseleyi kendi halletmiştir. O budalalıklarından ve «kandan acı olan kendini yerme» den açıkça sözetmiştir.

O bir köylü ailesinin yedi çocuğundan biriydi. Fırtınalı bir Ocak gününde, kerpiç bir evde dünyaya geldi. Evin çatısı bir kaç gün sonra fırtına tarafından sökülüp atıldı. Delikanlılığını sapan arkasında geçirdi. Kendi yazdığına göre, hayatı onsekiz yaşına kadar «bir kö-

lenin ölesiye çalışması» idi. Ele geçirebildikleri öğretti kitapları çocuklar yemek aralarında ya da tarladaki dinlenmelerde okuyabiliyorlardı. O zamanın kültür nimetleri köylü esirler için değildi; ona rağmen kültürle uğraşmaya kalkarlarsa bunu maddi ve manevi sağlıkları pahasına yapabilirlerdi. Robert Burns melânkoli ve azgın ruh halleri arasında acı çekiyordu. Kendisi tutkularının «şeytanlar gibi tepindiklerini» söylüyordu. O inatçı ve sabırsız bir delikanlı idi. Ve resmi dinin riyalarından iğreniyordu. Dünya görüşünü kendisi elde etmek ihtiyacını duyuyordu; bunda o kadar geç başarılı olması bizim talihsizliğimizdir.

Taşlı toprak üzerinde didinen bir köylü kendince dikkati çekebilecek melodik bir dil yeteneği buldu. Duygularını İskoçya lehçesinde beyitlere döküyordu. Bu lehçe o zaman barbar, edebiyata yakışmaz sayılıyordu. Burns sapan arkasında yürürken, akşam eve dönerken gece tavan odasında yatarken, her yerde ve bütün gün şiir yazıyordu. İlk şiirleri basıldığı zaman ise yirmiyedi yaşına varmış bulunuyordu. Tam bu sırada aile iflâs etmişti ve şaire karşı resmi makamlar kovuşturmaya başlıyorlardı. Bu makamlar ise şairin sevdiği kızın babası tarafından tahrik ediliyordu. İlk şiir kitabında elde ettiği yirmi lira, kendi söylediği üzere, hayatını kurtarmıştı.

Bütün İskoçya'da ünlü olarak büyük bir kibar âleminin alkışları arasında Edinburg'da bir yıl yaşadı. Fakat bu ilgiyi sürdürmeyi beceremedi, çünkü yoksul dostlarını terketmek istemediği gibi meyhanelerde içmekten de cayamıyordu. Her zamandan daha kızgın olarak sapan başına döndü. O günlerde büyük şairlere ödenek bağlamak geleneği vardı, fakat İskoçya'da Tori'ler işbasındaydılar. «Bobby Burns» ise bir Vig idi, hattâ sonra, bugünkü Bolşevikliğe denk olan «Cumhuriyetçi» oldu. Dostları ona yıllık maaşı altmış liralık bir tahsil memurluğundan başka bir şey sağlıyamadılar.

Bunda bile güçlüğe uğradı. Fransız ihtilâli Avrupa'yı süpürüyor ve İngiliz egemen sınıflarını korkutarak bir reaksiyona sebep oluyordu; tıpkı 1919 Amerika'sında bizim tanık olduğumuz gibi. Vergi memuru olmak sıfatiyle Burns, içinde dört tane top bulunan bir kaçakçı gemisi yakalamıştı; müzayededede topları satın alarak sempati tezahürü olmak üzere Fransız ulusal meclisine

yolladı. Bir Amerikan gümrük memuru düşünün ki 1919 da sempati tezahürü olmak üzere Sovyet hükümetine dört tane makineli tüfek göndermiş olsun! Ondan sonra makamını korumanın şaire ne kadar güç geleceğini anlarsınız.

Göreceğiz ki Onaltıncı Lui'nin idamını iğrenç bulup reaksiyon tarafında yer alan şairler vardı. Oysaki Burns şaşmaksızın dünyanın ezilenleriyle birlikte olmuş ve onların duygularına sesini bağışlamıştır. O yalnız İskoçya ulusal şairi değil - İskocya lehçesinden doğan güçlüklere rağmen - bütün İngilizce konuşan ülkelerin küçük köylü ve toprak kölelerinin sesidir. O «rütbeyi para tayin ediyor» diye yazarken İngiltere'nin amele hareketi için, Amerika'nın da demokrasisi için konuşmuş oluyor. Onun herhangi bir şairden daha fazla, yoksul halkça okunduğu öğrenilirse insan şaşıyor.

Halk bu sesi, bu kalbi, onun kin ve sevgisini, özlem ve acıyla tanır. Emekçi kütlelerden çıkıp kendi kendini yetiştiren başka hiç kimse kütlelerin duygularına o kadar mükemmel tercüman olmamıştır. Burns'da yalnız güzel bir dil ve katıksız tutku değil, aynı zamanda güçlü, anlayışlı bir kafa da vardır; kendini yalnız ortalarında durduğu adamlarla bir duymaz, onlar için düşünür de. Sanatını öğüt ve azar için kullanmaktan, ahlâki meseleler tartışmaktan, sosyal haksızlıklara saldırmaktan ve kilise doğmalarıyla alay etmekten çekinmez.

İşte bu adam kendini öldüresiye içti ve hayatını harcadı; - zaten bu da işçinin trajedesine dahil değil midir? Proleter'in ödeme zorunda olduğu fiatı ödedi; hayat ondan hiçbir hayasızlığı, hiç bir acıyı esirgememişti, o da kendinden nedameti esirgemedi. Mezar kitabesini kendisi yazdı ve kendini fikirsiz hareketlerin çamura bulayıp şerefsiz kıldığı zayıf bir dünya vatandaşı olarak yorumladı. Samimiyetten değerli bir şey olmadığından halkı da onu yükseltti ve adını ölmezlik taçı ile süsledi.

BEYİN SAHİBİ

Bu kitaba niçin sanat üzerinde bir eser adını veriyorsun?» diye Bayan Ogi sordu. «Sen sırf edebiyatla uğraşıyorsun.»

«Bütün sanatlar birdir» karşılığını verdi kocası. «Onlar insan ruhunun ifadesidirler; kullandıkları materyal nispeten önemsizdir. Mikelangelo gibi bir sanatçının sırasıyla mermer blokları, renk molekülleri ve yazılı söz kullandığını ve bu öğelerden herbiriyle aynı şahsiyeti ifade ettiğini düşünürsek bunu anlarız. Shakespeare gibi başkaları dram, lirik, daha başkaları söz, müzik...»

«İddianın müziğe de uyup uymıyacağını görmek isterdim» dedi Bayan Ogi.

Onsekizinci yüzyıl sonuna kadar müzik ya dini bir propaganda aracı, yahut aylakların lüksüne oyuncaktı. Müzisyenlere, efendileri ya da emirleri danseder, bayram yapıp ziyafet verir veya boşboğazlık ederken onları eğlendirmek ve oyalamak emrolunur. Sanatçı olarak, güzellik için güzellik heveslisi olarak müzisyen, ancak bütün tehlike ve sakıncalarına katlanarak mevcut olabilir. Örneğin, Mozart'ı ele alın: O daha altı yaşında iken bir mucizeydi. Avrupa'nın bütün taçlı başları önünde acaip bir şey gibi gösteriliyordu. Fakat açlık çeke çeke otuzbeş yaşına kadar varabildi ve veremden öldü. Yediyüz altmış dokuz kompozisyonun bütün geliri küçük ailesini beslemeye yetmedi.

Fakat şimdi bir dâhi çıkıp müzikten bir kuvvet sanatı, bir insan ruhunun en derin serüvenlerinin ifadesi, yapmanın mümkün olduğunu keşfetti. Beathoven 1770 de doğdu. Annesi bir aşçı, babası da ölesiye içkiye düşkün bir müzisyendi. Çocuk bu içki düşkününün elinde esirdi. Dört yaşında itile kakıla piyanonun başına oturtuldu ve yedi yaşında bir tiyatro orkestrasında çalmaya başladı. Sinemada müzik dinlerken bazan kendi kendime sorarım: Acaba şu ahmak hizmetçilerin arasında müzik sana-

tını yeni şahikalara yükseltecek ve ona karşılık yoksulluktan ölecek bir oğlan oturmuyor mu?

Beathoven Viyana'ya giderek bu eğlence düşkünü şehrin diletan aristokrasisini eğlendirmek suretiyle geçimini sağladı. O eksantrik ve hayallerden rahatsız bir adamdı: Yalnız kompoze ederken, yahut kırda doğayı tadarken mutluydu. Kaderi zengin çocuklarına müzik dersi vermek ve salonlardaki büyük çocuklara çalmaktan ibaretti. Fakat bu adamlar müzik çalarken gevezelik etmeye alışmışlardı. Beathoven ise çalışını biraz önemli bir şey sayıyordu; bu adamlar yine bir kere yüksek sesle konuşurken yumruğunu piyano tuşlarına indirerek bağırdı: «Böyle domuzlar için çalamam!»

Başına müthiş bir felâket geldi. Bir müzisyen için düşünülebilecek dehşetlerin en büyüğü. Sağırlık. Otuz yaşında artık bir ton bile duymuyordu. Bu hayatın bitişi gibi görünüyordu, düşmanları alay ediyorlar ve uyumu konusunda hiçbir fikri olmadığından dolayı müthiş eserler kompoze ettiğini savunuyorlardı. Beathoven küçüklüğünde geçirdiği çiçek hastalığından dolayı miyoptu da. Keyfi hiç yerinde değildi. Tekrar tekrar intiharı düşündü. «Yalnız sanatım beni bundan alıkoyuyordu» diye yazdı bir kere.

Gerçi öyle söylemiyorsa da, Beothoven de Milton gibi bir puritendi. Önünde bir aşk ülküsü duruyordu ve kendini ince serüvenlerle harcamıyordu. Mesleği kendisini büyük âlemin genç kadınlarıyla bir araya getiriyordu; dehâsının dayanılmaz cazibesine kapılıyorlar, fakat düşününce kendilerinden toplumsal mevkii alçak ve üstelik sağır bir adamla evlenmenin ne demek olduğunu anlıyorlardı. Güzel bir genç, sanatçının kalbini eziyor, eziyor; sonra da bir kontla evleniveriyordu. Beathoven gittikçe çekingenliği arttırıyor, daha eksantrik ve alıngan oluyordu; kompozisyonları ise gittikçe daha tutkulu ve ürkünç oluyordu. Kompozitör Karl Maria von Weber üçüncü senfoniyi dinlediği zaman «Şimdi Beathoven büsbütün delirmiş.» hükmünü verdi.

Kompozitörün hayatı fakirlik ve borçluluğa karşı sürekli bir savaştı. Gerçi Viyana'da dehasını tanıyıp orada tutmak isteyen zengin aristokratlar vardı; bunlar ona bir geçim düzeni bulmayı da vadediyorlardı, fakat sonra bu vaadlerini unutup onu yaşam mücadelesinde yalnız bırakıyorlardı. O şüphesiz lütufkârları için boşu

boşuna korunacak bir nitelikte değildi. Bir ara kendisini pek sayan ve her görüşünde şapkasını çıkaran bir aristokratın evinde yaşıyordu. Her türlü törenden nefret eden Beathoven bu evden kaçtı.

Beethoven Plutark'ı çok okur ve Roma Cumhuriyetinin idaellerine inanırdı. O topluma rey hakkı verilmesi ve hürriyet taraftarı idi. Kişisel kanılarını herkesin yanında söylemekten de çekinmezdi. Napolyon'u bir hürriyet kahramanı olarak selâmladı, ve «Erocia.» sını ona ithaf etti. Fakat sonra tacı kabul edince ithaf formülünü değiştirdi. «Bir büyük adamın hatırasına.» Bastili zapteden Fransız generaline de başka bir senfoni ithaf etmişti. Bunların mürteci Viyana tarafından nasıl karşılandığı tahmin edilebilir.

Napolyonun yenilgisinden sonra hükümdarlar «Mukaddes ittifakı» ı yaparak katolik mutlakiyetini ebediyen kıtada yaşatmak istediler. Viyana dünya reaksiyonunun merkezi oldu. Seslerini insan hukuku için yükseltmeğe kalkan insanların sonu aforoz ve işkence idi. Beathoven ihtiyar sağır ve fakirdi: ama her şeye rağmen inançlarına bağlıydı. «Söz zincire vuruldu.» diyordu. «Fakat tonlar daima hürdür.» Duyuşlarını o eşsiz dokuzuncu senfoniye döktü. Eser o kadar heyecanla karşılandı, ki polis duruma el koymağa mecbur oldu.

Görülüyor ki burada meşgul olduğumuz zenginlerin eğlendirilmesine mahsus hoş melodiler vücuda getiren bir ton sanatçısı değil, çok düşünmüş, çok okumuş gerçekleri bulmuş büyük bir zekâdır. O yalnız dans ve çiftleştirme için değil, organize toplum varlığı hakkında da bir anlayışa ulaşmıştı. Herkesin yerde süründüğü ve büyüklere kuyruk salladığı bir dönemde o yumruklarını sıkıyor ve demokrat gibi hareket ediyordu. Sonradan görme bir burjuva gururu ile kardeşi ona gönderdiği bir kartvizite «John Von Beathoven - Çiftlik sahibi.» diye yazdığında kompozitör kartın altına şunu yazmıştı: «Ludwig Von Beathoven, beyin sahibi...»

Beathoven'nin Goethe ile karşılaşmasına dair de bir tasvir vardır. Goethe her şeyde saray adetlerine uymak suretiyle ilerlemişti; artık altmış üç yaşına varmış bulunuyor ve aşağı dünyaya karşı gergin çekingen duruyordu; fakat aristokrasiye karşı bel kemiği yumuşaktı. Beathoven ise daha kırk iki yaşında idi, ve dahi şairin yanında alçak gönüllü olmaya hazırdı; lâkin rütbe ve

azamet önünde eğilmeye değil! Birçok insanların gezinmekte olduğu bir parkta buluştular. Birdenbire kont ile kraliçenin yaklaşmakta olduğu söylendi. Insanlar hemen yolun iki tarafına, şapkaları ellerinde olarak, dizildiler. Goethe de sıraya girip öylece durdu. Beathoven kızdı; hareketinden vazgeçirmek için şaire boş yere söylendikten sonra şapkasını sıkıca başına geçirdi ve dimdik kont ve kraliçenin üzerine yürüdü. Halbuki o zaman büyük adama saygı gösteren yalnız o ikisi idi. Goethe bu sahneyi unutmadı. O Beathoven müziğinden pek hoşlanmazdı, çünkü onu «rahatsız edici» buluyordu.

«Arı» bir sanata inanan diletanlar bize sanatın etik meselelerle hiçbir ilişiği olmadığını söylüyorlar. Modern ton sanatının babası, bu alanda ki en büyük deha onlara şöyle cevap veriyor; «Ben insanlarda yalnız bir tek üstünlük tanırım: «İyilik» O bu ilkeye göre yaşadı ve yarattı. Onun sanatı bütünüyle etiktir. Hayatında elimizde yalnız sonat ve senfonilerinin notaları kalmış olsaydı ondan yine hayat hikâyesinden kazandığımız tabloyu çıkarabilirdik:

İnsan iradesinin kader kuvvetlerine kör doğa zulümlerine ve şuurlu sınıf merhametsizliklerine karsı devce bir savaşı.

Belki yaratışının en yüksek noktasında sağır olduğunu bilmez besinci senfoninin korkunç çekiç darbelerini belki iyi anlamazdık. Fakat bir şeyi kesinlikle bilirdik. Burada ezinç, yenilgi, çiğnenmiş güzellikler ve ezilmiş hayat vardır. Fakat yine burada yumruğunu sıkan, kızgın bir azimle dişlerini gıcırdatan ruhunun üstünlüğünü duyuran ve yükseldiği kudret doruğunda acıyı sevinç haline getirmeyi bilen bir adam vardır. Dostlarından biri bir gün Beathoven huzurunda Allaha yalvarınca kompozitör hayatının şu parolasiyle cevap verdi:

«Ey insan kendi kendine yardım et.»

SİYASET KADERDİR

Modern çağların en büyük kafalarından birine geldik. Alman kültürünü bütün dünyaya tanıtmış olan bir dahi: **Goethe.** Bu şair Şhakespeare ile birlikte, her türlü propogandadan uzak saf sanatın klâsik örneği olarak anılır. Su halde onu adamakıllı inceliyerek nasıl yaşadığını, zamanının aristokrat ideallerine ne yolla tercüman olduğunu anlamak zahmetini öder.

Johan Wolfgang Goethe 1749 da Frankfurt am Main da zengin bir adliyecinin oğlu olarak doğdu. Yaşamının seksen üç yılında bir saat bile fakirliğin azabını ve tırmalayıcı üzüntüsünü hissetmedi. Üniversite de hoşuna giden derse devam ederken ondokuz yaşında uğradığı bir araba kazasından dolayı memleketine döndü. Alman edebiyatının **«Sturm und Drang»** devresinde bulunuyordu. Rousseau bozucu **«romantik»** i ile Rayn sınırını aşıyor ve genç Almanya, daha fazla Fransız şiiri yazmak istemiyerek, Alman kahramanları ve dizginsiz Alman duyguları talep ediyordu. Goethe, Şhakespeare okuyarak klâsik şekilleri bir yana atıyor ve kahramanı, büyük, cesur ve kuvvetli olan «Götz von Berlichingen.» i yazıyordu. O suretle edebi isyanın basbuğu haline geliyordu. O, bir dostunun karısına aşık olarak nihayet intihar eden bir genç adamın hikâyesini de **«Genç Verter'in ıstırabı»** adıyla yazdı. Bizzat Goethe böyle hallerde intiharı aklından bile geçirmiyor, yaşayışına devam ederek sonra gençlik budalalıklarına esef ediyordu.

Coşkun günlerinde o bir defadan çok fazla aşık oldu. Tecrübeleri Beathoven'ninkinden büsbütün başka idi; burada ozan aristokrat ve ilgisiz üstün taraf, kız ise acı ıstırap çeken zayıf taraftı.

Yirmi altı yasında, genç Vaymar kontunu tanıdı ve bu tanışma onun gelecek talihini tayin etti. Kont o zaman yirmi yaşında idi. Şaire hayran olup sarayına aldı. Onu kendine sıkıca bağlamak için güzel büyük bahçeli bir ev verdi, ve dolgun bir aylıkla mahrem elçilik müşavirliğine atadı. Adının başına «Von» büyülü kelimesini

yazmak hakkını da verdi. Böylece Goethe saray adamı ve saray ozanı oldu. Şüphesiz biz ona bütün saray ozanlarının en büyüğü ve bütün saraya bağlanmışların en ağırbaşlısı diyebiliriz. Fakat onun hayatıyla asi Beethoven'inki arasında dağlar kadar fark vardır.

Goethe yalnız kendi özel yaşamının gençlik çağlarında ihtilâlci eğilimine bağlı kaldı. Zamanının bir kısmını özel çalışması için ayırıyor, memuriyet yüklerinden kurtulmak için seyyahatlere çıkıyor ve yaşı ilerlediği oranda köşesine çekiliyordu. Saray onunla düşüp kalkmak isterse aramak zorunluluğunda idi. Bu suretle entellektüellik ululuğunu sakliyabiliyordu. Buna karşılık sanat idealleri gittikçe daha konservatif oluyor, siyasal ve sosyal meseleleri onlarla hiç meşgul olmayarak çözümlüyordu.

Goethe on yıl süreyle bir saray kadını ile ilişki kurdu. Bu kadının birde kocası bulunmasına rağmen saray adamlarını hiç rahatsız etmedi. Fakat şair nasılsa halk tabakasından basit bir kıza kapılıp onu kendine sevgili yapınca saray muhiti şaşırıp kaldı; hele onu eşliğine alınca kibar dostları dehşetten küçük dillerini yuttular.

Goethe, İtalyayı dolaşıp klâsik sanatı sevmeyi öğrendi ve klâsik bir dram yazdı. Vaymara döndükten sonra tekrar görevi başına geçti ve bir itfaiye organize ederek muharebeye gitti. Fransız ihtilâli patlamış ve onaltıncı Lui, bir defa ekmek bulamayan fakir halkın neden pasta yemediğini soruşturmuş olan kraliçe Maria Antuvanet ile birlikte tutuklanmış bulunuyordu. Avrupanın hükümdarları şimdi bu zeka dolu kadının yardımına koşuyorlar ve ihtilâl ifritini boğmak istiyorlardı. Goethe'nin kontu da onlara katılmıştı ve Goethe beraberinde idi. Ozan ihtilâle karşı durumunu bir operet yazmak ve bitki incelemeleri yapmak suretiyle gösteriyordu.

O davranışını zamanın olayları karşısında aklını kaybetmemek için gözlerini kapamak zorunda olduğu ile anlatmağa çalışıyordu. Mamafih bu onu kontu ile birlikte sefere çıkıp kontr revülüsyonu meşhur adiyle örtmekten alakoymuyordu. Böylece ihtilâl: Napolyon'a teslime o da hizmet ediyordu. Yirmibeş yıl süreyle Avrupayı kan ve sefalet kapladı. Tetkiklerine gömülmüş olan Goethe ise edebi ve ilmi faaliyetleriyle Alman entellektüelini tüm zaaflarında kuvvetlendiriyordu. Milletin ca-

nı cehenneme giderken yüksekten uçan, mücerret sözlerle kendini avutmak.

Gerçek ozanı insafsızca silkip uyandırdı. Seferinden onaltı yıl sonra sayfa çevrildi; Napolyon'un top mermileri Vaymar'ın bahçelerini dövmeye başladı. Yena zaferi ile kendinden geçen Fransız askerleri şehri yağma ediyorlar, ozandan para, şarap çalıyorlardı. Ve kendisini yatağında öldürmekle tehdit ediyorlardı. İki yıl sonra barış müzakereleri başladı ve şair bir defa daha, balolara, ziyafetlere şeref verdi. Avrupanın efendisi huzurunda bir kabul resmine de çağırıldı. O zaman elli dokuz yaşında, dünyaca ünlü bir deha idi, fakat otuz yaşındaki Napolyonda dünya fatihi ünvanını taşıyordu Yaşca büyük olan küçük olanın ayağına giderek kendini seyrettirdi. Goethe güzel bir adamdı ve imparatorun hoşuna gitti «işte tam bir adam» diye bağıran Napolyon ona sordu «Kaç yaşındasınız?» Goethe yaşını söyleyince «çok genç kalmışsınız» dedi. Şu konuşma bir roma konsül vekilinin bir yunan bilginini esir olarak satın almak isteyişini hatırlatmaz mı?

«Siz dramlar mı yazdınız?» diye Napolyon sorguya devam etti. Bir saray gözdesi atılarak Goethe'nin birçok dramlar yazmış ve «Muhammed» i Voltaire'den tercüme etmiş olduğunu söyledi. Napolyon «bu hiçte iyi bir piyes değildir.» dedi. Daha sonra da içinde kaderin rol oynadığı dramlara hücum etti. «İnsanlar niçin durmaksızın kaderleri ile uğraşıyorlar? Siyaset kaderdir.»

Bu sözü Goethe hayatının geri kalanı için benimsiyebilirdi. Ve bende onu bu kitaba parola olarak alabilirdim. İki kelime de bundan daha fazla gerçek ortaya konabilir mi?

Bununla beraber Goethe maaşı ile makamını saklayabilmeyi tercih ederek ondan sonra da kişinin ruhuna hükmeden organize toplum gücü ile ilgilenmedi. Alman halkı Napolyon'a karşı ayaklandığı zaman bu ayaklanmada da Geothe yoktu. Bilakis o bu deliliğe hücum etti. Daha sonra kutsal ittifakın zulümlerine de karşı koymak aklından geçmedi.

Mantıksızlığa dikkat. Goethe'nin en büyük eseri **«Faust»** saadet ve görev proplemile uğraşır. Faust kendini «Arı» ilme ve dünyevi hazlara vermiş, fakat tatmin edilmemiştir. En sonunda tek ideal olarak toplum için çalışmayı bulur ve bataklık kurutmayı, tarla ekip biç-

meyi ahlâki bir görev bilir. Fakat devlet adamları kendilerinde savaş yapmak ve kuşakların emeği ile vücut bulan bütün bu seyleri birkaç saatin içinde tahrip etmek selâhiyetini bulurlarsa neye yarar. İster aristokrat, ister demokrat politikaya inanınız, devlet adamları her türlü bilgelikten yoksun oldukça insan oğlunun mutluluğuna inanamazsınız.

Goethe'nin dünya görüşünü anlıyabileceğimizi onun insan oğlunun hayatının bütün tarafları için değişmez formüller bulmus olduğunu inkâr edecek kimse var mı? Dram ve romanlarının hattâ lirizminin felsefe ile dolu olduğu su götürmez bir gerçek değil midir? Bu o kadar doğrudur ki onun dünya görüsü gelenek haline gemiş ve günümüze kadar profesörler tarafından korunmuştur. Ondan dolayı bize ilaç gibi acı gelmez ve ağrısızca yutarız. Tabii propoganda da saymayız.

Peki bu dünya görüşü nedir? Ona göre kör ve ekseriya amaçsız mücadele meydanıdır. Alim ve dahiler bu mücadeleyi kontrol etmeğe muktedir değillerdir. Şu halde ondan sapa dururlarsa iyi ederler. «Mahrumiyete katlan.» diye bağırır, Goethe. Peki niye katlanalım? Herşeyden önce zamanın bizim olduğu ve onu istediğimiz gibi kullanabileceğimiz hayalinden mahrumiyete. Gayet yalın yaşamalı, kabiliyetlerimizi geliştirmemeli, dünyaya örnek olmalı ve arkamızda birgün iyilik, doğruluk ve gerçeğin hâkim olmasına yarıyacak bir haber, bir etki bırakmalıyız. Amma bunun ne zaman ve nasıl olacağını kimse bilemez. Fakat bu arada yaşamak zorunluluğunda olduğumuzdan ve bunun için zaruri olan şeyler hakim olanların elinde bulunduğundan nâzik olmalı ve onlara uymalıyız. Centilmen, saray gözdesi, yahut zengin adamlar olmalıyız.

Böylece kendi tanımlamamız ve hergünkü hayatımızla hâkim düsenin bir desteği durumuna gelir ve iktisadi güçlerin süreli etkileyişiyle gayri ihtiyari, asilere ve huzur bozanlara karşı daha da hoşgörülü oluruz. Yalnız zengin ve mutlu azınlığı tanır sanat eserlerimizi onlara özgü kılarız. Yani hayatı, yaşamı onların açısından görürüz. Yalnız tüm eleştirmenler ağız birliği ile derler ki, işte gerçekler, işte doğa, işte sanat. Fakat başka fikirde bulunur ve kanılarımızı o yolda tanımlarsak tenkit bağırır. İdealizm, ögüt, propaganda.

TORY ROMANTİZMİ

İlk defa İskoçya'da bulunduğumuz zaman aşağı mahalleleri ziyaret etmistik. Şimdi bir sarayda oturacak ve şahane bir efendiyi orada konuk göreceğiz.

Walter Scott 1771 de Edinburg da zengin bir avukatın ve gemi sahibinin oğlu olarak doğdu. Memleketin eski eserlerine karşı babada mevcut olan sevgi ve ihtiras oğulun bir müzede büyümesine sebeb oldu. O sakattı ve atalarının yiğitliklerini taklit edemezdi. Onun için hayalperest olarak dünyaya yeni bir sanat şekli hediye etti: Tarihi Roman.

Fransız ihtilâli kopunca o genç bir adamdı, ve ihtilale karşı sınıfıyla aynı reaksiyonda bulundu. İngiliz Toryliği cumhuriyet fikrini söndürmeyi görev biliyordu. Bu amaçla dünya ticaretinden kazandığı paraları imparator ve kıralların Fransaya karşı kazandıkları taarruzları finanse etmekte kullandı. Sonuç şu oldu: Napolyon. Ve Napolyon mağlup edilinciye kadar Avrupa yirmi beş yıl süreyle bir kan denizinden geçmek zorunda kaldı Walter Scott namına Fransız ihtilâli aleyhinde cinayet işlenen eski töreleri ve yerleşmiş hükümleri göklere çıkarmak görevini üzerine aldı. Hizmetleri için bir milyon dolar (Bugünkünden aşağı yukarı beş - on defa fazla) aldıktan başka Baronetliğe de yükseldi.

O şahsen yüksek gönüllü ve iyilik sever bir adamdı, fakat adını ve otoritesini partinin en bayağı Rowdie'lerine peşkeş çekiyordu. Hem yazmakla da kalmıyor, kızılların kahrı için elinden geleni yapıyordu. Kırkbir yaşında iken, sanki bizim baş devlet savcımız Palmer'in eski bir tenasühü gibi yargıç Southey'ye şöyle yazıyordu «Bir Jacquerie (1) den korkmakta haklısınız. Bütün memleket altından oyulmuştur» Sonra komşu bir en-

1) **Jacquerie, 1358 de kuzey Fransada meydana gelen köylü isyanının adı. (Fransız asilzadelerinin köylülere söylediği gibi Jacques Bonhom medan)**

düstri köyünde nasıl bir dokumacı toplantısı meydana çıkardığını ve devlet memuru olarak görevini nasıl yaptığını söyliyerek devam eder.

«Ele başlarını tevkif ettirerek bütün plânlarını bozdum. Fakat Mancester dokumacı komitesinin bütün güney ve batı İskoçya Endüstri şehirleriyle münasebette bulunduğuna ve adam başına iki şilin altı pens (Çok fazla para) topladığına dair evrak elə geçirdiğim zaman duyduğum şaşırmayı düşününüz. Görünüşte muhtelif fenalıkların kaldırılması hususunda parlementoya bir dilekçe sunmak için hakikatte ise ihtilâlci hareketi costurmak için. Memleketin itimadını kazanmış enerjik bir hükümet bunun hepsine bir son verirdi elbette. Fakat gemi kayaların arasında iken klavuzu kaybetmek felâ ketine uğrayabilirdik. Müthiş bir durumda bulunuyoruz.»

Walter Scott edebi hayatına İskoçya elebaşıları veya başbuğları arasında ki ihtilâflar ve aşk oyunları hakkında şiirler yazmaya başladı. Sonra aynı konular üzerine romanlar yazdı. Öyle ki her defasında kazmasını altın külçeleri ile dolu bir çukura vurur gibiydi. Tory devrine, o gökten inmiş formülleri sallanan eski sistemi pekitmeye gücü yeten bir sihirbaz gibi görünüyordu. Halk onun Waverley romanlarını öyle acele kapışıyordu ki kitapların ciltlenmesine bile zaman kalmıyordu. İngiltere heyecan ve hayranlıktan çıldırmıştı, ve bütün Avrupa da arkasından geliyordu. Yalnız Fransa da bir milyon dört yüz bin nüsha satılmıştı. Bu kutsal ittifak zamanına rastlıyordu. Fransız tahtı üzerinde yine bir kıral Lüi oturuyordu.

Ün yapmış bir hukuk bilginine roman yazmak yakışmıyacağı için Scott eserlerini adsız yayınlıyor ve yazarlığını ısrarla inkâr ediyordu.

Lâkin kitapların getirdiği parayı sessizce cebine indiriyordu. Çok hızlı çalışırdı, bir ay veya altı haftada bir cilt tamamlıyabilirdi. Her cilt için zaten bin lira peşin alırdı. Alâaddin ve Sihirli Lamba'dan beri böyle bir altın yağmuru daha görülmemişti.

Bizim Tory romancımız büyük bir okul çocuğundan başka birşey değildi. Yoksa dünya'da o kadar ve o çeşit propoganda yapamazdı. Bir okul çocuğu gibi de para tüketirdi. Ondokuzuncu asır İskoçyasında, başlamakta

olan kapitalist endüstri çağında şövalyelik ve romantizm devrini tekrar diriltmek istiyordu. «Her köşesinde dört tane kulesi olan... Tırtıllı saçak kenarlarıyla... Fantastik fiskiyeli ve şekilli pencere camlarile.. Taştan armalarivle... Saray içerdende aynı usluba göre donatılmıştı. Yazarımız simdi burada çevresini kabul ediyordu. Balolar, çaylar vardı, şarkılar söylenirdi ve gaydalar çalardı. Walter Scott kendi devisivle «yeni bir soyun ilk ceddi» olmak istiyordu. O zaten Baronetti. Büyük oğlunu da zengin bir mirasyedi bayanla evlendirmişti. Kıral dördüncü George İskoçya da bir seyahati esnasında ona konuk olunca mutluluğun en yüksek noktasına ulaşmış bulunuyordu.

Sözarasında şunu söyliyelim ki kıral iğrenç ve vağlı bir sefihti, amma bunun onca bir önemi voktu. O Sir Scott'un lûtufkâr, yüksek efendisi idi. Onun içki içtiği bardağı uyrukçu bir coşkunluk içinde sakladı. Bu abdotsford sarayının değer biçilmez nazinesi olacaktı. Ne yazık ki dalgın üstad bardağı koyduğu cebinin üzerine oturarak kırdı, ve kendini yaraladı. Ama onun dindar ruhu kaderin bir ihtarı gibi yorumlamayı aklından bile geçirmedi.

Biz Hollywood filim atelyelerinde sihirli kösk kisilikleri fışkırdığını, eski zaman kostümlerini, erkek ve kadın filim kuklalarını görür dururuz. Walter Scott'un romanları iste böyledir. Kostüm ve dekorlar gerceğe uygundur. Fakat kisiler Walter Scott'un civarındaki dostlar, komşular ve toprak kıracılarıdır. Onun kuvvetli yaratıcı bir kabiliveti ve mizah duygusu vardı. Oyunu gerçek gibi göstermevi başarıyordu. Eğer neyin söze konu olduğunu ivice bilirsek zevk alabiliriz.. Ama onda tanıdığımız Scott'un zamanı bile değildir, sadece günün bayağı Tory propogandasıdır. Givnek değiştirip idealize edilmis mutlakivet, kan, kir ve zulümden temizlenmis ortaçağdır. Şu yönde roman propogandası.»

«Konservatiflere oy veriniz.»

Fakat çok yazık. Konservatif ozanların düşleri ne oldu. Scott ilkin kendi umutlarının çöküsünü görmek zorunluğunda kaldı. Etrafında bulunan dolandırıcılardan ikisi onu bir kitapçılık kurumu kurarak ününden milyonlar kazanmıya ikna etmişlerdi. Sonra ellerine ge-

çen her şeyi çalıp iflâslarını ilân ederek elli yaşındaki Walter Scott'u yüz onyedi bin liralık borçla ortada bıraktılar. Yazar paçaları sıvıyarak işe girişip borcunu ödemeye azmetti. Bu davranış onu biyoğrafları için kahraman mertebesine çıkardı. Borçlarını vermek bir yazar için elbette geçerli bir davranıştır. Çünkü hepimiz sevimsiz bir takım patronları, bohem dahileri ki her rastgelenden para sızdırırlar ve metelik geri vermezler Bununla beraber yazarın iki tarafa borçlu olduğunu unutamayız. Bir alacaklılarına, bir de gelecekte kitaplarını okuyacak olanlara: Biz gelecek okurlar olarak Walter Scott'un kazanç amacıyla yazılmış eserlerinden memnun değiliz ve romantik bir şeref hayaline hak vermek için bir dahiyi dört yıl ölesiye çalıştıran zorunluluğu anlamıyoruz.

Walter Scott'un siyasî ideallerinde ki çöküntü daha az acıklı değildi. O boş yere İskoç köylülerinin efendilerine karşı dürüstlüklerini öğüyor ve boş yere asi dokumacıları kanun silâhıyla takip ediyordu. Onlar kendilerini organize etmiye devam ediyorlar ve köylüler de homurdanmaya başlıyorlardı. Seçme hakkı ve diğer siyasî, iktisadî haklar istiyorlardı. Reform Bill (Reform Kanunu) adıyla ünlü olan «Caniyane» bir teklif parlâmentoya sunulmuştu. Artık servet ve sınıf farkı olmaksızın herkese oy hakkı verilmeliydi. Altmış yaşında hasta bir adam olan Sir Walter Scott siyasi mücadeleye katılmak için ısrar ediyordu. Bir nutuk söyliyerek bütün isyancı hareketin Fransa'dan gelmekte olduğunu ihtar etti. Halbuki Fransız ihtilâlinin üstünden kırk yıl geçmiş bulunuyordu. Bolşevik umacısı artık kimseyi korkutmuyordu. Sir Walter dinleyiciler tarafından ılıkla karşılardı Ondan az sonra radikal çapkınlardan birini tevkif ettirirken halk tarafından taşa tutuldu. O bu olayı hiç kabullenemedi ve acı hâtırasını kendisile birlikte mezara götürdü.

Alınyazısı bu çeşit Tory'lere ekseriya acır ve ümitlerinin çöküşü iyice belli olmadan kendilerini alıp götürür. Şu şövalye ruhlu ihtiyar adamın mezarından kalkıp bugünkü parlâmentoyu ziyaret ettiğini ve orada sol kanatda sevgili dürüst İskoçyalıların proletarya diktatörlüğü için bağırıp çağırdıklarını duyduğunu farzederek hissettiği dehşeti tasavvur ediniz.

Herhalde şöyle söylemekten kendini alamazdı : «**Bütün memleketin altı oyulmuştur.**»

42

EDEBİYATIN BİRİNCİ LORDU

BEREKET versin ki, bütün İngiliz ozanları Fransız ihtilâli karşısında duydukları korku ile reaksiyonun kucağına düşmediler. George Gordon Lord Byron, 1788 de doğdu. Babası bir serseri ve alçaktı. Byron'un okul arkadaşlarından biri birgün ona «senin annen delidir.» diye bağırınca o da. «Evet biliyorum» diye cevap verdi. Bundan güneşli bir çocukluk devri için anlamlar çıkarılamaz şüphesiz. Byron'un kendisini çok rahatsız eden bir küt ayağı vardı, yoksa son derece güzel bir insandı ve kadınlarca pek sevilirdi. Bütün hayatında melankoli ve köşesine çekilme tutkulu aşk serüvenleriyle yer değiştirdi durdu. O bir kere lord olarak büyük bir kişilikti. «deha» olarak onu da aşıyordu. O sürekli dünyanın projektör ışığı altında yaşıyor, sürekli olarak herhangi yüksek ve soylu bir poz gösteriyor, kendi hakkında ve türlü huy durumları üzerine koskoca destanlar yazıyordu. Çok seyahat ediyor, her tarafta kozmopolit bir kişilik haline geliyor ve bütün Avrupa'da, serüvenlerine dair çılgınca söylentiler dolaşıyordu. Yurda dönerek fevkâlâde heyecan uyandıran bir eser «Şövalye Harold'un Haç Seferi» ni yayımladı. «Bir sabah ünlü bir adam olarak uyandım.» diyor bu konuda kendisi. Ama bu söhretle alay eder gibi görünüyordu, soylu bir lord bayağı yazarlarla bir yere konamazdı. Müsvettelerini basımcıların önüne ilgisiz bir tavırla atıyor ve bunu bir iki bin lira söz konusu olduğu vakit yapıyordu. Böyle edebî bir şöhrete ulaşmış başka bir yüksek aristokrat daha tanımıyorum; Byron hem kendi zamanının, hem bütün zamanların edebiyatında birinci lord olarak kalacaktır.

Bir yığın manzum romanlar ve o zaman gelenek olduğu üzere, doğu despotlarına ve onların cinâyetlerine dair hikâyeler kaleme aldı. Eserler melodi ve ritm do-

su, kahramanlar hep melânkolik ve yüksek, kanun dışı kişilerdir; bunlara sonra «Byronvari» denmiştir. Bütün bu hikâyelerin gerçek kahramanı kibar dünya tarafından hele kadın kısmınca, hararetle kucaklanmıştır. «Büyük âlemin» evli bir bayanı ona tapıyor, küçümsüyor, ölümle tehdit ediyor, bir roman yazarak ona saldırıyor, sokakta cenaze alayına rastlayınca bayılıp düşüyor ve en sonunda çıldırıyordu.

Byron zengin bir mirasyedi kadın alıyor ve bunu sırf parası için yaptığını itiraf ediyordu. Karısının servetini saçar gibi harcayıp bitirdi. Elinde daha bir şey kalmışsa o da alacaklıların eline düştü. Onun üzerine karısı onu terketti, bu arada kocasının gizli günahları hakkında resmen imalarda bulunmayı unutmadı. Başına sövgüler yağdırdı ve hayatının geri kalan zamanında sürgün yaşadı. Fakat yine de karısı aslâ açık ithamlarla açığa çıkmadı. Yıllarca sonra Amerikan yazar kadını Harriet Beecher Stowe'in açıklamasına çok içerlediler ve bugün bile ondan hoşnutlukla sözetmezler.

Byron, İsviçre'de, kendisinden çok daha iyi bir etki yapmış olan şair Shelley'i tanımıştı. Byron bu yeni dostunda rastladığı en temiz ruhu görüyor ve mektuplarında onu aşk ve coşkunlukla övüyordu. Bununla birlikte aslâ Shelley'in eserlerine gereken değeri vermedi.

Shelley Byron'u siyasetle ilgilenmeye yöneltmişti, o da onun üzerine en güzel eserlerinden birini yazdı : «Challon esiri» Sonra Venedik'e gidip her türlü aşk serüvenleriyle eğlendi ve şişmanladı. Hem kendisiyle hem bütün dünya ile alay eden yeni bir epik eser yazmaya başladı :

«Don Juan» Don Juan, iğrenç dünyanın iğrenç bir anlatımıdır, fakat inanılmaz edebî bir kanatlanış ve çok enerji gösterir; onda kokmuş yüzyılını küçümseyen ve kendini onun üstüne yükseltmeye çalışan büyük bir ruh konuşuyor.

«Kutsal Andlaşma» günleriydi; hürriyeti seven insanlar ya sürgünde bulunuyor, ya da yurtta polisten saklanmıya çalışıyorlardı. Byron bu ihtilâlcilerle ilgileniyor, onlara para veriyor ve işlerini adı ile besliyordu. Bir kere daha Shelley'e komşu olup kendini tamamiyle politika ve edebiyata verdi. İnsanlık geleceği, kaderi problemleriyle, ihtilâlci bir görüşle ilgilenen bir dram «Cain» yazdı. Devrin dindarlarına bu korkunç bir sövgü gibi gel-

di; şair Southey kızgınlıktan köpürerek «Mahkemenin Vizyonu» adlı bir eser yazıp Lord Byron'un lânetlenmesini tasvir etti. Öfkeli Lord aynı adda bir şiir ile karşılık verdi. Şiir öyle etkiliydi ki yayıncı altı ay hapse mahkûm oldu! Baş şairi tasvir eden kıt'ayı Byron'un kavgacı huyuna örnek olarak aşağıya alıyorum :

«O bir kıral kaatiline şan vermiştir;
O bütün kıralları övmüştür;
O yaşasın cumhuriyet diye çağırmış,
Sonra da ona karşı tepinmiştir;
O «Pantisokratie'ler için mücadelesinde
Ahlâkça olmasa da kurnazca kendini denemiştir;
Şimdi şiddetle kıral taraftarı, fakat daima
Kılığı değiştirmeye hazır - lâzımsa deriyi bile»

Şimdi Byron Avrupa'nın reaksiyonuna karşı hürriyetin sesiydi. Bu yepyeni bir şeydi ve Tory'lere bir nevi çılgınlık gibi göründü.

Sefih ve müsrif lordlar daima olmuştu, fakat âsi lord aslâ görünmemişti. Byron İtalya'yı Avusturya'nın ve Papanın boyunduruğundan kurtarmak istiyen İtalyan Carboneri'lerinin gizli cemiyetine girdi. Bunlar yenilince cesaretini hiç te kaybetmedi; o zaman şöyle yazıyordu : «Kan su gibi akacak, gözyaşı yağmur gibi dökülecek, fakat sonuçta uluslar galip gelecek». Bu kelimelerden tam bir adamın ve düşünürün sesi duyuluyor.

Bu sırada otuzbeş yaşında bulunuyordu. Tedirgin, hoşnutsuz, hayatının anlamsızlığı duygusiyle ezgin bir durumdaydı. Yunanlılar Türklere karşı bir istiklâl savaşına başlamışlardı, hemen Byron yardımlarına koşarak hayatını bununla taçlandırdı. Seferin başlangıcında atmadan öldü; o yüzden biz onu yalnız bir aristokrat ve şair olarak değil, daha çok, bütün insanlık ülkülerinin en büyüğü için servet, seref ve hayat bağışlamış bir adam olarak hatırlarız.

İlk zamanlarda Byron kendini ve okuyucularını eğlendirmek için yazıyordu; okuyucularının santimantalilik ve budalalıklarını okşuyordu. Sonraları okuyucu küçümsüyerek sadece nefret ve kızgınlık uyandırmak için yazdı. Bu insanlar yalanlardan bir dünya yapmışlardı, hiç değilse bir adam olarak onlara gerçeği söylemek cesaretini gösteriyordu. O yüzden Byron'u dünya edebiya-

tının en büyük kişiliklerinden biri sayarız. Çılgınlıkları ve kopuklukları bizi pek heyecanlandırmaz; biz onları patalojik sayar ve sadece acırız. Atları, arabaları, köpekleri, kuşları ve metresleriyle birlikte Avrupa'yı dolaşan büyük bir efendinin gönül alıcı tablosu için bizde anlayış yoktur; pazar ilâvelerimiz bize yeter derecede o çeşitten materyal arzeder. Bizi asıl ilgilendiren, keskin bakışlı, gerçeği tanıyıp bütün Avrupa'ya haykırarak insanlığın hürriyetini elde etmesine yardım eden bir şairdir.

43

İSYAN MELEĞİ

PERYC Bysshe Shelley 1792 de doğdu, şu halde Byron'dan dört yaş küçüktür. Babası bütün Sussex'de en zengin baronetti, büyük arazi sahibi ve oğlunu cinnete kadar sürükliyen azgın bir Tory idi.

Çocuk Eton'a, yâni küçük Kobold'ların bütün gün, bizim bugünkü zengin genç efendilerimizin akşam cemiyetlerinde giyindikleri elbiseleri taşıdıkları müthiş bir okula gönderildi. Okulda «fagging» denen bir çocuk köleliği sistemi hüküm sürüyordu : Büyük çocuklar küçükleri uşak gibi kullanıyorlardı. Shelley buna isyan ediyor ve bu yüzden itilip kakılıyordu. O yabani ve korkusuz bir ruhtu; İstipdadın görünüşü, hattâ onu düpedüz bir hatırlayış bile Shelley'i çileden çıkarmıya yetiyordu. Bunun yanında o öyle duygulu bir adamdı ki Alp vadilerinin çiçek kokuları onu bayıltabiliyordu. Acaip zekâsı bilgi susuzluğuyla yanıyor ve onu inanılmaz bir çabuklukla yutuyordu.

Shelley Oksford Universitesinde okudu. Daha oradayken, ondokuz yaşında bir broşür yayınladı : «Dinsizlik gereği.» Eser için daha uygun bir ad şöyle olurdu: «Hıristiyanlık şeklinde mumyalaşmış bir kilise sisteminin yıkılması zarureti» Gerçi bu ad da Shelley'i kurtaramazdı, fakat seremoniye gerek kalmaksızın üniversiteden kovulur ve babası Tory Baronet tarafından reddedilir.

Simdi onu Londra'da, kovulmuş, yokluk ve açlık

içinde kıvranarak tavan aralarında yaşar görürüz. Burada bir kahvecinin onaltı yaşındaki kızını tanıdı. Ona inançlarını kabul etireceğini umarak düştü kalktı ve sonunda evlendi. Yirmi yaşında İrlanda'da bulunyor ve «İrlanda Halkına Çağrı» sını caddelerde bizzat dağıtıyordu. Ulema Shelley eleştirmenleri bu hareketi bir gençlik çılgınlığı sayarlar; gerçekte ise tamamiyle akla yakın ve her İngiliz şairinin görevine uygundu. Bu çağrı kavrayıcı bir güzellikte olduğu gibi sarsılmaz bir inanç da taşır. İsa'nın sozleri bile onu bastıramaz. Felâket, Shelley'in öğütlerinin gerek İrlanda gerek İngiltere için lüzumundan fazla iyi olmasındaydı. Shelley'in aynı şekilde risaleyi dağıtan hizmetçisi altı ay hapse mahkûm edildi.

Şairin karısı onun ülküleri için hiçbir anlayış göstermiyerek evlilik hayatı çok bedbaht bir şekil aldı. İki yıl sonra ihtilâlci düşünür Godwin'in onaltı yaşındaki kızını tanıyan Shelley bu kez onunla düşüp kalkmıya başladı. Hayatının o zaman kendisini mahkûm ettirmiş ve bugün de hâlâ bağışlanmamış olan cinayeti işte budur. Daha iki yıl sonra ilk karısı kendini suda boğdu. İki çocuğu İngiliz Lord başvekili tarafından babalarının elinden alındı, çünkü onları eğitmeye lâyık görülmüyordu. Biz daha bu konuda söz söyliyeceğiz, şimdilik şunu bilelim ki Shelley üzüntülü, fakat imanında sarsılmamış olarak kıt'aya kaçtı ve hayatının geri kalan dört yılında İngiliz kast sistemini yıkmaya uğraştı. Bu çabanın üzerinden dört yıl geçmiş olduğu halde hâlâ amaca varılmamıştır; ama bunun hep böyle gideceğini de kimse sanmaz.

Shelley artık İtalya ve İsviçre'de yaşıyordu. O kadar şiddetle çalışıyordu ki cok geçmeden verem yakasına yapıştı Başka hıçbir yazar hayatının dört yılı içinde bize o kadar değerli zekâ hazineleri vermemiştir. Shelley eleştirmecileri onu gençliğine ve sebep olduğu skandala göre yargılarlar. Biz aksine olarak onun son yıllarını gözden geçirirsek olgun bir zekâ, vakar ve yargı yeteneği görürüz. Eğer Shelley'i daha iyi tanımak istiyorsanız İsviçre'den yazdığı mektupları ve son zamanlarda bulunup yayımlanan «Reform hakkında felsefi bir yorum» adlı kalem denemesini okuyunuz. Burada radikal propagandanın bütün programı fevkalâde güzel, açık sözlerle ve

rilmistir. İngiliz dilinde yazılmış eserlerin en güzellerinden biri olan «Şiirin savunması» nı okuyunuz. Shelley'in vargı yeteneği onu yalnız bir alanda terkediyordu. Kendi değerini bilmiyor ve örneğin Byron'un, kendisinden çok asağı bir insanın ve ozanın önünde alçak gönülle geri çekiliyordu.

Shelley simdi, süratla ününü yayan bir sıra eser meydana getiriyordu. Eski bir Aşil efsanesi seçerek onun üzerine bir dram yazdı : Zincirden boşanmış Promete. İsyanın süzülmüs özü sayabileceğimiz dram bütün felsefî dramların en modernidir ve insan ruhunun Tanrılara kafa tutuşunu anlatır. Aynı yıl Shelley tamamile başka cins bir eser de yazdı : **«Cenci'ler»**; Rönesans İtalya'sından bir trajik Episode'dir, sade, beşerî ve onun için sarsıcı ve gerçek. Şair Keats ölüyor ve Shelley «Adanois»i yazıyordu. Kim hâlâ «sanat sanat için, güzellik güzellik için» olduğuna inanıyorsa. «Adonais» in olgun bir güzellik yanında etik bir tandans, ve kavgaya çağrı taşıdığına dikkat etsin

Shelley Arıstofan üslûbunda daha birkaç siyasî komedi yazdı; İngiliz toplumu domuzlarından kurulu bir koro tarafından oynanıyor. Çağdaşların bu cezalandırılışı öyle insafsızca idi ki eleştirmeciler bugün bile «Tiran Swelfoot» eserini görmezlikten gelirler.

Shelley ateşle ve soylu heyecanla yaşar; fakat o da çok yere dağınık ve göklerde uçar vaziyettedir. Bununla beraber şâyanı hayret son yıllarında bu hatalardan kurtularak öy'e güzel lirik eserler yarattı ki bugün bizim için de, ozanların ozanıdır. Yüksek gönüllü ve heyecanlı gençliğinin ruh yoldaşıdır. Bir kaç yıl önce Londra'da Shelley'in ölüm günü kutlandı; törene katılanlar arasında öyle adamlar vardı ki hayatında ozanın derisini yüzerlerdi. Ünlü bir yayımcı «İngiliz erkekleri, niçin sapan sürüyorsunuz?» şiirini okudu. Ne sersemlik! İngiliz erkekleri sürmemiş olsaydı açlıktan ölürlerdi. Fakat Shelley soruyu asla öyle koymamıştı ortaya. Daha çok «Ey İngiliz erkekleri, niçin sizi ezen efendiler adına ekip biçiyorsunuz?» diye soruyordu. Beş milyon beşyüzbin seslik bir yankı karşılık veriyordu. : «Niçin?..»

Bu gelecek ozanı hayatında hiç bir büyük İngilizin görmediği kadar küçümsendi. Sir Walter Scott ile Toriz «Rewiew» e bağlı uşakları **Shelley** adını ağızlarına alırken istavroz çıkarıyorlardı. Byron bile kibar tanıdıkları

tarafından Shelley'le düşüp kalkmakla itham edilince dostunu savunmuyordu.

Shelley «serbest aşk» a inanıyor ve inancını pratik hayatına uyguluyordu. Bu, çağdaşlarını çileden çıkardığı gibi bugün bile bir çok eleştirmenleri şaşırtıyor. Fakat insanların inançlarının samimiyetle tersini yaptıklarını günahlarını karanlıkta işledikleri yerdekinden daha çok yarar görür.

Shelley, hiç bir şey gizlemezdi. O gençti, ve kendisiyle konuşup onu anlayacak yaşlı dostlardan yoksundu. Kalbi iyilik, feragat ve tutkulu bir hak duygusuyla dolu olan bir insanın pekâlâ, hırslarına ve o arada aşka uyabileceğine inanıyordu. Ona göre yaşadı ve hayatı keder ve acı oldu. Wordsworth gibi tek günahını yabancı memlekette işlemek ve kimseye çıtlatmamak, baş şair ve kilise direklerinden biri olmak elbette daha rahattır!

Shelley otuz yaşında öldü; bir fırtınada boğuldu. Onunla birlikte İngiltere'nin meydana getirdiği en mükemmel ruh da battı. Bu iddianın ne demek olduğunu bilirim ve bundan dolayı nasıl alaya alınacağımın farkındayım. Fakat haydi siz verin karar : İngiltere'nin en büyük adamlarını alarak otuz yaşında öldürün : Onlardan geriye kalacak nedir? Shekespeare'den «Venüs ve Adonis», «Kaybolmuş Aşk», «Yanlışlıklar Komedyası» belki «Üçüncü Hanri ve bir kaç sone. Milton'dan : «İl Penseroso», «Comus» ve «Lycidas». Kıtada ise Goethe'den : «Götz von Berlichingen», «Verter'in Aşkı» ve bir kaç lirik şiir.

Shelley şu Rousseau oğullarından idi ki, inançlarında hiç sarsılmamış, feodalizme, katolikliğe ya da mistizme sığınmamışlardır. O, gözlerini ısrarla geleceğe dikmiş, sınıf imtiyazlarına, hem yalnız siyasi olanlara değil, ekonomik olanlara saldırarak proletaryanın şairi olmuştur. Ve bir gün — inanın bana, gün uzakta değildir — İngiltere'de sınıf tamahkârlığının bayramları lağvedilip kurtulmuş proleterya yeni bir kültür yaratınca, işçi hareketinin tarihinde tanrısal mazhariyete sahip bir müşahit bulunmuş olduğunu ve onun, hayalinde yaşattığı şu güzel günün yaklaşmasını hızlandırmak için herşeyi feda etmiş olduğunu öğrencektir. O zaman proletarya onu kendi şairi olarak ve İngiliz edebiyatının en büyük gururu olarak kutlayacaktır.

ARABACININ OĞLU

AYNI devirden bir şairle daha ilgilenmemiz gerekiyor. John Keats.»

«Herhalde onunla uğraşırken bir hayli yorulacaksınız!.» dedi Bayan Ogi.. «Herkes onun propaganda ile itham edilemiyecek bir şair olduğu inancındadır.»

«Evet» diye karşılık verdi kocası, «bu durum aylak sınıf eleştirmenlerinin yorumlama yoluyla san'atın iliğini nasıl kuruttuklarını gösteren eğlendirici bir örnektir. Keats'ın hayat ve kişiliği İngiliz edebiyat tarihinin en büyük radikal propaganda eserlerinden biridir.»

«İyi başlıyorsun, bir de iddianı nasıl ispat ettiğini görelim.»

John Keats, bir araba sahibinin oğluydu. Bunun İngiliz snoplarının gözünde ne ifade ettiğini anlamak benim için imkânsızdır.

1796 da doğan Keats, ne okul gördü, ne Üniversite. İngiliz centilmenlerinin tavır ve alışkanlıklarını asla öğrenmedi. O sade, ilkel bir adamdı; beş kadem boyunda miniminicik bir adamın yaptığı toplum tecrübeleri onu pek çabuk kendi köşesine itti. Aşağılık kökünden dolayı kendisiyle alay edebilecek herkesten uzak durdu. Hattâ Shelley ile düşüp kalkarken bile bir Baronet oğlunun yanında bulunduğunu asla aklından çıkarmadı. Sonra Shelley'in tanıdıklarınca nasıl istismar edildiğini nefretle gördüğü zaman onunla da ilişiği kesti.

Bir gençlik arkadaşı onun hakkında şöyle yazıyordu : «O septik, cumhuriyetçi okula bağlıydı. Mevcut herşeyde tenkit edecek bir nokta bulurdu.» Keats'ın yayınlamaya cüret ettiği ilk şiir, Naip prense karşı yazdığı makaleden dolayı iki yıl hapse mahkûm bulunan Leigh Hunts'un serbest bırakılması için bir soneydi. Şiir Hunts'un gazetesi «The Examiner» de çıktı ve böylece kötü ün sahibi Redaktör yirmi yaşındaki şairin dostu ve hamisi oldu.

O sırada Keats bir hastahanede hasta bakıcı olmuş-

tu. Herkes alay olsun diye ona «eczacı çırağı» diyordu. Hele «Endymion» u yayınlayınca aylaklar sınıfının eleştirmenleri üstüne çullanıp bu bilgisiz herifin küstahlığına karşı terter tepindiler. Çünkü o Yunan mitilojisinin şahsiyetleri üzerine bir şiir yazmak suretiyle akademik irfan alanına dalmak cesaretinde bulunmuştu. «Quarterly Review» ona «Dükkânına dön John!» diye bağırıyordu, «Haplarına ve melhemlerine dön!»

Görülüyor ki burada söz konusu olan katiyyen edebî değil, siyasi ve toplumsal şeylerdi. «Blackwood» dergisi ateş püsküren makaleler yayınlıyarak yalnız Keats'a değil, onunla birlikte Leigh Hunt, Hazlitt Lamb, Shelley'in de dahil olduğu Cockney okuluna saldırdı. İngiltere'nin kültürlü efendileri, «Cockney» deyimiyle ağzı bozuk bayağı Londra halkını kasteder. Bu Tory eleştirmecileri ikinci derecede edebiyata bağlıydılar, esas meslekleri itibariyle genç çiftlik ağaları idilerki, radikallere karşı düzenledikleri avlarla eğleniyorlardı; sporcular, biniciler, bol bol Iskoçya viskisi içerler ve redif mısrağı «Halka lânet olsun, halk yere batsın, aşağı sınıflar kahrolsun!» dan kurulu olan güzel bir şarkı söylemekten hoşlanırlardı. Onlar Cockney şairlerine edebi eserlerinden daha çok, çehrelerini, giyimlerini ve tavırlarını hoşlanmadıkları için saldırırlardı.

Keats yirmi yaşında «Endymiyon» u yazdı; iki yıl sonra verem hastalığına tutularak bir daha adamakıllı iyileşmedi. Son satırlarını yirmi dördünde iken yazıp yirmibeşine basınca öldü. Şu halde «aristokrat külhanbeyleri» nin hakkından gelmek için çok zamanı olmadı. Fakirdi, çok alıngandı, kaba saldırılardan çok etkilenirdi; fakat sabırdan caymıyarak elinden geleni yapıyor ve kendi kendine diyordu : «Öldükten sonra beni İngiliz şairleri arasında sayacaklarını sanıyorum.»

Sürekli bir otokritik, yeni etkilere ve yeni biçimlere doğru sürekli bir araştırma onu ilk eserlerinin safça duygunluğundan uzaklaştırmıştı. Son eseri «Hyperion»a bir çeşit girişti; burada şair ve onun görevleri üzerinde durarak birçok iddiaları arasında şunu ileri sürdü: «Sanatın en yüksek noktasına ancak,

«Bu dünyanın yoksulluğu kendi yoksulluğu olan ve bu yoksulluğun tedirgin ettiği»

adam ulaşabilirdi»

Keats'ın sınıf kavgasına karşı nasıl bir durum aldığı, hayatının son günlerindeki hareketlerinden anlaşılır. Veremin ileri devresinde vapurla İtalya'ya gitmişti. Napoli'de karaya çıktı. Napoli sıcak ve güzeldir, bir şairin dinlenmesi ve düş kurması için iyi bir yer. Fakat ne dinlenmek ne de düş kurmak istemiyerek Napoli'yi terketti çünkü kıralcı suikastlerin kokmuş havasını koklamıştı. Ayrılmadan önce bir dostunun götürdüğü tiyatroda oyun bitmeden salonu terketti; çünkü sahnenin iki tarafında iki jandarmanın dikildiğini görmüş ve şu sansür ve istibdat sembolünden şiddetli bir heyecana düşmüştü.

O, Roma'da öldü. Ölümünden az sonra Shelley «Adonais» eserini yazdı ki Keats'i över ve karşıtlarına saldırır. Ölmüş şairin ünü yavaş yavaş çevreye dağılıyor ve Tory'ler bunda zamanın sınıf kavgasının bir işaretini görüyorlardı. Lockhart'ın Keats'a karşı yazdığı makaledeki kişisel kin Sir Walter Scot'u bile üzdü, fakat bu durum ihtiyar efendiyi ne «Blackwood» 1 ondan sonra da finanse etmekten, ne de Lockart'ı damat edinip müstakbel biyografılığına tayin etmekten alıkoydu. Genç ve radikal bir İngiliz, Keats'ı savunmaya kalkışınca Lockhart'ın bir dostu tartışmaya karışıp onu düelloya dâvet ederek öldürdü. O günlerde edebi mücadeleler işte böyle bitiyordu.

Keats'in ününü savunurken yeteneğin asla yüksek rütbeye ve servete has bir imtiyaz olmayıp kutsal ateşin pekâlâ kütlede de bulunabileceği fikrini kabul etmiş oluruz. Keats gibi okul eğitimi görmemiş, bir arabacı oğlu kendisine gereken bilgiyi kendi kendine elde edebilir ve memleketinin en büyük şairlerinden biri olabilir. Günümüzün bazı eleştirmenleri bunu teslime hazırdırlar, fakat yalnız bazıları.

Adam hakkında bu kadar, şimdi de eserine gelelim. Bir noktayı unutmamalı. Söz konusu olan eserler yirmidört yaşından önce yazılmışlardır. Bilgisiz, kütlürsüz bir çevrede büyüyen bir delikanlı sanatın parıltısına ve güzelliğine kendini kaptırıyor. Doğa onu kendinden geçiriyor. Dili bir dağ gölüne vurmuş ay ışığı kadar parlaktır. İlkin doğaya, sonra da kendisinin «zarif» ve «bilgisiz» dediği onsekiz yaşında bir kıza âşık olur. Fakat şairin ölümünden sonra genç bayan, onun için yapılacak en iyi

şeyin onu unutmak olduğunu söyler. Bir genç şair hayalinin yarattığı aşk timsalinin, onun karakteri ve büyüklüğü hakkındaki anlayışı işte bu kadar!.

Keats'ın ilk yazıları hayat karşısında sade, içgüdüsel bir sevinç yansıtır ki «Yunanî» demek mümkündür. Yunan konuları ve sembolleri seçiyordu. Fakat Ortaçağa da uygundu. Eserinde en dikkate değer şey dört yılda ulaştığı olgunluk derecesidir. Azap verici bir gölge hayatını karartır ve umutlar kırıcı bir aşk ondan şikâyetler koparır. Böylece Yunan ruhunun ikinci belirtisine varmış bulunuruz: Kadere esir olmak duygusu, hayatın gizli eziyetlerine karşı duyulan korku, bütün güzelliklerin yok olmaya tutsak olduğu inancından doğan umutsuzluk. Şairin bunlarla bir teori kurmak, anlatılamaz derecede kederli bir haber duyurmak istediğini inkâr eden, genellikle şirden bir şey anlamıyor demektir.

Haydi, bir an «sanat için sanat» görüşünü benimsiyelim ve Keats'ın bu cinsten olup hiç tandansız «saf güzellik» yarattığını kabul edelim! Sanki bu, propagandasız bir sanat bulduğumumuzu mu gösterirdi? Aslâ bu konuda bizi Keats'ın, autier'nin, Whistler'in eserleriyle örneğe boğanlar, bizim her sanatın propaganda olduğu iddiamızı yanlış anladıklarını ispat etmiş olurlar. En temelli psikolojik gerçeklerdendir ki sanatçının kavga değil de yaşama zevki öne sürdüğü sanat bile propagandadır.

Şu konuda düşünülsün : Eğer bir sanatçı, duygularını bir sanat formuna dökmek zahmetine katlanıyorsa bunu yalnız o duyguları başkalarına iletmek için yapıyor. Bunda başarı kazanırsa başkalarının duygularını, hayat karşısındaki durumlarını ve sonuç olarak hareket tarzlarını değiştirmiş olur. Duyusal zevkleri ileri sürmek ussal zevkleri öne sürmekten daha mı öğüt vermektir? «Yiyelim, içelim ve eğlenelim» konusu üzerine şiir yazan bir sanatçı bir nazariye ortaya atmış olmaz mı? Eğer amac bu değilse neden şiiri kendi haline bırakıp sadece yemeye, içmeye ve neşeli olmaya gitmiyor? Keats iddia eder ki : «Güzel olan herşey daima sevinç verir», elbette propaganda yapmış olur, hem yanlış bir propaganda: çünkü güzellik kavramı izafidir. Ve sosyal tabakalaşına ile uygun olarak değişir. Keza şöyle derken de porpaganda yapıyor :

«Gerçek güzeldir, güzellik gerçektir
İşte bu, dünyada bildiğiniz herşeydir, ve bu yeterlidir.»

Burada görülüyor ki gerçek ve güzellik üzerine pek az düşünmüştür ve anlamlarına bakmadan soyut kelimeler kullanmaktadır.

Keats'ın sanatının güzel, saf bir sanat diye düşündüğümü açıkladım sanıyorum; yirmidört yaşlarındaki bir delikanlı için uygun. Gençlik hele şairlik yeteneği olan gençlik, içgüdüsünde bir safha güven devresi yaşar. Fakat olgunluk yaşlarında da onunla da yetinmemeye kalkışırsa durum değişir : Saflık ve güzellik tatsız bir kendinden memnunluğa, bir kararsız boşluğa, oyun ve gerilemeye döner. Bütün bunlar Yunan sanatının son zamanlarında görülmüştü, şimdi çökmekte olan kapitalizm çağında da ayni şey göze çarpıyor.

Toryler yavaş yavaş zavallı gencin sanatında pek de o kadar tehlikeli olmadığı düşüncesine vardılar. Walter Scott gibi akıllı, eski Toryler bunu ta baştan sezmişlerdi; Tennyson ve Rosetti gibi genç olanlar da şimdi açıktan böyle söylüyorlar.

Ölü şair artık Cockney tavırlarıyla kibar bayları rahatsız etmiyordu. Onun için şimdi eserlerini ele alıyorlar ve ondan aylaklar sınıfının kültürü için bir kale yapıyorlardı, gençliği tehlikeli aktüel meseleler üzerinde düşünmekten alıkoymak istiyen eleştirmeye bir araç.. Oysa ki ben arabacı oğlunun, eğer olgun adamlık çağına erişseydi, aylaklar ve dekadan estetlerce kendileri için bir avuntu olarak kullanılmasına meydan vermezdi, diye iddia ediyorum. Mektupları güçlü bir ruh ortaya koyuyor ve bizi ikna ediyor ki, eğer kendisine sağlık ve uzunca bir ömür nasip olsaydı, son zamanlarında bütün kalbiyle sevdiği Milton gibi âsi bir düşünür olacaktı.

YIRTICI HAYVAN YAZARI

BAYAN Ogi burada şu yorumda bulunur : «Ya Balzac? Figürleri genellikle burjuvaziye bağlıdır diye ustalıklı bir sınıf propagandası yapmış olduğunu, hattâ bir burjuva yazarı olduğunu iddia edecek misin? Böyle bir görüş tarzı herhalde edebi eleştirmenin bir tehzili olurdu!..»

Ogi cevap verir : «Peki, Zalzac'ı bu bakımdan görelim.» Tam bu sırada posta gelir. Ve Bayan Ogi'ye bir dostu hakkında kötü haber taşıyan bir mektup getirir. Kadının yüzü kederlenir; kendisini dikkatle izliyen Ogi, o anda birdenbire gönlüne bir ilham düşmüş gibi, bağırır : «Aman bu ifadeyi muhafaza et!..»

«Ne istiyorsun?» diye Bayan Ogi kekeler.

«Onu bir hikâye için kullanacağım. Bütün ayrıntıyı almak zorundayım : Dudaklarının titreyişini, gözlerinin anlamını. Aman muhafaza et!.. Örneklik bir ifade!.»

«Herhalde sen aklını kaçırdın!.»

Ve Bayan Ogi'nin yüzündeki ifade tamamen değişir.

Onun üzerine Ogi : «Ben sanatçıyım : kendimi bizzat hayatla beslerim. Hemcinsim acı çekerken benim içimde bir ses sevinçle haykırır : «Harikûlâde!» Ben bir çehrede acı ve azap görünce fısıldarım : «Bu büyük bir andır.!» Önümde ezilmiş ve basılmış insanlar görür, düşünürüm : İşte benim için ölmezlik şansı!..»

«Sen bir ifritsin! Ben bunu zaten bilirdim!..»

«Hayır, ben sana sadece Balzac'ın ruhunu açıklamak istiyorum. O Balzac ki tam bir yırtıcı hayvan yazarı tipidir. Sanat sanat içinin tecessümü, yalnız sanat eseri önünde vicdanı olan bir dâhi, ki tasvir etmek için dayanılmaz bir arzudan başka bir şey tanımaz : Kuvvet, kızgınlık, dehşet, yükseklik, santimantallık, acıma, kibarlık, temellük hırsı, korku, gaddarlık, endişe, güzellik, alçak gönüllülük, özlem, Allahsızlık, ün, cinnet, şâhanelik ve taşkın sevinç.»

Şu yırtıcı hayvan dünyasında yaşamış ve yırtıcı hayvan duyguları tasvir etmiş olan bu yırtıcı hayvan yazarı

bize propagandacı gibi görünmüyorsa onun nedeni, tasvir ettiği konularla bir ve aynı oluşudur. O, Fransa'da daha bugün de var olan, irticaı anlatır. Halk yığınları, ihtilâl yapmış ve onunla kurtulacağını ummuştu, fakat tüccarlar, bankacılar ve avukatlar, iktidarı kendilerine çekmişlerdi. Gericilik Fransa'da tek başına başarı kazanamazdı, eğer İngiltere yardıma gelmeseydi! Bu, İngiliz altınının zaferiydi. O kıt'anın kontrolünü üzerine aldı ve onu küçük esnaf örneğine göre yeniden yaptı. Böylece her yanda burjuvalık, içinde herkesin para peşinde koştuğu şu toplum egemen oldu. O bir kere arzusuna erişti mi, ondan sonra bunu daha fazla para kazanmak ve para gücüyle hemcinsine hükmetmek suretiyle kişiliğini geliştirmekte kullanır. Başarılı olanlar hayattan zevk alır, olmıyanlar ayak altında ezilir : İşte «Comedie Humanie» budur. Balzac bunu — dram, Essays ve eleştirmeleri hariç — «Altmışbeş düzyazı» eserinde tasvir eder.

O bir burjuva ailesinden çıkarak avukatlığa hazırlandı. Fakat yazı ile uğraşmak istiyerek, ailesinden izin alamayınca, başını alıp gitti ve bir tavan arasında yoksulluk hayatı sürmeye başladı. Çektiği açlık yalnız barsaklarını değil, zekâ ve ruhunu da kıvrandırıyordu. O tutkulu ve hemen hemen çılgın bir iş adamı oldu. Olayları açgözlülükle yutuyor ve en küçük ayrıntıyı bile unutmuyordu. Ayrıntı, isim; yer, meslek deyimleri, insan ve eşya görünüşleri, olaylar, hikâyeler ve konuşmalardan kurulu koca bir cihanı içine aldı. Bütün bunları romanlarında işliyordu. Fransız toplumunun engin bir panoramasını, sonu gelmez büyük kafilelerini — prozezsionen — yarattı. Balzac'ın eseri öyle engin ki bütün bir hayatı onu okumakla geçirmek, yıllarca onun iki üç bin karakterinin hayatlarını incelemek, mümkündür.

Bu araştırmadan sonra ne öğrenilmiş olur? Fransız burjuva uygarlığı, yüksek ve alçakları, fakir ve zenginleri, iyi ve kötüleriyle birlikte tastamam öğrenilir. Zenginlerin nasıl sürekli olarak zengin ve fakirlerin nasıl sürekli olarak daha fakir olduklarını, harislerin nasıl iyileri, sabırlıları, şereflileri yuttukları ve sonunda nasıl kendi çılgın sahipolma hırslarına kurban olduklarını görürüz. Bütün bunlar canlı, zekice ve gerçektir. Öyle ki böyle bir tasvir başarısı ancak bir dahiye nasip olabilir. İlkin işin azameti karşısında insanın ağzı açık kalır. Evin

içinde rahatça otururken dünyayı tanımak ne güzel bir şeydir! Bununla birlikte insanın içinde yavaş yavaş başka bir duygu, can sıkıntısı, belirmeye başlar : Bütün bunlar artık biliniyor, okumaya devam etmekte ne anlam var? Hayat iğrenç derecede gaddardır ve içimizi nefretle doldurur. Fakat sonra içimizde «buna karşı bir şey yapılamaz mı?» düşüncesi doğacak olursa Balzac'ın o konuda söyliyecek sözü yoktur.

Çünkü «Comedie Humanie» nin içinde cereyan ettiği dünyada kurtuluş yoktur. Balzac kendi bozuk zamanına, sosyalist bir dünya hayâl edemiyecek kadar bağlıydı. Tabiî, sınıf kavgasını da görüyor ve kendini paranın tarafına koyuyordu. Tutkulu bir muhafazakâr olarak «iki edebî gerçekten : monarşi ve Katolik kilisesinden» söz ediyordu.

Onun siyasi tavrı şu cümlede bulunur : **«Halkın dizgini mümkün olduğu kadar sıkı tutulmalıdır!»** Romanlarında engin felsefi ve bilimsel bilgiler buluruz; fakat bunlar insanı, tutkunun, fantazi ve zekânın hayatın tahripçileri olduğu felsefi inancına götürürler. Eğer bu gerçek olsaydı kültürün kaderi ebediyyen kararmış olur ve ahlâk, felsefe, hattâ sanatla ilgilenmek boşuna zaman harcamak demek olurdu!

Bu görüş, elbette, yırtıcı hayvan yazarının para, lüks, ün ve güce karşı beslediği kişisel tutkusunun bir refleksiydi. O bazan sanat için, bazan da servet için yaşıyordu. Arasıra aylarca görünmez oluyor, yazıyor, durmadan çalışıyor ve insan yüzü görmüyordu. Beyaz bir papaz cübbesine bürünmüş, kara bir kep başında, gece ortası mumlarla aydınlatılmış yazı masasına oturur ve birbiri arkasına kahve fincanı boşaltırdı. Bir şaheseri bitince, alkış toplamak için, Paris'te görünür ve elinde mücevher başlı bir baston taşırdı. Elde ettiği yeni servetle sürekli borçlarının bir kısmını öder ve geri kalanıyla keyfine göre ipek, kadife, mobilya, halı, süs eşyası ve sanat eserleri satın alırdı. Bu kalabalıkla geniş salonları doldurarak burjuva ruhunun hiçliğini ve çabalarının anlamsızlığını şekillendirirdi. Asla yetecek parası olmadığından çılgın fantazisi sürekli olarak yeni plânlarla uğraşırdı : Yayımcılık, kâğıt yapımcılığı, gazete yayımı, gizli cemiyet, Surdunya gümüş istihsali, Toussaint L'ouverture gizli hazineleri gibi.

Balzac tasvirlerinde «ikbalperestleri» yâni; şeref, namus ve doğruluk pahasına servet yapan adamları tercih eder. Bu insanlara hayrandı, çünkü kendisi de onlardandı. Artık olgun bir adam olarak, zengin bir Lehli kadınla evlenmek isterken hemşiresine yazdığı bir mektupta bu evlenmenin kendisi için ne demek olduğunu anlatır. Bu mektuplarda kullandığı dil ortağiyle müzakere eden bir pezevenğin dilini hatırlatır. Eveline Hanska ile ilişkisi ona «büyük âleme giriş» ve «iktidara varış» sağlıyacakmış.

Böyle bir adamın eseri propaganda sayılabilir mi? Kör egoizmin tasvirinin sanat olup, hayatı anlamak ve ondan saygı değer bir şey, güzel bir şey çıkarmak denemesinin ise propaganda olduğu doğmasına bağlı olanlarca «Comedie Humanie», elbette ki en saf ve yüksek bir sanattır. Fakat benim düşünceme katılanlar, yani şu para hırsı toplumun içine doğarak onun zehirli havasını yutan ve sonra bunu sadece bir gerçek, sakınılmaz bir şey gibi değil de şanslı, güzel, büyüleyici ve yüksek bir şey gibi tasvir eden adamın propagandacı olduğunu söyliyenler, edebiyat profesörlerinin bütün kızgınlıklarına katlanmak zorundadırlar.

46

ESKİ KOMÜNCÜ

VİCTOR Hugo, 1802 de, demek ki, Balzac'tan tam üç yıl sonra doğdu. Aynı dünyada büyüdü, fakat onun hastalıklarını gözleme ile yetinmiyerek şifâ çârelerini aradı ve böylece ihtilâlci ülkülere ulaştı. Bundan dolayı şimdiki eleştirmenler bile eserlerinin, propagandacı özlerinden zarar görmekte olduğunu iddia ederler. Seksen üç yaşına varmış olan Hugo son demine kadar çalıştı ve yazdı. Onun için hayat hikâyesi bizi bütün ondokuzuncu yüzyıl boyunca götürür.

Victor Hugo'nun babası ihtilâlin bir askeriydi ve Napoleon ordusunda generalliğe kadar yükselmişti. Şair, çocukluğunda ordularla beraber yer değiştirerek İsviç-

re, İtalya ve İspanya'yı gördü. Annesi kıral taraftarıydı; ihtiyar bir katolik rahibi olan hocası ona eski dini, edebi ve siyasi doğmaları öğretmişti. Ancak yirmi altı yaşında ihtilâlci oldu. Ama onun ihtilâle yönelişi Avrupa'nın manevi hayatında engin bir etki bıraktı.

O dâhi bir çocuktu ve şaşkınlık verici yetenekleri çok erken görünmüştü. Ondört yaşında bir dram yazdı ve onyedisinde bir gazete yayınladı : «Edebi Konservatuvar» Katolik gericiliğini emniyete almak için tahta geçirilmiş olan Onsekizinci Lui şaire bin franklık bir ödenek bağlıyarak evlenmesine imkân verdi. Yirmiüç yaşındayken Onuncu Charles onu şeref alayı süvariliğine atadı. Ama «taht ve mihrap» övgüsünde bağımsız düşünce belirtileri ortaya çıkıyordu. Yazdığı bir tiyatro parçasında Rişelyö'yü bir kıralın efendisi gibi gösteriyordu; bu ise o zaman tehlikeli sayılırdı. Sansür parçayı yasak etti ve şairin kıral nezdindeki atılımları sonuçsuz kaldı.

Fransız sanatı o devirde daha Voltaire ve Racine'in «klâsik ülküler» ine bağlıydı ve eserlerini sahne üzerinde görmek istiyen dramatikçiler. «üçbirlik» yasasını korumak zorundaydılar. **Fakat 1830 yılında Fransız halkı yavaş yavaş reaksiyondan usanarak ihtilâlin tekrarına hazır bir duruma gelmiş bulunuyordu. Bu değişiş sanatta «romantizmin» doğuşu ile görülüyor.** Shakespeare, Paris'te ilk olarak oynanır; Viktor Hugo, Kromwel üzerine yazdığı dramın önsözünde küstah bir iddia ortaya atarak **«Racine'in dramatikçi olmadığını» söyler.** Yeni ihtilâlin ortasında romantik bir dram, «Hernani» yazar; eserin kahramanı Byron biçiminde ihtilâlci bir İspanyoldur ve sahnede sürekli olarak deklâmasyon yaparak parlak bir şekilde ölür.

Bu parçanın temsili tam kırkbeş akşam aralıksız gürültülere sebep oldu. Baş aktrist protesto ediyor ve alkışçılar grev yapıyordu. Victor Hugo, atelyedeki genç artistleri yardıma çağırdı; onlar koşa koşa gelip tiyatroyu işgâl ettiler. O günlerde romantik gençlik özellikle bir şeye gayret ediyordu : Garip giyinişiyle burjuvayı ürkütmek. Ondokuz yaşındaki Theophile Gautier, omuzuna düşen uzun saçlar, al ipek yelek, siyah şeritli deniz yeşili pantolon, yeşil ipekten astarlı gri palto ile görünüyordu. Düşman partiler her akşam temsil devam ettiği süre tepinip bağırışıyorlardı. Bütün bu zahmetler

dramatikçilere, eserlerinde birden fazla yer ve yirmidört saatten fazla zaman hakkı sağlamak içindi.

Victor Hugo, romanlar ve başka türlü düz yazılarda yazdı. Her sahada Fransa'nın yeni güneşi oluyordu. Fakat edebiyat çelenkleri ona yetmiyordu; o burjuva fenalığına bir çare aramakta devam etti. Hapishanede kendisine işkence eden bir direktörü öldürmüş olan yoksul bir işçinin dâvasını üzerine aldı. Genç şair yepyeni bir çâre buldu: Bütün Fransa'da İncil'i yaymak. «Her köylü kulübesinde bir İncil bulundurunuz!» Amerika'mızda «Gideonit» ler her otel odasına bir İncil koymak suretiyle bu fikri denediler; fakat ne gariptir ki Birleşik Devletlerde büyük caniler bütün öteki uygar memleketlerden daha bol yetişir.

1830 ihtilâli tahta yeni bir kıral getirmişti. Lui Filip. O, ideal bir burjuva kıral, kendisi karıcığının yanında kalarak banker ve tüccarları idarede serbest bırakan sevimli bir efendi idi. Bu kıral Victor Hugo'yu Fransa'ya Pair yaptı. Fakat yeni bir ayaklanış hazırlanıyordu. 1848 de burjuva kıral indirildi ve Victor Hugo parlâmentoya seçildi. O kendisine «ılımlı cumhuriyetçi» diyordu. **O zamanın Fransız halkı bugünkü Amerikan halkının ruhî durumundaydı, yani kendisine anlatılana inanıyor ve her süslü sirk aktörünü devlet adamlığına kabul ediyordu.** Cumhurbaşkanlığına tesadüfen Napoleon Bonabart'ın yeğeni olan ve Fransa'ya eski şevketini iade etmeyi vadeden zavallı bir yaratığı seçti.

Bu hükûmetin bir yıllık yönetimi, tek gelişme umutlarını radikallerin programlarında görmek için Victor Hugo'ya yetti. Çıkardıkları bir gazetede Lui Napolyon'un siyasetine saldırdıkları için her iki oğlu da hapse atılmıştı; bu durum büyük ihtilâlin fikirlerine, yani «insan hakları» na dönmek hususunda babaya güç verdi. Korkan finans adamlarının zoriyle Napoleon parlementoyu dağıtıp kendisini imparator ilân etti. Şimdi halkı silkelemiye Viktor Hugo'da katıldı; sokaklarda barikatler yapılıyor ve yüzlerce kişi ölüyordu. Şair büyük güçlüklerle kendini Brüksel'e atabildi. Şimdi buradan taç hırsızlığına, kendi deyimiyle «Küçük Napolyan'a» saldırmaya başladıysa da sonuç katolik Belçika Hükümeti tarafından dışarı atılmak oldu. Kanaldaki Jersey Adasına sığındı. Burada bir şiir kitabı yazdı: «Les Chatiment -

cezalandırmalar» dünya edebiyatının en büyük ithamlandırmalarından biriydi. Az zaman sonra İngiltere ve Fransa'nın burjuva hükümetleri Ruslar'ı Kırımdan kovmak için anlaştılar. Büyük bir savaş başladı. Jersey ahalisi şairin Fransız imparatoruna saldırınası aleyhine durum aldılar ve evini bastılar. Onu komşu ada Guernsey'e kaçmaya mecbur ettiler. Orada yerleşerek büyük yazarlık görevine koyuldu: Yeni kuşaklar için yeni ülküler yaratarak dünyayı değiştirmek! «Küçük Napoleon» memleketini ve onunla birlikte kendisini batırıncaya kadar tam ondokuz yıl sürgünde kaldı. Hugo bu sırada harikulâde şiirlerden kurulu bir kaç cilt yazdığı gibi, on yıllık bir çalışma ile şaheseri olan «Sefilleri» i bitirdi. Eser dünyanın sekiz baş şehrinde birden yayınlanarak yazara dörtyüzbin frank getirdi.

Hugo, bu romanda «Hürriyet, eşitlik, kardeşlik» ülküleri için en ateşli sevgilerini ortaya döktüğü gibi eziyet ve istibdada karşı en kızgın kinini döktü. O bir hapisane kacağının hikâyesini anlatır. Kaçak düzelmiş, hayatında bir değer yaratmıştır, fakat halâ polis tarafından kovalanır ve yakalanıp yeniden hapse atılır. Yazar bu romanda bize o günlerin Fransa'sı hakkında canlı bir tablo verir. Jean Waljan figürü insancıl fantazinin en güzel ürünlerinden biri ve hayat hikâyesi bütün modern memleketlerin ihtilâlci hareketi için değerli bir hazinedir.

««Küçük Napaleon» memleketini Almanya ile bir savaşa sürükleyerek tam bir bozguna uğrattı. Victor Hugo hemen yurda koşarak Paris'in savunmasına katıldı. Sonrs aç, işkence çekmiş kütlelerin o korkunç ayaklanışı, «Paris komünü» geldi. Fakat kanlı burjuvaların elinde, halkın ülkücülüğü ve imanına karşı esaslı bir temizlik yapmaya yetecek top tüfek vardı. Beyaz hayvanlar ellibin işçiyi, erkek, kadın, çocuk duvar diplerinde kurşunladılar. Kömüne taraftarlık etmiş olan Viktor Hugo bir kere daha kaçmak suretiyle hayatını kurtarmak zorunda kaldı.

Almanya ile barıştan sonra Fransa tekrar cumhuriyet oldu. O zaman büyük şair kesin olarak yurda kavuşup torunlarıyla birlikte yaşamaya, emekçi sınıf için çalışmaya ve şaşkınlık verecek kadar güzel konuşmala-

rıyla sosyal ülküleri tebliğ etmeye koyuldu. Ama yeni hareketler ortaya çıkıyor ve ihtiyar adam kendisi hakkında tiyatral, tumtraklı ve gerçekten uzak dendiğini duymak zorunda kalıyordu. Bu da bir dereceye kadar doğrudur, çünkü Hugo'nun iyi özelliklerinin, tıpkı Shelley gibi, bir de ters yüzleri vardır. İlham kendisini terkederse onu zorlar, yapmacıklı olur ve pozlara düşer.

Milton kendi öz hayatından bir sanat eseri yapmak öğüdüne uyarak, kişiliğini ihtilâlci ülkücülüğün bir belirtisi durumunda ortaya koydu; kendinden bir efsane, canlı bir anıt, deyim yerindeyse, edebi bir katedral yaptı. Fakat yükseklikten gülünçlüğe bir tek adım vardır ve Hugo bu adımı sık sık atar. Ama kütleler herşeye rağmen biliyorlardı ki varlığının özü hürriyet ve adalet için tutkulu bir fedakârlıktan ibaretti. Onun için şairi kâlblerine sindirdiler. Onun hayatı halkın hayatıyla aynı kalıba döküldü, öyle ki Viktor Hugo adıyla ihtilâlci Fransa tek bir şey için iki deyim haline geldi.

47

«EMAİL VE KAMEEN»

Sosyal vicdanı olmasaydı Victor Hugo ne olurdu? Yalnız sanat alanına dökülseydi romantik hareketin ne değeri olurdu? Bu soruların karşılığını Theophile Gautier veriyor.

Biz onu ondokuz yaşındayken al yeleğiyle «Hernani» çevresindeki mücadeleye katılır görmüştük; aynı çağda genç sanatçılarla bir Racine anıtının çevresinde bir alay dansı düzenlediğini görüyoruz. Ondan sonra yirmi iki yıl bağlılıkla «L'art pour L'art» formülünü izler. Onun için, ne din ne siyaset olmadığını söyler, yine onun için ne moral, ne de entellektüel bir sorun vardır; o sadece bir sanatçıdır. Kendini tutkulu bir arzu ile arı güzellik eserleri yaratmaya verir. Onun bu konudaki iddialı tarzı şu taleple karakterize edilir: Genç bir sanatçı ilk eserini yayınlamadan önce en aşağı ellibin beyit yazarak temrin etmeliymiş. Peki, onun sanatının özü nedir? Goutier yalnız bir şeye inanır: İnsan bedenine. Hem

onu zekânın bir aracı, ruhun durağı diye filan almaz; hayır, insan bedeni başlı başına bir şey, beslenmek, şımartılmak, kokulara batırılmak, kadife ve ipeğe bürünmek ve seksüel serüvenlerde kullanılması gereken bağımsız bir varlıktır. «Sanat için sanat» parolası bir sahtekârlıktır, o gerçekte şöyle olmalıydı: «İşret» için sanat.»

Yirmi dört yaşında Gautier «Mademoiselle de Maupin» i, erkek elbiseleri içinde dolaşan güzel bir kadının hikâyesini yazar; bu türlü cinsi gıdıklanmalara sebep olur: Kadınlar ona aşık olurlar, çünkü erkek sanırlar; erkekler de ona aşık olurlar, çünkü içgüdüleri çeker. Bazıları yirmi dört yaşında bu çeşit kepazelikler yazmışlar, fakat sonra daha iyisini düşürmüşlerdir. Fakat Gautier aslâ daha fazlasını öğrenmedi. Uzun hayatının sonuna kadar öyle romanlar ve nuveller yazdı ki anlamları yalnız ve yalnız işretin övgüsüdür. Gautier bunu bol keseden masraflarla - lüks tesisatı dağlar gibi yığarak - romantik ve heyecanlı bir şekilde yapıyordu. Ama hesabında aldanıyordu, çünkü duyumların bir sınırı vardır. Acıkılırsa bir akşam yemeği için ilgi duyulur, fakat on bin dine nefret uyandırır. Aynı şey kadın ile yatmak konusunda da doğrudur. Gautier, içki, erkek ve kadınları, kuşatılmış bir kalenin ahalisini andırırlar. Hepsi de bir gün kaleyi muhakkak olarak alacak olan bir düşmanın önünde titrerler. Fransızlar bu muzaffer düşmana «ennui» - can sıkıntısı - derler.

Söylenmeye bile değmez, Theophile Gautier'in sanatı bir aylaklar sanatıdır. Bu çeşit içki sofraları ancak bir esirler uygarlığında mümkündür; yani bunun için kütle emeğinin servet yığması ve bunu bir avuç imtiyazlının bir gece sarhoşluğunda har vurup harman savurabilmesi gereklidir. «Mademoiselle de Maupin» de yazar, kahramanının nasıl işsiz güçsüz yaşayıp gittiğini, uşağın refakatinde, sürekli olarak neşesiz olmaktan başka yapacak bir şeyi olmadığını tasvir eder. İstek ve hayallerinin meydana gelmeleri için parmağını bile oynatmayı gereksiz sayarak eğlence tasarımlarıyla yanar kavrulur. Sonunda rüyası bir kadın şekline girer ve o da bu kadının iyi yanlarını sahifeler boyunca anlatır. Bu kadın elbette zengin çevrelere bağlıdır. «Benim için güzellik altın çerçeveli bir elmastır. Atsız, arabasız, uşak-

sız, maiyetsiz, özetle yılda yüzbin gelire sahip olmak, herşeysiz güzel bir kadın düşünmek bence önemli değildir. Güzellikle zenginlik arasında uyum vardır! Bu hayâl kadını elbette, kendini erkeğin tutkularına bırakmak zorundadır : «Ben kadını, eskiler tarzında, güzel bir cariye, keyfimiz için yaratılmış olarak, görürüm.»

Victor Hugo, Lui Napolyon tarafından sürüldü; Hiçbir siyasi inancı olmayan Theophile Gautier ise Paris'te kalıp tiranlardan para ihsanları aldı. Kırkbeş yaşında, şâheseri saydığı bir kitap, bir cilt yayınladı ki adı bile herşeyi söyler : «Emaıl ve Kameen» Şiir sanatı kuyumculuk sanatının aynı oluyordu : Kelimeler, anlamlarından ayrı olarak, güzeldirler ve insanlığın en iyi ders kitabı sözlüktür. Şiir eseri ne duygu, ne de fikir ihtifa etmelidir, anlatılan ne kadar imkânsız ve ilgisiz olursa şairin zaferi o kadar büyük olur. Bu Gautier'in nazariyesinin bir karikatürü değildir, şiirlerinden birinde tesbit ettiği kendi görüşüdür. Ama sakın bu şiir propaganda farzedilmesin ha?.

Şu görüşün kendi kendini nasıl tekzip ettiğini göreceksiniz. Theophile Gaautier bütün hayatında fanatik bir vâiz, zevk ve materyalizmin propagandacısı, çok öğülen bir berber ve terzi reklâmcısı; halı, mobilya ve mücevherat tacirleri için bir reklâm şefi olmuştur. O bir pembe elbise hakkında şiir yazarsa ister ki onun pembe elbiseye cidden ilgi duyulduğuna inanılsın. Lâkin o kadar da deli değildir. Pembe elbise okuyucuya meydan okumak için sadece bir bahanedir. O kendi kendine şöyle der : Dünyada dine, ahlâka, erdeme, nefse hâkimiyete ve idealizme inanan budalalar vardır, bunlarsa benim için can sıkıcı şeylerdir : Böyle ahmakları ne derece küçüksediğimi anlatmak üzere dünyanın en güzel şiirinin bir pembe elbise ya da bir çatı hakkında, bir saat ya da duman bulutu hakkında, yahut şu anda kafadan geçen herhangi daha münasebetsiz bir şey hakkında yazılabileceğini isbat edeyim. Kendimi tamamiyle bu göreve veriı, moral bir anti-moralist, propaganda düşmanı bir propagandacı olurum.

Emael ve Kamael'e en çok hangi yaratıklar benzer? Bazı böcekler vardır ki, güzel, sert, parlak, harikûlâde renkli, nefret verici, gaddar ve zehirlidirler, Theophile Gautier ve Fransız edebiyatını bir yüzyıl süreyle lânet bir

şey durumuna getiren karşıtlarının sanatı işte bu böceklere benzer. Bu edebiyatın evrensel ünü, şeklindeki mükemmellikten ileri gelir. Yalnız şunu bilmeliyiz ki kelimeleri mürekkep örnekler halinde dizmek, insan zekâsının büyük başarılarından değildir. «Saf» sanatçıların marifetleri ancak burnu üzerinde üç yuvarlağı birden tutan varyete adamınınki kadar önemlidir. Parmakları piyano tuşları üzerinde herkesinkinden çevik hareket ediyor, diye bir zaman ünlü olan virtioz, otomatik piyanonun icadından sonra mahvoldu; tıpkı onun gibi bir gün insanlık ortaklaşa bir dünya dili konuşacak ve eski, anlamsız kalan dillerin Email ve Kamaeen'leri unutulacaktır.

Yine daima akılda tutulmalıdır ki dış güzellik zekâ ve ruhun öldürücü gaddarlığıyla pekâlâ birleşebilir. Estetik bakımdan kaplan olağanüstü bir doğa ürünüdür ve şairlere parlak bir konu sunar. Fakat içimizden kim bir altın çizgili harikâyı bahçesinde bulundurmak ister — Öyle bir yığın edebiyat — var ki, bütün şekil güzelliklerine sahiptir; parlaklık, melodi, incelik, güç ve tutku. Fakat bütün bu iyi özellikleri, tıpkı kaplanın diş ve pençesini kullandığı gibi kullanır : İnsanlar üzerine atılmak ve hayatlarını söndürmek. Bu zararlı özelliklerin adını anmıyan edebi eleştirme ancak güzel çizgili bir zehirli yılanı kucak hayvanı diye satan bir tüccar kadar akıllıdır.

48

DEVRİNİN ÇOCUĞU

ONDOKUZUNCU yüzyıl ortaları Fransa'da büyük kalbli ve ülkücü şairler için fena bir zamandı. Büyük ihtilâl sonuçsuz kalmıştı. 1830 ve 1848 ihtilâlleri de öyle. Cimrilik, rüşvet, eziyet uygarlığın kaderi gibi görünüyordu. Bir kaç kuvvetli karakter imanını koruyor, güçsüzler ise kendilerini bırakıp kederlerini alkol ve sefahatte boğmıya çalışıyorlardı.

Alfred de Musset, sonuncularandı. Hayatın, Tanrı

vergisi dehasının sihirli ateşiyle donatılmış güzel ve cazibeli bir delikanlı. Hazin hikâyesini «Devrinin çocuğunun itirafları» adlı kitabında anlatır. Güçlü ve sağlıklı adamların çoğu Napoleon savaşlarında yokolmuş ve yeni kuşak güçsüzlerden üremişti. Kendini amaçsızca yaşamıya bırakarak yalnız lüks tanıyor, fakat kendini destekleyecek hiç bir istikbâl hayâli ve ülküsü bilmiyordu.

Musset 1810 da doğdu. Ana babası zengin ve okumuş insanlardı. O uyanık ve duygulu bir gençti ve sanat hayatının başlangıcında, başında Victor Hugo'nun bulunduğu harekete sürüklenmişti. Fakat çok geçmeden bu konudaki ilgisini kaybederek kendini zarif ve genç bir bulvar Byron'u gibi aşk maceralarına ve mahzun bir «kendi kendine acıma» ya verdi. O zaman bir şair kilise kulesi üstündeki ayı (i) ye benzetmek suretiyle bütün memlekette şöhret sahibi olabilirdi. Kısa hayatının başından sonuna kadar Musset cinsiyet ve alkolden başka bir şey tanımadı ve yine bunlardan başka birşey tanımıyan insanların şiirini yazdı.

Yirmi bir yaşında George Sand'ı kocasından kaçarak serbest roman yazarı sıfatıyla yaşıyan otuz yaşındaki kadını tanıdı. O genç şairi İtalya'ya birlikte götürdü, fakat aşk rüyası bir kavga ile sona erdi. Zavallı Musset bir beyin iltihabı kapmış olarak yurda döndü, dört ay süreyle odasına kapanarak kardeşinin anlattığı gibi, ya santraç oynamaktan ya ağlamaktan başka bir şey yapmadı. Ama yine de, bir gün dışarı çıkarak yeni bir aşk, arkasından bir daha, onun arkasından da bir daha buldu. Hem, bir beytinde poetik ifadesini bulduğu gibi, bu aşkın ne biçim olduğuna da dikkat etmiyordu: «Sarhoş olduktan sonra şişenin ne önemi var?»

Genç şair Fransız akademisi tarafından sevinçle kabul edildi, fakat o görevini pek ciddiye almıyordu. Bir akademi üyesi bir kere şöyle demişti: «Musset çok (absentieren - namevcut) yapıyor» Onun üzerine bir başkası: «Musset çok (absintieren - içki içmek) yapıyor» diye karşılık verdi. O otuz yaşında bir ihtiyar olmuş ve ölmekten başka yapacak bir şeyi kalmamıştı. Senelerce sonra George Sand Musset ile olan aşk hikâyesinin gizli ayrıntılarını «o (sie) (1) ve o (er) (2)» ro-

(1) Kadın için üçüncü şahıs zamiri,

(2) Erkek için üçüncü şahıs zamiri, (Çeviren)

manında yazdı. Öyle görülüyor ki George Sand Musset'yi, daha birlikte yaşarlarken aldatmıştır; bununla birlikte zavallı «devrinin çocuğu» için fazla acıma duyamıyoruz; kardeşi parlak zamanında genç şairin gece yatakta kendisine ifşa ettiği aşk başarılarını pek hoş anlatır. O başka erkeklerin karılarını, kızlarını ve hemşirelerini baştan çıkarıyor ve galiba hiç de onların beyin iltihapları ya da santraç oynamadıkları zamanlar dökmeleri muhtemel olan - gözyaşlarıyla ilgilenmiyordu.

En güzel şiirlerinden ikisi «Mayıs gecesi» ve «Ocak Ayı Gecesi» dir. Her ikisi de şairin ne kadar acı bir surette «Aşka veda» ettiğini tasvir eder. Dünya, tabiatiyle, her iki şiirin aynı kanadına ilişkin olduğunu zannetmişti, fakat Musset'in kardeşi açıkladı ki her şiirin motifi başka olduğu gibi Mayıs ile ocak arasında bir üçüncü motif de vardı. Ya, daha pek çok başka motifler» vardı, çünkü birçok zarif Paris'li bayanlar - her ne kadar kendini içkiye kaptırmışsa da - bu narin şairin «geceler» inden birine motif olmıya can atıyordu. Biz bu cinsten daha bir sıra şaire, Fransa'da olduğu gibi, maalesef İngiltere ve Amerika'da da rastlıyacağız. Hepsinin hayatından çıkan ders daima şudur: Sosyal viziyonsuz, moral belkemiksiz şiir insancıl zekâya yalnız tutsak olabilir.

49

KARI KOCA İHANETİNDE DUA

Sanat ile ahlâk arasındaki ilgi meselesinde George Sand'ın durumu pek ilginçtir. Bu kadın yazar alabildiğine ve başı boş yaşadı; hem de kazançla çünkü serüvenlerini satılır müsvetteler haline sokmasını biliyordu. Fakat o, zamanın fikirleriyle uğraşan akıllı bir kadındı. Yalnız eğlence arzusuna kapılıp gitmiyor, hemcinsinin acı ve özlemlerinden etkilenir oluyordu. Eserlerinde bütün bunlardan sözederek devrinin bir kültür faktörü oldu.

1804 de doğarak bir manastırda büyütüldü. Onsekizinde yaptığı evlilik mutluluk getirmeyince kocasın-

dan kaçıp Bohem serüvencisi oldu. Pantalon giydi, tutkuların hakkını savundu ve ünlü adamların birini bırakarak birini aşıklığa seçti. Sonra sosyalizmi tanıyıp gayretle sosyal reformlar için çalışmaya ve onları teşvik edici romanlar yazmaya koyuldu. George Sand romantizmden geliyordu ve eserlerinde bunu göstermekten hali kalmadı. Baba tarafından şahane bir piçe mensuptu; annesi ise Napoleon ordusunda yiyecek içecek satıcısıydı. «Eski Paris kaldırımının çocuğu» idi. Böylece yazar damarlarında aristokrat ve proleter kanlarını birleştirmişti. Pek çeşitli olan atalarından büyük bir kısmı piç olarak doğmuştu; şu halde onun serbest aşk ülküsü için mücadele etmesi doğaldı. Öte taraftan saygı değer, çok çalışır bir burjuva bayanıydı, sürekli olarak ahlâki öğütler ortaya sürer ve müsveddeleri için iyi fiat sağlardı. Öyle özellikleri vardı ki zamanının sanat dünyasınca tatsız tuzsuz şeylerdi.

Fransa'da çok aşık edinmiş, bir kıraldan bir konta, ondan da bir kardinal ya da Abbe'ye tenezzül etmiş sayısız aristokrat kadınlar olmuştu. Soylu adamlara metres olarak aşağı tabakalardan yükselmiş kızlar da vardı. Fakat bu durumda yeni bir olay karşısında bulunuyordu. Bağımsızlığını ilân etmiş bir kadın aşıklarından para alacak yerde erkekler üzerine yazı yazmak suretiyle o parayı kendi kazanıyordu. Kitapları müthiş skandallara sebep oluyor, fakat aynı zamanda büyük bir edebi başarı da sayılıyorlardı. Çünkü zekice buluşlarla, belagat ve ateşle doluydular. Ondan başka kadınların gazetelerimizin pazar ilâvelerinde birbirine verdikleri cinsten ilkel öğütler de ihtiva ediyorlardı. George Sand'ın romanlarındaki sofulukla seksüelliği anlamak belki güç gelecektir. Evli bir kadın sevgilisine şöyle yazıyor: «Oh benim sevgili Oktaye'im, diz çöküp Jak için dua etmeden hiç bir geceyi birlikte geçirmiyelim.» Jak'ın boynuzlu koca olduğu düşünülürse garip bir etki meydana çıkar.

George Sand sağlıklı bir burjuva kadını olarak yetmiş iki yaşına vardı. Sonraları tamamiyle köye çekildi. Aşk ateşi sönerek komşu kadınlar üzerine roman yazmaya başladı. Bu kitaplar çok insancıl ve sadedirler. Universitelerimizin Fransız kurlarında okutulmaya lâyıktırlar. Bunları Fransız edebiyatının daha eski köylü hikâyeleriyle karşılaştırmak ilginçtir. Güzel, genç çoban-

lar ve ipek elbiseli çoban kızları kaybolmuştur. İlk defa olmak üzere bir Fransız sanatçısı tarlada çalışan köylülere giderek yaşayışlarına dikkat etmenin ve hiç değilse duygularını sezmeye çalışmanın yorgunluğa değeceğini anlar. **Aynı şey resimde de olur; ince (Fragonard) yerine kör köylü ressamı, doğaya uygun, proleter duygulu resimler yapan bir köylü çocuğu (Millet) buluyoruz. İntilâl ne de olsa bu kadarını elde etmişti.**

50

FRANSA'DA «ANA - CADDE»

«Onsekiz yıl önce» der Ogi, «Minnesota'lı kızıl saçlı, uzun bacaklı bir delikanlı - adı Sinclair Lewis - Yale üniversitesinden kaçarak, bizim iskân yerimiz olan Helicon Hall'da görünüp buharla ısıtma tertibatına bakmak hizmetini istedi. Isıtmanın yolunda olduğundan asla emin olamazdık, fakat ateşli ateşçimizden her zaman edebiyat meseleleri üzerine ilginç bir tartışma bekliyebilirdik. Şimdi delikanlı büyümüş ve Amerikan diline yeni anlatım olanakları..»

«(Ana cadde) yi mi yoksa (Babbit') i mi kastediyorsun?» diye Bayan Ogi sorar.

«Ana - Cadde'nin konusunu hatırla. Genç bir kız bir doktorla evlenerek onunla birlikte kuzey batısının ıssız ve kültürsüz bir köyünde yaşar. Roman uzundur ve sonsuz ayrıntıya dalar. Biz de o sayede küçük mevki ve onun sâkinleri hakkında her şeyi öğreniriz; genç kadın yalnızlık ve hoşnutsuzluk duyguları içinde güzel ve heyecanlı şeylere karşı özlem çeker. O lüksü sever ve tutumlu olmak zorunluluğu ona zorgelir. Sonra net, cazibeli bir genç adama rastgelerek uzun ve sert ruh mücadelelerinden sonra onun sevgilisi olur. En sonunda da terkedilir.

Bir zaman üzüntüler içinde yaşar, fakat sonra yeni bir sevgili bulur. Onun tarafından da terkedilince hastalanır; borçlanmıştır da. Sonunda kendini zehirler ve kocası olan doktor da kederinden ölür.»

«Dur!» diye Bayan Ogi bağırır. «Sen (Ana Cadde) nin bir bölümünü okumuş olmalısın. Ben içinde böyle şeyler olduğunu hatırlamıyorum. Carol Kennicott gerçi öteki adamı sevdiğini sanıyor, fakat kocasını aldatmıyordu, kendine hakim oluyordu..»

«Bağışla, bu yine benim şakalarımdandı. Ben sana - Ana Cadde - nin değil, ünlü klâsik Fransız romanı Madam Bovary'nin konusunu anlattım. Görüyorsun ki her iki romanın konusu ve şekilleri birbirinin aynıdır, aradaki fark her iki ırkın temperemanlarıdır. Sauck Centre'li genç adamla Rouen'li genç adamın her ikisi de kendilerine «realist» derler; fakat birisi tutkuya dizgin vurmak mümkün ve çok kere daha iyi olduğu fikrinden hareket ederken, ötekisi tutkunun zaptolunmayacağını, kimin buna gücü yeteceğini iddia ederse bir puriten, daha kötüsü ikiyüzlü olduğunu kabul eder. Onun için bu romanın sonuna Carol Kennicott'un halâ Gautier Bovary'nin ölmüş ve Yonville - Labbaye şehrinin, eskiden nasılsa öyle kalmış olduğunu görürüz.»

Flobert, çokları tarafından bütün realistlerin en büyüğü sayılır. O üslûp teorisinden kendine bir din yapmıştı ve kesinlikle inanıyordu ki objektif yöntemin son ürünü «Madam Bovary'dir. Realiteyi soğukkanlılıkla gözlemiş ve hiç bir presüjenin etkisi altında kalmamıştı. Onu Minnesota'da ki Gautier pratie'nin «Ana Caddesi» yle bir araya getirişimin nedeni «Madam Bovary» nin lirik bir şiir kadar öznel olduğu iddiasını ortaya atabilmektir. Öyle lirik bir şiir ki birinci kelimesinden son kelimesine kadar şairin hayatına mutlak surette hakim olan cinsi eğilim olduğuna dair kişisel, hattâ pekâlâ söylenebileceği gibi, ırki inancının ifadesi olsun! Realizmin bu büyük eseri işte şu görüşün savunmasından başka bir şey değildir. Burada, yeniden, pusudaki Nemezisi ile birlikte eski Yunan trajedisini buluyoruz; şu var ki bu, cinsiyet guddelerini asli durumuna getirmiştir.

Flaubert 1821 de doğdu. Yüksek boylu, arık bedenli bir vilâyet delikanlısı idi. Sarkık bıyıklarıyla birlikte bir dragon askerini andırıyordu. Sar'alı, isterik ve üzüntü nöbetlerine tutkundu; uslup meseleleri çok kere ona ağır üzüntüler veriyordu. Eksik bir kelimeyi arayarak bütün gece durmadan odasında aşağı yukarı dolaştığı olurdu. Bu uyumsuzluktan kaçınabilmek için sekiz gün

umutsuzca uğraştığını söyler. Hayatının en çok pişmanlık veren işi «Madam Bovary» deki şu cümle parçası imiş: «Portakal ağaçlarının çiçeklerinin çelengi» Buradaki bağışlanmaz günâh iki kere (nın) geçmesi imiş!

Flaubert Gautier'in bütün hayatında saydığı bir formülün koruyucusu imiş; **«Biçim fikrin anasıdır» Başka deyimle - Bir şey söylemek isteyince önce, güzel bir tarz bulmalı, sonra onunla ne söylenebileceği insanın aklına gelir. Sanat düzenbazlığı elbette bundan daha ileri gidemez.** Floubert'in kendi kurallarına ne kadar uyduğunu görmek için «Madam Bovary» i okumak yeter. O güya ilkin birisi dokuz, birisi onbeş baplı iki bölümden kurulu bir düzyazı yazmayı düşünmüş ve ondan sonra işe başlamış değildir, tersine ona ilham veren, Fransızlar'ın Nemezisin kendi cinsiyet organlarında oturduğu hakkındaki nazariye idi. Sahaserlerinin bütün esrarı bu nazariyeyi çok iyi tanıdığı karakterler aracılığıyla canlandırmasında ve onları içgüdüsel bir tutkuyla sevmesindedir. «Madam Bovary» nin büyüklüğünü yapan gerçek sebep budur: Yaratıcısı onu bütün kusurları ve zaaflarıyla seviyor ve ona inanıyordu; o her sözünde ve her soluk alışında hayatın kendisi idi. Fakat onun bilinç dışı olarak savunduğu esaslı fikir hepimizin - ister iyi ister fena, ister fatin ya da deli, ister becerikli ya da ahmak - aynı hayat gemisinde bulunup aynı fırtınalarla sağa sola atıldığımız ve aynı bilinmez limana doğru gitmeye çabaladığımızdır.

Realist bir sanat eserinin gerçek büyüklüğü ancak ve yalnız içine aldığı propagandada bulunur. Dahinin öteki eserlerinin neden dolayı başarı kazanmadıklarını bu durum açıklar. Flaubert eski Kartaca'ya seyahat ederek sayısız ayrıntı topladı ve sert sanat nazariyelerine sıkıca sarılıp yeni bir eser, «Salambo» yazdı ki kendisince bu realizmin yeni bir şaheseriydi. Kartacalı figürlerden bütün bir galeri meydana getirdiyse de ne kendisi onları tanıyıp seviyor, ne de bize yaklaştırarak zorla sevdirebiliyordu, ondan dolayı şaheser sandığı şey bir mum figürler kabinesi kadar cansız oldu. Biz onu, bir çok tarihi detay ve uzak ve kaba bir kültürün tablolarını ihtiva ettiği için, merakla okuruz; fakat pek azı kitabı sonuna kadar okur ve yine hepsini - her ne kadar bir tarih kitabının o kadar iyi öğretmesine imkân yokduysa da - unutur.

51

YATAK ÇUKURU

Fransa'daki konukluğumuz pek uzadı; şimdi Rayn'i geçerek Almanya'da ne olup bittiğine bakalım. Bu sırada öğreneceğiz ki kendileriyle ilgilenmek istediğimiz iki sanatçı da Almanya'dan kaçıp hayatlarının önemli bir kısmını Paris'te sürgün olarak geçirmeye zorunlu olmuştur. **Heinrich Heine 1799** da doğdu; şu halde Balzac'la birlikte. Yahudi idi. Öyle bir zamanda büyüdü ki Yahudiler pis (Ghetto) larda oturuyorlar ve sövgülere maruz bulunuyorlardı. «Yahudinin acısı» büyük şairin ruhuna derin kök salmıştı, keza fakir bir akraba olmak ayıbı, içinde sönmez bir acı bırakmıştı. Bir patrisiyenler şehri olan Hamburg'da milyonerlik derecesinde zengin bir amcası, bir banker, vardı ki, yüksek yetenekli yeğeni ondokuz yaşında bankasına almış, fakat çok geçmeden onun bir «budala» olduğunu söyliyerek kovmuştu. Birçok budalalıkları arasında zengin bankerin kızına âşık olmak da vardı; kız bir süre onunla oynamış, sonra şerefiyle uygun bir evlilik yapmıştı. Ozan bu acı hayal kırıklığını hiç bir zaman hazmedemedi.

Amcası ondan kurtulmak için hukuk eğitimi yaptırdı; fakat Heine fena bir üniversiteli ve daha fena bir avukat oldu. Avukatlık edebilmek için kendini vaftiz ettirmek de gerekli olmuştu. Bu, gerçekte Hiene'ye pek acı gelmedi, fakat bütün hayatında bir ayıp olarak duymaktan da hali kalmadı. O Voltaire'nin manevi çocuğu olarak hiçbir din tanımıyordu, bir asi idı, sonunda ihtilâlci oldu. O gerçek bir ozandı; beyitleri harikulâde, anlatılmaz bir inceliktedir. O sürekli bir aşıktı, kırık kalbini oradan oraya taşıyarak çıkan fırsatlarda talihini deniyor ve serüvenlerini, bize göründüğüne göre, pek yüksek fiatlarla ödüyordu.

O zamanlarda, «Kutsal Andlaşma» devrinde, Almanya'nın bütün küçük prensleri teb'alarının düşüncesine kilit vurmıya çalışıyorlardı. Heine satirik ve septik fikirlerini manzum olarak ifade ediyordu. O zeki bir

alaycıydı. Gözleri uçarak Almanya'yı baştan başa dolaşıyordu. Onun için Hohenzollern'ler yalnız bir kitabını değil, bütün eserlerini hattâ yazılmamış olanlarını bile menetmek suretiyle ona şeref veriyorlardı. Şiirlerinden birinde Heine tabutunun üstüne bir kılıç konmasını ister, çünkü insanlığın kurtuluş savaşında bir asker olduğunu söyler.

1830 da Fransa'da ihtilâl kopunca Heine heyecanla sarsıldı ve Almanya'da da bir şey olacağını umdu. Fakat uzun zaman, hemen yüz yıl beklemesi lâzımdı. Ve kaderin garip bir cilvesi olarak, üç milyon Amerikalının Okyanusu geçerek o Alman - Yahudi âsilerinin kavgasını yapması gerekti.

Heine uzun zaman Almanya'da kalamamıştı; Paris'e giderek bütün romantik okul tarafından hararetle karşılandı. Okul, makale, şiir yazıp Almanya'ya sokuyor ve hürriyet mücadelesini besliyordu. O öyle dahiyane ve kızıl ateş saçan eserler yazıyordu ki eserlerinin yayılmasına engel olmak için yapılan bütün atılımlar aksini sağlıyordu. Kader burada Prusya yunkerliğine fena bir oyun oynuyordu; Onun ezbere bildiği ve her fırsatta söylediği en popüler santimantal şarkılar, bir Yahudi tahrikâtı sırasında sokaklarda kovaladığı sürgün bir asi tarafından, o tüyler ürpertici **«Dokumacılar»** şiirini yazan adam tarafından yaratılmıştı; o «Dokumacılar» ki Silezyan'ın aç dokumacı işçisini tasvir eder, nasıl yoksul kulübelerinde barınıp nasıl üçüzlü bedduayı okuduklarını anlatır: Allaha. kıralâ ve vatana karşı: **«Almanya, sana kefen dokuyoruz, - dokuyoruz, dokuyoruz!»**

Heine garip ve karmaşık bir karakterdi; birbirini yokeden bir sürü niteliği vardı. Ona «Alman Aristofanes'i» diyorlardı. Gerçekten müthiş bir kaderi vardı: Tesadüfi aşklarının sonucu olarak elde ettiği bir omurilik acısı onu yavaş yavaş yiyor ve yıllarca - dediği gibi - bir «yatak çukur» unda tutuyordu. İlkin ayakları işlemez oldu, sonra hemen hemen kör oldu ve müthiş sancılarla kıvrandı. Bununla birlikte ölümüne kadar zihni gücünü koruyarak herşeyi, hattâ kendi acı sonucunu idrak etti.

ZİGFRİD BAKONİN

Buraya kadar sanatçıların hayatını incelemek ister istemez kendi emeğime bağlıydı, çünkü bildiğime göre, daha hiç kimse sanatı ihtilâlci ekonomi bakımından tahlil etmemiştir.»

«Ya Tolstoy» diye Bayan Ogi itiraz eder.

«Tolstoy onu ilk saf hıristiyanlık bakımından yargıladı. Bu ise büsbütün başka bir şeydir. Fakat burada başka birisi bana yardıma geliyor. Bernard Shaw, son zamanlarda Richard Vagner hakkında (Tam Vagner'ci) adlı bir kitap yazdı. O yüzden dolayı ben kendi kendime, düşmanlarından korunmak için ağabeyinin arkasına sinen bir çocuk gibi görünüyorum.»

«Ah her zaman böyle konuşsaydın!» diye Bayan Ogi içini çeker, «o zaman düşmanın daha az olurdu.»

Richard Wagner yarım düzine sanatta üstad olan engin bir ruh ve zekâ idi; belki insancıl duyguların en büyük kırbaçlayıcısıydı. O yeni bir sanat biçimi yarattı: Müzisyenin, şair ve dramatikçinin, aktörün, sahne ressam ve terzisinin sanatlarını yeni bir bileşimde toplayan müzik dramı, «İstikbal müziği» çoğunluğu insancıl duyguları uyandırıp; yükselten güçlü bir makinedir. Bu makineyi yaratan ve dünyayı onu tanımaya zorlıyan Wagner bir dev eseri meydana getirmiştir.

Doğum tarihi 1813 olan Wagner, 1848 ihtilâli Lui Flip'i Fransız tahtından süpürür ve bütün Avrupa'da ihtilâl sarsıntıları yaparken, otuz beş yaşında bulunuyordu. O zaman Dresden'de kıral operasının orkestra şefiydi, bu dolgun maaşlı ve emekli haklı bir mevkii demekti. O yoksulluğa karşı yapılan çirkin kavgayı tanımıştı. Genç, bilinmez bir dahi olarak Paris'teki tavan arasında açlıktan ölmeğe yaklaşmıştı. Evlendiği aktrist gerçi büyüklüğünden bir şey anlamamıştı, fakat onunla birlikte açlık çekmişti ve şimdi emniyet altındaki hayata sıkıca sarılıyordu. Wagner kendi sanatçı yeteneğine inanıyordu; o zamana kadar üç büyük opera bestelemiş

ve başka eserler üzerinde çalışmıştı. Şu halde geleceğini düşünmek ve **«L'art pour L'art»** formülünün arkasına sığınmak için bütün sebeplere sahipti.

Öyle yapacak yerde Dresten'de bir ihtilâl cemiyetinin toplantısına katılarak ondan sonra efendisi ve eknek sahibi olan Saksonya kıralına küstah iddialarla dolu bir arıza vermeyi tercih etti. Bunda kırala genel seçme usulünü kabule, soyluluğu ve sürekli orduyu kaldırmaya ve kendisinin reisi olacağı bir Cumhuriyet rejimi kurmaya çağırıyordu. Kıral tabiatiyle orkestra şefinin tavsiyelerini tutmadı. Bir yıl sonra Dresden halkı ayaklanıp caddelerde barikatlar kurunca Wagner ihtilâlcilerle birleşti ve savaş güçlerini organize etmekte onlara önemli bir şekilde yardım etti. Prusya kıt'aları gelip isyanı bastırınca yayınlanan bir kıral beyannamesinde üç adamın «siyasetçe tehlikeli» olduğundan sözediliyor ve ölüme mahkûm ediliyordu. Bunlardan biri **Roeckel,** opera kurumunun ikinci orkestra şefiydi. Yakalandı ve oniki yıl zindanda çürütüldü. İkinci anarşizm hareketinin kurucusu **Mihail Baconin,** üçüncüsü de kırallık orkestrası şefi **Richard Wagner**'di.

Daha sonraki oniki yıl süresince Wagner siyasi sürgün olarak Fransa ve İsviçre'de yaşadı. Zamanını siyasi hicivler yazmak ve ihtilâlci dünya görüsünü en büyük sanat eserine yerleştirmekle geçiriyordu. Burada «İhtilâl» adıyla Dresden «Halk Gazetesi» inde yayınlanan bir çağrıdan örnek verelim:

«Onun için kalkınız, ey dünya kavimleri! Kalkınız, ey şikâyetçiler, ezilenler, yoksullar; Keza siz de kalkınız, ey güç ve servetin sahte parıltısıyla boş yere kalblerinin kofluğunu gizlemeye çalışanlar! Kalkınız! Renkli bir kalabalık halinde - çünkü beni takip edenler arasında hiç bir fark tanımam izimden geliniz! Bundan sonra yalnız iki çeşit halk vardır: Birisi beni takip edenler, birisi bana karşı gelenler. Birincileri mutluluğa götürürüm, ikincileri ise çiğneyip geçerim, çünkü ben ihtilâlim, ebediyen yaratıcı hayatım, bütün varlıkların tanıdığı biricik tanrıyım; o tanrı ki herşeyi kavrar, yaşatır ve mutlu eder!»

Wagner'in, bu ihtilâlci görüşlerini ifade ettiği sanat eseri **«Nibelungen» in savası»,** adını taşır ve özce eski Germen mitolojisine değinen dört tane uzun operadan

meydana gelir. Birincisi büyüleyici bir masal, sonuncusu da korkunç bir trajedidir; fakat eser, başından sonuna kadar, ekonomik ilişkilerin insan hayatı üzerindeki etkisi ile uğraşır.

Bernard Shaw iddia ediyor ki ejderha öldüren, hiç bir korku bilmiyen tabiat çocuğu Wagner'in genç anarşist dostu Bakonin'dir. Wagner yalnız kapitalizmin değil, dinin de bitişini önceden görüyor. «Tanrılar Şafakı»nda bu her iki fena büyü gücü genç bir adamın güçlü kolu ve duru aklı sayesinde yokolur.

Dört operanın metnini Wagner Dresden ihtilâlinden az sonra yazmıştı; eser kaçışından dört yıl sonra özel olarak basılabildi. Sürgünlüğü sırasında Wagner bile, ülküsü uğruna pek çok sıkıntılara katlanan bir büyük adamın güzel manzarasını gösterir. Şaheserlerini yoksulluk içinde, borçlu, alay ve sövgülerle karşılayarak yazar. Eserleri yepyeni şeylerdi ve tamamiyle yeni temsil metodları istiyordu. Öyle oluyordu ki sanatçı, sayet bir kere kendisine temsil imkânı verilmişse mugannilerin, orkestra şefi ve rejisörlerin budalalıklarına ve fena niyetlerine karşı savaşmak zorunda kalıyordu; çünkü bu efendiler boş gururları içinde şu zıpçıktı kompozitörün talimatına içerliyorlardı.

1860 yılında, sürgünlüğünün sonuna doğru, Lui Napoleon ona «Tannhauser» i Paris'te temsil etmek fırsatını verdi. Duygusal ve şehevi aşka karşı bir ceza hitabesi olan bu opera kendini Venüs dağına çektirmiş olan bir şövalyenin bozuluşunu ve sonra ki pişmanlığını tasvir eder. Bu müzikal okul büyük operada temsil edilecekti. Onun locaları ise Jokey - kulübün üyeleri, Paris'in altın gençliği tarafından kiralanıyordu. Bunlar metreslerini baletlerde sahneye çıkarabilmek için opera finanse ederlerdi. Durumu şu da güçleştiriyordu; Jokey - klüp üyeleri tiyatroya geç, supeden sonra, teşrif etmek alışkanlığındaydılar. Oysaki sevgililerini mutlaka dansederken görmek istediklerinden baleti sürekli olarak ikinci perdeye koymak bir demir kural durumuna gelmişti. Wagner'in okul dersinde ise şövalye daha ilk perdede Venüs dağına kendini cezbettiriyor ve kompozitör operayı değiştirmemekte müthiş inat ediyordu. Bu yüzden temsil akşamı Jokey kulübün genç efendileri salonu ıslık ve düdük seslerine boğdular ve bunu her akşam tekrar ettiler. Wag-

ner'in operasını bir an önce oyun plânından çıkarttırmak için pazar günleri bile gelmek zahmetine katlandılar.

Bu sosyal ihtilâl kahramanının ömrünün sonuna kadar inançlarına bağlı kaldığını söyleyebilseydim pek sevinirdim. Fakat ne yazık ki zayıfladı ve kendini büsbütün düşmanca sattı. Bernard Şhaw, o zaman sosyal ihtilâlin daha ham ve ihtilâlcilerin de gayri ameli insanlar olduğunu iddia etmek suretiyle ona bir mazeret buluyor. Fakat ben diyorum ki, Wagner'in ödevi sosyal ihtilâli hazırlamak ve ihtilâlcilere bir korkusuzluk ve dürüstlük örneği vermekti. Onun yerine kendi özel ününü, toplumun kurtuluşundan daha önemli buldu. Saksonya kıralı tarafından bağışlanıp yurda dönerek müzik endüstrisinin bir kaptanı, ulusal ve vatani bir kahraman olup çıktı.

O Bavyara kıralının da samimi bir dostu ve pansiyoneri olarak onun için gizli bir itirafname, «Devlet ve Din hakkında» yazdı. Bunda gerçi önce sosyalist olduğunu, fakat şimdi kütlelerin duygusuz, bayağı ve her yüksek harekete yeteneksiz olduğunu anlamış bulunduğunu açıklıyor. Onları anlamadıkları görevlere hizmet ettirmeliymiş, onlar kandırılmalıymış, bunun için de vehimler yeterliymiş. Birinci kütle vehmi vatanseverlikmiş; kütleler hükümdar ve efendilerini saymayı öğrenmeliymiş. İkinci kütle vehmi dinmiş: Kütleler tanrının iradesini yerine getirdikleri inancı içinde avutulmalıymış: Hükümet etmenin asıl zorluğu hâkim sınıfların gerçeği bilip ne devlete ne de Allaha inanmayışları keyfiyetindeymiş; bu sınıflar için de Wagner sanatının vehimleri zaruri imiş. Kıral Ludwig bu gizli öğütleri bol ihsanlarla ödüyordu, Wagner'in ödeneği her türlü masrafı yapmasına uygundu. Yalnız bir tanesini söyliyeyim: Onüç renkte üç yüz metre ipek almak için üçbin gulden!

Wagner, bütün hayatında lükse özlem çekmişti. Şimdi onu elde ediyordu, hem yalnız deli gibi sevdiği ipek ve kadifeyi değil, her türlü şeref ve şanı: Operalarının ilk temsillerine imparatorlar ve kıralar geliyordu. Alman - Fransız savaşı patlayınca bizim «Zigfrit - Bakunin» bir imparator marşı yumurtlıyarak askeri şân da kazandı! Bir Libretto yazarak Fransa'nın bütün yetenekleriyle, Victor Hugo'yu bile korumadan, alay cüretinde bulundu. Şimdi Şopenhausr'ı okur ve kendisinin de bir pesimist olduğunu anlar. Böylece ihtilâlci «Nibelun-

gen savaşı» na yeni bir anlam vermeye kalkışır. Hıristiyan mistiği ile Buda fadalizminin karışımından ibaret bir «parsifal» kompoze ederek büyük bir servet kazanır, bu da ona Bayreuth'daki fevkâlade temsiller operasını (Festspielhaus) işletmek imkânı verir.

Wagner hayli uzun yaşadı, şerefe ve şana boğulmuş bir durumda iken öldüğünde, arkasında bir dul bir de şairane Zigfrid adını taşıyan bir oğul bıraktı. Tüm yeteneksiz olan oğlu, babasının ünü ile güneşlenecek müzik hastası Bayraith hacılarının paralarını cebine indiriyordu. Richard Wagner'in trajedilerinden hiçbirisi genç Zigfrid'in gelişme seyri kadar acı değildir. O Zigfrid ki, Alman beyaz baskısına babasının adını bağışladı ve antisemit, komünist yiyici gamalı haçlıların ana dayanaklarından biri oldu.

53

SÜKÛT İNCİLİ

Ogi mağarada bir aşağı bir yukarı dolaşır ve önüne çıkan herşeye homurdanır. Bu evsel fırtına belirtisini tanıyan Bayan Ogi sorar:

«Sana ne oluyor?.»

«Hiç ilginç olmayan bir bölüm yazmak zorundayım!»

«Yazmasan ne olur?»

«Olmaz, çünkü ilginç bir adam söz konusudur.»

Bayan Ogi bu esrarı çözemediği için Ogi şikâyetine devam eder; «Ah bu kitabı yirmibeş yıl önce, (Sarton Resartus) da daha fevkâlade eser bulunmadığını düşündüğüm zamanlarda yazmış olsaydım! Fakat sonra okumaya devam ettim ve Carlyle ile midemi bozdum. Kırk cildlik bütün sükût incilini okuyup bitirdim ve şimdi kendi kendime soruyorum: Bundan öğrendiğim nedir? Tabii bir çok biyografik ve tarihi olaylar. Fakat bütün bu eserler bana bir tane değerli fikir, hayat hakkında biricik olgun görüş verdiler mi?»

«Ne demek istediğini açıkla!» der Bayan Ogi.

«Demek istiyorum ki insan cinsi çelik bir kapı ile istikbalden ayrılmıştır. Kor halinde bir ruhun keskin yalı-

ının, bir mühendisin beynine ihtiyacımız var ki bize, (şuradan başlayın, zerreler şurada erir) desin. Alev ruhlardan bazıları görevlerinin büyüklüğü önünde korkuya tutulup kaçıyorlar ve kendilerini içkiye veriyorlar. Bazıları dizleri üstüne düşüp dua ediyorlar. Bazıları kapıya dokunmamızı yasak ediyorlar, çünkü Allah tarafından yapıldığını söylüyorlar. Yine bir kısım da fazla gayrete kapılarak koşup başlarını demir kapıya çarpıyorlar. Thomas Carryle bana bu sonunculardan biri gibi geliyor. Bütün hayatında, bu suretle elde ettiği şişiklerden acı çekti.»

Carl'ye İskoçyalı bir marangozun oğluydu. Fakaralık ve savsaklamaktan yine ömrünün sonuna kadar süren bir hazımsızlıktan şikâyetçiydi. Acı acı dert yanıyordu, Emerson pasta yeyip yine kendini rahat hissedebildiği halde o yulaf ekmeği yemek zorunda kalıyor ve yine durmadan şikâyet ediyordu. Carlye pek alıngan ve güç geçinilir bir adamdı. Bu kendisinin ve karısının, ailevi şikâyetleri hakkında dostlarına yazdıkları sayısız mektuplardan anlaşılmaktadır. Bunlar birçok ciltler halinde yayınlanmıştır. Onun için bu dâva hakkında tam bir fikir sahibi olabilir ve bir tarafı tutabiliriz.

Carlye kendi uslubunu yapmıştı. O mizah ve musahabe yazarı, çevirmen ve biyograf olarak bir kır evinde yalnız başına, hoşnutsuzlar içinde karısıyla birlikte ağır bir ömür sürüyordu. Otuz beş yaşında «Sartor Resartus» u yazdı. Eser düşsel bir Alman profesörü olan «Teufelsdröck» ün felsefesini verir. Profesör dünyada her şeyin elbiseye, eşyanın dış görünüşüne, iki yüzlülük ve geleneğe bağlı olduğunu kavramış. Gerçekten devlet adamlarımızla diplomatlarımızı, en iyi çevrelere bağlı kimseleri yalnız nişanlarından değil elbiselerinden de soyunmuş olarak düşünmek komik bir etki yapar. Herhalde pekazı bu durumda empozan bir etki yapardı; aynı şey dinleri, ahlâk kavramları ve namus düşünceleriyle birlikte uygarlığımız için doğrudur. Küstah kitap, iyi giyimli, kibar tavırlı İngiltere'de hiç başarı kazanamadı; aralarında yeni bir peygamber yaşamakta olduğunu kültürlü Britanya'lılara farkettirmek görevi Emerson'a ve ta Boston'da yaşıyan birkaç insana düştü. «Sartor Resartüs» ün verdiği ders tamamiyle olumsuzdur. Carlyle'in iğrenç. sosyal sistemimizi düzeltmek için yapıcı ne tavsiye etmiş

olduğu sorusuna şöyle karşılık veririm: Zirva! O fenalığı görüyor ve küfrediyordu, fakat fenalığı kaldırabilecek kuvvetlere de aynı şiddetle küfrediyordu. Carlyle içinden çıktığı kütleleri ve demokrasiyi küçümsemektir.

Dünya düzeltimi hakkındaki fikirlerini **«Kahramanlar ve kahramanlar kütlü»** adlı eserinde buluyoruz. İlkin bir kere büyük adamı bulacağız, sonra ödevimiz ona uymaktır. «İnsanın birinci ödevi itaattir» «Tiranlar tarafından yönetilmiyen bir millet dünyada ileri bir şey yapamamıştır.»

Bizim tiranımız bizi işe sürer, evler yapmıya ve sürüp - ekmeğe fakat makineye ve trene dayanmaz, çünkü bunlar servet ifriti olan endüstrializmi doğurur. İşleri makine görecek olursa düşünmeye vakit buluruz, bu ise tehlikelidir. Şu halde yapılacak şey şudur: Çalışmak, sürekli olarak çalışmak; çalışmak bizi şeytana uymaktan kurtaracak tek şeydir. Görüyor musunuz, sükut incilinin uslubunu taklit etmek ne kadar kolaydır.

Peki ama evler bir kere yapıldıktan sonra ne olacak? Kendimizi tenbellik şeytanından korumak için yapıları tekrar topa tutup yıkmalıyız! Carlyle'in daima savaş vaazettiğini iddia etmek istemiyorum, fakat hep, savaşlar doğurmamasına imkân olmayan, hükümet sistemlerini övüyor ve yüceltiyordu. Elli sekiz yaşında, bütün dünya tarihini inceledikten sonra bu kahramanlar hayranı İskoçya'lı, kahramanların en büyüğünü seçerek hakkında altı ciltlik bir biyografi yazdı. Bu kahramanın kim olduğunu sanırsınız? Kuzininden Şilezya'yı aşıran, Polonya'yı istila ve taksim eden, büyük Jonathan Wild, Hohenzollern kahramanlığının kurucusu, Cihan harbinin dedesi, Prusya kıralı Friedrich.

Ben görev icabı altı cildi okudum ve kıralın seferlerini gösteren haritaları inceledim. Bu sırada pek hoş bir oyun öğrendim: Alaylar, tugaylar ve başka askeri formasyonları temsil eden ufak, kara ve ak dörtkenler ileri geri sürülüyor. (Bu arada söyleyelim ki bunlar gerçekten beşeri varlıklardan teşekkül ediyor) Aklar kendinin, karalar da düşmanın adamlarıdır. Bunlar kurşunla yere devrilir, atlarla çiğnenir ve kılıçtan geçirilir. Bu oyunu kâğıt üzerinde yapmak elbette daha tehlikelidir, çünkü sonra kâğıt sepete atılabilir ve yerde onbinlerce ya-

ralı, ölü insan ve beygir birbiri üzerine yığılarak kokmaz.

İnsanlığı yenilemek için bir peygamber için gerçekten acıklı bir sonuç! Arkada kalan yalnız zavallı, şaşkın ve titrek bir kocaydı; midesi bozuk, çenesi düşük, çaresiz, geçimsiz, istediğinin tamamiyle tersine hizmet etmiş bir bunak!

«Böyle bir kimseyi ya ne diye büyük adam sayarlar?» diye Bayan Ogi sorar.

«Ben de bu soruya karşılık arıyordum. Kimbilir, belki de modern dünyamız karşısında zavallı olacak kadar namuslu olduğundan dolayı. O mehtap fantezileriyle kendini avutmadı, apaçık insana düşen görevleri Allahın yapacağı umuduyla avunmadı. Bunu gelişmenin yada zamanın, yahut imanın yapacağına kendini inandırmaya çalışmadı. Bütün yaratığın habersizce kendisine doğru koştuğu büyük ilahi gerçek üzerine hiçbir gevezelikde bulunmadı. Bir rüya, bir kuruntu icat edip gerçek olduğuna inanmadı ve kendini asla ölümsüz saymadı. Sonunda sevgisinin hakim olacağını bildirmedi, zamanın kudretine inandığını ve..»

«Bana öyle geliyor ki mutluluktan uzaklaşıyorsun..»

«Doğru; şimdi yeni bir konuya geliyoruz: Ninniler baş şairine, ya da kraliçe Victoria'nın öksürük şurubuna»

54

NİNNİLER BAŞ - ŞAİRİ

Benim kendi gelişim tarihim **Alfred Tennyson**'un son otuz yıllık ününün tarihidir; onun için Tennyson'la ilişkimi anlatmak suretiyle onun hakkında çok kolay yazabilirim. Ben Tennyson'un kültürel bir ürünüyüm. Onun «Sevgili anne, beni erken uyandırır!» yahut «Kuşcağız ne söylüyor?» manzumelerini ezbere okuyamadığım bir zamanı hatırlıyamıyorum. İlk defa kendi kendime bir şey olmayı kurduğum zaman bu, herhalde Sir Galahad olmalıydı. İnançla ziyaret ettiğim kilisenin Tennyson'un gittiği kiliseden farkı orada kraliçe yerine Birleşik Devletlerin cumhurreisi için dua

edilmesiydi. Onbeş yaşıma gelinceye kadar Tennyson'un haksız olabileceğine dair kafama hiçbir fikir geldiğini sanmıyorum, fakat bu yaştan itibaren zihnimde şafak sökmeğe ve hıristiyanlığın öteki mitolojiler arasında yalnız bir tanesi olduğu müthiş gerçeği aydınlatmaya başladı.

Bu düşünceyle yıllarca boğuştum ve Tennyson'un, bir rahibin salıkladığı **«İn Memoriam»** eseri ruhun ölmezliği hakkındaki kuşkularımı besledi, çünkü bana bir kere hayat vermiş olan rabbin onu bir ikinci kere vermekle mükellef olduğu faraziyesini asla ispat etmiyordu. Burada Tennyson benim için bitmişti; dine değinen şiiri bir «ebedilik» bulunması zarureti hakkında umutsuz haykırışlardan ibaretti.

Siyasal ve ekonomik alanda da bir zamanki putum beni aynı düş kırıklığına uğrattı. Uygarlığın bütün sahte görünüşlerine kapılmış ve bütün düzenbazlıkları övmüş görünüyordu. Hattâ dili bile beni sinirlendirmeye başladı, çünkü ikinci derecede fikirlere sadece bir dekor görevi görüyordu. O zaman, bütün gençlik gibi, ben de pek ileri gidiyordum, oysaki Tennyson gerçekten büyük bir şair ve yüksek kâlpli bir insandı.

Unutmamak gerektir ki o bir Anglikan rahibinin oğluydu. Bir papaz evinde büyümüş ve pazar şiirleri yazmıştı. Kalabalık kardeşlerinin en büyük ağabeyi idi ve sonra bütün insanlığa karşı da ağabey tavrı takındı. Kendisi iri ve güzeldi, bakışı mahzun ve romantik, uzun saçları kıvırcıktı. Bir İspanyol mantosu taşıyor ve bir şair piposu içiyordu. Söyleyecek bir şey bulamazsa piposunu fosurdatıyor ve güzel görünüyordu; o zaman yanındakiler hayranlık ve saygı duygularına kapılıyordu.

Kültür onun ailesi için tabii bir şeydi; daha oniki yaşındayken sekiz heceli beşbin mısra yazmış bulunuyordu. İlk şiirleri, kendisi daha delikanlıyken basılmıştı. Fakat bir iki eleştirmecinin alayıyla karşılaşınca Tennyson gururunun yaralandığını duyuyor ve ikinci eserini yayımlamak için dokuz yıl bekliyordu.

«Ulysses» eseri otuzüç yaşındaki şaire şöhret ve başarı, iki yıl sonra da Tory hükümetinden ödenek sağladı. Daha iki yıl sonra «Prenses» adlı dramatik bir eser yazarak yüksek eğitim gören kızlarla alay etti. Eser bilgisiz Victoria devri bayanlarının o kadar hoşuna gitti ki

birbiri ardına beş kere basıldı. 1850 de kırkbir yaşındayken baş şairliğe atandığı gibi, yetmiş dört yaşında da asalet payesine yükseltildi. Bu şeref hiç bir İngiliz şairine nasip olmamıştı. O kütle halinde hayvan ve insan boğazlayıcılarına, bira ve viski yapımcılarına, elmas tacirlerine ve kapitalist zehiri yayımcılarına bağlı kalıyordu.

Söz sanatçısı sıfatıyla, eserlerinde değerlendirilecek fikirler buluyordu; ne yazık ki düzenli düşünmek ona zor geliyordu. Onun için eserleri İncil'deki kadar çelişmelidir. Hoş olmayan sonuçlar çıkarmaya karşı dayanılmaz bir antipatisi vardı; düşünceleri onu böyle bir yöne sürüklerse güzel ve hoş sözlerin sisine dalıp kaybolur. Kitapları onun kadar bayağılık ve ucuz iyimserlik kokan başka bir yazar tanımıyorum; tevekkeli o dantelli örtücükler devrinin sevgilisiydi.

İngiltere Napoleon'u henüz yenmiş ve dünya ticaretine hakim olmuştu. Kıt'ada ihtilâller vardı; İngiltere'de ise polis sopasına teslim edilebilecek bazı tedirginlik öğelerinden başka bir şey yoktu. Düzeni toprak sahipleri ve tüccarlar tarafından sağlanan sisli adalar emin bir sığınma yeriydi. Bütün dünyanın en iyisi olan bu yerde herşeyi iyi idi ve şairin görevi bunu i n s a n l a r a öyle güzel sözlerle bildirmekti ki bir vahiy gibi kabul etsinler.

Gençlik çağlarında Tennyson liberal eğilimler gösteriyordu, fakat Şartist hareketinden ürkerek geriliğin kollarına düştü ve bir daha kurtulmadı. Şiirlerinden birinde koro «haykırın: yaşasın İngiltere!» diye emreder. haykırmanın düşünceyi kösteklediği ise bütün psikologlarca bilinir.

«Nişancılar silâh başına!»
Reformları bırakın şu anda!
Nişan alın ve düşmanı gözleyin!»

«Times» de yayınlanan bir şiir de bu ihtarda bulunur. «Times» çevrelerinde böyle ihtarlar hoşnutlukla karşılanırdı; nişancılar silâh başına koşuyorlar, genç aristokratlar onları savaşa götürüyorlar ve baş - şair bir kere daha günlük İngiliz budalalıklarını yüceltmeye başlıyordu. **«Hafif Tugay'ın Hücumu»** şiiri o kadar popüler olmuştu ki posta kartlarına basılıyordu; İngiltere'de bu-

gün dahi her okul çocuğu, Tory rejimi altında aşağı sı nıfların görevinin ne olduğunu şöyle öğrenir:

Onların söyleyecek sözü yoktur,
Onların sorulacak sorusu yoktur,
Onların tehlikeye atılacak canları vardır!

O sıralarda fabrika sistemi alınış yürürnüştü, on oniki yaşındaki çocukların her gece dokuma fabrikalarında canlarını çıkarıyorlar, ya da maden ocaklarını derinliklerinde ağır el arabalarını ittiriyorlardı. İngiliz fabrikatörleri ve toprak sahipleri emekçileri öylesine sömürüyorlardı ki onların kuşakları bugün insana zor benzerler. Bunun dehşeti bazan Tennyson'un şiirlerinde de ürperiyordu; fakat o burada bile gericiydi. Bir İngiliz centilmeni olarak eski iyi köy hayatını yokeden Konımersiyolizme sövüyordu.

Genellikle hoş olmayan şeyleri sessizlikle geçirmek Victoria devrinin geleneğiydi. Şiir ve edebiyat temiz ve sevimli konular seçmeli, nazik olmalı, büyük sözler kullanmalı ve evin dirliğini bozmamalıydı. Bir şey uygunsa inanmak görevimizdir; isterse hiç gerçek olmasın!

«Ebedilik» meselesinin Tennyson'u ne kadar üzdüğünü yukarıda söylemiştim. En etkili hayat tecrübesi dostu Arthur Hallam'ın, galiba düşünmeyi ve hayalci dostunu çalışmaya teşvik etmeyi bilmiş bir adamın ölümü idi. Yetişkin bir adamın böyle bir ölüm olayıyla kendisini kaybetmesi esrarlı bir haldir; ölüm öyle gündelik bir şeydir ki onu beklemek ve kendini ona hazırlamak pekâlâ mümkündür. Bununla birlikte Tennyson hemen hemen aklını kaybetti ve çektiği acının büyük etkisiyle imanından kuşkulandı. Ahrete sıkıca inanan insanlar, birkaç yıl sonra sevgilileriyle yeniden buluşmak umuduyla avunuyorlar. Fakat Tennyson dostunu yeniden göreceğinden emin değildi; onyedi yıl bu sorun üzerinde kafa yorarak fikirlerini **«İn Memoriam»** kitabında ortaya koydu.

Gençliğinde ozan genç bir İngiliz bayanı sevmişti, fakat onunla evlenecek kadar zengin değildi. Bunun için her ikisi de yirmi yıl bekleştiler. Fakat ozanlar gelip geçmişti ki sevdikleri kadınla, bir kulübe ya da çatı arasında yaşamak pahasına da olsa evlenmişlerdi. Tennyson ise ozan elbisesi giymiş ve şöminenin önündeki kol-

tuğuna yaslanmış olmalıydı; bir İngiliz centilmeni olmak ve karısına, şu Victoria devri namuskârlığı günlerinde bir bayanın, haklı olarak istiyebileceği, şeyleri vermek mecburiyetindeydi. Nihayet evlendikleri zaman kadın kocasının ebedilik hakkındaki bütün düşüncelerine şu iddia ile son verdi: «Kuşku şeytandan gelir». Evde bir şeytanın bulunmasından kim hoşlanır? Bir kâhin olup uzak gelecekte barış öğütlemek. Fakat o arada Kırım savaşına yardım etmek; şöhret ve zenginliğinden fedakârlık etmeksizin adalet şarkısı söylemek ve Torylere oy vermek, güzel deyimlerle kendinden geçmek elbette çok daha iyi bir şeydir.

Tennyson eski İngiltere devirlerine girip Arthur efsanesini bozarak santimantal ve tatlımsı bir şekilde verdi. Burada: «Egemenliğin bağı itaattır» buyurduğu için Kıraliçe Victoria'nın kocası tarafından ziyaret edilmek şerefine erdi. Kadınlara da köpek bağlılığı salık veriyordu: «Koy tatlı elini elime ve bana itaat et!» Onun için de Windsor'a çağırılıp kıraliçesinin tatlı eli öptürüldü.

Victoria'nın sevgili kocası ölüyor ve Tennyson onun üzerine bir kaside yazıyordu; o yüzden sevimli, şişman, ihtiyar bayanın gizli dostu oluyor ve bir kıraliçenin kederlerini öğreniyordu. «Ah bana, amaçları yalnız ve yalnız iftira ve skandal olan şu yazılardan kurtulmak için bir çare salık verebilseydiniz.

Ozan elinden geleni yaptı, en santimantal ve vatani şiirleri beyanname gibi yayıldı, fakat herşeye rağmen işçi hareketi kök salıyor ve Tennyson'un ütopik bir ahmaklık saydığı sosyalizm yayılıyordu.

Seksenini aşmış olarak tahtı üstünde otururken onun üstünlüğünden kimse kuşkulanmaz. Shakespeare'den beri en büyük ozan odur ve hiçbir yaşıyan ozan onun yanına konamaz. Teessüf olunur ki o gerçekten, herşeye rağmen, büyük adamdı ve büyük eser yazdı: Örneğin «Ulysses» inden hiç kimse tek satır bile değiştirmeye gücü yetmez. Bir kısım lirizmi gerçekten güzel ve şâhane kanatlıdır. Fakat şimdi yeni kuşağın başka bir yol tuttuğunu görmek zorunda kalır; şaşar, ürker, tepinir ve söver. Görüşü, rüyalarının yıkılışını farkedecek kadar keskindir:

«Zavallı seksenlik ses, boşuna kaybolmuş sesleri çağırıyorsun!»
Çevresinde modern kapitalizmi görür:
«İlim bizi işitilmemiş yüksekliklere çıkarırken,
Şehir çocuklarının acı ve yoksulluk içinde mahvolmaları vaiz mi?»

Seksen yaşında bunu anlayan adam şüphesiz ki adi bir Victoria'cı değildi; hak gözeten bir eleştirmen bunu teslime mecburdur. Fakat ihtiyar şair lordun, bu fenalığın nasıl kaldırılabileceğinden hiç haberi yoktu ve kapitalist toplum, Tennyson'un ölümünden yirmi yıl sonra bütün yeryüzüne dağıtacağı gizli hastalığını beslemeye devam ediyordu.

55

ENTELLEKTÜEL ÇEVRELER

Victoria devrinde bir ozan daha yetişti. Dedesi ve babası banka memurlarıydı ve ozanın iyi bir geliri vardı. Delikanlılığında limon sarısı eldivenleri ve şairane dalgalı saçlarıyla bir züppeydi; tanınmış bir kulüp adamı ve sevimli bir dine konuk oldu. Anglikan kilisesine ve bir İngiliz centilmeninin hayatını belirliyen kurallara inanıyordu. Karısını George Sand'ın Bohem kliği ile düşüp kalkmaktan menetti. O, ispiritizmaya merak salmıya başlayınca da aynı tarzda hareket etti.

Fakat ona rağmen önemli ve aydın bir ozandı ve bazı bakımdan ihtilâlci bir güçtü. Sağlam bir içgüdü çekirdeğine malik olduğu gibi hayata ve kendi aklına karşı da güçlü bir güveni vardı. Zalim bir ihtiyar babanın bir çeşit görev zindanında tuttuğu hastalıklı bir ozan kadına aşık oldu. Ozan yirmi yıl düğün beklemedi ve onu gizli bir izdivaca kandırdı. Bunun ise kibar İngiliz dünyasında kızgınlık uyandırması doğaldı.

Ben daha delikanlıyken «entellektüel» deyimi yoktu; fakat «Browning» kelimesi hepimiz için aynı anlamı verirdi. Bilgin bayan ve baylar bir Browning cemiyeti kurmuşlardı. Burada büyüklük ve ciddiyetle toplanarak kendi eserlerinin değerini tartışıyor ve savunuyorlardı. Bu herhalde zor bir görevdi, çünkü bütün işleri durmaksızın onunla uğraşmaktı.

Bir ozan, fevkâlâde derin bir şey söylemek zorunda olunca anlaşılmaz olabilir; fakat Robert Browning'inki bir cinsten değildir. Yazıları da şifre edilecek olursa tamamiyle anlaşılır bir şey ortaya çıkar: Bu da güya ruhun ölmezliğinden, insanın aşka hakkı olup hareketlerinin tek anlamlı amillere dönüştürülemiyeceğinden ibarettir. Anlaşılmazlığı bulduğu karanlık ifade metodundan ileri gelir. Konuyla oynamaktan, ona bir düzine cepheden sokulmadan ve okuyucuyu imaları ve atılıvermiş kelimeleri birleştirmeye zorlamaktan hoşlanır.

Browning inanılmaz derecede çok okumuş bir adamdır ve tarihin binlerce eski kâğıt sepetini karıştırmıştır; sayısız ayrıntı, isim, yer ve eşya tanır. Bizim de bütün bu şeyleri kendisi kadar iyi bildiğimizi kabul ederek çok kere yersiz bir kompliman yapar. Tanınmamış bir rönesans efendisinin sarayında, tanınmamış bir müzisyenden sözetmek isterse ilkin parmağında taşıdığı yüzükten tutturur ve şiirin ilk satırları yüzük taşına değinen bir eski Yunan efsanesiyle ilgilenir. İnsan bu efsaneyi bilmedi mi ozanın bütün başlangıcı anlamsız kalır ve ondan sonra isterse «Browning» cemiyeti yüzlerce toplantı yapsın, esrarı çözemez. Böyle yazmak doğrusu fena bir şakadır; aylaklara özgü dejenere sanat şekillerinden biri de budur.

Browning gerçek şiirler yazmak isteyince Tennyson kadar açık, sade, melodik ve ondan da fazla tutkulu yazabilir. Yeni, cazip bir poetik şekil, dramatik - lirik ya da dramatik kendi kendine konuşmayı yarattı. Geçmişin bir hırdavat dükkânında bulduğu garip ve karışık bir karakter olarak konuşturur, kendini açıklattırır, hem yalnız açıklamak istediğini değil, saklamak istediğini ve bizim satırlar arasında okuyabileceklerimizi de söyletir. Böyle bir şiir Bayan Browning'i ispirtizmaya inandırmak istiyen ve ozan tarafından kapı dışarı edilmese he mde inandıracak olan medyum Sludge'den sözeder. Başka bir şiirde kibar, fevkâlade modern bir katolik ruhani reisi olan Bişof Blougram üzerinedir. Bu adam mutemet bir dostu ile şarap ve sigara içerek oturur ve batıl inançsız yaşayamıyacaklarını sanan insanları onunla beslemek konusundaki hareket şeklini mazur gösterecek karışık meseleleri konuşur.

Browning gerçekten sarsılırsa açık ve tek anlamlı

olmayı pekâla bilir. Eski dostu Wordswort'un hürriyet dâvasına ihanetini yeter bir açıklıkla gözler önüne sermiştir. Herkes şiirin «kaybolmuş şef» adını anladığı gibi şu ilk satırları da anlar:

«O bizi bir gümüş için terketti,
Yaka iliğine bir kordelâ takmak için.»

İtalya'da, İtalyan halkının hürriyet savaşıyla heyecanlanmış olarak yazdığı şiirler, hattâ Avusturya polisi için bile anlaşılır şeylerdi. Karısı öldüğü zaman birisi, onun iznini almadan, biyografisini yazmaya kalkıştığından yine pek anlaşılır bir dille «barsaklarını araştıran hergelelerden» sözediyor ve «bu hergeleliklere bir son vermek» tehdidinde bulunuyordu.

Üzerinde yıllarca emek verdiği şahaseri için Browning garip bir motif seçmişti. Demokratik fikir şu devirde yürüyüş halinde bulunuyordu; akademik otoritelerin karşı koymasına rağmen o da aydınlar dünyasında yer almaya başlıyordu. Bütün memleketlerde şairler ve yazarlar, mitolojik yarım ilâhlar ve romantik fatihler yerine bayağı realite ile uğraşıyorlardı. Browning motifini, bir Floransa antikacısında bulduğu eski bir skandal risalesinden aldı. Onu kaldırım üstünde bulacağı herhangi bir Hearts gazetesinin parçasında da bulabilirdi, çünkü söz konusu olan sansasyonal bir ölüm olayı, tutku cinneti denen şeydi. Roma'da yaşlıca bir tacir karısını öldürmüştü. Mahkemede onun yaşlı bir papazla düşüp kalktığını ispat ediyordu. Papaz da ayartmanın tamamiyle temiz bir şekilde cereyan ettiğini, genç kadını sadece kocasının eziyetlerinden korumak istediğini iddia ediyordu. Browning bu eserde bütün tarafları dinliyen modern açık forum ilkesini alkışlıyordu. **«Yüzük ve kitap»** adlı eserinde aynı olayın altı tane uzun tasvirini okuyoruz. Kocanın tarafını tutan yani Roma ile, kadının, genç papazın tarafında duran yarı Roma'yı konuşur görüyoruz. Kocanın, kadının, genç papazın, her iki avukatın ve yargıyı veren papanın düşüncelerini öğreniyoruz. Güç irdeleme işi bitince bazı önemli şeyler öğrenmiş bulunuyoruz. Hayat güç ve karışık bir şeydir ve gerçek zor bulunur; insan kâlbinde iyilik ve fenalık da bir arada oturur; bağımsızca düşünmeli, herşeye inanmamalı; in-

sanlık hayatında en kirli olaylar bile edebi bir şaheser konu olabilir; elverir ki ilgililerin kalbine inebilecek büyük yetenekler bulunsun.

56

ALLAH, HALKI KURTAR!

Ondokuzuncu yüzyılın birinci yarısında İngiliz fabrika sistemi yüksek noktasına ulaşmış ve emekçi kütleleri o zamana kadar gezegenimizde görülmemiş bir ulçalma derecesine düşürülmüştü. Sınıf kavgaları açık şekiller alıyor, Şartisler hareketi, reform kanunları, hububat kanunu isyanları birbirini kovalıyordu. Bu sırada İngiltere yetenekli bir adam çıkardı ki yapılan haksızlığı hele onu kendinde tatmış olduğu için, tasvir etmeyi çok daha iyi biliyordu.

Babası, çocuk yapmama tedbirleri hakkında hiçbir fikri olmayan sefilce emekliye sevkedilmiş bir hükümet müstahdemiydi. **Charles Dickens** bu ailenin sekiz aç çocuğundan biriydi. Daha on yaşındayken iğrenç bir şekilde kirli, yarı yıkık bir kundura boyası fabrikasında çalışıyordu. Burada katlandığı işkenceler ebediyen onun ruhuna işliyor, böylece bütün ingilizce konuşan dünyanın radikal hareketine yardım ediyordu.

Daha sonra çocuğun eline okul fırsatı geçiyor ve arkasından da mahkeme stenografi ve roportörü olarak hergele hükümetlerin kulis arkalarına bakıyordu. İlkin **«Pickwickler»** ler cildinde topladığı mizahi taslaklar yazdı. Bu eser yirmidört yaşındaki yazarı şöhretin altın tepesine çıkardı. Şöhret bütün hayatında ona sadık kaldıysa da Dikens çocukluğunun önemini hiç unutmadı. Ve sürekli olarak, belirli bir dereceye kadar, yoksulların ve ezilenlerin havarisi kaldı.

Eğer ben Dickens eserlerinin radikal propaganda olduğunu iddia edersem bununla demek istediğim, onun birbiri arkasına yazdığı romanlarda yalnız zamanının fenalığını, fukara kanunların gaddarlığını, borç hapislerinin korkunçluğunu, mahkemelerin ağırlık ve rüşvet yeyiciliğini, siyasetin bayağılık ve ahmaklığını ortaya çı-

kardığı için değildir. Bütün hayatında içgüdüsel olarak kapitalist zenginliğinin avukat, yargıç, gazeteci, vaiz ve papazlarından nefret edip onlarla alay ettiği gerçeği de değildir; asıl demek istediğim konu ve tiplerin seçilmesi; romanlarının bütün atmosferi bile bir parça propaganda olduğudur. Çünkü Dickens sanatın aristokrat ve tekelci iklimine ihtilâlci bir fikir ile, yoksul ve mazlumların da zengin kadar ilginç oldukları düşüncesiyle yükselir. O bizi Shakespeare'in yaptığı gibi, bilgisiz ve kaba insanlara güldürmez, tersine kalp ve kafalarının içine baktırır; biz de bu suretle kendimizi onların yerine koyar ve talihlerine katılırız. Bunu yapınca da şiddetli heyecanlar tam gülüş ve tam ağlayışlarla mükâfatlanırız.

Aylaklar ve onların sanat üyeleri için Dickens, sürekli olarak bayağı bir herif olarak kalmıştır. Başarılarına büyük bir saflıkla sevinir ve kitaplarının değerini getirdikleri para tutarıyla ölçerdi. O anadan doğma aktördü ve halk önünde parlamakdan zevk duyardı. Onun için İngiltere ve Amerika'da büyük konferans turlarına çıkar ve büyük kazançlar sağlardı. Ama yine de bunlar zamanımızın filim ücretleriyle karşılaştırılamaz. O zamanın dinleyicileri açıktan ağlamayı severlerdi. Dickens de memnuniyetle katılırdı buna. Orgunda bütün tremolo tonları vardı, birbiri üstüne teessür düğmelerini çeker ve bizi sarsar, titretirdi. Şımarık edebi zevkli insanlar Dickens'i okunmaz bulmak modası çıkardılar, fakat halk onu sürekli olarak okudu ve mizahı gibi santimantalliği de ulusal mirasımızın bir öğesi durumuna gelerek sosyalist hareketin kaynaklarından biri oldu. Eserleri şu iki eski Şartist şarkısının, milyonlarca kere tekrarıdır :

«Ne zaman, ey kerem sahibi,
Ne zaman halkını kurtaracaksın?
Taç ve tahtı değil, prens ve kontu değil,
Halkı, insanı, yoksul adamı!»

Dickens içgüdüsel bir sınıf bilincine sahipti. Kafası tipik bir orta sınıf müphemliği içindeydi. Tasvir ettiği fenalık ve haksızlığa karşı çareyi iyilikte, fukara kanunlarının düzelmesinde ve hayır pazarlarında görüyordu. Özetle, kapitalizm kaplanı kâğıttan çiçek çelengi ile

süslenmeliydi. İngiliz kütlelerinin bu yırtıcı hayvanı zincire vurmanın nasıl mümkün olacağını anlamaları için zaman gerekiyordu. Her şeyden önce bu kapitalist dünyada namuslu ve duygulu insanların gelişemiyeceklerini göstermek lâzımdı. Dickens İngiliz halkına işte bu hizmeti etti.

57

SNOB DERLEYEN

Emerson bir kere şu eski hikmeti: **«Kimse hizmetçisi için bir kahraman değildir»** tersine çevirmek suretiyle şöyle yorumluyordu: **«Hangi kahramanın bir hizmetçisi olmuştur?»** Bu ispat ediyor ki Emerson zamanının en gerekli romanlarını okumamıştı, çünkü William Makepeace Thackeray'ın romanlarını okumuş olsaydı, bir kahramanın asla hizmetçisiz olamıyacağını bilirdi.. Dickens ile yoksulların hayatına, Thackeray ile de zenginlerinkine giriyoruz ve hangi sınıfın merhametimize daha lâyık olduğunu söylemek bize zor geliyor.

Thackeray 1811 de, babasının bir devlet memuru olarak bulunduğu, Hindistan'da doğdu. Sözde Cambridge Üniversite'sinde eğitimini yapacaktı, fakat olmadı, çünkü oğlan kabul etmez derecede yüzeyde ve arıydı; yemeyi içmeyi oynama ve eğlenmeyi, kısacası ciddi çalışmadan başka her şeyi seviyordu. Genç yaşında akamete uğrıyan bir gazete atılımı yüzünden bütün servetini kaybetti. Artık çalışmak zorunda kalarak satirik bir haftalık dergi olan «Punch» a yazmıya başladı ve orada şakalı manzumeler ve satirik taslaklar konusunda yeteneğini göstermekte gecikmedi.

Gençliğimde Thackeray'ın bir sinik olduğu gerçeğinden genellikle şikâyet olunurdu. Bu iddiayı derhal çürüteceğiz: Yeryüzünde hiç bir pantalonlu yaratık ondan daha santimantal bir gönülle dolaşmamıştır. Fakat onun kafasında gözleri vardı ve kendini çeviren kibarlar dünyasında en muhtelif snop cinslerini görüyordu. «Snop-kitabı» eserinde bunlardan bütün bir koleksiyon

ortaya koydu, hem de her birini tıpkı bir kelebek gibi ortasından iğneleyip tutturarak... İnsancıl gururları ve delilikleri gözönüne seren ve maskara eden daha bir sıra roman yazdı.

İlk büyük eseri bugün bile eleştirmeni gözünden kaçıyor. Oysaki «Barry Lyndon» fevkalâde güzel satirik bir eser olup yetenekli bir dolandırıcının hikâyesidir. Bu adamın dünyada ileri gidişi rastladığı adamlardan biraz daha akıllı ve kendine karşı da biraz daha dürüst ve samimi olmasındandır. Sofu ve ortodoks bir puriten olan Milton'un şeytanı bir kahraman olarak kutlamaktan kendini alamadığını hatırlıyacaksınız; çünkü şeytan bir âsi idi ve âsi Milton onunla sempatize oluyordu. Barry Lyndon'da da aynı şey oluyor. Bütün bayağılıkları yaptığı halde uyanıklığı ve hazır cevaplılığıyla şu zorluk ve imtiyazlılar âleminde kendine yer açar. Thackeray'ın onu gizlice sevmesi bundandır. Romanın sevimsizliğini yapan da bu olsa gerektir. Orta halli okuyucu fenaları fena olarak etiketlenmiş ve açıkça ak veya kara olarak boyanmış görmek ister.

Thackeray'da yaşıyan içgüdüsel isyancı başka bir eserde daha bellidir. «Gururlar Panayırı» Bu sefer söz konusu olan Becky Sharp adında bir kadın dolandırıcıdır ki kâlpsiz, entrikacı ufak bir şahıs olup para ve kuvvet için kendini satmaktadır. Fakat bağımsız kişiliği olan bir kadındır. Küçük, köşeye büzülmüş, bütün dünyanın saldırısına maruz bir kaplan yavrusu. Kendini dişi ve tırnağıyla savunur ve düşmanlarının hakkından gelir. Thackeray, arzusu dışında, bu kadından kitabın en ilginç figürünü çıkarmıştır.

Şerefli bir Victoria santimantalisti olarak Thackeray Becky'nin karşıtını yaratmak için elinden geleni yaptı ve Amelia Sedley adında mükemmel uysal, tapınılan bir kadın buldu. Zengin bir tüccarın kızı olarak Amelia hayatında endişeli bir an tanımıyordu. Bütün Victoria erdemlerinin bir örneğidir. Değersiz ve hodbin kimseler olsalar bile ailenin erkek üyelerine hizmet ve saygıda kusur etmez. Orta büyüklükte bir tavşancığın beynine sahiptir ve onu tanıyan, Victoria centilmenlerinin neden dolayı ilginç metreslere düşkün olduklarını anlar.

Tackeray'ın romanlarında bütün iyi insanların ahmak ve bütün kötülerin de akıllı oldukları savunulmuş-

tur. İlgimizi çekmek konusunda Becky ile yarışma halinde bulunan tek kadın Beatrix Esmond'tur. Kendisinde Becky'nin yoksulluk mazereti bulunmayan soğuk ve onurlu bir güzeldir. Bir kontla evlenmek istiyor; o düelloda ölünce bir prensin sevgilisi olmak denemesinde bulunuyor ve sonunda acıklı bir Bişof dulluğunda sonuçlanıp bir ev öğretmeni ile evleniyor. «Büyük Britanya Antisosyalist Birliği» ki amacı «kızıllar» ın yokedilmesidir, her şeyden önce kütüphanelerden, hakim sınıfların geleneklerine dair bu yokedici tasvirleri uzaklaştırmalıydı.

Ben Thackeray'ın asla bilinçli bir sosyalist olduğunu savunuyorum. Tersine o, egemen sınıfların bir organı olarak, onlara yüksek ve güzel kaderlerine lâyık olmaları için yemin veriyor. «Centilmen» e ne kadar inandığını anlamak için, tamamiyle değersiz genç bir aylak olan kahramanı Pendennis ile sinik bir ihtiyar çapkın olan binbaşı Pendennis'e ayırdığı tasvirlere bakmak yeterlidir. Thackeray birisine başarılı bir sınav hediye ederken ötekine de sevgi ve acımasını veriyor.

Thackeray eserinde sınıfının birkaç kural ve kanununa karşı isyan ediyordu; fakat gerçek hayatta Amelia Sedley kadar çaresizdi. Karısı çıldırdı ve Thackeray böyle bir evliliğin suçsuz ortağı olarak, kendisini ölünceye kadar kadınsız yaşamaya mahkûm eden şu batıl inanca kurban gitti. Thackeray'ın bu acıya katlanış tarzı dostlarınca kahramanca göründüyse de bize sadece acıklı geliyor.

Gençliğinde Thackeray zorunlu olarak yoksulluk içinde bir hayat yaşamıştı; fakat sonraları tercihan pahalı yemekler yiyor, özellikle alkollü içkiler seviyordu. Böylece sağlığını harap edip elli iki yaşında öldü. Kızları babalarının bu tarafını gizliyorlar ve biyografisinin yayımına izin vermiyorlardı. Bütün öteki dürüst efendiler gibi Thackeray da bu kızlara bir gelir sağlamaya çalıştı. Bu amaçla bir kere posta idaresinde, bir kere de hariciye de mevki elde etmek için zamanını harcadı. Böylece romanlarında alay ettiği şeyi aynen kendisi yaptı. O da, Dickens gibi, konferanslar verdi, fakat bundan hoşlanmıyordu; onda aktörlüğe ait bir şey yoktu, tersine İngiliz centilmeninin şiddetli ihtiyatı vardı.

Bu çeşit «dedikodular» ın büyük bir yazarın eserleriyle ilişkisi olmadığı söylenir. Ben ise sanatçının karakter ve denemelerinin, tıpkı kalıbın maden sıvıya şekil verdiği gibi, onun eserlerini tayin ettiği fikrindeyim. Bir ozan ya da yazarın anlaşılması için en kısa yol bu çeşit gizli ayrıntıyı öğrenmektir, her şeyden önce ekmeğini yediği insanlar olan ilişkisini bilmelidir. Bir adamın hayatı da bu para kuvvetlerine uyması ya da karşı gelmesiyle belli olur.

58

SANAT VE ZENEAT

Kapitalist endüstriciliğe, ekonomik nedenlerden; dürüst ve samimi olmadığından ve moral nedenlerden dolayı saldırılabilindiği gibi çirkin olduğu için de estetik bakımdan saldırılabilinir. Sanatçı duyarlılığı onu bu yüzden reddederler, ona karşı sefere çıkmış bazı sanatçılar da olmuştur.

John Ruskin zengin bir şarap tacirinin oğluydu. Kendini sanat incelemesine vererek onu ilk hıristiyanlığın sadeliğine döndürmeyi kurdu. Öğretmen olup konferanslar verdi. Oxford'da işçi oğullarına özgü bir dershane açtı. İngiliz üniversitelerini gurup gurup ağır kaldırım inşaatına yöneltiyordu. Bir yalan dolan ve sömürme dünyası ortasında yararlı olabilmek için onun yaptığı şu çaba gönül alıcı bir şeydir. Endüstri sisteminin çirkinlik ve gaddarlığı üzerine sürekli olarak fikir yormak Ruskin'i sonunda akıldan etti. Çömezleri arasında bir tanesi var ki bu sayfalarda yer istiyebilir, çünkü işçi bir sanatçıydı ve sağlam bir sosyal temel üzerine güzellik kurmak çabasındaydı. Çünkü o da bir sosyalistti. Bireyci - kapitalist bir sanat dünyasına kardeşlik dayanışma ilkelerini öğretmeye çalışıyordu. William Morris 1834 de doğdu. Ana babası zengindi. Eline önemli bir miras geçti. Annesi onun Bişof olmasını istiyordu, fakat çok geçmeden anlaşıldı ki bu meslek hiç de onun için iyi değildi, çünkü duygusal olarak hıristiyanlığa bağlı olsa da fikren onun üstüne çıkmış bulunuyordu.

Tutkuyla orta çağı ve sanatın gotik ruhunu seviyordu. Ortaçağın mutlu bir zaman olduğuna kendini inandırdı, çünkü orada bir el işçisi kâr'a bakmaksızın kendini gönlüne uygun bir işe verebiliyordu. Onun için bütün hayatında şu eski zamanın geri gelmesini özledi ve onu devrinin bütün kötülükleri için ölçü gibi kullandı.

O elleriyle çalışmaktan hoşlanan sade, samimi bir adamcağızdı ve çok taraflı bir sanat yeteneğine sahipti. Resim, oymacılık, dekarasyon öğrendikten başka sanatla azıcık ilişiği olan her el hünerinden de anlıyordu. Modern endüstriciliği çirkin, bayağı ve değersiz emtianın toptan imali olarak görüyordu. Ondan bütün ruhuyla nefret ediyordu. Zamanının bütün ahlâki kusurlarını işçinin emeğine karşı sevgisini ve eserine karşı gururunu yitirmesine veriyordu. Morris kendine ayrı bir yuva yapmak istiyordu, fakat hiçbir mimar onun istediği kadar güzelini tasarlıyamadığı için, mimarlığı da kendi üzerine aldı; hiç güzel mobilya bulamadığı için taslaklarını kendi yapıp bir dülgere imal ettiriyordu. Böylece yavaş yavaş bu çeşit işler için bir atılım ve aynı zamanda bir güzel zenaat hareketi doğdu.

Moris, böylece işçilerle ilgilendi, bu ise tehlikelidir. Bugünkü sosyal sistemde bir centilmen için kendi sınıfında kalmak ve işçilerin halini hiç sormamak daha iyidir. Moris şimdi siyasetle uğraşmaya başladı. Gariptir ki bu konuda ona ilk tecrübeyi veren eski kilise benzeri binaları «onarma ve düzeltme» den kurtarmak denemesiydi. Az zaman sonra ona Victoria baş asileri arasında, «Sosyal Demokrat Birliği» kurucularından biri olarak, öğle ve akşam toplantılarında sokak hatipliği ederken rastlıyoruz. Eleştirmenler buna da, tıpkı John Milton'un siyasi çalışmalarına gücendikleri gibi, gücendiler; bunu büyük bir şair ve sanatçı için zaman harcamak sayıyorlardı. Fakat bu durum onun hayatını yapan öğelerden biriydi; başka türlü olsaydı gerçekten ortaya çıkardığı sanat eserlerini vermeye gücü yetmezdi.

Öteki işleri arasında şiirler de yazıyordu; bunlar o kadar sevdiği eski zamanlara ait fevkalâde masallar ve yine o zamanlarda vukubulduğunu düşündüğü mükemmel olaylar üzerindeydi. Bunlar çok güzel manzum hikâyelerdir. Bütün gençler «Dünya cenneti» ni ve eski

günlerde sosyal asilerin başlarına gelenleri öğrenmek için de «John Ball'ın Rüyası» nı okumalıdırlar.

Morris'in en tanınmış düzyazı eseri «Belirsiz Yerden Haber» dir. Bellamy'nin «İki bin yılından geriye bakış» utopisini okumuş ve hoşlanmamıştı, çünkü Bellamy, Amerikalı olarak, dünyayı organize ve sistematize ediyordu. William Morris ise hiç kimse tarafından organize ve sistematize edilmek istemiyordu. Onun için içinde herşeyin sakin ve gündelik, hayvanlarda olduğu gibi sağlıklı ve normal olduğu, kendi ütopisini yarattı. Fakat bunlar aynı zamanda dayanılamıyacak kadar can sıkıcıydı.

Bayan Ogi itiraz eder: «Kendi hareketinizin bir klasiğinden söz ediyorsunuz ve bütün eleştirmenlerin ne dediklerini biliyorsunuz. (Sosyalistler bir kere kendi amaçları üzerinde birleşsinler.)»

«Evet biliyorum ve onları düş kırıklığına uğrattığıma teessüf ederim; fakat dünya üzerinde pek muhtelif insanlar vardır, tabii bizim hareketimiz de öyle. Ben kendi hesabıma makineye inanan ve onun en büyük gelişimine götürecek bir dünya ile ilgilenen bir sosyalistim. **Biz bir tüneli geçen insanlara benzeriz; tünel karanlık ve isle doludur; bazı insanlar geri dönmek istiyorlar, fakat ben sonuna kadar gitmek taraftarıyım.**»

«Fakat Morris ve başkaları öte tarafın cehennem olduğunu söylüyorlar.»

«Doğru; fakat ben sanıyorum ki onların gözleri isten görmez olmuştu. Fenalık makinede değil onun şahsi mal olmasındadır. Makinelerin çirkin ve değersiz eşya yerine güzel ve değerlilerini yapmaması için hiç bir sebep yoktur. Meğer ki onlar eşyada mümkün olduğu kadar fazla kâr etmekten başka ilgisi olmayan adamların elinde bulunmasın. Dünyada milyonlarca benzeri bulunduğundan bir şeyin daha güzel olması gerekmez. Bu snopça bir düşünüştür ve Morris papatyalarla süslü bir çayırdan daha iyi bir ders alabilirdi.»

Çağdaş bir Amerikan yazarı, Sherwood Anderson bize hayatının hikâyesini anlatmıştır. O da makineyi hiç sevmez; sebebi de fabrikada çalışmış ve acıyı kendisinde tatmış olmasıdır. Makinede ki sürekliliğin işçideki hareketi ve o yüzden ahlâkını bozduğu konusunda Morris'le hem fikirdir; onlar kendi kendilerine işleyemezler ve onun için birbirlerine kirli hikâyeler anlatırlar. Fa-

kat unutulmasın ki Anderson bir sosyalist değildir. Bir kurumun işçiler elinde ve doğrudan doğruya onların kontrolü altında ne olabileceğini katiyyen düşünemez. Oysa ki orda işçiler güzel makineleriyle iftihar edecekler, hayatlarını makinelerin de bir kısmı bulunduğu büyük endüstri içinde bilinçli ve plânlı bir şekilde düzenliyeceklerdir. Her işçi sırasıyla bir zaman fabrikada, bir zaman da tarlada çalışacak ve hoşuna gittiği oranda çeşitli iş görmek imkânına sahip olacaktır. Her hal ve kârda günde dört beş saatten fazla çalışmak zorunda olmayacak ve geri kalan zamanını yeteneklerini geliştirmekte kullanacaktır; şiir yazacak, müzik çalacak, tiyatro ya da futbol oynayacak, kısacası canı ne isterse onu yapacaktır. Yıldan yıla makineler mükemmelleşe mükemmelleşe sonunda insana hiç iş kalmıyacak ve her sabah bir kaç düğmeye basmak yetecektir. Bunu sevmek ya da sevmemek yalnız ve yalnız aklı geliştirmiş olmaya ve onu daha fazla geliştirmeyi istemeye bağlıdır.

59

AMERİKA'YA GELİYORUZ

Amerika'ya geliyoruz. John Milton'la John Bunyan'ın manevi kuşakları Atlas Okyanusunu geçerek Masaçözet'de yerleştiler. Fakat düşmanları da denizi aşıp Wirginia'da oturdular. Böylece iki uygarlık türeyerek Yeni Dünya'da da tıpkı eskisinde olduğu gibi, bir vatandaş kavgası doğurdu.

İlk iki asırda kolonistlerin bütün işleri yerli öldürmek ve sapan görmemiş toprakları ekime yarar bir hale getirmekten ibaret oldu; Bu yüzden sanat için az vakitleri vardı. Eski vatanla bütün bağları koparmak zorunda kaldılar. Nasıl Voltaire'ye dini ve siyasi sahada isyan etmek kültürel sahadakinden daha kolay geldiyse çok önce istiklâl ilân edildi. İlk Amerikan yazarları Amerikan konularını Addison ve Steele, Burke ve Dryden uslûbunda işlemey gayret ediyorlardı.

Kendini İngiliz geleneğinden kurtaran ilk Amerikan yazarı bir Amerikan geleneği yaratmak suretiyle değil

Üniversite ve metafiziğe yükselmek suretiyle bu işi yapıyordu. Ralph Waldo Emerson Goethe'yi Sopenhaur'u, Swedenborg'u Eflâtun'u ve Hintlilerin yazılarını okumuştu; o bir Yankee mistiği ve demokrat evliyâ oldu.

Merkeziyetçi bir rahibin oğluydu. Babasının izinden gidiyordu, fakat çok geçmeden, Akşam taamına (1) yeni bir anlam veren kurama inanmakta olduğunu anladı. Yeni inançlarını sade ve samimi bir tarzda kürsüden tebliğ edip ekmeğini serbest bir hatip olarak kazanmak üzere seyahate çıktı.

Puritenizm artık iki yüz yaşına varmış bulunuyordu, fakat ruhu yeni İngiltere'de de canlıydı, yani: İnsanlar gayret ve dikkatle doğruyu işlemiye çalışıyorlar ve bu meseleleri incelemiş olan kuramlara korkulu bir saygı ile bakıyorlardı. Ders ve öğüt ödemeye daima hazırdılar. O sayede genç asimiz de Concord şehrinde geçen sade hayata yetecek kadar para kazanmayı başarıyordu. Dünya edebiyatını muhtelif dillerde inceliyor, ciddi olarak düşünüyor, samimi yazıyor, iyilik ve bilgi örneği oluyordu.

En popüler nutuklarını «Emerson'un Denemeleri» adlı ciltden tanıyoruz. Ben bu kitabı gençliğimde okumuştum ve ona bir minnet borçluyum. Her şeyden önce nefse güveni, öncülük erdemlerinin temelini öğretiyorlar. Bir zaman yeni İngiltere'yi yaratmış olanlar kendilerine güveni olan adamlardı. En aşırı indüvidializm atmosferi içinde bir düşünür olarak, aynı derecede esaslı olan dayanışma erdemini gereği gibi değerlendiremezdi. Emerson'un kooperatif bir dünyadan hiç haberi yoktur. Hemcinsine dostluk göstermek ve gerçeği söylemek suretiyle ödevini yaptığı düşüncesindedir.

Denemeler şekilsiz, çok yerde bağlantısız ve rastlansal yansımalarla doludur. Daima kolay da anlaşılmaz, çünkü sık sık sahasına intikal ederler; orda ise bütün iddialar hem doğru hem yanlıştırlar. Doğrulukları kullanışa bağlıdır; o halde biz Emerson'un bütün fikir dünyasını ve bütün hayatını tanımalıyız. En yüksek ölçülere vurunca doktrini bize biraz yufka ve örneği biraz hafif görünür. O sert bir zamanda yaşıyordu; gerçi onun

1) İsa'nın havarileriyle birlikte yediği son akşam yemeği (Çeviren)

sesini daima hak tarafında duyarız, fakat insana daha yüksek ve azimli konuşabilirdi gibi gelir. Karamsarlığı güzeldir, fakat gerçek özden yoksundur. **Biz yazarlardan eserlerinde gerçekten sözetmesini, hayatın müthiş ve düşman gerçeklerine karşı almamız gereken tavrı göstermesini istiyoruz. Emerson şu esrarlı sözü söyler:**

«Ben âlemlerin sahibiyim,
Yedi yıldızın ve güneş yılının;
Sezar'ın elini, Eflâtun'un beynini,
İsa'nın kalbini ve Shakespeare'nin kanını»

Olabilir, fakat çoğumuza, Shakespeare'in mirasından bir şey çıkarmak zor geldiği gibi İsâ ile Sezar'ı nasıl uzlaştıracağımızı da bilmeyiz; öylece Shakespeare'nin fikirlerine İsâ çokluk katılamaz. Mistik deyimler çok kolay yanlış anlaşılır. Kanıt: Metafizik akımdan yalnız Emerson'un değil, inanılmaz «Christian Science» in da çıkması mümkün olmuştur.

Ne de olsa adalet ve hürriyetle ilgilendiği yerlerde Emerson da Byron kadar güçlü darbeler indirmeyi bilir. Örneğin eserlerin serbest bırakılması için tazminat vermek zorunluğunu söz konusu eden «Boston şarkısı» böyledir:

«Sahibe fidye veriniz,
Kesesini ağzına kadar doldurunuz.
Sahip kimdir? Esirin ta kendisi!
Her zaman böyle idi! Siz ona veriniz!»

Biz Concurt'lu yargıcı çok kere bir düşünür olarak hatırlarız, ozan olarak değil; fakat o büyük bir ozandı. En iyi eserleri ölmez şeylerdir. Manzumeleri yalnız hikmet ve etik güzellik ihtiva etmezler, aynı zamanda doğa sevgisi ve tutku taşırlar. Bizim Amerikan yüksek okulları modern yazarlarla uğraşmazlarsa, bari klâsik arasında, bizim daha iyi anladığımız, yerli klâsiklere de yer versinler. Gençliğimize ben şu tavsiyede bulunuyorum: İlkin bir kere Emerson'a bakınız!

BİR QUAKER (1)

Dini takipler Puriten'leri İngiltere'den kaçmıştı; şimdi onlar da Yeni İngiltere'de başkalarını inançlarından dolayı takibe hazırlanıyorlardı. Bunun kurbanlarından birisi Masaçözetli bir Quaker'dir. Whittier adındaki bu adam şehir meclisinden serbest vaiz hakkını istemek cüretinde bulunduğundan ötürü seçim hakkından yoksun edilmişti. Cezadan gözü yılmayan bu Piyoniye karısı ve on gürbüz çocuğuyla birlikte yaşamıya devam edip onları Quaker imanında yetiştirdi ve kendi memleketinin eleştirmenlerince az dikkat edilmiş bir Quaker şairinin atası oldu.

John Greenleaf Whittier 1807 de doğdu. Birçok kardeşi vardı ve daha çocukken taşlı bir küçük çiftlikte yaşıyordu. Köy okulunda okudu; bir İskoç seyyahından ilk defa şiirler dinledi, bu adam geceyi çiftlikte misafir olarak geçirmiş ve Robet Burns'tan lidler okumuştu. Narin, hassas çocuk büyük bir vecdle dinliyor ve yeni İngiltere'nin Burns'u olmak gibi bir kadere sahip bulunuyordu; enerjik İskoçya'lının âsi ruhunu taşıyan fakat onun mahvedici günâhlarından arınmış bir evliyâ Burns.

İstiklâl, sert çalışma ve din Whittier'in çevresinde üç ana faktördü. Canı bir akademiye devam ederek kültürünü ilerletmek istiyordu, fakat onun için parası yoktu; kundura tamircisi olarak çalışmak zorunluluğunda idi. Tory eleştirmenlerinin istihza dolu sözlerini hatırlarsınız: «Sen melhemlerinin başına dön Bay Keats!» Bizim Quaker şairimizle de aynı suretle alay edecek bir eleştirmen bulunur: «Daha parmaklarında zift yapışık duruyor» Keats'ın nasıl kibar bir genç bayana tutulmuş olduğunu da belki hatırlıyacaksınız. Whittier bir vilâyet gazetesinde redaktörden gözlerini bir yargıcın kızına kaldırmak küstahlığında bulunmuş ve reddedilerek kırgın, hasta ve yoksul yurda dönmüştü.

---

(1) Hıristiyanlık mezhebi olan «Dostlar Cemiyeti» üyesi (Çeviren)

Ama yine de incelemelerine devam edip şiirler yazıyordu, bir kere daha redaktörlük mevkii elde ediyor ve siyasette başarı şansı kazanıyordu. Bu sırada hayatının krizi gelip çattı: Esirlik aleyhindeki cereyan, zayıf da olsa yeni İngiltere'de kendini hissettirmeye başlıyordu. Whittier, William Lloyd Garrison ile dostluk kurarak görev meleğiyle savaşa savaşa uykusuz geceler geçirdi. Yirmi yedi yaşında kararını verdi: Meslek yolundan vazgeçip zorla biriktirdiği parayı esirlik aleyhine beşyüz nüsha risale bastırıp dağıtmaya karar verdi. Bugün ücret esirliğine saldırmaya cüret eden mücahitlerin davamız için hapishaneye atıldıklarını, koğuşturulup işkence edildiklerini uzaktan seyretmeye mecbur olan bizler bu yumuşak Quaker şairinin 1830 da Massaçözet'de taşlanmış ve hemen hemen linç edilmiş olduğunu unutmamalıyız; az zaman sonra Fladelfiya'da redaksiyon bürosu başının üstünde ateşe verildi.

O bütün hayatında hastaydı, fakat dâvası için savaştan biran geri durmadı. Sürekli bir fakirlik yakasından ayrılmadı, annesini ve bir sürü kardeşini beslemek zorundaydı, evlenmeye bile parası yoktu. Ondan sonra da muhtelif gazetelerde redaktör olarak çalışmaya devam etti, yazdı ve esirlik aleyhinde nutuklar verdi; şiirleri gazeteler tarafından gittikçe daha fazla basılır oldu. Bu manzumelerin birçoğu bugün «Külliyat» ında bulunur ve okurken hepsinde aynı derecede bulunan yüksek kaliteye şaşılır. Şu köylü gencin fikirlerini söylemek için kullandığı hayâl ve resim zenginliğiyle ifade güzelliğine olduğu kadar, gösterdiği zevk ve enerjiye de hayran olunur. Nasıl bir vakit Browning «Kaybolan Şef» şiirinde ihtiyar Wordsworth'a ders verdi ise Whittier de öylece «İchabod» şiirinde dönek Webstere'e saldırır.

«Geçti, geçti, büyük gözden
Can çekildi.
İmanı battı, şerefi söndü
Adam öldü.»

Whittier hareketin düşüncesiz fanatiklerinden değildi; özellikle, zekâları harekete getirerek bir şey elde etmek istiyen akıllı bir politikacı idi. İlkin hür memleketi, sonra da Lincoln'un cumhuriyet partisini doğur-

muş olan Abolition (1) partisini kuranlardan biridir.

Quaker sıfatıyla savaşı fiilen teşvik ve himaye edemezdi. Fakat onun için şiir yazmaktan çekinmedi. Whittier asla üniversite yüzü görmedi; yabancı muaşeret inceliğini benimsemek için asla Avrupa gezisi yapmadı; bütün hayatında bir Amerikan köylüsü olarak kaldı. Bu köylülerin fikirlerini yine kendi dilleriyle söylüyordu. Onlar da onu bunun için sevdiler ve bize birgün, ona lâyık olduğu mevkii vermek için, eleştirmeyi sıkıştıracaklardır.

61

PURİTENLİĞİN ÇÖKÜŞÜ

Massaçözet Puritenleri yerlileri yokedip çiftliklerin sınırlarını tespit ve şehirleri kurduktan sonra başka bir işe koyuldular: **birbirinden** para aşırmak. Atılım heveslileri batıya doğru, daha fazla para çıkar yerlere göçtüler; geri kalanlar yavaş yavaş dejenere oldular. Puritenlik gittikçe aktif bir erdem olmaktan çıkıp pasif bir günâhtan sakınma haline geldi. Büsbütün ortadan kalkmadan önce büyük yetenekli bir adam daha meydana getirdi ki Puritenlikle canlı teması vardı ve onu mükemmel tanıyordu. Hem artık onu sanatla yoğurup şekillendirecek kadar mesafe kazanmış bulunuyordu.

Nathaniel Hawthorne bir liman şehri olan Salem'de doğdu. Burası vaktiyle müreffeh bir yerdi, fakat büyük şehirle giriştiği yarışma savaşında yenilmişti; artık yalnız anılarıyla canlı olan zavallı bir yerdi. O anılar ise büyücülerin yakılıp boğulduğu ve çılgınca bir dini terörün hüküm sürdüğü günlere ait idi. Hawthorne'nun atalarından biri o devirde hakim idi. Kurbanlarından biri ona lanet etmişti ve Hawthorne kendisini, yarı ciddi, yarı şaka, lânetli soyunun son mahzun üyesi sayılıyordu.

---

1) Abolitionist - Esirlik aleyhtarı harekete mensup.

Gerçekten o münzevi sıkılgan ve çekingen bir adamdı. Ancak elli yaşında yeteneği tanındı. Eski evlerde, bütün gün içerde oturup yalnız geceleri sokağa çıkarak, yaşamıştı. Siyaset ve sosyal meseleler hakkında hiçbir anlayışa sahip değildi. Çevresinde olan hâdiselerin onca hiç anlamı yoktu, o tamamiyle geçmiş zamanlarda yaşıyordu.

Gariptir ki geçmişin görüşlerini de kendine maletmiyordu. Onda Walter Scott'un Tory heyecanı ve hayranlığı yoktu; o modern bir insandı ve eserlerinde sakin, septik bir Humor konuşur. Deyim yerindeyse imanı kurumuş ve yerine başkası geçmemişti. İşte Hawthorne bu yapısıyla ortada duruyor ve neden, ne süratle, ne amaç için olduğunu bilmiyordu. Açıklamalı günlük hatıralar tutarak olanı biteni saati saatine kaydediyordu; ama bunlar ancak bir çocuğun hatırlamaktan haz duyacağı şeylerdi. Taslaklar, denemeler yayımlıyarak harikulâde bir dille, geceleyin dolaştığı Salem sokaklarında merak ve hayretini çeken şeyleri tasvir ediyordu: Yalaklarda oynaşan ışıklar, sokak lambaların sarı ışıkları, eczahanelerin mavi ve yeşil lâmbaları!

Dini korkunun işkencesiyle yorgun bir ömür süren ve işlememek konusunda harcadıkları umutsuzca çabalara rağmen inadına günâha sürüklenen eski moda insanlar üzerine garip efsaneler topladı. Vicdan azapları Hawthorn'un «mahalli rengi» ve sanat geleneğidir; onun bütün ayrıntısını, kendisi çekmiş olmaksızın bilir. Onları antika eşya gibi derlemişti.

En ünlü eseri «Kızıl harf» dir; kitap büyük alkışlarla karşılanmıştı ve bugün de çokları tarafından Amerikan roman edebiyatının şaheseri sayılır. Konu şudur: Eski, büyücü yakan Salem'de genç bir kadın genç bir mahalle papazı için duyduğu tutkunun zoruyla ihanet ağına düşer. Bir çocuk doğar; anne resmen şikâyet edilir ve elbisesinde büyük ve kızıl «A» (1) harfi olduğu halde teşhir direğine bağlanır. Kadın sevgilisinin adını yine söylemez ve genç papaz böylece rezaletten korunur, fakat çöken Puritenliğin esas ürünü olan şu ünlü vicdan azaplarına düşer.

Biz burada yine edebi «üçken» i görüyoruz, yalnız öteki üçkenlerden farkı onun bir tutku değil bir ceza hi-

(1) Adulteress - Kahpe Karı sadakatsız karı

kâyesi olmasıdır. Günâhkârları aşklarının mutlu gününde değil pişmanlık günlerinde tanırız. Hawthorne'un bütün eserlerinde olduğu gibi burada da hareket ve çalışma halinde insanlara değil olmuş olayları geri bakan şahıslara rastgeliriz. Bu da bir sanattır ve ben «kızıl harf» e bir teknik şaheser olarak hayranım. Fakat biz burada sanatla, insancıl ve sosyal bir ürün olarak, ilgilendiğimizden bu trajedinin hangi çürük zemin üzerine kurulmuş olduğunu göstermek zorundayım.

Eserin etik temeli, izdivacın çözülmez olup yaşlı bir adamla evlenen ve kendini bedbaht hisseden bir genç kadın bir genç erkeği sevse ve ondan çocuk sahibi olmak istese bile İlâhi kanunla bedbaht evliliğin zincirlerini taşımaya mecbur olduğu fikri üzerindedir. Fakat arzedelim ki inançlar değişti ve insanlık bu genç kadının, ihtiyar ve sevmediği kocasının yanında kalarak genç adamdan hasılı olacak çocuklarını reddetmesini istikbal üzerinde işlenmiş bir cinayet ve insan ırkının gelişmesinin bağlı bulunduğu ana kanuna saldırı olduğu inancına vardı; o zaman, o zaman bütün kitap, merak ve nefreti aynı zamanda uyandıran, çağı çoktan geçmiş bir nesne olup kalırdı!

Amerikan hükümeti, ilkin gümrük idaresinde kaplandırmak, sonra da Liverpol'e konsul göndererek seçkin yazara saygısını gösterdi. Hawthorne o zaman vaktinden önce kocamış bir adamdı; İngiltere'nin soğuk sısından Roma'ya kaçtı, fakat orası da hoşuna gitmedi. Bununla birlikte eski Roma eserlerine dair sabırla birçok haber ve vesika toplıyarak ««Mermer Faun» isminde bir roman yazdı. Roman ebedi şehri ziyaret eden bütün kadın öğretmenlerince meslek bağlılığıyla okunmaktadır. Lâtin dünyasını anlamıya bir puritenin ne kadar yaradığını görmek için çıplak heykelleri dayanılmaz bulduğunu ve heykeltraşların statülerini giydirmeyi neden istememiş olduklarını bile kavramamış olduğunu bilmek yeterlidir. Derinin elbiseden çok önce mevcut olduğunu ve belki elbise tekrar yok olup unutulduğu zamanlarda dahi var olmıya devam edeceğini bizim Salem'li gezginci aklına getirmiyordu.

Vatandaş kavgalarıyla parçalanmış Amerika'ya dönünce, inancı olmayan bir demokrat olarak, kolay ağlar, kolay güler cumhurreisi Pierce için bir seçim biyog-

rafisi yazdı. Ne ayrılık kavgasını, ne de ondan doğacak yeni Amerika'yı anlatıyordu. Bulanık ve kederli son günlerinde, zavallı ihtiyar Tory Sir Walter Scott'u hatırlar, o Scott ki bütün «temeli oyulmuş memleketi» ölmeden görmek talihsizliğine uğramıştı. Sanatçılar gençliklerinde zamanlarından o oranda ileri bulunmalıdırlar ki ihtiyarlıklarında o kadar acıklı surette geri kalmasınlar!

62

İSRAFİL (ALEYHİSSELAM)

Masaçözet'te yerleşen Puritenler, mutluluğun ancak «adali doğa» mızın imhasında bulunabileceğini sanıyorlardı. Mryland ve Wirjinya'da yerleşmiş olan Kavaliere ise özellikle zevke inanıyorlar ve tutkularını başıboş bırakıyorlardı. Onların arasından bir sanatçı türeyip Amerika'lılara öğrettiği ki duyusal güzellik Allahın mistik bir vahiy ve ilhamıdır ve şiir her türlü zihni ve ahlâki ölçülerin dışında bir müzik olması gerekir.

Maryland'lı bir generalin oğlu evden kaçarak genç bir aktristle evlenmişti. Her ikisi de sefil bir hayat sürerek bir tavan arasında öldüler ve arkada üç küçük yetim bıraktılar. Bu üç küçükten birinin adı Edgar Poe idi; ilk defa onu bir çocuk dadısının şeker sormuğuyla avuttuğunu görüyoruz. Daha sonra onu Allon isminde santimantal bir kadın evlâtlığa alıyor ve ondan sonra bir nevi salon bebeği yaparak işret vecizeleri söylemeye alıştırıyor. O çok sevimli, onurlu duygulu ve inatçı ufak bir oğlandı. En genç yaşlarında sonraki sefaletinin tohumları görünür.

Daha çocukken şiir yazıyordu. Yirmisinden önce yazdıklarının bir çoğu halâ okunur. Zengin öğrencilerle kart ve Soff oynadığı Wirjinia üniversitesine devam etti. Fakat Üniversiteyi bitirmeden terkederek hamileriyle boğuştu ve orduya gönüllü yazıldı. Dostları onu tazminatla kurtarıp West Point'a, bir askeri akademiye gönderdiler. Burası ise sanatçıyı sınıfta çaktırmak suretiyle ün kazanmıştır: Birisi Edgar Allan Poe, ötekisi de Ja-

mes Mc Neil Whistler'dir. Poe manzumeler yazıyor ve arkadaşlarıyla konyak içiyordu. Arzusu kendisine iğrenç görünen hayatı unutmaktı.

Böylece daha yirmi iki yaşındayken şu üç sıfatı kazanmıştı: Şair, isyancı ve ayyaş. Önünde daha, sürekli bir savaştan ibaret olacak olan, onsekiz yıllık bir ömür vardı. Parlak bir yeteneğe sahipti, eserleri taktir kazanıyordu, birçok reaksiyon mevkiileri buluyor, fakat hiçbirinde duramuyordu. Şehirden şehire sürtüyor, dost ve düşmanlarıyla kavga ediyor, bütün alkol ve morfin düşkünü insanlar gibi samimiyet ve dürüstlükten uzak bulunuyordu.

Poe'de şu alışkanlığın en acıklı kurbanını görmek ve unutmamak gereklidir ki ona meziyetler doğuştan verilmiş, günâhları ise bebekliğinde alkole batırılan sorumluluktan ileri gelmiştir. Yetenekte kendinden önce gelen bütün Amerikan yazarlarını bastırıyordu, onda gerçek ateş, enerji ve fantazi vardı. Ama yine de bunların büyük bir kısmı zamanla kayboldu. Bu yetenek israfına sebep yalnız içmesi, daima açlıktan ölmeye yakın bulunması, ekmek patronlarının zevkine uygun sansasyonal kitapları yazmıya bir köle gibi zorunlu olması değildir; o aynı zamanda bozuk sanat ve hayat teorilerinin kurbanıdır.

Çocukken Byron'u taklit ederek işe başladı ve sonra Coleridge'nin karışık dehasına kapıldı. Poe da yeteneğini, bütün bozukluk, korkunçluk ve umutsuzluk çeşitlerini tasvirde kullandı.

Poe'de ne dereceye kadar sanat teorileri günâhlarının, yahut günâhları sanat teorilerinin neticesidir, bilemeyiz. Wast Point'i terkettikten sonra Baltimor'da açlığını sürümeye başladı. Orada narin, sevimli muhtaç bir çocuk olan bir kuzin tanıdı. O da kendisi gibi fakirdi. Bu ondört yaşındaki kızla evlendi ve ona bayağı tapındı, Fakat ne yazık ki ortak hayatları hazin bir fedakârlıktan ibaret oldu, çünkü kadın hastaydı. Bir kaç kere «kan kusma» nöbeti geçirdikten sonra sonunda veremden ölüp gitti. Bu trajedinin gölgesi Poe'nun bütün hayatını karartmıştır. En güzel şiirleri ölmekte olan ya da ölmüş kadınlarla ilgilidir.

Acıyla ezilmiş vücudunda yalnız büyük bir fantazi değil, güçlü bir akıl da didiniyordu. Poe Amerika için ta-

maniyle yeni cinsten bir eleştirmendi. O seçmeksizin, vatanseverlik ve çığırtkanlık arzularıyla değil - yanlış ya da doğru - şiddetle kritik görüş noktalarından değerlendiriliyordu. Sözde sanatçılara karşı hiç merhamet tanımıyordu. Tabiatiyle nefret ve saldırıya maruz kalıyor ve zaafları herkese güzel nişan hedefi veriyordu.

Onun sanat teorileri, tam bu kitapta benim baltalamak istediklerimdendir, onların ne kadar yanlış ve tehlikeli olduklarını Poe'nun hayatı da ispat eder. Gençlik şiirlerinden birinde bambaşka bir anlayış dile getirmiş olması dikkati çekicidir. «Kalb telleri bir lâvta» olan Melek İsrafil hakkında güya bir kuran ayeti zikrederek şöyle anlatır:

«Sen haksız değilsin ey İsrafil,
Sen ki tutkusuz bir şarkıyı
Aşağılıyorsun,
Defne çelengi sana yaraşır, ey iyi destancı,
Çünkü sen de hakimsin!»

Bu Baltimor'lu acılı ozan, islam meleğinin hikmetine pekalâ özenmiş olabilir. Büyük tahlilci yeteneğin boş kafalı heriflerin kendisine gönderdikleri karışık yazıları çözmekle harcıyordu. Sanki meydana getirdiği engin bir makinayı, havayı yelpazelemekte kullanan bir adama benziyordu. Son acıklı yıllarında Poe karışık bir mistik eser yazdı. Verdiği «Heureka» adıyla yüzyılların esrarını kavramış, vücut ve mutlakın esasını anlamış olduğunu söylemek istiyordu. Bütün metafizik eserler gibi bu da kelimelerden örülmüş bir örümcek ağından başka bir şey değildir; engin makine bu kere büsbütün havada dönüyor.

Bütün hayatında bir savaşçı ve tutkulu bir propagandacı oldu. O sanat için, onun hürriyet ve mükemmeliyeti için savaşıyordu; fakat sanat ona insanların günlük hayatlarıyla, kardeşlik ve dayanışma duygularıyla hiçbir ilişiği olmayan bir şey gibi görünüyordu. Hayat ondan intikamını aldı. Ceza o kadar ağırdır ki biz de merhametimizi ifade etmekle yetinebilirdik. Eğer sanat teorileri halâ yaşamamış ve genç sanatçılara da onun kadar zarar vermekte bulunmamış olsaydı! Onun için «yoksulluk içinde ölen muhteşem şairlerin» mezar taş-

larına hayatlarından çıkan dersi yazmak gibi ağır bir görevi üzerimize almak zorundayız.

63

İYİ KIR SAÇLI ŞAİR

Edgar Allan Poe'nun hayatı, sanatla etikin uzlaşmazlığını ispat için bir denemedir. Şimdi inceleme sırası kendisine gelen şairin hayatı ve eseri ise sanatın, sanatkârca şekillendirilmiş etikten başka bir şey olamıyacağını ispat eder. O ilhamlı olduğuna inanıyor ve bu inanış bütün eserlerinin ana motifi oluyordu. O da Dante, Milton, Tosltoy, Nietzsche gibi sanatı insan ruhuna etki edecek bir araç gibi düşünen peygamberlerdendir.

Walt Whithaman hakkındaki bu yargının yanında eleştirme otoritelerinin bütün ağırlığı vardır. Bilgin ve yüksek savgılı üniversite profesörleri mevkilerini kaybetmiyorlar Whithaman'ın hayatında keyfiyet başka türlüydü; o zaman şerefli ve saygılı insanlar onu terbiyesiz bir deli farzediyorlardı. «Ot sapları» nın ilk baskısı - kendi parasıyla bin tane basılmıştı - olduğu gibi kaldı; hattâ bedava gönderdiği nüshalardan bazıları bile, şair Whittier'inki de dahil olduğu halde, geri çevrildi. Bir eleştirmen Whithaman'ın sanattan «bir domuzun matematikten anladığı kadar» anlamakta olduğunu yazmıştı. Şair Washington'da memuriyetini kaybetti, çünkü kitabının bir nüshasını yazı masasının gözünde bırakmıştı. Editörleri sürekli dâva tehdidi altında kitabı satıştan kaldırdılar. Whithaman'ın dehasını tanıyan tek çağdaş Emerson'du. Fakat Whithaman «Ot sapları» nın ikinci basımında taktirkâr bir mektubunu yayımlayınca Emerson şaşırdı; çünkü o arada, kendisine öfkelenen dostlarının etkisiyle yargısında sarsıntı hasıl olmuştu. Görülüyor ki insanın kendi çağdaşını doğru yargılandırması kolay değildir.

Walt Whitman'ın ana babası Long Island'ın uzak bir köşesinde çiftlik sahibiydi. Sonra baba marangoz olunca, daha o zaman ufak bir şehir olan Brooklyn'e göç ettiler. Oniki yaşındayken Walt bir büroda müstahdem

oldu. Çok okuyordu, mürettiplik öğrendi, sonra öğretmen ve hatip oldu. Abolitionist, içki düşmanıydı ve kafasında daha bir çok «cheves ve merak» vardı. Ağır, biraz inatçı bir delikanlı olarak ordan oraya dolaşıp çeşitli insanlar tanıyor, hayatı ilgi ile seyrediyor ama büyük başarı umudu beslemiyordu. Redaktör olarak elde tuttuğu iyi bir mevki esaret hakkındaki fikirleri yüzünden terketti. Walt bugün işçi hareketi içinde sık sık rastlanan, yeni bir tip yarattı: Yaşamak için en zaruri şeyleri kendi elinin emeği ile kazanıp geri kalan zamanında okuyan ve hayatı inceleyen adam! Walt'ın ailesi onu pek seviyor, fakat anlamıyordu; işsiz dolaşıp fikirlerinin arkasından koşarken onu tenbel sayıyordu.

Fakat o dahiyane tabiatının itişiyle kendi yolunda yürüyordu. Mevcut bütün insan cinslerini tanımak, onlarla konuşmak ve kendini onlardan biri olarak duymak istiyordu. Tarla ırgatlarıyla birlikte çalışıyor, sandal ve vapur yolcularıyla gevezelik ediyor ve minibüs sürücüleriyle dost oluyordu. Gerçekten bütün Amerika'yı görmek istiyor, yavaş yavaş taa aşağıya, New Orleans'a kadar gidiyor ve geri dönüyordu. Edebiyatı da tanımak istediğinden okuyordu; fakat daima kendi zevkine uyanı ve hiç kimsenin etkisi altında kalmadan... Benliğini anlatmaya kalkışınca onun, edebiyatta hiçbir eşi olmayan bir benlik ve Amerikada duyulmuş olan seslerin en sarsıcısı olduğunu gösterdi.

Yeni ve hayati akımları, hasımlarının yazılarından öğrendiğimiz çok olur. Ben kendi hesabıma Walt Whithaman'ı, Güney devletlerinin sayın bir centilmen şairi olan Sidney Lanier'in bir eserinden öğrendim. O burada Whithaman'ın, demokrasinin sesi olduğu iddiasındaki saçmalığı ispat etmek istiyordu; kütleler bu eksantrik poezi için hiç bir ilgi duymuyorlar ve şairin ne istediğini anlamıyorlarmış.

Bir şairin kendileri için yazdığı kimselerce mutlaka beğenilmesi mi gereklidir? Ya da onun insanlara, kendilerinin hiç haberi olmadığı bir şeyden söz etmesi mümkün değil midir? Elma çırpan adamla elmalar yer çekimi kanununa göre hareket ederler. Öteden Newton gelir ve adamla elmaların hareketini açıklar. Şu halde Newton kuramının doğruluğu elma çırpanın onayına bağlı mıdır?

Walt Whithaman, Amerikan halkını gerçekten tanıyordu, kütlelerin kültürlü azlıktan farkını, kendinden önce hiçbir şairin bilmediği kadar biliyordu. Kütlelerin içinde muazzam içgüdüsel güçlerin saklı olduğuna inanıyor ve kendisinin, şair ve peygamber olarak, bu bilinçsiz kütle varlığını kavrayıp yönetebileceğini kabul ediyordu. Demokrasi yolu hazırlandığına, onun arzu ve duygularını ve kurum ve sanatlarda gerçekleştireceği sevgi, kardeşlik ve dayanışmayı ifade ettiğine inanıyordu. Seziş ve mistik gaipten biliciliğinin doğru olup olmadığını gelecek gösterecektir. Whithaman'ın çağdaşları arasında iki tip herhalde bu konuda yargı veremezdi: Bilgisiz ve güvensiz ücret kölesiyle Georgia'lı - çiçekler, dereler ve kuşlar üzerine nefis ve fakat geleneğe uygun şiirler yazan - kibar efendi!

Walt Whithaman herşeyin iç varlığını bir ve eşit sayan mistiklerdendir. Her hayat kutsaldır. Bütün insanlar kardeştir. İsa bunu öğretmiş olduğu gibi ölümünden geçen bin dokuz yüz seneden beri vakit vakit ortaya çıkan peygamberler de bu dersi tekrar etmişlerdir; fakat kendilerine hıristiyan denen insanlar her keresinde bundan korkmuşlar ve kızmışlardır. Whithaman'ın eserine koyduğu «Ot Sapları» adı insan ruhuna senbol olarak en bayağı ve en göze çarpmaz doğa ürününü seçtiğini ifade eder. Şair kendisi bu ot saplarından biriydi; kendini ötekilerinin sözcüsü ve sesi olarak över. O şarkıyı kendi içinden söylüyordu ve çağdaşları bunu ilkel ve barbar bir hodbinlik sayıyorlardı. Şiirlerini kendi yazıp kendi basan bir işçi olan bu iri, sakallı herif eleştiriciler için aleyhine polisin seferber edilmesi gereken bir serseriden başka bir şey değildi.

Onları en çok ürküten, kitabın «Adem oğulları» adını taşıyan ve seksüel meseleleri söz konusu eden kısmıydı. Her iki Anglo-Sakson hallı bütün cinsi meseleleri ya mutlak sessizlikle geçiştirmeye ya da çirkin yüz buruşturmalarla kulaktan kulağa fısıldamaya alışıktı. Oysaki Walt Whithaman cinsiyeti de gerçek bir şey gibi, hayatın bir bölümü gibi alıyor ve onun hakkında da, herhangi bir şey hakkında olduğu gibi yazıyordu; o hemen hemen bir subay hayatı yaşıyan temiz bir insandı ve zekâsını da bedeni gibi geliştirmeye çalışıyordu.

Vatandaş kavgası patlayınca Whithaman'ın ahlâki

büyüklüğü kendini gösterdi: Hasta bakıcı olarak Washington'a gidip hemen hemen hava ile yaşıyarak, bütün zamanını hastahanelerde geçiriyor ve binlerce dertli ve bakımsız askere yardım ve teselli dağıtıyordu. O bir dostluk dehasıydı; herkes onu seviyordu. Onun sevgisi ve yardımıyla hayatı kurtulan adamlara ait bir çok hikâyeler vardır. İri boylu, geniş omuzlu, kırmızı yanaklı ve top sakallı bir adamdı, ki bu sakal savaş yılları içinde ağardı. İlginçtir ki, Lincoln Whithaman'ı tanıyınca tıpkı Napoleon'un Goethe için söylediği gibi söylemişti: «İşte tam bir adam!»

Dostlarının dedikleri gibi bu «iyi kır saçlı şair» yaşadığı müthiş sahnelerin etkisiyle sağlığını yitirdi; ondan sonra bir daha sapasağlam olmadı. Savaştan sözeden «Davul Gümbürtüleri» adlı bir şiir kitabı yayınladı. Onun için söylenebilecek bir «hodbinlik» iddiası böylece çürüdü, yok oldu; burada bize mücadele içinde yükselen bir halk tanıtır. 1871 de düzyazı eseri «Demokratik bakışlar» çıktı. Bunda misyonunu şiirlerinde olduğundan daha açık belirtir. Burada yeni kardeşlik ve eşitliğe dayanan bir sanat istemektedir. «Yeni dünyamızın demokrasisi» der, «bu zamana kadar gerek sosyal bakımdan gerek gerçek din, ahlâk, edebiyat ve estetik bakımdan bir başarısızlık olmuştur.»

Whithaman'a inme indi ve bir kere kurtuldu, fakat sonra yine çarpıldı. Hayatının son yirmi yılında kısmen inmeli yaşadı. İlk zamanlarda yoksulluk ve zaruretlerle boğuşmak zorunda kaldıysa da sonraları dostlar çevresine toplandılar ve o ün kazanmaya başladı. İşçi hareketi büyümekteydi, şefleri ihtiyar şairin, kendilerinin ne düşündüklerini gerçekten önceden bildirmiş olduğunu kavradılar. **«Benim sesim kavgaya çağırıştır... Ben eylem halindeki isyanı besliyorum..»** Gerçekten o zamandanberi her yeni isyancı kuşak ruhunu Whitaman'ın telkinleriyle besliyor.

Eserleri gerçekten sanat eseri midir? Bu soru üstünde çok tartışıldı. Ben nitelendirmeyi ikinci derecede bulurum; söz konusu olan ilhamlı bir terennümdür ki fikirlere karşı duygulu olan insanları sarsmaktadır. «Esirlik» romanımı yazdığım sırada tam iki yıl Amerikan vatandaş kavgasının edebiyatına dalmıştım; o zaman kav-

ganın bütün ateş ve acısını «Davul Günbürtüleri» nde bulduğumu sandım.

Eleştirmenler yavaş yavaş Whithaman'ın seksüel işlerdeki dürüstlüğü düşüncesine alıştılar; şimdi artık yalnız eşyayı uzun uzun sayması kusuruna takılıyorlar. Eğer insan bedenini tasvir ediyorsa bütün kısımlarını sayar. Bu şiir olabilir mi? Unutmamalı ki Whithaman şair olmaktan daha fazla bir bilinmezin bilincisidir. Taşların adı olsaydı Whithaman hepsini ayrı ayrı sayardı ve her taş bir mistik sembol olup en sonunda ortaya hipnotik bir büyü çıkardı. Bu bilinç altına yönelen insanların eski bir hilesidir; biz bunu bir Anglikan dua kitabının bir duasında da buluruz: «Tanrıya bütün yaratıkları dua ederler ve ebediyen dua etmek ve saygı duymak zorundadırlar.» Koru bundan sonra yaratıkların neler olduğunu sayar: «Yağmur ve kırağı... ateş ve sıcak... şimşek ve bulut... dağ ve tepe... deniz ve nehir... gök kubbeleri altındaki bütün kuşlar... bütün yabani hayvanlar ve ev hayvanları...» Ve böylece sürüp gider. Tanrının bütün yaratıkları yaratıcılarını öğrenmeye çağırırlar. Mistik olarak insan, insan bedenini ortaya çıkartan esrarlı yaratma gücünün ayrı ayrı her eserine hayran olabilir.

Mistik hayat tehlikelerle ve ne yazık ki can sıkıntılarıyla doludur. Whithaman büyük bir taklitçi kafilesi bulmuştur; ben onların «serbest nazımları» nı okudum ve söylemek zorundayım ki hem kendi zamanıma, hem de yazarlarının zamanına acıdım. Bunun gibi birçok Whithaman taklitçileri yalnız ustalarının eksantriklikle-rini taklit etmekle kaldılar, erdemlerini bir yana bıraktılar. Elbette kıravatsız olarak ortada dolaşmak bir dahi olmaktan ve yeni bir sanat biçimi yaratmaktan daha kolaydır. Arkasından gelenlerden çeken yalnız Whithaman değildir, İsa'ya da aynı acıklı talih nasip olmuştur; Nietzsche, Tolstoy ve başka birçok peygamberlere de öyle

LAHNA ÇORBASI

Amerika ile Rusya arasındaki farklar çok çeşitli ve göze çarpıcıdır. Rus edebiyatına yönelmeden önce Rus hayatını tanımak gerektir. Güneşin bazan altı ay görünmediği, buzlu kar fırtınalarının kudurduğu bir memlekette insanlar ocak başlarında oturup ruhlarıyla uğraşmaktan üzülürler; yine çok karaciğer hastalığına tutulduklarından hayatın anlamsızlığı konusunda düşünceye dalarlar..»

«Unutma ki yeni İngiltere bile pek soğuk olabilir» diye Bayan Ogi ihtar eder.

«Evet; biz de zaten yeni İngiltere'nin sanatında mistizm ve melânkoli buluyoruz. Fark şurada ki yeni İngiltere'nin halkı Ruslardan yüzyıllarca önce despotluktan kurtulmuştur. Yeni İngiltere'nin düşünceli, düşsever kolonisti bir şehir mümessiller meclisi toplayarak ilkbaharda yeni bir caddenin kararını alıyordu. **Rus ise kendi kendine bir şey yapamazdı. Herşeyden önce resmi makamların izinini almak zorunluluğundaydı. Kendi başına hareket etmeye kalkışırsa canı çıkıncaya kadar kırbaçlanıyordu. O yüzden Rus'un düşüncesi üzüntüye varıyordu; sarhoş oluyor, dövüşüyor, komşusunu öldürüyor, ondan sonra Allah kendisini bağışlar mı, yoksa ebedi lânete mahkûm mu eder, diye yorumlara dalıyordu. Bu sorun ile kafasını o kadar çok yoruyordu ki sonunda ya çıldırıyor ya da bir roman yazıyordu.»**

«Çok zaman ikisi birden oluyordu» der Bayan Ogi.

Ondokuzuncu yüzyılın Rus sanatı despotluğun egemenliği altındaydı. Burada enerjik, gayretli insanlardan kurulu 100 milyonluk bir halkın büyük bir devleti vardı ve bu devletin egemen sınıfı modern uygarlığın maddi tarafını alıp modern zekâ ve ruhtan uzak kalabileceği düşüncesine kapılmış bulunuyordu. Genç Ruslar yabancı ülkeleri geziyorlar, benimsedikleri Avrupa fikirleriyle yurtlarına döndükleri zaman halkı uyandırmak ya da

organize etmek konusunda yaptıkları en küçük denemeye hapis, işkence, sürgün, ağır hizmet ya da darağacıyla karşılık verildiğini görüyorlardı. İsyan dalgaları tekrar tekrar Rusya'yı çalkalıyor, fakat aynı zamanda aynı güçte karşıt dalgalar tarafından boğuluyordu. Zihni canlılık yeni İngiltere'de erdem sayılıp saygı görüldüğü halde Rusya'da gizli ve caniyane bir komplo yerine geçiyordu. Memleket gençliği işkence mahzenlerinde yokediliyordu. İşte böylece bizim Slâvlarda karakteristik hatlar dediğimiz acı, düşünce, vurdum duymazlık özellikleri ortaya çıkıyordu.

Genel olarak kabul ediliyordu ki Rus her harekete yeteneksizdir, bir randevuya zamanında gelmek elinden gelmez, çay içmekten ve insanların kaderine gözyaşı dökmekten başka bir şey yapmaz... Sonra ihtilâl geliyor ve bize bu anlayışın hiçliğini, zırvalığını zorla kabul ettiriyordu. Bugün Ruslar tıpkı öteki insanlar gibi hareket ediyorlar ve sarhoşluktan vazgeçiyorlar; randevularına geliyorlar ve bizim Amerikanca dediğimiz şu özelliklere ansızın hayran oluyorlar: Tempo, sıkı çalışma, gücünü o anda elde edilecek şey üzerinde toplama. Koca sakallı ışık meleği (Cherub) olarak hayâl edilmiş olan Rus köylüsü - ki gözlerini kışlık saraydaki Babalığa ve babaya kaldırırdı. - şimdi yeryüzünün herhangi bir köylüsünden farksız olduğunu ispat ediyor, yani daha fazla toprak ve daha az vergi toplayıcı istiyor.

Rus edebiyatı büyük bir edebiyattır, çünkü büyük hürriyet özlemiyle çırpınan bir halkı umut ve yargılarını dile getirmiştir. O da, bilinçli ya da bilinçsiz, bir isyan edebiyatıdır. O fikirlerle doludur. Çünkü siyaset, ulusal ekonomi ve sosyal psikoloji gibi yasak bilimlerin yerini doldurmak zorundaydı. O üzgün bir ciddiyet taşır, çünkü acılarla dolu insanlar tarafından yaratılmıştır. Aşağı yukarı yirmi yıl önce New York'ta Maksim Gorki'nin bir manevi oğluna rastlamıştım. Gündüzün müretteplik yapıyor ve gece Amerikan uygarlığını inceliyordu. İnançlarından birisi hatırımda kalmıştır: «Entellektüel hayatın ne demek olduğunu Amerikalılar sezmiyorlar bile!» Delikanlı bu sözü söylerken fikir ve bilginin herkes için hürriyete ve hattâ hayata mâl olan memleketi düşünüyordu. Bu şartlar içinde bir karar vermeden önce elbette esaslı bir şekilde düşünülür. Son on yıl içinde birçok

Amerikalılar da fikir ve inançlarını böyle bir tecrübeden geçirdiler; o zamandanberi onlar da entellektüel hayatı ciddiye alıyorlar ve öyle bir edebiyat ortaya koyuyorlar ki bazı konularda Ruslarınkine benzer.

«Sherwood Anderson» u düşünüyorsun herhalde» der Bayan Ogi, «o iddia ediyor ki öyle yazması lâhna çorbasıyla büyümüş olmasındandır..»

«Herkes bu cümleyi bir nükte sayacak. Pek az kimse ciddi olarak açlığın duygulu, narin bir çocuğun ruhu üzerinde yaptığı etkiyi düşünecek. Yine göz önüne getirmiyecekler ki Sherwood Anderson için karakteristik olan anormal cinsi düşünceler, hayaller üç başka oğlanla birlikte tek yatakta yatmıya zorunlu oluşuyla açıklanır. Şu bana bir yasa gibi görünüyor: Yoksulluğun yaygın ve sürekli bir durum olduğu ve polis sopasıyla sürdürüldüğü yerde yaratıcıları için acı, fakat onu «güçlü» ve «diri» bulan ve büyük Rus ustalarınki ile karşılaştıran aydın eleştirmenler için göz alıcı bir edebiyat doğacaktır.»

65

ÖLÜ RUHLAR

Ruslara dillerinin olanaklarını ortaya çıkartan şair, yoksul bir hayat sürdükten sonra erken ölen, şu aylaklar sınıfının güzel gençlerinden biri olan, Puşkin'di. O aristokrat bir ailenin oğluydu; birçok şairler gibi umutlarla dolu yirmi yaşında bir ülkücüydü; hürriyet üzerine bir manzume yazarak sürgüne gönderildi. Ailesi çardan bağışlanmasını istedi. Ve bunda başarı kazanılıncaya kadar orada çingeneler arasında taşkın bir hayat sürdü. Sonra, saraya dönüp küçük bir memuriyet elde ederek bilgisiz, sıkıntılı, özel deyimiyle «seçkinler» arasında yaşamıya başladı; onlarsa şairin yeteneği hakkında bir fikre sahip değildiler. Güzel aristokrat bir bayanla evlendirilerek aldatıldı ve kâlbi kırıldı.

Puşchkin halk masalları ve Byron üslûbunda bir sürü aşk şiirleri yazdı. Ülkücülüğü ölmüştü, bir saray uşağı olmuş, hattâ Polonya'nın alınmasını bile övmüştü.

Bir aristokrat delikanlının trajik aşk acılarını hayatından alınma bütün ayrıntılarıyla birlikte anlatan «Eugen Onegin» adında uzun bir hikâyeli şiir» yazdı: Sabahleyin nasıl kalkar, çikolatasını nasıl yer ve balo ve çay ziyafetlerine çağrıları okur. Böyle bir hikâyenin belki büyük bir edebiyat olamıyacağı sanılır; fakat Puschkin burada Rus hayatını ve Rus realitesini anlatıyor. Onu ilginç yapmayı biliyor, beyitlerinin büyüsüyle aydınlatıyor ve böylece Rusya'daki klâsik geleneğe ölüm darbesini indiriyordu. Yunan perileriyle Fransız çoban kızları modadan düşüyor ve halka söyliyecek şeyleri bulunan Rus yazarlarına yol açılıyordu.

Ondan sonra Gogol geldi. O «küçük Rus» tu, yani güneyde bulunan ve bütün güney memleketleri gibi sıcakkanlı ve romantik olmak ününe sahip olan Ukrayna'dan çıkmıştı. Gogol bir hademenin züğürt oğluydu; içinde ağlamakla gülmek birbirine karışan mizahi hikâyeleriyle ün kazandı. Eserlerinde apaçık görünen hiçbir propaganda yapmıyordu; biliyordu ki bu onun hürriyetini götürür. O devirde eğer siyaset sorunlarına dokunmak istenirse ılımlı ya da sol Hegelci adı alınırdı. Yani Hegel'in felsefi fikirleriyle, şu halde metafizik örümcek ağlarıyla ilgilenildiği, memleketin ve halkın gerçek sorunlarına ilgilenilmediği izlenimi verilirdi.

Gogol «Müfettiş» adında bir tiyatro eseri yazdı. Bunda bir küçük şehirde nasıl bir hükümet üyesi beklendiğini ve küçük, büyük hırsızlıkların ortaya çıkmasından korkan muhtelif memurların nasıl titreştiklerini anlatır. Memurlar biliyorlar ki müfettiş belirsiz bir giyinekle görünecektir; onun için masum bir genç gezgini yi o tehlikeli adam sanırlar. Onun büyük şaşkınlığı ortasında sonu gelmeyen saygı gösterisinde bulunurlar. Sonunda posta müdürü, adeti olduğu gibi, genç adamın bir dostuna yazdığı mektubu açar ve ondan adamın serüvenini ve şehir halkıyla nasıl eğlendiğini öğrenir. Şehir memurlarının önünde onları dehşete düşürerek, mektubu yüksek sesle okur.

Birisi parçayı Çara okuduğu zaman majeste hayran olup oynanmasını emretti. «Büyük Monar» Fransa kıralı Lui'nin, Moliere'in saray adamlarıyla nasıl eğlenişinden hoşlandığı hatırlansın ve birbirleriyle karşılaştırılsın! Bir kıral bu gibi şeyler üzerine gülmek zevkini ken-

dine adayabilir - ya da hiç değilse adayabileceğini sanır - fakat gülmenin yıkıcı gücünü ancak, resmî makamlar bilir.

Gogol «Ölü Ruhlar» adlı bir roman da yazdı. Orada genç bir adam tanıyoruz ki Amerikanın binlerce «satış tekniği» okul ve üniversitelerinden birinde de pekâlâ öğrenci olabilirdi. Bu satış psikolojisi uzmanı ileri gitmek için, gerçek bir Yankee (1) fikri buldu. O günlerde Rus köylüleri üstünde bulundukları toprakla birlikte alınıp satılırdı; mal sahibi bütün köleleri için vergi ödemek zorundaydı. Zaman zaman sayım oluyordu; fakat iki sayım arasında ölenler için de mal sahibi vergi vermekte devama mecburdu. Yetenekli delikanlımıza parlak bir fikir doğdu: Her mal sahibi hoşnutlukla bu «ölü ruhlar»ı bana satacaktır, diye düşündü. Büyük bir sayı elde ettim mi, biraz toprak satın alıp «ölü ruhlar»ımı oraya yerleştirir ve onların ölü olduklarından habersiz olan bir bankadan bol borç para alırım.

Rusya içinde dolaşma ve mal sahipleriyle konuşma bile başlıbaşına bir komedidir. Gogol bizi çiftlikten çiftliğe dolaştırarak kölelerin yoksulluğunu, bilgisizlikleri içinde kaba ve brutal olanlar kadar zararlı olan iyi kalbli mal sahiplerinin kıyafetsizlik ve çaresizliklerini gösterir. Böyle bir durumu yorumlamaya yazarın ihtiyacı yoktur, onu sadece tanımak, mâhkum etmek için yeterlidir. Hükümet işe karışıp eserin ikinci kere basılışını yasakladı. Böylece Gogol'un romanı ihtilâlci bir vesika haline gelerek genç ihtilâlcilerce el yazısıyla kopya edilip yayıldı. Sonraları zavallı Gogol bir çeşit dini cinnete tutuldu; eserlerini yazmış olmaktan duyduğu pişmanlıkla bir çok müsvettelerini ve bu arada «Ölü Ruhlar»ın son bölümünü ateşe attı. Bu gerçek bile «Rus ruhu»na esaslı bir bakış sağlar ve halkın doğu barbarlığından modern individüalizme ulaşması için ne kadar uzun bir yol yürümesi gerektiğini taktir ettirir.

---

(1) Birleşik Amerikanın lâkabı (Çevirea)

RUS HAMLETİ

Modern dünya Rus gençliğini çağırıyor ve kendine çekiyordu. Bu sırada usta bir yazar gözüktü; görevi Rusya'yı dış ülkelere, dış ülkeleri de Rusya'ya tanıtmaktı. Kendisi zengin bir emlâk sahibi aileden çıkıyor ve mükemmel bir eğitim görüyordu. Gogol'ün cenaze töreninde büyük üstadın eserini övmek küstahlığında bulundu. Bu hükümeti galeyana getirdi ve onu topraklarına sürmiye yöneltti. Üç yıl sonra yabancı ülkelerde yaşamak iznini kopardı, hayatının geri kalanını, canının istediği gibi yazabildiği Almanya ve Fransa'da geçirdi.

İwan Turgenjew'in ilk eseri «Bir Avcının Notları» adını taşıyor ve avda rastladığı çeşitli köylü tiplerini anlatıyordu. Av zararsız bir aristokrat eğlencesiydi ve hiçbir hükümet bir yazarın tüfeğini ve çantasını taşıttığı köylüleri tasvir etmesine ses çıkaramazdı. Hükümet de gerçekten buna itiraz etmedi ve böylece okuyucu kütlesi ansızın anladı ki kendi kan ve kemiğinden, kendi imanından birtakım insanlar köle olarak emlâk sahibinin mutlak keyfine bırakılmıştır ve sığır gibi alınıp satılmaktadır. Bu düşünce nihayet genelleşince Çar köleliği kaldırmak zorunda olduğunu düşündü.

Turgenjew Paris'te yerleşti. Kendisi güzel bir devdi; zengin, sevimli, sade bir bekâr, edebiyat sahasında büyülü bir kişilikti. En iyi dostları Gautier, Flaubert ve başka yazarlardı, ki Turgenjew onlardan biçim mükemmelliğini ve «Emael ve Kameen» ülküsünü aldı. Onlardan almak zorunda olmadığı şey, yakıcı üzüntüydü; bu onun Rusluk mirasıydı.

Hepsi de kısa ve sade yirmi roman yazdı. Konu aylaklar edebiyatının sevgili konusudur: Bir aşk krizi geçiren kadın ve erkek. Turgenjew'de bütün kızlar birbirine benzer, samimi dostturlar, duyguları çabuk uyanır ve onlar bu duygulara göre harekete, sevdikleri erkeği her yerde izlemeye hazırdırlar. Fakat erkek asla nereye gi-

deceğini ve ne yapacağını bilmez. Turgenjew'in ilk romanındaki kahraman «Rudin» bir çeşit Modern Hamlet'tir. Rus entellektüellerinin klâsik örneği olmuştur. Yalnız konuşmaktan anlar ve kendini seven kızla evlenmelerine razı olmayan ailesinin isteğine uymak gerektiğini açıklar.

Öteki romanlarda kahramanlar sürekli olarak boyun eymeye hazır değillerdir, örneğin nihilist Bazarof; o bir mücahit, bir aksiyon adamıdır. Fakat Turgenjew Bazarof'u parmağını yaralatmak ve onun sonucu olan kan ve zehirlenmesinden öldürerek insanların mükemmellik düşlerinden ne anladığını bize anlatır. Başka bir kahraman Bulgar'dır ve Bulgaristan'da aksiyon için yeterli fırsat vardır; ne yazık ki kahraman veremlidir ve kendisiyle düşüp kalkmış olan korkusuz kızın kollarında can verir.

Gerçekten bir şeye, bir dâvaya inanan bir adamı tasvir etmek Turgenjew'e zor geliyordu, çünkü aylaklık geleneğine, kaderciliğe ve sun'i imansızlığa bağlı bir sanatçıydı. Onun için hayat, gerek gaddar ve barbar Rusya'da, gerek serbest, fakat sinik ve sefih Paris'te, bir hastalıktı. Turgenjew yabancı memleketin emniyeti içinde yaşıyarak yine dışarda yaşıyan kahramanları tasvir etti; hattâ zihnen bile Rusya ile ve Rus dâvası ile göz göze gelmek cesaretini gösteremedi. Dostları, Avrupa merkezlerinde eğlenip gezen sürgün ve entellektüeller, dünya serserileri ve parazitlerdir. Turgenjew bu aylak sınıftan nefret eder ve acımasızca alay eder, fakat ihtilâlcilerin de zaaflarını görmekten kendini alamaz. Onlar bile şüphesiz kızıyorlardı, çünkü onlar insanlık hürriyeti için savaşıyorlardı ve kültürlü, akıllı bir adamın kendilerine yardım etmek görevlerinden olduğu düşüncesindeydiler.

O yüzden Turgenjew'in her yeni romanı büyük bir karşı yayıma sebep oluyordu; iyi kalbli devi bu durum kızdırıyordu. Kendini haklı göstermeye çabalıyor ve sık sık birbirini tutmaz açıklamalarda bulunuyordu. Gerçek şudur ki, o niye inandığını gerçekten bilmiyordu. O bir düşünür değil, kelimenin dar anlamıyla sanatçı, olanı gören ve iyi tasvir etmeyi bilen bir sanatçıydı. Bu özellikle onu burjuva eleştirkenlerince, diletanlar ve «sanat için sanat» taraftarlarınca sevgili kılıyordu. Romanlarının Fransızca ve İngilizce tercümeleri büyük bir ba-

şarı kazandılar; Amerikan yazarı Henry James onu Allah sayıyordu. Fakat bugün Rusya'dan bize doğru başka bir ses geliyor; İhtilâlci proleterya yeni bir Rusya kuruyor ve genç Üniversiteliler Turgenjew'i can sıkıcı buluyorlar: Ağlıyor, sızlıyor ve hiç bir şeye ulaşmıyor! Bugün Ruslar da aksiyona yetenekli, Hamlet'lerini dosyaya koydular.

67

ÖLÜLER EVİ

Oniki yıl kadar önce Hollanda'da yazar dostum Fredrich Wan Eaden ile Dostoyewski üzerine konuşurken, bütün denemelerime rağmen, onun hiç bir romanını okumadığımı itiraf etmiştim. Buna karşılık Wan Eaden Dostoyevski'nin, dünyanın en büyük roman yazarı olduğunu açıklamıştı. Gerçekten bu yüksek bir övgüdür. Çünkü bizzat Wan Eaden büyük bir yazardır. Fakat şimdi, savaşın etkisiyle, eski dostum bir katolik mistiği olduğundan karanlık Rus'a karşı neden o kadar çok sevgi beslediğini anlıyorum. Çünkü Dostoyewski de insan aklından şüphe eden ve Allah adıyla maruf olan herşeye kaadir «Autosuggestion» (1) da yardım ve sığınak arayan yüklü ve yorgun zekâlardan biriydi.

Dostoyewski 1821 de bir hastahanede doğmuştu. Babası büyük aileli bir doktordu. Dostoyewski çocukken soğuk ve açlığı tattı. Yirmidört yaşındayken bir tavan arasında ilk eserini yazıyordu: «Yoksul İnsanlar» Kitap iki acılı, iradesiz insancığı öyle gerçek, öyle yaşanmış tasvir ediyordu ki derhal büyük bir etki yaptı.

Yazar böylece edebiyat çevrelerine girdi; bu ise o zaman ihtilâl çevreleri demekti. Zayıf kişiliğine uygun Flourier'in fikirlerini benimsedi. Birkaç gizli radikal toplantıya katıldığı gibi, bir gizli basımevini üzerine alacak kadar ileri gitti. İhtilâlciler gurubu tevkif edildi. Dostoyewski aylarca karanlık bir hücrede yattıktan sonra yir-

(1) Autosuggestion - kendi kendine telkin (Çeviren)

mi arkadaşıyla birlikte bir meydanda dikilmiş olan darağacının önüne götürüldü ve idama hazırlandı. Son dakikada çarın affnamesi yetişti, fakat o zamana kadar mahkûmlardan biri aklını kaybetmişti. Bu durum Dostoyewski'de öyle şiddetli bir etki bıraktı ki eserlerinde sürekli olarak ona dokunur.

Aftan sonra Sibirya'ya ağır hizmete gönderildi ve orada dövülüp işkence edilerek, ağır canilerle birlikte yaşamak zorunda bırakıldı. Birkaç yıl sonra yeni bir af ile orduya sokuldu. Ancak on yıl sonra Rusya'ya dönebildi ve yaşadığı hayatı «Ölü Evinin Hatıraları» adlı kitapta yazdı.

Dostoyewski şimdi para kazanmak için yazıyordu. Kitapları başarı kazanıyorsa da parayı daima başka birisi çekiyor gibiydi; yazar borçtan, karısı ve çocukları da açlıktan kurtulamıyorlardı. Müthiş bir şekilde yazıyor ve yazılarını düzeltmeye zaman bulamıyordu. Bütün bunlar yazılarında belirlendi: Figürleri sarhoşlar, caniler, sar'alılar, aptallar, nevrasteniklerdir. Onların ruhları içine girer, hayatlarının her anını canlandırır, zavallı varlıklarının her ruh değişimini öyle tasvir eder ki artık bizim için gerçek olurlar.

En büyük romanı «Suç ve Ceza» dır. Bu eserde haris, açlıktan ölmeye yaklaşmış bir üniversiteliyi tasvir eder ki ani bir galeyanla parasını çalmak istediği bir kocakarıyı öldürür. Cinayeti işler, fakat o kadar korkar ki parayı almıya cesareti kalmaz. Sonra vicdan azabına tutulur ve pişmanlığın acılarla dolu safhalarını biz de onunla birlikte yaşarız. Ailesini geçindirmek zoriyle orospuluğa başlamış bir genç kızla tanışır, bu kız onu polise teslim olmıya kandırır ve onunla birlikte Sibirya'ya gider. Aşk ile aydınlanmış olan ruhları birbirleriyle kaynaşır.

Yıllarca önce geçirdiğim bir ameliyattan sonra hastahanede yatarken bunun, Dostoyewski'nin sekiz yüz sayfalık büyük cildini «Karamazof Kardeşler» i okumak için iyi bir fırsat olduğunu düşünmüştüm. Burada sözkonusu edilen, bu addaki kardeşlerle ihtiyar babalarıdır. Hepsi de hemen daima sarhoşturlar ve budala bir oruspu ile ilgilenmektedirler. İhtiyar babanın parası vardır, onun için oğullarına karşı üstün bir durumdadır ve görünüşe göre onlardan biri tarafından öldürülmesi tasarlanır; papazlar birbirinin can düşmanıdırlar, fakat içle-

rinde öyle mübarek ve sevimli bir rahip vardır ki onun maneviyatında Rusya ve insanlık için yeni umut bulunmalıymış. Fakat evliyâ ölür ve onu seven genç Karamazof Allaha ve insanlığa inancını kaybeder, çünkü beklediği mucize olmaz: Baba Zossima ölümünden sonra herhangi bir ceset gibi kokar, çürür gider. Kitapta buraya kadar gelmiştim; arkasını merak eden varsa zahmet edip kendi kendine okusun.

Gerçi buna «realizm» deniyorsa da son derece romantik ve özneldir; hattâ çılgınca bir propagandadır. Dostoyewski ortodoks doğulu ya da Bizanslı bir hıristiyandır; ayrıca Rus ruhunun harikulâde ve bambaşka bir şey olduğunu, Allahla gizli ilişkilerde bulunduğunu sanan bir Slâvperest yahut bir mistik Rus vatanperveridir. Fakat bu ilgi Ortaçağa özgü şu ünlü acılı ve kölece Orgie'si (1); pişmanlık tutkusu ve nefsi alçaltma; çıban, paçavra, bit dilencilik ve fena kokuları tasdiklemekten ibarettir. Sabırla sineye çekilen her küçülme, ruhu mistik yüksekliklere çıkarıyor. «Suç ve Ceza» daki genç Üniversiteli bir adam öldürmüş olmanın fenalığını kavrayınca kafasını yararlı bir işe vererek suçun kefaretini ödemeyi düşünemez; hayır, polise gider ve kendini kendinden daha büyük caniler olan, memurlara bırakır. Milyonlarca cinayetin süzülmüş ruhu olan hükümet onu Sibirya'ya sürecek ve sofu oruspu ile birlikte acıların derinliğini öğreneceklerdir.

Bu tavır ve durum, anlamı hıristiyanlığı aptallık düzeyine indirmek olan başka bir romanda daha açık göze çarpar. Bu iddia sakın bir abartma sayılmasın; bu Dostoyewski'nin kendi tezinin tespitinden ibarettir. Kitabın adı «İdiot» dur ve kahramanı, istiyerek seçilen bir nefsi alçatmada kurtuluşu bulan, şu mistik psiko - nevrastenik hıristiyanlığın incelemesidir. Acıya katlanmak düşünmekten çok daha kolaydır! Sar'a nöbetlerine ve korkularına kendini bırakmak ve buna Allah demek çok basittir. Ruhi hastalığı bir meziyet ve yarar gibi almak edebi eleştirmeye de daha kolay görünüyor. Gerçekten hiçbir sanat sahasında Dostoyewski'nin kadar büyük bir manevi trajedi yoktur. Bu adam hürriyet için savaşmak

(1) İşret ve sefahat bayramı şölen (Çevireo)

istiyordu, Çar işe ondan bir şehit (Martyrer) çıkarmıştır. Sürgünden bir uyanış mücadelesi olarak değil, yüzünü toza sürüp kendisine döven eli öpmek için gelmiştir. Gericiliğin propagandacısı olarak dönmüş ve Rusya'nın kurtuluşu papazların elinde olduğunu bildirmiştir. Dileği kabul oldu ve kurtarıcı papaz göründü: Grigori Rasputin!

Dostoyewski'yi, kimsesiz, ümitsiz derecede hasta acılı ruhları tasvir ettiği için aslâ kınamayı arzulamadığımı önemle söylemek isterim. Şahısları ateşli ve isterik diye; kazık gibi katılaşıp donuk gözlere sahip oluyorlar diye; inliyorlar bağırıyorlar, düşünüyorlar ve titriyorlar diye; dizleri tutmuyor ve dişleri çatırdatıyor diye; bütün fasıllar dolusu rüyalar görüyorlar diye protesto etmiyorum; hayır, böyle şeyleri hoşnutluk için hazırım okumaya, yalnız onu açıklamak istiyen bir natüralist gözüyle ya da onu kaldırmak istiyen bir ekonomi - politikçi görüşüyle; yoksa aptallığın tanrısallaştırılması, sarsanın ilâhi tabiatını ispat etmek için sanatlaştırılıp idealize edilmesi şeklinde değil!

68

KÖYLÜ KONTU

Şimdi kuzeyin en heybetli devine, eski Rusya'nın meydana getirdiği en büyük sanatçısına geliyoruz. Leo Tolstoy öldüğü zaman yalnız dünyanın en büyük sanatçısı değildi, Rus ruhunun ve moral gücünün görüntüsü sayılıyordu. Eserleri kırkbeş dile çevrilmiş ve kültürlü azınlık tarafından değil, kütleler tarafından da okunmuştu. Ölümünden yedi yıl sonra başlıyan ihtilâl asla onun ilkelerine sarılmamış ve onların birçoğundan hattâ korkmuş ise de yine şöyle diyebiliriz: **Ruusso nasıl Fransız ihtilâlinin gelişine etki etmişse Tolstoy da Rus ihtilâlinin oluşuna etki etmiştir, ruhu ihtilâlin başarısına yardım etmiştir.**

Leo Tolstoy, yüksek aristokrasiye mensuptu. O yüzden, yazar olarak Byron'unkine benzer bazı yararlar ve imtiyazlardan istifade etmişti: Eleştirmenler kitaplarını

okumaya hazırdılar, halk onunla ilgileniyor, söylediği ve yaptığı her şey gazetelere geçiyordu. Dostları ve akrabaları saray çevrelerindeydiler; canının istediği kadar Çar'la görüşebilirdi. Onun için de - ama yalnız o - bütün Rusya'yı köstekliyen polis kuvvetinin kovuşturmasından uzakta kalıyordu.

Kendi çevrelerinde iyi bir terbiye görmüş ve gençliğinde bir kibar aylaklık ve gammazlık hayatı sürmüştü. Bununla birlikte daha en genç yaşlarında dinî ve ahlakî meseleler onu üzüyordu. Yararlı bir iş görmiye karar vererek Çar ordusunda topçu subayı oldu. Burada otobiyografik bir hikâye, «Çocukluk» yazdı ve derhal dikkati çekti. Sonra Kırım savaşı geldi ve Tolstoy onu «Sivastopol» adındaki eserinde bir sıra tablolar halinde tasvir edip büyük bir yazar olarak tanındı.

Dış ülkeleri gezmeye çıkarak Paris'te Turgenjew'le buluştu. Fakat vicdanı onu rahat bırakmıyordu; otuz bir yaşında iken Jasnaja Poljana'daki mülkünün başına dönüp, onbeş bin akırlık toprağını işliyerek kendisine boş zaman ve huzur hediye eden köylüleri okutmıya ve uyandırmaya koyuldu. Fakat kendisinin bulunmadığı bir zamanda çiftliğe polis gelerek ev araması yaptı ve okulu kapattı. Tolstoy daha o zaman topçu subayı idi, hıristiyan pasifisti değildi; halâsı aracılığıyla Çara haber gönderip silâhlı bulunduğunu, çiftlikte görünecek ilk polis memurunu derhal yere sereceğini bildirdi.

Tolstoy evlendi ve birçok çocuk meydana getirdi. Karısı yazılarına hayran oluyordu ve büyük zahmetlerle onları tekrar tekrar yazıyordu. 1865 - 1869 yıllarında «Harp ve Sulh» u yazdı. Bu kitap eleştirmenlerin çoğu tarafından dünya edebiyatının en büyük romanlarından biri sayılır. Ben şahsen şu suçumu itiraf etmek mecburiyetindeydim ki kitabın içindeki bol eşhas upuzun adları ve lâkaplarıyla kafamı karmakarışık ettiler ve kimin kim olduğunu bilemedim.

Onu, Hawthornes'un «Kızıl Harf»inin aristokrat bir Rus nüshası olan «Anna Karenina» izledi. Anna adet olduğu gibi yaşlı bir adama satılır. İlkin mutlu yaşar, fakat gerçekten sevdiği bir süvari subayını tanıyınca iş değişir. Ama yine de çevresinin geleneğine uyarak sevgilisi ile gizli bir ilgi kuracak yerde Anna bu aşkı evlilikten daha ciddiye alır ve Tolstoy tarafından sevgili-

siyle birlikte intihara sevkedilir. Bu katı kalblilik zamanın eleştirmenlerini öfkelendirmiş ve Tolstoy'un «sineği balta ile öldürdüğünü» söylemişti.

«Ebedi üçken» e karşı türlü durumlar alınabilir: Avrupa'nın iyi eğitim görmüş toplumu gibi, sadakatsizliği, iyi saklandığı taktirde, ufak bir şey saymak mümkün olduğu gibi evli bir kadının, başka bir erkeği gerçekten tutkuyla sevdiğine inanıyorsa, görevi, boşanıp sevdiği adama varmak olduğu da - benim fikrime uyarak - iddia edilebilir. Ya da «ağır ahlâkî» yazarlarla birleşip, birbirine uymayan karakterlere dehşetli bir ölümden başka yapacak bir şey bırakılmıyabilir.

Tolstoy hayatının büyük krizine, aşkta seksüel öğenin büsbütün inkârına varan, geri dönüşe yaklaşıyordu. İnsanların görevi, bedeni hırslarını söndürüp İsa'nın ruhunda bir dindar olarak yaşamak olduğuna karar veriyordu.

Bu durumda insan cinsinin nasıl devam edeceğini sordukları zaman hiç merak etmemelerini, çünkü koyduğu kanuna uymak gücünü kendinde bulacak pek az adam olduğunu söylüyordu. Bir ahlâkçı bundan daha abes bir kuram koyabilir mi? En iyi unsurlar istiyerek kısır kalsınlar ve gelecek kuşaklar zayıf karakterlilerden bilinçli günahkârlar türesin! Böyle bir kuram ancak, tutkuları kontrol yeteneğinin dışında bulunan bir insanın reaksiyonu diye açıklanabilir. Biz biliyoruz ki Tolstoy'da da keyfiyet böyledir. O bir şehvet adamıydı; Gorki anlatıyor ki ihtiyarlık günlerinde bile Tolstoy'un konuşmaları dayanılmaz derecede açık ve kadınlara karşı tavrı bayağıdır. Böyle bir adam tabiatiyle yalnız seksüel hayâl edebilir ve cinsler arasında ideal bir ilişki düşünemezdi.

Tolstoy'un dönüşü yalnız cinsi konularda kalsaydı zararı yoktu. Bu çok daha geniş ve büyüktü. Bütün hayatının, boş zaman, bilgi ve iktidarının, bağlı bulunduğu halkın kan, ter ve gözyaşı üstüne kurulmuş olduğunu anlıyan bir imtiyazlı sınıflar üyesinin acı çığlığı idi. Tolstoy topraklarını köylüye dağıtmak, köylü olarak yaşamak, kendilerinden çaldığı herşeyi emekçi kütlelere geri vermek istiyordu. Fakat, ah, o zamana kadar başına kocaman bir aile kalabalığı birikmişti ve bu konuda onların da söyleyecek sözleri vardı. Kontes Tolstoy kocasına, yalnız yazarlıkla yetinmediği sürece, fedakâr bir

dayanak olmuştu; fakat o bir peygamber ve evliyâ olmıya kalkışınca deli olduğunu sandı. O çocuklarına bakmak zorundaydı ve bu çocuklar, babaları gibi, lüks ve eğlence içinde, mutlu azınlık dölleri olarak, büyümeliydiler.

Tolstoy küçük bir kulübeye çekildi. Köylü kılığında dolaşıyor ve zamanını çizme yamamakla geçiriyordu. Kitaplarının gelirini almaktan vazgeçiyor, fakat toprak servetini terketmiye cesaret edemiyordu. O yüzden bütün üzgün öğütlere rağmen, gittikçe zenginleşiyor ve hayatının özeti çelişmeler, mantıksızlıklarla dolu kalıyordu. Sonunda buna da daha fazla dayanamadı; çocuklarının, leşe üşüşen yırtıcı kuşlar gibi, mal kavgasına tutuştuklarını görünce sekreteriyle evinden kaçtı. Bir zaman nerede bulunduğunu kimse bilmedi; sonunda ağır hasta ve ölüme yaklaşmış olarak bulundu. Tolstoy'un bu kaçışı tarihin büyük jestlerinden biridir. Ölüm yatağı başında cereyan eden sahneler yoğun bir dramatik şekil içinde devrin bütün birbirine düşman güçlerini içine alıyordu.

Tolstoy, Rus kilisesini, bir batıl inançlar ve sömürme kurumu olarak, reddetmişti. En eski sol hıristiyanlığa döndü ve o yüzden kiliseden kovuldu. Fakat onu can çekişme halinde görünce tekrar kendine almak istedi, çünkü varlığının ona bağlı olduğunu kavradı. Ölmekte olan yazarı pişmanlık ve itirafa kandırmak din adamlarına nasib olmasa bile yalan söylemek ve ortodoks kilisesinin bir çok büyük putperestlik hakkında iddia ettikleri gibi, yeni bir devre girmenin gerçek olduğunu ilân etmek mümkündü. Onun için Tolstoy'un dostları, ölmekte olduğu istasyonda nöbet beklediler ve ruhanilerden kimseyi yaklaştırmadılar. Polis ajanları ve hafiyeler de ortada dolaşıyor ve gelip gidenleri gözliyerek telâşla siyasi polise telgraf çekiyorlar ve talimat istiyorlardı. Büyük ruh kaybolunca bazı Üniversite öğrencileri bir neşide söylemek istediler ve Rus halkınca çok iyi bilinen polis kalabalıkları sahnede göründü.

Tolstoy hayatında ihtilâlciler de tanımıştı; lâkin onlara karşı daima soğuk bulundu. O siyasetle değil yalnız din ve ahlâk ile ilgileniyordu. Dindarlığı ilkin şu biçimi almıştı: Fenalığa karşı koymamak. Sonra bunu, şu sırada Asya'da yapılmakta olan Gandhi kuramına göre

tadil etti: Fenalığa kuvvetle karşı koymamak; yani sebat ve ahlâki inacının gücüyle yenilecek: Böylece o utandırılsın ya da dünyanın ahlâki kuvvetleri ona karşı tahrik edilsin!

Tolstoy sanat eleştirmeni üzerine de bir kitap yayımlamıştır. Bazı insanlar benim inançlarımı oradan aldığını düşünüyorlar. Onun için söyliyeyim ki «Altın Zincir» in rüşeymlerini bulmak istiyenler, Tolstoy'dan bir kuşak önce yayımlanan, Walt Whithaman'ın «Demokratik Vizyon» adlı eserine bakarlarsa daha iyi ederler.

Tolstoy'un «Sanat Nedir?» indeki ana fikir «Altın Zincir» inki ile şu bakımdan benzeşir ki, her ikisi sanatın moral sorunlarla ilgili olduğu inancından hareket ederler; o inançki Eşilos, Sofokles, Euripides, Aristofanes ve Virgiluous; Dante ve Cervantes; Moliere ve Victor Hugo; Dostoyewski, Tennyson ve İbsen tarafından ve daha kendilerinden sözedeceğimiz başka sanatçılar tarafından kabul ediliyor.

Fakat sanatçı hangi görüş noktasından ahlâki meselelere dokunmalıdır? Tolstoy bu soruya zekâya, bilime güveni olmayan, sosyal, siyasal ve zihni gelişmeyi ne arzu eden, ne de mümkün sayan bir adam gibi karşılık verir. İnsanlar için tek umutlu yol, hayatın ilk ve ilkel şekillerine dönmek olduğunu sanır. Sanatın, cahil köylünün anlıyabileceği basit duyguları vermesini ister. Demek istiyorum ki «Sanat nedir?» sorusunu «Çocuklar için sanat nedir?» şeklinde koysaydı anlayışına daha uygun düşerdi.

«Altın Zincir'in eleştirmesinde ne gibi hatâlar bulunursa bulunsun, göz önünde tutulmasını rica ederim ki onun yazarı ilkel hıristiyan değil, bir bilimsel sosyalizme bağlıdır. İnsan zekâsının kazançlarını selâmlıyan, yüksek derecede organize bir sosyal düzenin ve onunla birlikte bir sosyal sanatın gelişini gören bir adamdır. Öyle bir sanat ki yoğunluk ve inceliği yalnız Rus köylüsünün kapasitesini değil, zamanımızın en müşkülpesent ve iddialı individüalist kültürünü çok aşacaktır.

BAŞAĞRISI VE HAZIMSIZLIK

Fransız romanını Floubert'in elinde bırakmıştık. Şimdi yine oraya dönerek «Naturalizm» okulunu yapan iki Fransız yazarın etkisinden sözedeceğiz. Onlar da Floubert'in çağdaşıydılar, fakat etkileri oldukça geç göründü, kendi devirlerinde göze çarpmadılar. **Jules ve Edmond Concurt** kardeştiler, Birlikte çalıştılar ve öyle birbirinin içinde yaşadılar ki bir ruh ve bir kalem gibi oldular. Genci olan Jules kırk yaşında öldü. Edmond ihtiyar bir adam oldu. Aristokrat bir aileden geldiler ve iyi bir mirasa kondular. Her ikisi de bekâr ve hastalıklı kimselerdi ve bir nevi dinsel cinnetiyle kendilerini sanata adadılar. Gerçek sanatın ancak sanatçılar tarafından anlaşılabileceği düşüncesindeydiler. Ama yine de kuramlarına göre, gerçekten önemli birşey yarattılar ve bunu inanılmaz derecedeki duyguculukları ve kişilikleri'ne vermeyi bildikleri canlılıkla başardılar.

«Naturalizm» deyimini ilk kullanan Concourt'lardır. Ayrıntının tam bir gözlemiyle bir hikâyenin ve onun karakterlerinin gerçek bağlılığı kazanabileceği inancındaydılar. Bunu genelleştirmemeli, şiddetle özele bağlı kalmalı ve bu özelliği inanılır kılmalıydı. Her şey bu amacın altında ve hizmetinde olmalıydı; üslûp elâstiki, tıpkı bir Wagner operasının müziği gibi, tasvir edilen sahneye göre değişir olmalıydı. Her iki Concourt zarif Fransız edebiyatının bütün kurallarını korkusuzca atlıyorlar, barbar ve yasak sözcükleri kullanıyorlar, bunun için de eleştirmenler tarafından alaya alınıp Richelieu Akademisi tarafından kovuluyorlardı. Onlarda kendi akademilerini kurmak zorunda kaldılar.

İlk önemli eserleri «Germinie Lacerteux», bir Fransız hizmetçi kızının hikâyesidir. Nasıl oluyor da kibar roman sanatı bu derece aşağılık bir kahramanı söz konusu ediyordu? Yazarlar eserlerine kovdukları önsözde buna karşılık verdiler:

«On dokuzuncu yüzyılda, genel seçim hakkı, demok-

rasi ve liberalizm günlerinde yaşıyan biz, kendi kendimize sorduk: Acaba şu bilinen deyimiyle «aşağı sınıflar» ın da roman üzerinde bir hakları yok mu, acaba halk - bu dünya içinde dünya - ebediyen edebiyatın dışında ve altında mı yaşıyacak, şimdiye kadar halkın kalb ve ruhu üzerine mutlak bir sessizlik kurmuş olan yazarların aşağılamasına mı hedef olup duracak? Yine kendimize soruyorduk: Şu eşitlik günlerinde halâ yazarlar ve okuyucular için değersiz sınıflar var mıdır? Çok alçak bir felâket, çok bayağı bir trajedi, dehşetleri pek âmiyane katastroflar olabilir mi?... Kastsız ve legal aristokrasisiz bir ülkede küçüklerin ve fakirlerin yoksulluğu, zengin güçlülerin kederleri gibi ilgi uyandırıp acımaya yöneltilir mi? Aşağılarda dökülen gözyaşları yukarıda dökülenler gibi insanı ağlatabilir mi, anlamak istiyorduk.»

Roman, Concurt'lardan önce de hizmetçi kızlarıyla ilgilenmişti; bu şekildeki ilk büyük İngiliz romanının kahramanı **Pamela** bu sınıftandı. Fakat Pamelâ masum bir çocuktu. İlgimizi bayanlığa yükselmek suretiyle çekiyordu. Concurt'larda iş böyle değildir: Onların hizmetçi kızı bilâkis düşkünlüğün son noktasına kadar iner. Bu sıralarda «küçükler» in hayatı üzerine yazan tek başka romancı Charles Dickens'dı. O da yoksulluktan, hattâ ayartılmış kızların yoksulluğundan sözeder, fakat daima Victorian bir İngiliz centilmeni olarak kalır ve genç kızların neyi okuması gerekli ve neyi okumaması gerekli olduğunu hiç aklından çıkarmaz. Fransız yazarları ise kahramanlarının cinsi duygu ve hareketlerini bir doktor gibi inceler ve açıklar. Bizden hiçbir iğrenç ayrıntıyı saklamamış olmak onların şerefidir ve eserlerini inceleyecek olursak cinsi patoloji hakkında ne varsa hepsini öğreniriz.

Mademki yeryüzünde böyle bir yoksulluk vardır, o halde onun hakkında bilgi sahibi olmak her düşünen insanın görevidir. Bu bilgiden korkmak ya da onu başkalarına bildirmek cesaretini gösterememek bir görevi yapmamak demektir. Fakat bir kere bu bilgiyi kazandık, hastahaneleri, hapisaneleri, kerhane ve morg odalarını ziyaret ettimiydi, ister istemez şu soru kafamızda belirir: Buna karşı ne yapılabilir? Bu tabii eğilime uymamak ve ruhan geri olmak ya da ahlâken hasta olmak demektir.

Artık buradan itibaren Concurt kardeşlerle ve onların sanat kuramlarıyla birlikte yürüyemeyiz. Onlardan bir Paris orospusunun bütün serüvenlerini, bir camekân atmosferi içinde büyüyerek gayri tabii tutkulara kurban olan bir sosyete kızının bütün hayat ayrıntısını öğrenir; dini patolojinin hastalıklarını bir katolik papazının ağına düşmüş bir kadının yarı şehevi isterisini tanırız. Concurt'ların sekiz - on romanından herbiri herhangi bir garabet ve aykırılığı konu edinmiştir, fakat hiçbir yerde onlara karşı ne yapılacağına dair bir işaret bulamayız; ne bireysel iyileşme, ne ahlâki güçlerin yenilenmesi, ne de siyasi ve ekonomik değişikler yoluyla...

Naturalizm bütün bu soruları dışarda bırakır. Aklımızdan çıkarmıyalım ki bunun kuramı, gerileyen bir uygarlığın kurbanları olan hasta ve kısır iki insan tarafından yapılmıştır. Onlar bize insancıl hayat hakkında bilimsel bilgi vermek niyetindeydiler. Her ikisi de, din fedailerinin kendini verişiyle, sinirli duygularını gözlüyorlardı. Edmond ölümcül Jules'i hattâ Jules kendi kendine dikkatle incelemeden geçiriyordu ki şu denemenin ayrıntılarını verebilelim diye. Kardeşlerden hiçbirine, ölürken duyan şeyleri bilmek ne kadar önemli olursa olsun, nasıl yaşanacağını bilmek çok daha önemli olduğu fikri gelmiyordu. Concurt kardeşlerin ihtiyaçları olduğu şey serin hava ve hareketti.

Edebiyat, naturalist kurama göre, «gerçek bilgi» olmalıydı. Fakat bilginin çeşitleri vardır. Bir böceği mikroskobun altına koyup kabuğunun hücrelerini saymak bir bilimdir. Fakat bilim orada durmaz; denemeye geçer: Acaba bu böcek penbeye boyansa ne olur? Acaba kuşakları penbe izlere sahip olurlar ve böylece kazanılan özelliklerin kuşaktan kuşağa geçtiklerini ispat ederler mi?

Kalifornia'da bir çiçek sihirbazımız var ki çiçekler, meyvalar ve sebzelerle dolu muazzam tarlalara bakar. Bu adam çiçekler, meyva ve sebzeler üzerine yalnız gözlemler toplayacak yerde onları değiştirmiye teşebbüs eder. Dikensiz kaktüsler, baş parmak büyüklüğünde yaban mersini, kınacıksız buğday, karamuk düşmez şeftali yetiştirir. Concurt akademisi üyelerinden biri bana, neden dolayı roman «gerçek biliminin» de kendi hesabına insanlığın frengiden ve içki belâsından kurtulmasına çalışmaması gerekli olduğunu söyliyebilir mi? Teorilerini

alıp kullanan ve bütün Fransız romancılarının en çok okunanı haline gelen en büyük Concurt müridi de zaten bu sonuca gelmiş ve Tolstoy kadar tutkulu ve azimli bir moralist olmuştur.

70

ZOLA'CILIĞIN «DOMUZ YEMLİĞİ»

Emil Zola, daha küçük yaşında yetim kalmış ve yoksulluğun acısını tatmıştı. Bir kitapçı yanında memur olarak çalışıyor ve geceleri kendini yazarlığa hazırlıyordu. Yarı aç, soğuk bir odada yatağın içinde oturarak soğuktan tutmayan parmaklarla yazmanın ne demek olduğunu biliyordu. Yeteneği taktir edilinceye kadar uzun zaman geçti; yirmi yıl herhangi bir başarı elde edemeden, eğlence ve söyleyiş yazıları karaladı. Fakat o yeteneğine inanıyordu, sebatlı bir işçiydi ve sonunda azimli ve ciddi durumu ona sınavı kazandırdı.

Çocukluğumda onun adı her türlü kirlilik ve iğrençlikle bir anlama gelirdi; Tennyson «Zolacılığın domuz yemliğinde deşinme» diye yazı yazıyordu. Zola, ondan önce asla edebiyatta tanınmamış kelimeler kullanıyor, yine ondan önce hiç tasvir edilmemiş hareketler tasvir ediyordu. Eleştirmenler onun için yalnız bir türlü açıklama bulabiliyorlardı: Adam adi bir domuzdu. Oysaki o yaşamış yazarların en vicdanlılarından ve reformcuların en azimlilerindendi. Kendisi «katil» (L'Assomour)'ın aktif ahlâk olduğunu söyler. «Halk üzerine halkın kokusunu taşıyan ilk roman» ve ekler: **«Ben kendimi savunmuyacağım, bunu eserim yapacak. O gerçek bir kitaptır.»**

Zola içinde yaşadığı dünya hakkında gerçeği söylemek, onu olduğu gibi zenginleri ve fakirleriyle, hiç acıyıp korkmaksızın utanıp iğrenç olayları gizlemeksizin tasvir etmeyi görev biliyordu. Gerçekleri bir kere tanıdıktan sonra herkese, istediğini olmaktan başka bir şey kalmaz: sinik ya da zevk adamı, veli ya da ihtilâlci; fakat gerçekleri öğrenmeden insanın ne olacağını hükmedebilmesi kabil miydi?

Zola muazzam bir eser tasarlıyordu: **«Rougon Ma-**

quart» lar. Bu ikinci imparatorluk devri ailesinin hikâyesi olacaktı. Burada yeniden Victor Hugo'nun sürülüp Fransız burjuvazisinin kukla kıralını tahta oturttuğu «Küçük Napolyon» devrine dönüyoruz. Zola zamanının tabiat bilgisini hazmetmişti; İnsan doğasının kalıtım yoluyla belirlendiğini sanıyor ve bu gücün cemiyete olan etkilerini göstermek istiyordu. Sinir hastalıklarına yakalanmış iki kişi seçer ve onlardan doğanları bize gösterir: Zenginler çalar ve harcarlar, yoksullar alçalış ve sarhoşluk içine batarlar.

Yıllarca ne eleştirmenler, ne de okuyucular Zola'nın kitapları hakkında bir şey bilmek istediler; fakat şaheser «Katil» yayınlanınca Zola ilk büyük başarıyı kazandı. Adı aynı zamanda Paris'in işçi semtinde bir meyhane adıdır ve yoksullar orada bozulup mahvolurlar. Kitabı okuyalı yirmibeş yıl oldu, fakat gözümün önünde korkunç sahneleri görüyorum: Çamaşırhanedeki zavallı esir kadın, duvar boyacısı koca ve kavrulmuş terkedilmiş çocuklardan meydana gelmiş enikler sürüsü. Tüylerim ürpererek boyacının kaybolduğunu ve öldüğünü; kız çocuğu Nana'nın anahtar deliğinden ana babasının kaba cinsi hareketlerini seyredişini görüyorum.

Zola'da uslûp inceliği, kişilik cazibesi, nükteci ve mizahçı doğa ve hemen hiç duygu yoktur. O modern dünyanın yoksulluğuyla kendinden geçmiştir. Gerçek öğelerini birbiri üstüne yığarak okuyucuyu derin ve insafsızca tarzı altında sindirir. Bu çeşit olayların belki bir kaç tanesine dayanabilirdi, fakat bütününden kaçınılamaz; itiraf etmek zorunda kalınır ki gerçek budur. Yine bir taraftan, bu acılı misyonların kendisi için işkence olduğu büyük bir ruhun bilinçli bir acıması duyulur; bu milyonlar onun hayalini hiç bırakmamakta ve sürekli olarak görevini yapmaya yöneltmektedir.

Zola'nın romanlarında kahramanlar yoktur. Onun kahramanı ağzına kadar dolu şehirlerimizdeki nekler gibi uçuşan, boğuşan, acı çeken, mahvolan ve içlerinde kaderleri üzerine hiç bir anlayış ışığı parlamıyan insan sürüsüdür. Bizi maden sahalarına götürür, «Germinal» de kömür tozuyla kararmış ocak köleleri gösterir; aç, ezgin, alkolle zehirlenmiş, kör bir kızgınlıkla ayaklanmış sürüler...

«Nana» da bize orospuluğu gösterir; benim için bu kitap Zola'nın eserleri arasında en tüyler ürperticisidir:

Anahtar deliğinden işlediği günâh sırasında aldığı ilk derste tanımış olduğumuz kızın hikâyesi. Bu işçi sınıfı kızı istismarcılara karşı bir intikam aracı haline gelir; genç, ihtiyar erkekleri mahva sürüklüyen bir baştan çıkarıcı oruspu ki bir çeşit tahrip sembolü olmuştur. Hayatı bir israf çılgınlığından ibarettir; ipek, elmas, lüks yemekler ve şarap başından aşar ve o, bir şehri tahrip eden manyak bir dev gibi onları çevreye saçarak gezer. O çiçekten ölürken pençeresinin altında kalabalık şöyle bağırmaktadır: «Berline, Berline» Alman - Fransız savaşı başlamıştır ve küçük Napeleon hülyasının gerçekleşmesine girişerek Zol'aya yeni bir şaheser için bol materyal verir: «Batış» Burada kütle yoksulluğuyla, Fransanın içine yuvarlandığı katastrofla birlikte savaşın bütün dehşetlerini tasvir eder.

İlkin bir sansasyon yazarı ve gençlik bozucu olarak aşağılanan Zola şimdi ulusal bir şahsiyet olmuştur. O da bundan doğan sorumluluk ve mükellefiyeti üzerine alıyor, materyalist ve fatalistlikten bilimsel sosyalistliğe, rasyonalistliğe ve insanlık vaizliğine yükselmek suretiyle gelişimini tamamlıyordu. «Lourdes», «Roma», «Paris» adındaki üç romanında kiliseyi varis olan imtiyazların kalesi olarak gözler önüne serdi; bu eserler Fransa'da anti-klerikalizmin okuma kitapları oldu. Sonra anti-klerikal bayrağı önünde taşıyacak bir kahraman istiyen Dreyfüs dâvası geldi. Bu güç göreve koşan yine o, adıyla eğlenilen, adam oldu. Gerçi Fransa bir cumhuriyetti, fakat ordu kıralcı ve klerikal kalmıştı. Nana'ları için paraya muhtaç olan birkaç sofu aristokrat askeri esrarı Almanya'ya satmışlar ve yakalanmışlardı. Yahudi olmaktan başka suçu olmıyan başka bir subayın üzerine atmak suretiyle kendilerini kurtarmıya karar verdiler. Yüzbaşı Dreyfus Şeytan adasında ebedi küreğe mahkûm oldu. Dâvayı inceleyip Dreyfüs'ü savunmaya kalkışan bir ikinci subay Afrika'ya sürüldü.

Voltaire'in Calas olayı için giriştiği kavganın üzerinden aşağı yukarı yüzelli yıl geçmişti; şimdi bir kere daha **«L'Infame»** eski oyununu oynuyordu. Zola müthiş bir meydan okuma demek olan **«İtham ediyorum»** yazısıyla ortaya atıldı. Tevkif edilip mahkemeye verildi, mahkûm oldu ve Fransa'dan kaçtı. Dreyfüs meselesi yıllar-

ca bir uluslararası skandal olarak kaldı; ama sonunda Dreyfüs'e ait dosyaların tahrif edilmiş olduğu ispat edildi. Suçlulardan birisi intihar etti ve Dreyfüs serbest bırakılıp hakları geri verildi.

Zola, artık reaksiyona karşı mücadelede kütlelere şef olmuştu; son romanları hep bu meseleye eğildi. «İş» kitabında ülküsünü tasvir eder: İhtilâlci hareket içinde sade ve fedakâr bir hayat süren ve kendilerini tamamiyle insan hürriyeti dâvasına veren serbest erkek ve kadınlar. «**Hakikat**» romanı doğrudan doğruya Dreyfüs meselesinden sözeder. Zola aynı cinsten bir üçüncü romanın, «**Adalet**», plânını yapıyordu, lâkin yazmaya vakit kalmadan öldü. Bütün bu eserlerde eski materyalist ilim nazariyelerini yeter derecede olgunlaştırarak hak ve hürriyet kavgasına imkân verdiği görülür. Onun için Zola, Walt Whithaman ile beraber, bir gerçek demokrasi peygamberi olmak şerefini taşır. Hattâ kütlelere o Whithaman'dan daha iyi hizmet etti, çünkü modern zamanların ekonomik kuvvetleri hakkında fikri vardı ve kütlelere, gitmek zorunda oldukları yolu göstermeye muvaffak oldu. Zola Ondokuzuncu yüzyılın herhangi bir sanatçısından daha fazla, sesini proleter hareketine, istikbali olan endüstri amelesiyle köylülerin kütle aksiyonlarına verebildi.

71

OYUNCU ŞEYTAN

Sosyal hedefler ve ihtilâlci ümitler olmasaydı Zola'dan ve onun naturalizminden ne çıkardı? Bu soru karşılığını Zola'nın müritlerinden ve dostlarından birinin şahsında bulur.

Guy de Maupassant, gazeteci olarak çalışmak üzere Paris'e gelmiş sağlıklı, genç bir Norman'dı. Fevkalâde çalışkan bir işçiydi; kısacık hayatında altı roman ve ikiyüz oniki küçük hikâye yazdı. O bir küçük hikâye üstadıdır ve onun üzerinde hâkim bir iz bırakmıştır. Hiç kimse ufacık bir maceraya öz ve anlam vermekte, bir kaç bin kelime içinde bütün bir hayatı canlandırmakta onun

kadar becerikli değildi. Onun içindir ki bütün genç romancılar ondan ders almıya koşarlar. Maupassant'ın onlara, meslek hileleri haricinde, verecek nesi var?

Maupassant bu soruya bizzat karşılık vermiştir: Hiç!! O, sanat eserinde etik aramanın kendisi için hakaret olduğu, şu sanat sanat için mücahitlerinden biriydi. Ona rağmen eserlerinin tandanslı olduğu, hem de bir John Bunyan, bir peygamber Tolstoy kadar belirli, derin duyulmuş ve iddialı tandansı taşıdığı belirgendir. Hayatın bir aldanma ve tuzak olduğunu, insanların ise güzel elbiselere ve düzenbazlığa bürünmüş vahşi hayvanlar olduğunu bildirir. Maupassant onlardan o kadar nefret eder ki kendi kendini tekzip eder. O, oyuna, tutkuların doğal ve hayvani tatminine inanmak ister; fakat kendini böyle zevklere verecek yerde bir münzevi gibi odasına kapanır ve zor bir sanatın üstadı olur; bu sırada da hem onu, hem de onu saran burjuvazi Fransa'sını yapan kadere karşı hıncını dile getirir.

Maupassant keskin göz ve uyanık hayalle pusuda bekliyerek kendisine, insan kaderinin küçüklük ve utanma, insancıl vekâr ve şereflerin sahteliğini ispata imkân verecek bir sahne, bir sergüzeşt, bir karakter çizgisi gözetler. Bir doğa bilgininin zehirli böcekler ve yılanlar topladığı gibi o da aynı nitelikteki toplum öğelerini topladı. Eserlerinin kişileri ya açgözlü ve merhametsiz Fransız köylüleri, ya da yine onlar kadar iğrenç hayvanlar olan, fakat ipek ve kadife, ahlâk ve zekâ ile örtülü Fransız burjuvalarıdır. Maupassant yalnız insanlarla değil, bizzat hayatla çalışır. Erdemin anlamsızlığını, Tanrının yarattığı kelebeklerin kanatlarını koparmakla eğlenen, oyuncu bir şeytan olduğunu ispat eden bir olay kadar onu hiçbir şey sevindirmez.

İkiyüz oniki küçük hikâyesinden birisini, bu iddiayı ispat etmek üzere, alalım. Yirmibeş yıl sonra bile halâ canlı olarak kafamda durduğu için «Gerdanlık» hikâyesini seçiyorum: Fakir bir memurla evlenerek yoksul bir hayat sürmekte olan güzel bir kadın, bu bayramda şık görünmek arzusuyla zengin bir dostundan bir gerdanlık alır. Gerdanlık kaybolur. Kocasıyla birlikte neleri var neleri yoksa silip süpürüp gerdanlık alırlar ve getirip, olandan hiç sözetmeksizin, sahibine verirler. Zavallı yoksul karı koca borçlarını ödeyebilmek için on yıl di-

dinmek zorunda kalırlar. Güzel kadın kocar ve çirkinleşir. Bir gün rastladığı dostu onun bu durumunu görünce dehşete düşer. Fakir kadın da on yıldır çekmeye zorunlu olduğu azabı itiraf eder. O zaman anlaşılır ki bu hayat boşuna harcanmıştır, çünkü kaybolan gerdanlık kalp, taklit, her türlü değerden yoksundu.

Maupassant'ın hayata karşı durumu değil, yalnız tekniği kültürlüdür. İnsanların vahşi hayvan oldukları iddia edilince tabii gerçek kültür var olamaz, çünkü ortada yalnız hayvani birtakım duygular vardır ve bunlarda varyasyonlar olamaz; bir erkeğin, bir kadın yanında ne yapacağı ve kadının ne yapılmasına izin vereceği tastamam bilinir. Sonra, eğer Allah oyuncu bir şeytansa bütün hikâyeler aynı sonuca varır. Sözünü ettiğimiz hikâyede şeytanın hilesi gerçi kolay duyulmaz, yani gerdanlığın sahte olduğu bilinmez, fakat yine ta baştan sezilir ki insancıl çabaların ve umutların hiçliği ile alay etmeye vesile verecek bir olay gerçekleşecektir.

Böyle bir yazarın sonucu da tâ baştan sezilebilir. Büyük bir sanatçı olmak için insan hayatı yeter derecede ciddiye alırsa, inançlarına göre hareket etmeyi de o kadar ciddiye almak tehlikesi vardır. O zaman üzüntüden kurtulmak çaresini eğlence ve alkolde aramak zorunda kalacaktır; aradığını orada da bulamazsa biraz daha ileri gidip morfin ve afyona baş vuracaktır. Ölüm karşısında duyduğu dehşetle intihar eden ya da delilik üzerine düşüne düşüne deliren insanlardan olacaktır. Maupassant daha kırk yaşında deli gömleği taşıyordu. Bu gerçek yüzünden moralist olur ve bize, devrimizin sanat heveslileri üzerine söyliyebileceğimiz herşeyden daha kuvvetli etki eden önemli bir ders verir; o sanat heveslileri ki kokulu ve ince hayasızlıklar yazıyor ve proletarya hesabına hoş, geleneğe uygun bir hayat sürüyorlar.

GELENEK DÜŞMANI

İnsanların çok Allah düşünüp çok alkol içtikleri bulanık, buzlu kuzeyde başka bir üstad burjuva ahlâkını didiklemekle uğraşıyordu. Başının çevresinde bir karşı saldırı edebiyatının kasırgası esiyordu. **Henrick İbsen** adı hayâl gözümüzün önüne sert ağızlı, ak sakallı, azimli bakışlı bir adam getirir. O bir savaşçı, doğmatik bir dogma düşmanı, edebiyat sahasında tam bir propagandacıydı.

O da halktan çıkmış, yoksulluk okulunda eğitilmişti. Küçük bir Norveç Liman şehrinde ilkin bir eczacı çırağı olarak çalıştı; sonra sırasıyla üniversiteli, gazeteci, bir vilâyet tiyatrosunda yazar ve direktör oldu. Bu tiyatroda iflâstan korunmak için altı ay didindi. Otuz sekiz yaşında İbsen kıraldan ödenek sağladı; yılda dörtbeş yüz dolar kadar bir şey. Bu varidatla tutumlu, yalından da fazla bir hayat sürüyor, düğmelerini kendisi dikiyor ve tiyatroyu, onunla birlikte de, dünya düşünürlerinin ahlâk fikirlerini yeniliyordu.

Birkaç gençlik eseri hariç, İbsen'in bütün eserleri aynı konuyla uğraşır: Ülkünün gerçeğe olan ilgisi sorunu. Birtakım erkek ve kadınlar kendileri için yaptıkları ahlâk kurallarına göre yaşamak isterler; fakat daima, hiç değilse İbsen'in eserlerinde, düşündüklerinin tersini elde ederler. Onun için İbsen, hayatı dogmalarla idare etmek mümkün olmadığı, demokrasi dogmasiyle otorite doğması, körükörüne kullanılınca, aynı derecede tehlikeli ve bozucu olduğu iddiasını ortaya atar. İbsen bireyi ezen ve tam gelişimine engel olan dini ve sosyal mezheplere isyan eder, bununla birlikte egosantrik ilkesini koymaz; bilâkis bize yalnız kendini düşünüp bütün çevresini mahveden herhangi bir egoist gösterir.

İbsen, özü Don Kişot'u andıran, iki eser yazdı: **«Brand»** ve **«Peer Gynt»** Brand, mutlak bir halkçılık ve bireyin Tanrıya kurban olmasını istiyen bir Norveç vaizidir. O da, tıpkı Don Kişot'un yeldeğirmenine yaptığı gibi, körükörüne hareket eder ve birçok insanları, ken-

disi de birlikte olarak, mahva götürür. Peer Gynt ise tersine, Şansa Ponsa'ya benziyen, hafif meşrep bir oğlandır. Varlığıyla övündüğü, özellikleriyle maskaralık eder: Bu özellikler ona yalnız kendini düşünmek ve herhangi bir yabancı çıkara karşı kayıtsız kalmak yeteneğini verir.

İbsen'de doğa biliminin karanlık etkisine kurban oldu. İnsanlar Maupassant gibi, ona da rastlantının oyuncağı olarak göründüler, fakat bütün kuramlara rağmen, rastlantıya karşı mücadele etmek gereğine inanır. Ve kendini tamamiyle, insanlara akıllı ve etkilice mücadeleyi öğretmek görevini verir.

O gerçeğin sade, canlı tablosuyla bir yığın karakter ve olayları dar bir sahada yoğunlaştırarak, Fransızların «iyi kurulmuş» parça örneğine göre çalışıyordu. Şahıslarını kibar dünyasından değil, küçük Norveç şehirlerinin kendisince bilinen orta tabakalarından seçiyordu. Doktorlar, avukatlar, rahipler; karıları, oğulları ve kızlarıyla birlikte tacirler. Bunlar, acınacak derecede bedbaht insanlardır ve İbsen'in gösterdiği üzere, bu bedbahtlığa lâyık olmuşlardır, çünkü düşünceleri yanlış ve gerçek dünya ile hiçbir ilişiği olmayan bir geleneğin esiridirler. **«Toplumun dayanakları»** adlı dramında, işlediği suçu gizlemek için bütün hayatından bir yalan yapan iş adamını tanıyoruz; bu adam, bir iş adamının haksızlık edebileceğini gizliyerek uygarlığa hizmet eder. **«Nora da Oyuncak Evi»** nde bir kadın, evinde bir oyuncaktan başka bir şey olmadığını keşfederek koca ve çocukları bırakır ve bir şahsiyet olmak için dünyayı gezmeye çıkar.

Böyle tezli dramlar iki türlü etki uyandırırlar. Birincisi: Tez yenidir; ister hoşa gitsin, ister kızdırsın, herhalde seyirciyi coşturur. İkincisi: Tez zaten bilinir; tanınmış ve hayata maledilmiştir. O zaman dram can sıkar. Tiyatroya bir pazar dersi görevi almak için gidilmemiştir. Üçüncüsü: Teze o kadar alışılmıştır ki göze çarpmaz. O zaman dram yalnız şahıslarının gerçekliği ve talihleriyle ilgi çeker.

Onsekiz yıl önce «Nora» nın bir temsilinde bulunmuştum. İkinci aşamada bulunurken parça bana can sıkıcı küçük bir vaaz gibi geldi. Fakat bir kaç gün sonra «Hedda Gabler» i seyredince durum başka türlü oldu:

Tandansı tamamiyle unutarak modern parazit kadının psikolojisiyle ilgilendim. Biz hepimiz Hedda'yı tanırız; bazılarımız hattâ onunla evli bulunduk. O aylaklık içinde eğitim görmüştür, yalnız gururuyla yaşar, canı sıkılır ve erkekleri kovalar, ama cinsi ihtiyaçla değil, dikkat ve alkış toplamak isteğiyle. Bunların kendi yanında başkalarına gösterilmesine dayanamadığı için. Hedda'nın kurbanlarından biri bir ozandır. Bir müsvedde yazmıya çabalar; fakat Hedda'ya karşı duyduğu umutsuzlukla onu yırtar. Hedda bunu öğrenince derin bir heyecan duyar ve bağırır: **«Tam bir iş! Tam bir iş!»** Hedda hayata karşı **«L'art pour Lart»** görüşü için bir semboldür.

İbsen'in eserleri içinde en ünlüsü **«Hortlaklar»** dır. Kuram burada o kadar günahkârdır ki bugün bile eleştirmenlerde onu tespit etmek cesareti yoktur. O **«Kızıl harf»** tekinin tam zıddıdır: İyi, şerefli, evlilikte bedbaht bir kadın bir rahibi sever ve kocasının yanında kalacak yerde ona gitmesi gereklidir. Fakat İbsen'in dramında kadın kocasının yanında kalır ve o bir taraftan içip bir taraftan ona ihanet ederken karısı onun hayatını hoşetmiye uğraşır. Bütün sevgi ve fedakârlığını beslettiği bir oğlan doğurursa da sonunda oğulun da babasına çektiğini ve firengiden öldüğünü görür.

Bu çirkin hastalık o zamana kadar asla sahneye getirilmemişti. 1891 de sofu Londra şehrinde dram temsil edilince eleştirmenler ve gazeteler hemen hemen akıllarını kaybettiler. Bernard Şhaw'ın **«İbsen'in özü»** adlı eserinde onların fikirleri hakkında bilgi vardır. «Daily Telgraf» gazetesi dram hakkında **«açık kalmış, sarılmamış iğrenç bir çıban, herkesin önünde irtikap edilmiş bir domuzluk... hayvani ve sinik... edebi lâşe...»** diyordu. Bütün bunlar, bugün dünya edebiyatının şaheserleri arasında sayılan bir parça hakkında söyleniyordu.

«Halk düşmanı» bize İbsen'in siyasete ve sosyal meseleye karşı durumunu gösterir. **«Düşman»** bir Norveç şehrinde genç bir doktordur ki şehrin servet kaynağı olan ünlü hamamların tifüs mikropları taşıdığını kavrar. Bu gerçeği açıklamakta ısrar eder ve tabiatiyle biraz nahoş günler yaşar.

İbsen parçayı yazalı kırk yıl olmuştur; **bu arada biz**

toplumumuzun ekonomik güçlerini inceledik ve onun için artık demokrasiye karşı ilkel bir kuşku ile yetinemeyiz. Halkın peygamberleri taşladığı doğrudur; fakat sonra onlar için anıtlar diker ve dünya, eğer kurtarılması gerekliyse, mutlak halk tarafından kurtarılacaktır. İbsen'in durumu, kendisi ve bilinciyle kendi başa çıkmak istiyen ve hiç kimsenin kendisine, düşeceği şeyler hakkında akıl öğretmesini istemiyen bir sanatçı için tabii bir durumdur. Disipline güveni yoktur, bireycilik vazeder ve gericilerin, kendi sözlerini seve seve söylediklerini görmek zorunda kalır. Görülüyor ki ozanların işi oldukça kolaydır: Dünyayı sadece tasvir etmeleri yeterlidir; kütlelerin görevi ise zordur: Dünyayı değiştirmek zorundadırlar. Ondan dolayı da anarşik bir tavırla yetinmezler; kendilerini organize etmiye, şefler bulmıya, dayanışma ve disiplin tanımıya zorunludurlar. Şeflere hem saygı duyup hem onları kontrol etmeyi öğrenmelidirler. Bu yeni bir görevdir ve yalnız eleştirmen değil, yapıcı bir düşünür tipi ister.

73

BİYOLOJİK ÜSTÜNLÜK

Onkozuncu yüzyılda İsveç'in de büyük dramatikçi bir ozanı vardı. Aşağı yukarı yirmi yıl İbsen'den sonra gelen bu işkence çekmiş, duygulu adam bütün mezheplere girdi çıktı, inanılmadık hiçbir şey bırakmadı. Bu yazar, hattâ benim için de pek fazla propagandacıdır. Sanatçıların fikirleri olması hoşuma gider, fakat bunlar birbirini bozacak kadar çok olmamalıdır.

August Strindberg'in babası iflâs etmiş bir dükkân sahibiydi; annesi bar kızıydı. Kendinden önce dünyaya üç piç getirmişti. O onbir başlı koca bir ailenin bir öğesi olarak küçük bir evde büyüdü; öğrendiği ilk duygular korku ve açlıktı. Bütün hayatında tekmil İsveç'i azaplarıyla dolduran münzevi, bedbaht bir adam oldu.

Yirmibir yaşında yazmaya başladı; sanatçının her bilgi için duyduğu tutkuya sahipti; ilk zamanlarda sos-

yalistti, emek kahramanı ve kadının ekonomik kurtuluşu taraftarıydı, fakat yirmi altı yaşında evlenince fikirlerini değiştirdi.

Karısı ona birkaç çocuk doğurduktan sonra tekrar aktrislik mesleğine dönmek istedi. Strindberg bunu istemiyordu; bozuştular, kavga ettiler ve yedi yıl sonra boşandılar. Ozan bunu asla yeri doldurulamaz bir trajedi saydı, çünkü evlenmenin et ve ruhun tam birleşmesi olduğu, bir çifti birbirinden ayırmanın onları parçalamak demek olduğu mistik inancına sahipti. Strindberg azaplarını **«Bir Delinin İtirafları»** adlı eserinde tespit etti. Korkunç bir kitaptır, fakat okurken arasıra gülmekten kendini alamaz insan. Yazar haber verir ki, kadın erkekten çok aşağıdır, bu kurama saplanarak kendi evlilik hayatından öyle epizotlar anlatır ki bunlardan karısının pekâlâ kendisinin dengi olduğu anlaşılır.

Strindberg kadının yalnız maddi, ussal ve ahlaki bakımdan değil, biyolojik bakımdan da noksan olduğu inancındadır. O çocukla yetişkin erkek arasında bir nesnedir, onun için görevi erkeğin biyolojik üstünlüğüne boyun eğmektir. Fakat doğa onu noksanlığından haberdar etmeyi ihmal etmiş olduğundan inatçı yaratık, sanki aynı değerde imiş gibi, hareket etmekte ısrar ediyor, bu yüzden herşeyi bozuyor. Strindberg bu ayrılmaya öyle sıkı yapışır ki ikinci ve üçüncü evlilikleri de birincisi kadar bedbaht olur. Şüphesiz yırtıcı hayvan tipinde kadınlar vardır ve kuvvetlerini suistimal ederler; amma köleleştirilmiş bir ırktan, köleleştirilmiş bir cinsten zaten ne beklenir ki! Kuvveti doğru kullanmanın ve onu elde etmenin tek çaresi onu kendine mal etmiş olmaktır. Strindberg'in evliliklerini yıkan kadınlar elleri çekiçli **Sufrajetleri** (1) hatırlatıyorlardı. Hasmın tepki göstermesi muhakkak olan tek kanıta başvuruyorlardı; onların çabalarının sonucu bugün bazılarımızın daha mutlu olmasıdır. Şimdi öyle arkadaş kadınlarımız var ki güçlerini asla suistimal etmiyorlar ve erkekleriyle birlikte hayatın yükünü taşıyorlar.

Ama yine de Strindberg'in biyolojik üstünlüğü hakkında ne düşünülürse düşünülsün, bu konu üzerine yaz-

---

(1) Kadının seçme hakkı için mücadele eden kadınlar (Çeviren)

dığı dramın büyük etkisinden kaçınılamaz: **«Baba»** Burada bir adamın, kendisini yere atmak isteyen kurnaz ve güçlü bir kadın tarafından nasıl mahvedildiğini görüyoruz. **«Madınazel July»** dramı da harikulâde bir hayat uygunluğu gösterir ve İsveç'in egemen sınıflarının soysuzlaşmasını anlatır. Uşakla cinsel ilişki kuran soylu genç bayan pekalâ bir Amerikan gazetesinin «sarı» pazar ilâvelerinden de çıkabilirdi.

Strindberg deliliğin kıyısına kadar yaklaştı; sanatoryumda geçirdiği birkaç yıl süresinde zihnin bu sınır bölgelerine ait bir kitap yazdı: **«İnferno»** Sonra Swedenborg'a eğilerek bir hıristiyan mistiği oldu ve İncile tapışın ikinci çocukluğuna düştü. Bu onu, düşmanlarına kızgınlıkla saldırmaktan, birçok ciltlerde en azgın hücum ve hakaretlerden alıkoymadı, çünkü trajik bir ciddiyete sahiptir. O, sürekli olarak gerçek ardındadır ve önümüzde bir vesika gibi serilir. Fakat bu yalnız bir kişiye, **Jean Jacques Rousseau'ya,** tam başarı kazandırmıştır. Yine Strindberg insanlığın öğretmenleri arasında sayılır; çünkü bir sanatçı gerçeği söylerse daima herhangi bir suretle işe yarıyacaktır.

74

ADAM - ÜSTÜ

Kadın meselesi şu devrin başka bir yazarına da hayli başağrısı verdi. August Strindberg üç kadınla evlenmiş ve üç trajedi yaşamıştı. **Friedrich Nietzsche** ise yalnız bir tanesiyle evlenmek istemiş ve reddedilince bütün kadınlar üzerine hınçla dolu yazılar yazmıştır. Bir rahibin oğlu olmasına rağmen irsi frengi hastalığına tutulmuştu ve sonunda delirdi; devrimizin en büyük zekâsıyla yapılmış trajik bir israf!

Nietzsche 1844 de dünyaya geldi. Bir İsviçre Üniversitesinde filoloji profesörü oldu. Otuzbeş yaşına gelince, gözlerini fazla yormaktan dolayı sağlığı bozulup küçük bir ödenekle özel hayata döndü. Kırkbeş yaşında da çıldırdı; yavaş yavaş çürüyerek ve bir yabani hayvan gibi homurdanarak daha onbir yıl yaşadı.

Nietzche'nin düşmanları tabi bu gaddar talihi istismar ettiler. Onun ta baştan deli olduğunu iddia ettiler. Böylece daha kolay eserlerinin hakkından gelebilirlerdi. Nietzsche'nin duyguları ve ruh halleriyle kırpalanmamış ortalama insan bu yazıları zor anlar ve onlarla kafasını karıştırıp rahatsız olmak istemez. Fakat aynı ruh hallerini tanımış olanlar Nietzsche hakkında daha iyi hüküm verebilirler. Nietzsche'nin olgun eseri tamamiyle normaldir; gerçi onlarda türlü çelişmeler vardır, fakat orijinal bir zekâya gelişme izni vermek gerekir. Şaheseri **«Zerdüşt böyle konuştu»** bir kaç yüzyıldanberi görülmemiş peygamberce yerleri ihtiva eder.

Yalnız unutmamak gerekir ki bu eserler hasta, acıların işkencesi altında bir adam tarafından yazılmıştır. Kendisi bir kere, her yılın onun için, ikiyüz gün azap demek olduğunu söylemiştir. Dünya görüşü, tıpkı işkence edilen bir din kurbanının vecdi gibi, acıyla kırbaçlanan bir beynin ürünüdür. Böyle bir insandan düzenli, sistemli bir düşünce bekliyemeyiz; bununla birlikte onun aracılığıyla insan beyninin imkânları üzerine yabancı sırlar öğreniriz.

Aristokratik erdemlerin demokratik olanların üstüne çıkarılması Nietzsche'nin kuramları arasındadır. Bir Prusya pastörünün oğlu olan Nietzsche savaşı göklere çıkardı. Bu yüzden Alman ordularının Belçika'ya girişine sebep olduğu söylenir. Onun için onu bu sahada yenmek ve genel alkış arasında dört parçaya bölmek çok kolaydır. Beni bundan alıkoyan Nietzsche'nin etik hayat piyoniyelerinden biri olması, insanlık için yeni dünyalar fethedenler arasında bulunmasıdır.

Dünya görüşünün bir olumlu, bir de olumsuz tarafı vardır. Olumlu tarafta kardeşlik, hizmet ve fedakârlık vâzeden hayran olunacak bir ozanı tanırız. Olumsuz tarafta ise başa çıkamadığı hayattan kaçmak istiyen ve yabancı alemin müdahalesine katlanmak zorunda kalmaksızın yarattığı hayallerde sığınak arayan hasta bir adamın korkuları ve çekingenlikleri görülür; nefret ettiği yerlerde ise, çok kere anlıyamadığı, bir şey olur. Anlamadığı özellikle iki şey vardı: Kadınlar ve milli ekonomi. Bu kusur bütün fikirlerini karıştırıyordu; nefret ettiği güçler tarafından benimsenmesi de bundandır.

Nietzsche bu kitabın ana tezi olan, her sanatın pro-

paganda olduğu fikrine katılır. O, hayatla göz göze gelmiye ve onu yenmeye cesaret edenlerin kendilerine özgü bir varlık ve kendi kendine gelişim felsefi ve sanatı yarattıklarını ispat etmiştir. Hayattan ürkenler ise tersine, bir kendini feda ve imsak felsefesi ve sanatı vücuda getirmişlerdir. Nietzsche hıristiyanlığa **Roma emperyalizminin kurbanları tarafından yaratılmış bir esirler dini,** diyordu. O kendine antikrist (hıristiyanlık düşmanı) diyor ve **«efendiler ahlâkı» nı vâzediyordu.**

Nietzsche'nin en büyük hizmeti gelişme ilkesine verdiği anlamdır; o bu kuramın peygamberi oldu; insan üstü, yani insanlığın kendisine doğru gelişmesi gereken yüksek varlık kuramını kurdu.

Bu bilgisini, «Zerdüşt» eserinde harikulâde bir dille anlattı; bu eser güzellikte o zamana kadar Alman dilinde yazılmış bütün eserleri geride bırakır. Şahsen benim için şu satırlar modern şiirin en yüksek örneğidir.

«İnsan, hayvanla insan üstü arasında gerilmiş bir iptir, uçurum üstünde bir ip.
Tehlikeli bir ilerleyiş, tehlikeli bir yol üstü, tehlikeli bir geri bakış, tehlikeli bir korkuş ve duruş
İnsanda büyük olan, onun bir amaç değil bir köprü olmasıdır. İnsanda sevilebilecek olan şey, bir geçiş ve bir bakış olmasıdır.
Ben yaşamayı bilmiyenleri severim, yeter ki onlar batanlar olsun, çünkü öteye geçen onlardır.
Ben büyük hor görenleri severim, çünkü onlar büyük ululayıcılardır ve öbür sahile olan özlemin oklarıdır.»

Bu satırlar kendilerini insanlık uğruna feda eden şehitleri kutluyor. Burada İsa'nın ruhuna dönmüş değilmiyiz? Ben burada asla, kiliselerde hıristiyanlık adına öğretilen nesneyi kastetmiyorum, daha çok kardeşlik temasını işleyen ve yeryüzünde gökler saltanatını bildiren şu ihtilâlci dülgeri düşünüyorum.

Nietzsche'nin kuramı kahramancadır da. Fakat kadın ve ulusal ekonomi hakkındaki ikiz bilgisizliği yüzünden iyi seçemiyor ve kuramının sınıf açgözlüğüyle sınıf maddeciliğinin savunulması gibi anlaşılmasına engel olamıyordu. Eğer Çarlık Rusya'sında altın ve mücevherle dolmuş İsa resmi kütle katliamlarını takdis etmek

için kullanıldı ve eğer aynı şey bugün **J.P. Morgan** şirketinin uluslararası ödünç vermeyi meşru göstermek için suiistimal ediliyor ise insanlığın tarihi bir trajedisine şahit oluyoruz demektir. Yine eğer Nietzsche'nin kuramı Bernhardi ve Prusya Yunkerleri tarafından benimsenir ve benim Cihan Savaşı sırasında **«mühendis beyinli yabanıl hayvan»** dediğim güçlerin kutsanması yolunda kullanılırsa aynı trajedinin bir başkasını yaşıyoruz demektir.

Nietzsche Prusya Yunkerlerinden olduğu kadar, bütün Prusya devlet aygıtından da nefret ediyordu... O bir dindar gibi yaşıyordu, sözlerini manevi bir anlamda anlamak gerekir. Eğer «güçlü» derse ondan hem saygıda hem de yergide aynı derecede güçlü olanları kasteder. Ne de olsa insanlar arasında ki türlü yarışları göremiyor, seçemiyordu. Manevi gelişmeyi teşvik edenlerle baskı yapanları birbirinden ayıramıyordu. İlkel toplumlarda savaşın, işe yaramazları temizlediğini görüyor, fakat modern kapitalist toplumda s a v a ş ı n tamamiyle tersini yaptığını anlamıyordu: Burada zayıflarla a s a l a k l a r korunuyor ve ticaret âleminin domuzları iktidara geliyordu. Yine kavramıyordu ki irsi imtiyazlar sistemi yoksul ve tenbelleri, kendisinin en çok hor gördüğü tipleri, tahta çıkarıyor. Nietzsche delikanlılığında Wagner'in, dostu Kıral Ludwig için yazdığı ve sanatçının görevi kalabalıkları dindar ve vatanperver tutacak hayâller yaratmak olduğunu açıkladığı iğrenç gizli vesikayı okumuştu. Nietzsche bu kuramı benimsemek suretiyle sosyal düşüncesini ebediyen zehirledi.

Ben bir sosyalist olarak, Nietzsche'yi övdüm diye, eleştirmenlerin alaylarına boğuldum. Fakat daha yakın ve daha derin bakılınca **Zerdüştü İsa ile olduğu kadar Karl Marks** ile de bağdaştırmak mümkündür. Nietzsche'nin hayâl etmiş olduğu serbest ruhlar, yüksek ülkücüler şu uluslar arası kalpazanlık dünyasında asla var olamazlar; onlar ancak, tıpkı Nietzsche'nin Yankerler âleminde bulunduğu gibi, itilmiş ve kovulmuş bir halde bulunabilir. **Ne zaman yarışma ekonomisinin yerini kooperatif sistemi tutarsa o zaman insanlık, Nietzscheyi meşgul etmiş olan yüksek düşünceyi ciddiye alabilecektir.**

Aynı şey cinslerin kavgası hakkında da varittir. Ne Strindberg'in öğrettiği kadın düşmanlığıyla, ne de Nietzsche'nin salıkladığı kadından kaçış usulüyle, insan mutluluk bulamaz! Bir şey muhakkaktır: Nietzsche kadın hakkında bir şey bilmiyordu. Akamete uğruyan tek aşk hikâyesi istisna edilirse Nietzsche kadınlara karşı hıristiyan münzevileri ya da manastır papazları gibi hareket etti. Bunu da aynı yüzden yapıyordu: Rahatsız edilmeksizin kendi iç hayatını yaşamak istiyordu. Fakat ekstremler birbirine dokunur ve tarih tekerrür eder. Nietzsche'nin hemşiresi bütün hayatında ona sadık kaldı, bir yabani hayvan gibi homurdanarak odadan odaya seğirttiği o müthiş yıllarında ona baktı ve onun için üzüldü. Ölümünden sonra da eserlerini ve mektuplarını yayınladı: Üstad kadından kaçtı, fakat hayatını onun kollarında başladığı gibi orada da bitirdi.

75

AHTAPOT ŞEHİRLERİ

Modern uygarlık ozan ve edipler için bir üvey annedir. Kalabalık, gürültülü ve çirkindir. Bundan dolayı ondan kaçıp ya bahçelerde ve manastırlarda bir sığınak ararlar, ya da daha mutlu bir geçmişi hayâl ederler. Fakat modern uygarlık ona rağmen yaşar; içinde, yeni bir gelecek dövmekte olan milyonlarca ve yüz milyonlarca varlığın hayatını saklar. Bunların ortasından yeni bir ozan tipi ortaya çıkar ki bu geleceğin ruhuna inebilecek güçtedir.

Böyle bir ozanın Belçika'lı olması yerindedir, çünkü Belçika yeni Avrupa endüstriyalizminin merkezidir. Büyük demir ve çelik fabrikaları orada, muazzam demiryolu ağı orada, dünya ticaretinin içine aktığı limanlar oradadır. Geçmiş ile gelecek burada birbirleriyle çarpışır, çünkü Belçika'nın eski bir tarihi ve sanatı olduğu gibi katoliklik ile protestanlığını, modern ilim ile eski mistisizmin, Fransız ihtilâli ile Alman otokrasisi-

nin savaş alanıdır. Zengin bir memlekettir ve modern kapitalizmin doğurduğu bütün sınıf aykırılıklarını ve düşmanlıklarını bağrında taşır.

Emile Verhaeren 1855 te zengin ve mesleksiz bir ailenin oğlu olarak doğdu. Köyde yaşıyorduysa da Belçika'da şehir köye yakın olduğundan çocuk, içinde büyük gemiler yüzen nehri, fabrikaları, gayretli el işçilerini, kaynaşan, hayâli verimlendiren bütün hayatı gözlerinin önünde görüyordu. Bir cizvit okulunda okutuluyor ve rahip olması isteniyordu, fakat bu meslek onun hoşuna gitmiyordu. Hukuk eğitimi yaptı ve taşkın bir gençlik hayatı sürdü. Daha çocukluk günlerinde manzumeler yazıyordu; ilkin Lâtin, sonra klâsik Fransız (Alexandriner) (1) şiir şeklini kullandı; daha sonra da Victor Hugo'nun cazibesine kapıldı. Emil Zola'yı tanıdığı zaman ise Flâman hayatının kaba gerçeklerini tasvir eder bir şiir kitabı yayımlıyarak ana babasını ve dostlarını dehşete düşürdü. Flâmanlar kaba ve sarhoş bir halk teşkil ederler; biz onları Rubens'in tablolarından tanırız. Genç Verhaeren de bütün gençliğin sahte ülkücülüğe karşı ayaklanıp realiteye yöneldiği bir zamanda yazıyordu; şu halde bu realite ne kadar kaba ve iğrenç olursa o kadar iyiydi.

Belçikalılar hayvanca hayatın ölçüsüz taşkınlığından karşıt kutba düşerler: Dindarlığa. Onun için memleket, münzevi yaşayan ve kutsal bir saygı ile geçmiş üzerine yorumlar ileri süren karanlık ve sert papazlarla doludur. İkinci bir kitabında Verhaeren bu garip tipi tasvir etti. Fakat onlara katılmak arzusunu duymuyordu.

Ozanın - ozan oluşu ortalama insandan daha ince duygu yeteneğine sahip olmasındandır; hayat ona daha ağır darbeler indirir ve o da bir ekstremden öteki ekstreme düşer. Modern bilim Verhaeren'in katolik alışkanlığını yıkınca bir kötümserlik devresi ve müthiş bir ruh krizi baş gösterir. Dostoyewski ve Strindberg gibi o da cinnet ve intihar sınırlarına yaklaştı. Fakat durmak bilmez zekâsı acıya yenilmedi; hattâ keder serüveni onu meraklandırıyor ve kendisi için yalnız ölüm hayâli ihti-

(1) Altı mısralık kıt'alardan ve ikişer ikişer kafiyeli bir nazım. (Çev.)

va etmekle birlikte, hayatı seviyordu. Herşey onun için sanat konusuydu; bir kâbuslar kitabı, bir nevrasteni Haç seferi yazdı.

Hasta ozan gürültülü ve kaba dünyadan kaçıyordu; ama kurtuluşu da yine ona dönmekte, insanlık için sevgi ve anlayışta ve onun uğrunda türlü yeni faaliyetlerde bulundu. Ozanların çoğunlukla yerdikleri, küçümsedikleri herşey şimdi Verhaeren tarafından hayranlık ve neşe ile kabul ediliyordu: Endüstriyalizm, makineler, şehirlerin gürültüsü, kalabalığın gidiş gelişi; bunlarda yeni, sonuçsuz güzellik vadeden bir güç kavramıştı.

Verhaeren fransızca yazıyordu; serbest nazmın yeni bir tarzını yaratıp Walt Whithaman'dan daha ritmik şekilde ve fantazinin her damar atışına uyarak kullandı. Bu bir nevi, şarkı gibi söylenmesi gereken bir şiirdir, çağlayan vecdin kalıtımıdır. Verhaeren birçok konularda Whithaman'a benzer, herşeyden önce o da, emekçi kütlelerle kendini bir sayar ve onları yine, kendisine özgü yaşamı olan bir varlık olarak tanır. Whithaman gibi o da varlığı kutsallaştırır ve tanrılaşan insanlığın şarkısını söyler; o insanlık ki doğayı yeniyor ve hayatı kendi suretine göre yeniden yapıyor.

Walt Whithaman **«Bu Devletleri»** (1) şarkı biçiminde anlatıyor ve onları muhteşem, muzaffer bir memleket olarak görüyordu; Verhaeren'in de bir hayali vardı: O da Avrupa Birleşik Devletlerinin peygamberiydi. Avrupa'nın bütün merkez şehirlerinde yaşamış ve onları birbirine yaklaştırıp birleştiren güçleri görmüştü. Onlar müthiş yerlerdir, ciltlerinden birinde söylediği gibi **«Ahtapot şehirleri»** dir. Onları, memleketin kanını emen korkunç, dallı budaklı devlere benzetmiştir. Bu kapitalist şehirlerinin gaddarlığını, boşluğunu ve dehşetini tasvirde kimse Verhaeren'e yaklaşamaz.

Verhaeren bilimi selâmlıyor, kütlelerin dayanışmasını ilân ediyor ve bireyi, gelişmenin hizmetine veriyordu, o «güzel kötümserlik» peygamberi oldu. O tabiatiyle sosyal bir ihtilâlciydi. Lirik bir dram da yazmıştı: **«Sabah kızıllığı»** Burada nazım ve düzyazı olarak, kapitalizm kalesini kütlelere teslim eden ve sınıf kavgasını bitirip mutlu bir gelecek kurmak çabasıyla yaşamını

---

(1) Birleşik Devletlerden sözediyor (Çev.)

harcayan bir kahramanı över. Verhaeren pek ender temsil edilen ya da hiç edilmiyen başka dramlar da yazdı. Temsil edilmiyorlar, çünkü kâr dramlarının kurallarına uymuyorlar; cinsiyetten değil, insanlıktan sözediyorlar. Fakat yeni zaman yaklaşıyor. Verhaeren ise bu zamanın peygamberlerinden biriydi.

76

YEŞİL MENEKŞE

Sekiz yıl önce Frank Harris iki ciltlik eserini yayımlamıştı: **«Oscar Wilde, hayatı ve fikirleri»** O zaman ona yazdığım mektupta bu kitabın, İngiliz dilinde yazılmış altı en iyi biyografiden birisi olduğunu söylediğimde Harris şu karakteristik karşılığı vermişti: «Öteki beş taneyi söyleyiniz!» Bu fıkra her anlatılışında kahkaha koparmıştır, fakat ben Frank Harris'in hakkını teslim etmeğe ve itirafa mecburum ki düşündüğüm zaman öteki beş aklıma gelmedi. Harris'in eseri yalın bir anlayış ve derin acımayla tasvir edilmiş müthiş bir insancıl trajediyi anlatır.

Bu canlı vâzın konusu 1854 de Dublin'de doğdu. Babası zengin bir baronet, kadın hastalarını baştan çıkaran bir doktordu; annesi ise fevkalâde onurlu bir salon ozanıydı. Oscar Wilde geleneksel terbiyeyi aldı ve Oxford'da okudu. Egemen sınıfların yatılı okullarında delikanlılar, her türlü kadın etkisinden uzak, bir yarı manastır hayatı yaşarlar. Yunan sanat ve edebiyatıyla beslenir ve homoseksüellik öğrenirlerdi. İngiliz kibar toplumunun bu günâha neden öyle girtlağına kadar dolmuş olduğunu açıklıyan sebeplerden biri budur. Frank Harris, çok geniş açıklama tehlikesinin baş gösterdiği Oscar Wilde dâvasında, seçkin Londra kulübünün bir çok üyelerinin birdenbire Manş'ın öte tarafında önemli işleri çıktığını haber verir.

Oscar Wilde'in yüksek bir yeteneği vardı; canlı bir hayâl gücü vardı. Söz sanatında becerikli idi. Aylaklar sınıfının seçilmiş bir gülü, bir kibar, bir ebedi çapkındı. Reklâm yapmanın zahmete değer olduğunu çok iyi bilir. Ve golf pantalon, ipek çorap giymiş, eline koca bir

ay çiçeği almış olarak sokaklardan geçmek, rastladığı erkek ve kadınları cazibeli bir küstahlıkla selâmlıyarak bütün Londra'ya konuşma sermayesi verirdi. Robert Hickens'in **«Yeşil Menekşe»** adındaki romanı bu zarif estet hakkında başarılı bir tablodur.

Oscar, içinde yaşadığı kibar Londra âlemi üzerine komediler yazdı. Bu parçalar seyircileri o zaman hayran ettiği gibi zarif seyircileri bugün de ediyor. Frank Harris bu parçaları ölmez ve klâsik sayıyor, ben ise bunların bana uyku verdiğini söyliyeceğim. Dramlarının değeri «ince buluşlu» diyaloglarındaymış; Bu buluşlarının formülünü herkes iki dakikada öğrenebilir. Sağlam insan aklının, sayısız yüzyıllardan kalan bu mirasın, herhangi bir gerçeği alınarak tamamiyle tersi söylenen bir hicviye yapılsın; «salon dramı» için bir satir elde edilmiş olur: **«İyi görünmek iyi olmaktan daha iyidir...» «Evliliğin zararı bizi kendimiz olmaktan uzaklaştırmasıdır...» «Demokrasi halkın halk aracılığıyla zincire vurulmasından başka bir şey değildir.»** gibi..

Güçleri yararlı bir işe harcama çabasıyla, kendisini kötülüklere daha az eğilimli yapabilen bir kimse bu «Wilde» çe buluşlara pekâlâ omuz silkebilir. Fakat kendinden tamamiyle emin olmayan bir ortalama insanı bu bilinçli yanıltış deliliğe götürebilir. Oscar Wilde'nin hicivleri ahlâki duyguculuğun yüzüne indirilmiş bir kamçı darbesine benzerler. Onun için bu üstün akıllı genç estet çoğunluğun nefretini kazandı ve düşmanları ona dişlerini biledi.

Oscar huy ve heves değişmelerini çelik ve domuz kırallarımızın kız ve kadınlarına göstermek için Amerika'ya da geldi. Gümrük memuruna şöyle dedi: **«Dehâmdan başka gümrüğe tabi bir şeyim yoktur.»** Başarısı böyle sağlanmıştı. Londra'ya döndükten sonra bir çok dramlar ve onlar arasında **«Salome»** yi yazdı. Hiç şüphesiz bir İngiliz'in yazdığı en kaba, en soğuk, en iğrenç ve utanmaz parça budur. Richard Strauss bu dramı bestelediği zaman modern sanat bozukluğu yüksek noktasına ulaştı.

Oscar parçalarından çok para kazandı; pek çok yemek, pek çok içmek ve uygar günâhlarına kendini bırakmak suretiyle bol bol harcadı. Yakın dostları arasında, sonradan Lord Alfred Douglas olan, bir genç aris-

tokrat çocuğu vardı. İngiliz edebiyat âleminde sürtüp gezmiş olan en iğrenç küçük lekelerden biri! Lord Alfred'in babası, oğlunun Wilde ile dostluğuna bir son vermek amacıyla onun hakkında, pek büyük bir skandal doğuran, mektuplar yazdı. Günâhlarını işlerken rahatsız edilmemek zarif İngiliz centilmenlerinin imtiyazıdır, fakat yüksek aristokratların nasırına basmamak için burada alttan almak zorundaydılar. Oscar Wilde'in bir gayret sarfederek açtığı iftira dâvasında Lord yüksek aristokrat dostlarının yardımıyla iyi savundu kendini ve kazandı. Cüretli dramatikçiyi tevkif ve homoseksüellik ile itham ettirdi.

Bayağı İngiliz vatandaşı kulis arkalarında nelerin olup bittiğinden elbette haberdar değildi. O sadece çirkin parçalar yazmış bir yazarın kırıtarak ve sekerek sahne ışığına çıktığını ve oğlunu kurtarmak istiyen bir babayı dâva ettiğini görüyordu. Babanın fena, oğulun daha fena bir adam olduğunu, mahkemelerin kokmuş hakim sınıfları korumak için var olduğunu, İngilterede hakim sınıflar hakkında gerçeği söyleyecek yeter derecede sosyalist gazeteler oluncaya kadar da bilmiyeceklerdir. Şimdilik iftira paragraflarıyla bundan menediliyorlar.

Burada, Wilde'in yazdığı herhangi birisinden daha heybetli, bir dram konusu karşısındayız. Frank Harris bütün olanı biteni bize tasvir ediyor. Kitabın birinci bölümünde Oscar Wilde'i kendi zayıf, iradesiz tabiatının acınacak bir kurbanı olarak gördüğü halde, trajedi yüksek noktasına ulaşınca etkiye kapılıp Oscar'ı yeni bir rolde göstermeye kalkar: Takibe uğrayan bir kahraman, işkence edilen bir şehit dâhi rolünde.. Frank Harris, Wilde'in günâhlarından ne kadar iğrenirse iğrensin, İngiliz erdemlerinden daha fazla nefret ettiğinden, burada tıpkı Milton'un şeytanına karşı bulunduğu vaziyettedir; bütün mantığa rağmen kahramanına sempati duymaktan kendini alamaz. Ama yine de ne olursa olsun bize, yeterli aklımız varsa kendi kendimize yargı verecek kadar gerçekleri verir.

Belli bir şey ki Wilde ne dahi olduğu için, ne de suçundan dolayı değil; açık ve yakışmaz bir tarzda, kötü sosyal İngiliz hâkim sınıfının bir üyesine tecavüz ettiği için hapishaneye düşmüştü. Bunu belki de bir sosyalist be-

yannamesine trajedi yaptırmak mümkündür. Fakat ancak ekonomik kökleri görmek sayesinde sosyal kovuşturma anlaşılıp açıklanabilir; başka deyimle, bunun için sınıf kavgasını anlamak gereklidir. Frank Harris bilinçli bir sosyal ihtilâlci olsaydı eseri çok daha ciddi ve kandırıcı bir etki yapardı, çünkü o zaman kişileri, kaynağı sosyal olan şeylerden dolayı kınamağa kalkmazdı. Çürümekte olan bir aylaklar sınıfının şımarık gözdesi olan ve tıpkı Jones gibi - Orta tabakanın erdem kasırgasına kurban olarak - buradan atılan Oskar'ın sosyolojik bir açıklamasını verirdi. Oscar Wilde hapis cezasına mahküm edildi. Frank Harris'in hapisaneler için şüphesiz bir sevgisi yoktur; çünkü İngiliz hâkim sınıfı onu da bir kere oraya tıkmıştı. Şu halde kitabında önemli bir şeyi unutmuş olması şaşılacak bir sonuç değildir: Oscar Wilde'in başına daha iyi bir şey gelemezdi! Harris'in yol göstericiliği ile sıhhi ve yeterli besin alıyor, kitaplarını da yanında tutabiliyordu. Harris hapisane ziyaretlerinde Wilde'in **«mânevi bir derinlik»** farkettiğini ve bunun hodbin karakterinin şiddetli bir disiplin kazanmasından ileri geldiğini yazıyor. Wilde hiçbir zaman, hapisaneden çıkarken olduğu kadar, maddi, manevi bir sağlık sahibi olamamıştı. Ne yazık ki yine derhal o kokmuş çevresine döndü, yedi içti ve ölümüne kadar serserilik etti.

Bana öyle geliyor ki Frank Harris'in kitabından çıkarılacak doğru sonuç şudur: **Gerilemiş ozan ve yazarları hapishanelere atmalı ve orada alıkoymalı; onları, ne pahasına olursa olsun, kibar dünyanın kötülüğünden korumalı.** Oscar serbest ve kültürlü zenginlerin gözdesi olduğu zamanlarda tenbelleşiyor ve önemsiz parçalar yazıyordu; oysaki hapisanede hayatı ciddiye alıyor ve gerçekten yüce sanat eserleri yaratıyordu: **«De Profundis»** ve ozanın yaşamış olmasına hak verdiren, güçlü, yüksek bir şiir olan **«Reading baladları»**..

Bu iki yazıyı okuyunca insan şöyle demekten kendini alamıyor: **«Zayıf, iradesiz insanlar için herhalde hapisaneler kurulmalı ve oralarda da şu bedbaht varlıklar mümkün olduğu kadar kendi kendilerini idare etmeli, alkol, tütün, esrar gibi bütün uyusturucu nesnelerden uzak, sıhhi ve yalın bir gıda alarak yaşamalıdırlar. Hem bu hapisanelerde yalnız hırsızlar, yankesiciler, yolkesiciler ve estetler değil, bütün kibar adamlar, prens-**

ler, kontlar, lordlar, yüksek din adamları, borsa adamları ve bütün şişmanlar bulunmalıdırlar.

«Nüktelerine birer telif hakkı pulu yapıştırırsan fena olmazdı» der Bayan Ogi.

Koca biraz düşündükten sonra:

«Oscar'ın asıl eksiği iyi bir kadındı»

«Her kadın onu söyleyebilirdi ki, bir suçlunun iftira dâvası açması gerekli değildir» diye cevap verir Bayan Ogi.

77

BEYAZ KRİZANTEMLER

Bana tuhaf gelen şey» der Bayan Ogi, «Bütün sanatlar üzerine bir kitap yazmak istediğin halde hep edebiyatla uğraşmandır.»

«Sanatların herbiri kendine özgü bir teknik geliştirmiştir. Onları tahlil etmek ve önemlerini göstermek için işi benden çok daha fazla anlamak lâzımdır. Fakat bazan öyle oluyor ki bir müzisyen, bir ressam ya da heykeltraş yalnız kendi sanatıyla yetinmiyerek benimkini de kullanıyor; işte onu o zaman yakalarım.»

«Ya, ah benim düşmanım da bir kitap yazsaydı!»

James Mc Neil Whistler «Düşman kazanmak soylu sanatı» adını verdiği bir kitap yazmıştır. Aylakların başarılı bir portrecisi olmak için nasıl olmak gerektiğini ondan öğreniyoruz.

Whistler Boston'da doğdu. Babası Birleşik Devletler ordusunda binbaşıydı. Genç Whistler West Point'da sınıfta kaldı, çünkü «kimyada yetersizdi». Parise giderek orada hayli zaman bir bohem hayatı yaşadı ve batmakta olan bir hâkim sınıf için karakteristik bir âraz teşkil eden görüşleri benimsedi; bunlara göre sanatın ahlâk ile bir alışverişi yoktu.

Sonra Londra'ya yerleşti. Meçhul bir Amerikalı ve ayrıca resim hakkında kendine özgü fikirleri yüzünden kıral akademisinin adını bile anmak istemediği bir adam olduğu için sert bir mücadeleyi kazanmak zorundaydı. Whistler dalgalı kara saçlı, alnına düşürdüğü

saç demetiyle göze çarpan öfkeli bir küçük adamdı. Kaşlarını dik duracak şekilde fırçalar, çenesinde sip sivri sakal, gözünde bir tek gözlük taşırdı. Sürekli olarak çok uzun bir bastonla sokaklarda gezer ve yakasında beyaz bir krizantem bulundurdu. Meydan okuyucu bir görünüşü vardı ve hayatı sayısız hakaret dâvaları ve açık kavgalarla doluydu; bunlar gazetelere yazılan mektuplarla tekrar tekrar canlandırılırdı.

Bir avuç yakın ahbapları arasında Whistler çok hoş bir arkadaş ve konuk ağırlayıcısıydı; fakat uzağa gidince sert kabuklu bir yengeç gibi zırha bürünür ve yoluna çıkacak ilk adamın kafasını ısırmaya hazır bulunurdu. Kendisine nazik ve sevimli bir tarzda itiraz etmiyen adamı tokatlamak eğilimindeydi. Bir kere tiyatroda bastonunu bir eleştirmenin kafasına indirivermişti. Yazar George Moor'u tam bir ciddiyetle düelloya davet edip tanıklarını tayin etti ve sonra onun karşısına çıkmadığını resmen ilân etti. Yine bir gün bir bayan, yaptırdığı portre için umduğundan az ücret teklif edince resmin yüzünü boyayıverdi. Zengin bir tersane sahibinin yemek salonuna dekarasyon yapmak görevini üzerine almıştı; tavan ve duvarları altın mavisi tavus kuşlarına boğdu. Aylarca deli gibi bu iş üzerinde uğraştı. Gemi sahibi evine girmek isteyince izin vermiyordu. Whistler gerçek bir sanat galerisi yaptıktan sonra eleştirmenleri, bir sergiye davet eder gibi, eserini görmeye çağırdı. Ev sahibi bu iş için beş yüz Guienen ödemeye söz vermişti; bu muazzam gayreti görünce bin vermeyi kabul etti. Fakat Whistler ısrarla iki bin istiyordu. Adam buna razı olmayınca kızgınlıktan köpürüyor çekişmeyi gazetelere aksettiriyor, iğrenç karikatürler yaparak gözler önüne seriyordu.

Whistler büyük bir ressam olmakla yetinmiyordu; konferanslar da veriyordu; bir yazar ve tarihçiydi. Eğer düşmanlarından birini keskin bir nükte ile sakatlar ve böyle hazır cevaplıkları ve sebeplerini bir kitapta toplarsa tarih yaptığını sanıyordu! Onu bir gazeteci bu düşünceye getirmiş, onunla birlikte toplamış ve kitabı hazırlamıştı. Fakat kitap basılmış olarak ortaya çıkınca Whistler şerefi yalnız kendine alıkoymaya karar verdi; gazeteciye on lira göndererek meseleyi kapanmış farzetti. Zavallı adam daha fazla hak iddia etti, ve kitabı

Paris ve Belçika'da yayınlamaya uğrastı. Onun üzerine Whistler dâva açıp adamı tevkif ve ağır bir para cezasına mâhkûm ettirerek fikir ve adını tamamiyle kendine maletti. Whistler bu meselede fevkalâde şiddetli ve kaba davranmıştır. Eser ise bana, şimdiye kadar yayınlanmış kitapların en iğrenci gibi görünüyor. Bu, yüksek derecede zeki ve inatçı bir eşekarısının hodbinliğini temsil eder.

Whistler özel fikirler taşıyordu. Kitabında «Saat on» - Akşam yemeğinden sonraki saat - adı altında Londra'da verilmiş bir konferans vardır. Bu konferansta besili dinleyicilerine sanatın sanatçı için var olduğunu, çünkü yalnız sanatı onun kavrayabileceğini açıklıyordu; halk ile sanatın bir işi yoktur; onunla ilgilendiği taktirde sanat yalnız alçalır. Keza sanatın, bireysel olsun, ulusal olsun, ahlâk ile de hiç bir ilisiği yoktur: **«Ne erdemlerimiz onun değerini yükseltebilir, ne de günâhlarımız onun başarısını engellivebilir.»**

Resme gelince, Whistler bunu çizgiler, biçimler ve renklerden kurulu bir düzen işi olduğunu söylüyordu; onun, değil herhangi bir fikirle, resmi yapılan şeyle de ilgisi yoktu. Fikrini güçlendirmek için Whistler portrelerini şöyle adlandırıyordu: **«Yeşil ve pembe uyumu», «mavi ve gümüşi kaprisi», «beyaz senfonisi», «mor ve yeşil içinde varyasyonlar».** En ünlü resimlerinden biri, gecelevin aydınlatma fişekleri donanması, **«siyah ve altın noktürnü»** adını taşır. John Ruskin onun için şöyle yazıyordu: **«Bir megaloman züppenin halkın önüne attığı bir renk çanağına karşılık ikiyüz Guineen istiyebileceğini hiç beklemezdim.»** Böylece renkli ve heyecanlı bir hakaret dâvası ortaya çıktı. Whistler'e bir Farthing - aşağı yukarı bir kuruş - tazminat verildi. Bu ise avukatın ücretini ödemeye yetmediğinden ressâm iflâs ilân edip birkaç yıl kıt'ada yaşamaya gitti.

Fakat bu meydan okuyucu sanat kuramının anlamı nedir? Sanatçı bencilliğinin genişlemesinden, meslek ve kast snopluğundan başka bir şey değildir; her bakımdan antisosval ve asalakça bir dâva. Whistler o zaman Londra'da, Britanya imparatorluğunun kâlb ve beyni olup o günlerde dünyanın en büyük istismar acentası bulunan şehirde, yaşıyordu. Burada yalnız köleleştirilmiş İngiliz işçilerinin değil, yüzlerce milyonluk esir esmer, sarı

ve kara ırkın da, kan ve terini temsil eden güzellik ve servet vardı. Büyüklük içinde burada yaşıyan efendiler insanlığın şikâyetlerine, ölüm acılarına ve yoksulluk bağırtılarına kulaklarını tıkayarak yemek salonlarını ya altın mavisi tavuslarla boyatıyorlar ya da kendi yırtıcı hayvan çehreleriyle güzel parazit karılarının portreleriyle süslüyorlardı..

Burada ressamlar sürü sürü idi, birbiriyle yarışıyorlar ve büyüklerin gurur ve bilgisizliklerine dalkavukluk ediyorlardı. Eşlerinden biraz daha zehirli bir eşekarısı, resimlerinin bir gün binlerce lira edeceğine onları inandırıp hırs ve umutlarını uyandırmayı bildi. Onun için kendilerinin resmini bu dahiye yaptırdılar. Atelyeye gelirler, aylarca model durmanın işkencelerine katlanırlar; yapılır, bozulur; bozulur, yapılır ve sanatçı, bayanların elbiselerinin kumaş ve biçim itibariyle kendi isteklerine uymasına dikkat eder; çünkü belirli bazı kumaşlar «sanat» tır, bazıları değildir!

Bütün bunlara «güzellik» denir ve kendi kanunları vardır. Whistler'e göre bunlar; tıpkı fizik ve kimyanınkiler gibi, belirli ve sabittirler. Güzellik öncesiz ve sonrasız bir şey olup etik, adalet, sağlık, gerçek, şeref gibi şeylerden tamamiyle ayrıdır. Bütün bunlar zehirli saçmalardır ve zenginler için, onlarının gururunu sömürmek istiyen adamlar tarafından uydurulmuşlardır. **Etiksiz sanat, etiksiz sanatçı tarafından etiksiz koruyucular için yapılmış bir sanattan başka bir şey olamaz!** Ebediliğe gelince, o daima daha akıllı yeni kaçıklık ve gurur biçimleri yaratıcılarının saldırılarına uğrayacaktır. Bugünkü elbise biçimi yarın gülünç olabildiği gibi renk ve şekil armonileri de öyle olabilir. Türkler karılarında yuvarlak biçimleri severlerdi, çünkü haremde kendilerini rahat duymak isterlerdi; hıristiyanlar ise zayıflığı güzel sayarlardı, çünkü öylece kendilerini gök saltanatına daha iyi hazırlanmış sanırlardı. Koruyucularının aristokrat tasarımlarına yaltaklanmak istiyen Whistler onları uzun boylu ve ince resmediyordu, çünkü bu, o zamanki modanın snopça kavrayışına uyuyordu.

Teknikde Whistler büyük bir sanatçıydı. Yani resimleriyle yalnız vücut gerçeğinin değil, duygu ve manevi gerçeğin izlenimini uyandırmayı da bilirdi. Modern hayatın yarışma savaşında kazanmak istiyen herkesin

yapmıya zorunlu olduğu gibi çok çalışırdı, sanatını pek ciddiye alırdı ve hayatında iki kere bir şey onu boş kuramlarının üstüne yükseltti. Bu durum bir kere anne-annesinin resmini yaparken oldu. Burada yumuşak, sevimli, sofu bir ihtiyar kadın görüyoruz ki, sanatçının bütün çocukluk anılarına bağlıdır. Elleri kucağında, bir oymalı takkecik kır saçlarının üstünde şurada oturuyor. Bu resme şu adı koymuştu: **«Siyah ve boz renk aranjmanı»**; doğrudur, renkler siyahla bozdan ibarettir; fakat resmi ahlâki bir adla daha iyi anlatabilirdi: **«Saygı ve sevgi aranjmanı»**

Sonra Carlyle geldi. Bu zavallı karışık, kendiyle savaşan, mide hastası, ihtiyar İskoçya peygamberi Whistlerin annesine ait tabloyu görüp sevdi ve kendi resminin de yapılmasına razı oldu. Böylece ikinci bir eser kazandık **«siyah ve boz birleşim»** adını taşır. Buna da şu adı vermek gerekirdi: **«Merhamet ve çoşkunluk birleşimi»** Şu her iki resimde insancıl duygu ve etik bir anlam vardır; onun için de çoğaltılmış, herkesce bilinmiş ve sevilmişlerdir. Bu, Whistler'in sanat kuramına verilmiş bir karşılıktır. Ama o şüphesiz bu karşılığa güler, ondan çabucak bir nükte yaparak **«Düşman kazanmak** soylu sanatı» kitabının bir yeni baskısını çıkarırdı.

78

HAZIRCEVAPLIK DÜELLOSU

Bir kaç yıl önce ünlü bir İngiliz hakkında bir fıkra anlatılmıştı. Adam halktan çıkmıstı; Ingiltere'nin en iyi kafalarından biri, gerek edebiyatta, gerek hayatta bütün iyi ve hürriyetçi şeylerin savunucusuydu. Fıkra bana tanınmış bir kadın yazar tarafından anlatılıyordu: Tam bu sırada yazar, ötekinin içinden çıkıp çocukluğunu içinde geçirdiği toplum tabakasıyla ilgili bir roman üzerinde çalışmaktaydı. Biraz mahalli renge ihtiyacı olduğu için ünlü yazara başvurup bir kelimenin o çevrelerde nasıl telâffuz edildiğini sordu. Yazar kızardı ve acele şöyle karşılık verdi: «Bunu ben nasıl bilebilirim?» Bu küçücük hikâye bana duy-

duğum şeylerin en acıklılarından biri gibi geldi. Hikâyesinin bana nasıl dokunduğunu gören kadın korktu; dostu hakkında fena bir şey söylemek istememişti. Etkiyi azaltmak amacıyla bunun hiç de göründüğü gibi fena olmadığını, İngiltere'de mevcut kast bilinci karşısında bir insanın yüksek olmıyan soyunu gizlemekten kendini alamıyacağını açıkladı.

Bu küçük olay George Meredith hakkındaki incelememize bir başlangıç olsun. O Muse'lerin sadık bir hizmetçisi, bir dil üstadıydı ve çağdaşları arasında eşsiz bir yer tutuyordu. Büyük halk kütlesi onu hemen tanımazdı, kitapları pek az satılırdı, gazeteci ve bir yayımcı olarak geçimini kazanmak zorundaydı. Oysaki iç edebiyat çevrelerinde adı parola haline gelmişti; ozanların ozanı, yazarların yazarı sayılıyordu. Oturduğu küçük kırevi İngiltere'den, Amerika'dan ve Kıt'adan gelen hacıların ziyaret ettiği kutsal bir yerdi.

Büyük yazarın hayatını koyu bir gölge; trajik, dünyaya meçhul, gizli dostlarının yalnız seçmekte oldukları bir esrar kaplıyordu. Üstadın gençliği acaba nasıl geçmişti? Nerede doğup nerede büyümüştü? Bunları bilen yoktu. Hükümet bir nüfus sayımı sırasında büyük yazarın doğum yerini de sordurmuştu; yalan söyledi ve hayâli bir şehir ismi attı. Böylece açığa çıkmaktan korunarak yaşadı ve ancak ölümünden sonra müthiş gerçek meydana çıktı. Büyük babası denizciler terzisiydi, babası da keza terziydi; İngiltere'de iflâs ederek Güney Amerika'ya göçmüş ve mesleğine orada devam etmişti. Oğul, babasının adını anmak istemiyordu, hiç ondan sözetmemişti.

Bir terzinin neden öyle korkunç olduğunu bir İngiliz'e sorup açıklattırmalısınız? Ben kendi hesabıma fevkâlâde iyi ve alçak gönüllü birkaç terzi tanırım. Çok bilgili ve derin düşünür olup sosyalist hareket içinde fedakâr işçiler olarak bulunmuş olanları da vardı. Bir terzi pekâlâ bütün bunlar olabilirdi; belki bir evliyâ olmaktan da onu bir şey menedemez; fakat birşey olmasına hiçbir şekilde ve hiç bir zaman imkân yoktur: Bir İngiliz centilmeni!

Fakat George Meredith işte tam bunu olmak istiyordu. İngiliz centilmeni üzerine, onun öteki centilmenlerle, özellikle İngiliz bayanlarıyla olan ince ve ki-

barca ilişkileri üzerine yazıyordu. O, sırf kaleminin hatırı için katlanılan, bir sığıntı ve gözlemci olarak kalmak istemiyor, kastın tam yetkili bir üyesi olmak istiyordu; durumu öyle sağlam ve emniyetli olmalıydı ki kast imtiyazlarının en güzel ve tatlısından yararlanabilsin: Tam kast ülküsüne uymuyan herşeyle eğlenmek!

Belki George Meredith'in şu zaafına gereğinden fazla önem verdiğimi sanacaksınız. Karşılığım şudur: Bu onun eserlerini anlama anahtarıdır. Düşünün bir kere, bütün devirlerin ilmini bilen, muazzam manevi yetenekleri olan bir adam kast anlayışı karşısında bu derece korku ve saygı besler. Ailesini gizlemek için yalan söylemeye hazır olursa, bu ne demektir? Böyle bir adamda bütün hayat poza dönüşmekle kalmaz: O, gerçekte zevkine uymaya can attığı halde, dindar tabiatlı görünmekle, kendi hatlarını inceleyip ince, güzel bir profile sahip olduğunu anlıyarak pencerenin önünde oturup hayran ziyaretçilerine daima profilini göstermekle yetinmiyecek; hayır böyle bir adam aynı zamanda kast ruhuna tutkun bir zekâya sahip olacak, romanları daima ince bir hale gelen kast farklarının ifadesi olacak, bunların görünüşte, tavırlarda ve düşüncede nasıl aksettiğini anlatacak ve o incenin incesi zekâsını bütün bu hiçlikler üzerinde toplayacaktır.

Meredith âleminde Yunanlıların karanlık, görünmez menezisleri kaybolmuştur. Yahuva, yıldırımı ve bütün ufak tefeği ile birlikte, hırdavat odasına atılmıştır; Şimdi insanların hayatına hükmeden, umutlarını söndüren, onları mahva sürükleyen tek bir şey kalmıştır. Cemiyet âdet ve gelenekleri. Bunlar ise bir tek emre komprime edilebilir: Doğuştan bağlı bulunduğun kasttan daha yükseğine girmeye kalkışma! İster zengin ol, ister öyle görün, başarı kazanamıyacaksın. Meredith ölmezlerinden birinde böyle bir tecrübeyi tasvir eder; hattâ edebiyat perdesi altında kendi trajik hayat hikâyesini bile anlatmaya cüret eder. «Evan Harington» da daha yüksek bir kasta girmeye çabalayan iki terzi oğlu tasvir eder. Meredith zavallı terzi ailesini ve mesleğini o kadar acı bir alaya boğuyordu ki Güney Amerikadaki terzi baba utancından yerin dibine geçti ve bir daha oğlunun romanlarından sözedilmesine tahammül etmedi.

Kutsal kasta nüfuz etmek kadınların da elinden gel-

mez. Ne kadar güzel, ne kadar akıllı olurlarsa olsunlar, hepsi boştur. «Dört yol ağzında Diana» yaratıcısı kahramanının ziyafetine şeref veren en zeki kadınlardan biri olduğuna bizi inandırmaya çalışır. Fakat paraya muhtaç olduğundan hükümet esrarını büyük gazetelerden birine satar. Bu meydana çıkar ve kadın toplumdan kovulur. «Diana» nın başına bu gelirse güzellik, iyilik ve fedakârlıktan başka bir şeysi olmayan zavallı Lucy Feverel için nasıl bir umut kapısı bulunabilir? **«Richard Feverel'in sınavı»**, bir İngiliz centilmeninin oğlu olup kast idealine uygun olarak terbiye görmüş olduğu halde bir köy kızına aşık olmasında ve onu, öteki kast üyelerinin yaptıkları gibi, sadece ayartacak yerde evlenmesindedir. Bu çift elbette mahvolmaya mahkûmdur.

Meredith savunucuları ileri sürüyorlar ki o durumları asla beğenmemiş sadece oldukları gibi tasvir etmiştir. Buna yine eski karşılığımı veriyorum: Sanat propagandadır! Eğer Meredith İngiltere'nin kast sistemini yıkmak isteseydi bunu bize bildirecek yol ve çareleri bulurdu. Kendi hayatından başlıyarak şöyle diyebilirdi: **«Ben ki yüksek derece entellektüel bir yazarım, bir terzi torunu ve oğluyum. Bundan istediğiniz sonucu çıkartmakta serbestsiniz!»** Meredith kast anlayışının antisosyal doğasını cidden canlı ve derin bir suretle kavramış ve tanımış olsaydı, hele bu sistemin sanatın inkârı ve ölümü demek olduğunu anlasaydı birçok romanları içinde hiç değilse bir tane figür yaratırdı ki, snopluğun gücüne rağmen, kendisine yol açsın ve başarı kazansın. Unutmasın ki tam bu zamanda Alfred Harmsworth, bir köşe gazetecisi, kontluğa yükselmiş ve Keir Hardie, bir maden ocağı amelesi, işçi şefi olmuştu. Meredith'in kasta bağlı figürleri ise daima mahvolurlar ve o, onlar için başarı ihtimaline bile dokunmaz.

Ben bu parlak, birçok hususlarda son derece modern yazara hakkını da vermek istiyorum. O, Tennyson'un zekâsını kamaştıran dindarlıktan uzaktı. Aşk bahsinde de açık görüyor ve onun ne sadece manevi, ne de adalı olmayıp ancak ikisi birden olabileceğini biliyordu. Kadınların okumaya, bağımsız şahsiyet sahibi olmaya ve yeteneklerini geliştirme ve haklarını da savunurdu. İhtiyarlık günlerinde evliliklerin belirli bir zaman için aktedilip ondan sonra karı kocanın yeni bir evlenmeye

haklı olmaları iddiasını ileri sürdü. Bu akla yakın fikrin İngiltere'de bir kızgınlık tufanı koparmamasına sebep büyük yazarın şaka ettiğine inanılmasıdır.

Meredith bize sosyal değil yalnız kast kritiği, imtiyazlı tabakaların iç disiplinini verir. Meredith'in en büyük romanı «Eoist» çocukluklarından itibaren bütün ailenin merkezi oldukları ailenin ise, Britanya imparatorluğunun ve dolayısiyle bütün dünyanın yüzü suyu hürmetine var olduğu, daha büyücek bir guruba bağlı olduğu imanıyla yetiştirilen bu seçkin erkek yaratıklardan biri üzerine yazılmış harikulâde bir incelemedir. Meredith bu adamı varlığının son zerresine kadar bize gösterir. Ondan bütün kâlbimizle nefret eder ve eğlendiği kadınlara acırız.

Meredith, olayların seyrine ilgi duymamızı istemiyen şu pek ince yazarlardan biridir. Onda zekâ; duyguları yutmuş ve kısırlaştırmıştır. Eserlerini okuduğumuz zaman bize öyle gelir ki, eğer imkân bıraksaydı, bu kitaplar ve figürler harikulâde olabilirdi. Ne yazık ki bunun için gereğinden fazla parlak bir uslûbu, pek bol nüktesi ve pek iyi benzetmeleri vardır. Bunları okurken insan kendini bir fişek donanmasını seyrediyor sanır; bu dakikalarca dikkat ve merakı çeker, soluğumuzu tutar, bundan güzel bir şey görmediğimizi kabul ederiz; fakat bir saat sonra farkederiz ki fişek donanması biraz tekdüzen bir şeydir.

Bu narin, ince, zeki ve cazip insan bizi kendisiyle birlikte Tanrılar gibi Olempte oturmaya, aşağıdaki ölümlülerin trajik talihlerini seyredip başarısızlarının ironisinden hoşlanmaya çağırıyor.

Corneille'de olduğu gibi Aristokrat bencilliğin mücadelesi ve birbirine çarpışı ilginin konusudur; entrikalar ve ölümle sona eren düellolar görülür. Fakat zaman değişmiştir; şimdi ne kan dökülüyor, ne de cesetler sahayı örtüyor; düellolar hazırcevaplık silâhıyla yapılıyor, ölüm darbeleri bir cümle ya da bir bakışla indiriliyor. Böyle bir savaşı seyrederken, Corneille'de olduğu gibi, şu soru akla geliyor: **Bu kuklalarla ne alışverişimiz var? Onlardan bize ne? Kukla kafalarına hâkim olan gelenekler ciddi ve devamlıdır. Yaptıkları zekâ yayım ateşlerinin arkasındaki hikmet gerçek midir? Bütün bunlar gösteriyor ki biz halâ Victoria çağında**

bulunuyoruz: «Victorien» ve «can sıkıcı» ise aynı şey anlatan iki kelimedir.

79

AYDINLARIN TARİHÇİSİ

Savaştan önce Newreform kulübünü terkederken misafirliğini ettiğim H. G. Wells beni durdurarak kulağıma fısıldamıştı: **«Büyük Han işte orada oturuyor!» «Büyük Buda!»** ya da **«Büyük Jupiter»** de demiş olabilir. Ne ise, gözümüzü oraya çevirince bir masada, düşünceli bir şekilde oynattığı ışıldıyan dar kafası ve çenesiyle, yaşlı bir bay gördüm. Resimlerine göre hemen tanıdım, zaten dünya edebiyatında bir tek Han vardı.

Ona takdim edilmemi rica etmedim; eserlerini okumuş olduğumdan biliyordum ki büyük üstadı, ağzında lokmalarıyla, şaşırtmak uygun değildir. Eğitim yıllarını çoktan geçmiş bulunuyordu ve bir zaman ululadığım, şimdi yine o anı ile sevdiğim bir adama karşı duygulu yorumu bulacağımdan emin değildim. Şu cümle, benim çoğunlukla yazdıklarımdan daha uzun ve daha ince anlamlı oldu; Fakat bu Henry James'i yalnız hatırlamanın bile üslûbuma yaptığı etkidir.

Gençliğimde büyük dünyayı tanımak istemiştim, bu hususta beni Henry James aydınlatabilirdi. O zamana kadar ne yazmışsa hepsini okudum; azımsanacak bir iş değil: Bunlar kırk cilt tutuyordu ve birçokları adamakıllı kalındı. İki ay süreyle geceli gündüzlü onu okudum. Sonra **«Aylakların Tarihçisi»** adıyla bir kalem denemesi yazdımsa da maalesef yayımlanmadan, başka bir şeylerle birlikte, oturduğumuz yer olan Heilcon Hall'deki bir yangında mahvoldu.

Bugün anlıyorum ki o ad pek geneldi. Henry James «aydınların tarihçisi» dir. Gerçi o, - kendi ifadesi - zengin aylakların bilgisiz sürüsü hakkında bilgi sahibidir, fakat romanlarına konu verenler, estetik duygusu olup «Beedli, şampanya içen, âlemlerliyle öğünen sonradan

görmüşler» den uzak kalarak güzelliğe vakfolmuş sıkı bir hayat süren sayısı az zenginlerdir. «Güzellik» kelimesini Henry James en geniş anlamda alır, onu yalnız gördüğümüz şeyler hakkında kullanmaz, yaptığımız ve düşündüğümüz şeylere de söz konusu eder.

Henry James 1843 de Newyork'ta doğdu. Babası bir teoloji yazarıydı. Büyük ağabesi William «Harward» da psikoloji profesörü olmuştu; şu nükte ordan çıktı: **«William yazar gibi yazan bir psikolog, Henry psikolog gibi yazan bir yazardır.»** Henry İngiltere, Fransa, İsviçre'de eğitim gördü. Belirli bir vatana sahip değildi. Yirmialtı yaşında İngilterede yerleşerek Kıt'ada yaptığı bazı geziler hariç, devamlı surette bu ülkede oturdu.

Duygulu bir çocuktu, uslu ve ürkekti; bir belkemiği sancısı olduğundan salonda sessiz oturup başkalarının konuşmalarını dinlemekten hoşlanırdı. Sonra tenhaya çekilerek duydukları üzerine düşünür ve hikâyeler haline getirirdi. Ona acılarından sözeden dostlarına müteşekkirdi, çünkü bunlar hikâye konusu oluyordu. Fakat kendisi kendi üzerine asla bir şey anlatmazdı, dostları nihayet onun hiçbir sergüzeşti olmadığına karar verdiler. Samimi dostu Edmond Gosse'nin haber verdiğine göre bir akşam onunla birlikte bahçede dolaşırken - Henry artık ihtiyar bir adamdı - nihayet kâlbini açmış. Evin aydınlık pençerelerinden birine yüzünü dikerek bir serüveni hatırlamış. Uzun yıllar önce, yağmurlu bir akşam, caddede aydınlık bir pencerenin önünde durmuş ve bir türlü görünmeyen bir yüzü beklemişti. Hepsi bu kadar. Fakat Gosse heyecanlanmış, hattâ korkmuştu: Üstat bir süre önce ciddi bir serüven geçirmişti!

Bunun öteki cinsle olan ilişkileri ilgilendiren bir şey olduğunu kabul edecek olsak belki nazikâne olmaz. Henry James'de bu cinsiyet ilişkisi dahi kapalı, çekingen ve estetik hükmü altındadır. Böyle adamlar sevmezler ve fakat sevgi hakkında konuşurlar; zamanla bu tutku büyür ve onlar da daha fazla gittikçe daha fazla, bir zaman nasıl sevilmiş olduklarından sözeder olurlar.

Genç yazara ün kazandırmış olan **«Daisy Miller»** romanında masum bir bir Amerikan kızı Roma'ya gelir ve orada genç bir İtalya'nın kendisine terbiyesizce tekliflerde bulunduğunu dehşetle görür. Başka bir romanda, **«Mademe de Mauves»** Amerikalı olan kadın

kahraman Pariste ve bir Fransızla çok bedbaht bir izdivaç yapmıştır. Ve iyi kalbli bir genç Amerikalıya âşık olarak baştan çıkar. Sonraki büyük romanlarında da daima söz konusu olan, çok eskiden birbirleriyle «günâha» girmiş olan kadınla erkek çoğunluğun dehşeti ortasında bir adam tarafından yavaş yavaş keşfedilir ve gözler önüne serilir.

Bir Amerikan teoloji yazarının oğlu olan Henry James, Hawthorne'da puritenlik hakkında, esaslı bir bilgi edinmiş ve ilk romanlarında namussuzluk ve ihanet hakkında yeni İngiltere'nin görüşünü kabul etmişti. Daisy Miller masum ve serbest bir kızdır. Kara saçlı utanmaz bir İtalyan onun serbest tavırlarını yanlış anlar ve böyle hareket eden bir Avrupa'lı kızın olması gerektiği gibi davranmakta olduğunu sanır. Sadık bir zevce olan Madame de Mauves ahlâksız bir Fransızla evlenmiştir; soylu bir Amerikalıya âşık olduğu halde günâha girmekten kaçınır, yoksa Fransızın yaptığı ve ondan beklediği gibi hareket etmesi gerekirdi. Romanın erkek kahramanı zengin olmuş bir Amerikalıdır. Karısını aydın Fransız aristokrasisinden seçer ve zamanla bir haydutlar yuvasına düştüğünü anlar. Özetle hep böyle yüzde yüz vatanperverce işler.

Ama Henry James yavaş yavaş Avrupa'nın sihrine kapılıyor ve Amerika sönüyordu; estetikçiliği de puriten olmaktan daha çok kozmopolit bir duruma geliyordu. Bundan böyle uluslar arası romanı «Elçiler» doğdu.

Bu hikâyenin karakterleri gözümün önünde bugün bile 20 yıl önce ilk okuduğum zamanki kadar açık duruyorlar. Genç ve zengin bir ailenin oğlu, Paris'e gidip orada yerleşir. Yurdu olan İngiltereye dönmek istemez. Ailesi, kaçağı eve döndürmek için, yaşlı bir dostu elçi gönderir. Sterther adında olan bu elçi anlar ki bu yontulmamış genç barbardan Paris hayatı içinde kültürlü ve kendinden emin bir adam ortaya çıkmıştır. Sterther'in bu değişiklikten aldığı izlenim uygun ve olumludur. Bunu genç adamın hayırlı meleği olan orta yaşta bir Fransız kadının etkisine verir.

Durumu aileye iletir. Aile bundan hoşnut olmayarak oğullarına başka bir elçi gönderir: Yeni İngiltere'nin ekşimtrak namusluluğunu temsil eden ablası. Fransız kadınının ondaki etkisi hiç de uygun değildir, tersine

en fena ihtimalden korkar. Strether onun kaba fikirleri karşısında dehşete düşer; fakat o aralık dramın yüksek noktası, kekre hemşirenin haklı olduğuna dair Strether'e inanç veren sahne gelir. Genç barbarı uygarlaştırmak konusunda cazip Fransız kadınına yardım eden keyfiyetlerden biri onu âşıklığa seçmesiydi. İki uygarlığın çarpışmasından kâlblerinin içyüzü ortaya çıkar.

Henry James dünyasında hep zengin insanlar vardır. Böyle yüksek derecede ince estetik duygular, serbestçe ve zahmetsizce gelen büyük paralar ile birlikte düşünülebilirdi. Bizzat para kazanmıya ve hele onu başkasından almıya mecbur olan kimsenin ne kadar bayağı olduğu tasarlanamaz; onlar parayı bir kayıtsızlıkla harcarlar. Bu işi daha az kibarca yapan insanlara rastgelirlerse nefretle sırtlarını dönerler. Bu roman yazarı pekaz yerde aşağı sınıflardan sözetmek tenezzülünde bulunur; o aşağı sınıflar ki çalışmalarıyla estetik duygululuğu imkân dahiline sokan serveti yaratırlar. Böyle bir yer «Prenses Casamassima» kitabında bulunur. Kahraman çalışan sınıfların kadın ve kızlarına bakarak şu yorumda bulunur:

«İkinci bir tufandan başka hangi çare, mahvolmak ve harap olmaktan başka hangi kimya bulunabilirdi, diye kendi kendine sorarak yoluna devam eder. Bu kadar börtü böcekle dolu bir gezegenin sonu ne olabilir diye düşünür. Onu yalnız bir şey kurtarabilir: Alev saçan bir alev küre ile çarpışmak!»

Bu aydınların aydın kahramanı, emekçi sınıfların börtü böceğiyle mahvolunca kendi kültive benliğinin hali nice olacağını düşünmez. Oysaki çeşitli merkez şehirlerinin süslü ince dünyası müzik dinliyebilsin, sanat sergilerini gezebilsin ve en yeni kitapları okuyabilsin, diye bu haşeratın çalışmasına izin vermek zaruridir. Milyonlarca köylü Avrupa'nın borca batmış tarlalarında didinmeli, Yeni İngiltere'nin ve Newyork'un milyonlarca fabrika işçileri, Panslovanya'nın milyonlarca maden ocağı köleleri kanlarını kurutuncaya kadar çalışmalı ki «kültür» elçileri Eski Dünyanın inceliğini ve anlayışını benimsiyebilsinler, «Avrupa hayatı»nı inceleyip biz öteki Amerikalıların ne kadar kaba ve taşralı bir hayat sürdüğümüzü bize öğretebilsinler.

TAÇSIZ KIRAL

Ayrılık kavgasından sonraki yıllarda Amerikan eyaletinin dini şu dogmaya dayanıyordu: Amerika Tanrının ayakları altında en mükemmel ülkedir. Viski içen, tütün savuran, ağızlarından durmaksızın çirkin lâkırdı dökülen ve büyük eski parti için oy veren halk hiç bir tenkide katlanmıyordu; kendilerinden başka türlü yaşınların da bulunduğu imasına bile... Bu adamlar için sanatçı alay ve hakaretle cezalandırılması gereken bir ucubeydi. Ondan sonraki sanatçı için varlığı koruyacak iki yol vardı: Ya Newyork'a kaçıp oradaki kalabalığın içinde kaynayıp gitmek, ya da kendini bir palyoça yerine koyarak hem kendi üzerine, hem de hayatın bütün ciddi ve güzel şeyleri üzerine gülmek! Eğer Amerikan ruhuna kurban olmamış olsaydı dünyanın en usta hicivcisi olabilecek olan gerçekten büyük yetenekli adam işte o son yolu seçti. Onun trajik hayat hikâyesi **Wyck van Brooks**'un dikkate değer bir denemesinde **«Mark Twain'in sınavı»** anlatılmıştır.

Mark Twain kırk yıl süreyle Amerika'nın taçsız kıralıydı; dostları ona sadece kıral diyorlardı. Hayatı Binbirgece masallarından bir bölüme benziyordu. Gazetelerin sütunlarını doldurmak için kımıldaması yeterdi. Dış memleketlerde vatanının bir peygamberi sayılıyordu; eşyası diplomatik eşya olarak, bedava nakledili-yor, Londra ve Viyana'da onun için hareket saatleri değiştiriliyordu. Copyright kanunları istemek üzere Washington'a gittiği zaman kongre ve senato toplanıp onu dinliyordu. Bir tek kitapla üç yüzbin dolar kazandığı olurdu; yazdığı herşey ona bir servet getirirdi. Ülkesinin en büyük milyonerleri samimi dostlarıydı. Mutlu bir aile hayatı, kütük gibi sağlam bir sağlık ve tükenmez bir enerji ile doluydu. Bir adam daha fazla ne isteyebilir.

Buna rağmen mutlu değildi Mart Twain. Hattâ zamanla mutsuzluğu da artıyordu. Acılık ve umutsuzluk eserlerine sokulup şöyle cümlelerde kendini gösteriyor-

du: **«Yaşayanlara acıma, ölülere kıskançlık gerek».** Hattâ Amerika'nın kıralı bir radikalmiş! Yolunda söylentiler dolaşıyordu. İhtiyaç zamanlarında bizden bazıları kendisini ziyaret edip yardım rica ediyorlar, hiç değilse sempati ve himaye sözü istiyorlardı. O zaman garip bir şey yaşıyorduk: Tam bir anlayış gösteriyor, söylediğimiz herşeyde bizimle aynı fikirde bulunuyordu, evet, o bizdendi. Fakat onu açık bir harekete, açık bir konuşmaya davet edersek bir şey elde edemiyorduk.

«Bataklık» romanım çıkınca Mark Twain bana mektup yazmıştı. Mektup Helicon Hall'deki yangında yokoldu, fakat bir tek yorumu iyice hatırlıyorum: Kitabı sonuna kadar okumaya dayanamadığını söylüyordu, çünkü kitap ona dayanılmaz bir azap veriyormuş! Tabii ondan ben kendi yargımı çıkarmıştım: Ne hakla bir adam başkalarının acısını bilmek azabına katlanmaktan kendini tutabilir?

Sonra Gorki olayı oldu. Büyük Rus yazarı, ülkesinin kurtuluşuna taraftar kazanmak ve **«Dâva»** için para sağlamak amacıyla Amerika'ya gelmişti. Çarın ajanları izini kovalıyorlar ve kapitalist basının köpek sürüsünü üstüne havlatıyorlardı. Şerefine düzenlenmek istenen ziyafetin hazırlayıcıları arasında Mark Twain ile William Dean Howells de vardı. Tam o sırada skandal fırtınası koptu. - Gorki zevcesi olmayan bir kadınla yaşıyordu - ve Amerikan edebiyatının her iki buyruğu kuyruğunu kısıp sıvıştılar.

Bir iki yıl sonra Mark Twain Bermuda'ya gelip beni orada ziyaret etti. Ta o zamandan göze çarpıcı beyaz bir elbise giyiyor ve kar gibi beyaz saç ve bıyığıyla lâtif bir etki yapıyordu. Bütün ihtiyar adamlar gibi geçmiş zamanlardan konuştu. Onu iyi ve sıcak kâlbli, kapitalist hırs ve sahtekârlığına karşı tam bir isyan halinde gördüm. Fakat hasta ve ihtiyar adamın hayat esrarını çözmeye kalkışmadım. Ancak mektupları yayımlandıktan sonra kâlbini kemirmiş olan şey anlaşıldı. Bugün biliyoruz ki Mark Twain ikiz bir hayat sürmüştür; Amerikanın taçsız kıralı, edebiyat âleminde en ezilmiş, en alçalmış ve en çok azap çekmiş bir büyüktü.

Samuel Clemens 1835 de Missouri - River'in bir kasabasında dünyaya geldi. Babası Kendi kendine hareket eden makine icat etmeye kalkışan bir düşseverdi, an-

nesi ise doktor olmayan doktorların kurbanı oldu. Daha güzel günler görmüştü ve şimdi kirli ve umutsuz bir çevrede, paçavralara bürünmüş yaramazlarını büyütüyordu. Küçük Sam orada, küçük yaşta, dört tane cinayet olayına tanık oldu. Ürkek, duygulu bir çocuk olan küçük Sam annesinin gözdesiydi. Onu olsun «zengin ve sayın bir adam» yapmak annenin gururlu inancını teşkil ediyordu. Sam mürettip, sonra da Missisipi üzerinde gemici oldu. Bu sonucu pek güzel bir işti; Batı devletlerinde nehir gemicisi olmak taçsız kıral olmak demekti. Mükemmel! Sam bütün dünyayı görüyordu.

Ayrılık kavgası bu birleşmeyi bozdu. Mark Twain altın arayıcı olarak Nevada'ya gitti ve annesine bir servet kazandırmadıkça geri gelmeyeceğine söz verdi. Altın aramaktan eli boş çıktı ve yaşayabilmek için gazeteci oldu. Yavaş yavaş da dünyanın soytarısı! Mesleğini küçük görüyordu, o kadar ki bir zaman tabancayı şakağına dayadı. Fakat tetiği çekecek cesaret onda yoktu; yazar kalmakta devam etti. **«Sıçrıyan kurbağa»** hikâyesi bütün dünyada okundu. Onun üzerine Mark Twain doğuya seyahat edip **«Yabancı memleketlerdeki masumları»** ı yazdı ve onunla 300.000 dolar kazandı.

Az zaman sonra annesinin himayesinden çıkıp karısınınkine girdi. Elmira kasabasında zengin bir kömür tüccarının kızına tutuldu. İleri gelenler çevresi bundan dehşetli bir heyecana düştü. Çünkü Samuel Clemens çatal bıçak tutmayı bilmiyen sakallı bir yabani batılıydı. Kömür tüccarının kızı ise 40.000 dolarlık gelirle büyümüştü. Ama garip güvey «iri bir hayvan» olduğundan lütfen kabul edilip aile tarafından salona terbiye edilmiye karar verildi. Genç çift düğün hediyesi olarak at ve arabadan başka 25.000 dolar değerinde bir ev aldı. Mark Twain çok geçmeden yılda 100.000 dolar harcamak suretiyle ailenin güvenine lâyık olduğunu gösterdi. Karısı narin ve hastalıklıydı. Mark Twain ona tapıyordu; onun yüksek toplumsal mevkii karşısında derin bir saygı ile eğiliyordu. Kadın bilgisiz bir eyalet kızıydı. Sıkı, dürüst bir kilise müdavimiydi. Kocasını bu ilkelere göre eğitti ve ona iki kız doğurdu ki bunlar ayni işte annelerine yardım edeceklerdi. Clemens buna «düzeltmek» kızlar da «babayı fırçalamak» diyorlardı.

Bu üç kadının, bu en büyük Amerikan mizahçısına

yaptıkları, kültür tarihinin en tüyler ürpertici vesikalarındandır. Bütün yazılarını gözden geçirip Elmira burjuvazisinin ölçüsüne göre düzeltiyorlardı. En önemli fikirlerinden birçoğunu çiziyorlar ve en önemli eserlerini tamamlamasına engel oluyorlardı. Bayağı ve göreneğe uygun bir şey yazdı mı, boynuna atılıyorlar ve bundan aldığı parayı çabucak sarfetmesine yardım ediyorlardı. Amerika üzerine gerçeği, ya da hayat hakkında kendi fikirlerini söyledi mi, ya bu eseri yakmıya ya da bir bavul içinde hapsetmeye zorluyorlardı. Tek şaheseri **«Hucleberry Finn»** i gizlice, çalınmış saatlerde yazmış ve bitirmek için yıllara ihtiyacı olmuştur. Bir gün Bayan Clemens dehşetle kiliseden eve geldi; kocasının bir hikâyede küfür kelimeleri kullandığını duymuştu. Sanatçı müsvetteyi ortaya çıkarıp o yeri değiştirmek zorunda kaldı. Orada zavallı Huck şöyle bağırıyordu: **«Beni cehenneme kovuyorsunuz!»** (1) Şimdi onun yerinde şu okunuyordu: «Beni dışarı kovuyorsunuz!» (2) Mark Twain'de büyük bir hicvetme yeteneği vardı. İkiyüzlülük ve gururuna öldürücü gülüş darbeleri indirerek bir Amerikan uygarlığının kuruluşuna hizmet edebilirdi. Fakat yalnız sanatçı olması yetmezdi, kayınbabası Elmira'lı kömür tüccarı gibi zengin olmıya çalışmak zorundaydı. Sapıklıkta kalan yazar ticari atılımlara bile girişip büyük bir kitapcılık kurumu kurdu. Burada hem kendi kitaplarını, hem de başkalarınınkini yayınlıyacaktı. General Grant'ın anılarını ve edebi değerleri sıfır olan yüzbinlerce kitap bastı. Ayrıca bütün mucitlerin seçilmiş kurbanı idi. Bir tertip makinesi için büyük bir servet ve bundan kazanacağı paranın hesabıyla büyük bir zaman harcadı. Kötü bir iş adamı olarak hem kendisinin, hem de karısının parasını batırdı. «Standart Oil» in baş korsanı O. H. Rogers sanatçının maliyesini düzenlemek işini üzerine aldı. Aynı zamanda onunla sabahın dördüne kadar bilârdo oynuyordu. Fakat genç bir radikalist Standard Oil, kumpanyasının marifetlerini açıklıyan bir kitap yazarak Mark Twain'in, çoğunluğun hayrına bunu basmasını istedi.

(1-2) Puritenlerde «Cehennem» kelimesinin kullanılması küfür yerine geçtiğini göstermek için cümleleri kelimesi kelimesine çevirdimse de anlamı itibariyle şöyle olması lâzımdır: 1) Başımı belâya sokacaksınız, 2) Başımı cezaya sokacaksınız (Çeviren)

Mark Twain'in kitaplarını karıştırdığımız zaman satırlar arasında bu olayları bulur, nasıl kendi ezilmiş benliğini ya da onun çizgilerini figürlerine verdiğini görürüz. Bütün ruhunu **«Huckleberry Finn»** e akıtmıştır; bu zavallı karısından işkence gören dahi edebi bir arslan olarak kükremek zorunda olduğu halde sefil bir bekâr ve öyleyken mutlu olduğu günlere özlem çeker. Huckleberry Finn ve Tow Sawyer, sanatçının tasarlayıp da bir türlü cesaret edemediği, burjuva dünyasından kaçmayı temsileder. Hıristiyanlıktan nefret eden, bununla birlikte her pazar sağnaz karısına, iyi Elmira geleneğine göre, kiliseye birlikte giden Mark Twain,in bazı hatlarını köy ateisti Rudd'nhead Wilson'da da buluruz.

Amerikanın bu taçsız kıralı gerçekten ikiz kişiliğe sahipti; iki türlü mektup yazarak birisinde asıl söylemek istediğini, birisinde de resmi benliğinin söylemek zorunda olduğunu yazıyordu. Gönderilmemiş mektuplardan kurulu ayrı bir cilt bıraktı ki en garip ve en ürkünç edebiyat tarihi olaylarındandır. Örneğin Rus - Japon savaşının sonucuna dehşetli kızmıştı, çünkü onun devamından çarlığın yıkılmasını beklemişti. Miralay George Harwey Portsmut konferansının Rus delagasyonuyla bir akşam yemeğinde bulunmaya onu davet ettiği zaman çok keskin anlamlı bir telgraf kaleme almış, fakat onun yerine Rus diplomatlarını hararetle öven bir telgraf göndermişti. Gerçekten bu o kadar hararetliydi ki Kont Witte tarafından Çara bile gönderilmişti. Yazılıp çekilmiyen telgrafta ise Mark Twain kendisinin, **«Büyük bir savaş trajedesinden neşeli ve güldürücü bir komedi yazan»** o diplomatlardan daha da geri bir humorist olduğunu söylüyordu.

Bu birçokları arasında şöylece alınıvermiş bir örnektir. Mark Twain, zafere tapan hıristiyan geleneği üzere acımasız bir hiciv olan **«Savaş Duası»** nı yazmıştı. Bir dostuna **«Bunda tam gerçeği söyledim»** diyor ve arkasından şu acıklı yorumu yapıyordu: **«Bu dünyada yalnız ölülerin gerçeği söylemesi gereklidir. Dua, artık ben dünyada olmadığım bir zaman yayınlanabilir.»** Yeni buluşlara yatıracak para bulan bu iş adamı şu fikrine ne sebep gösterse beğenirsiniz? **«Benim besliyecek bir ailem var, öyle lükse kapılamam».** Başka bir zaman

şöyle konuşmuştu: **«Dilsiz ve muazzam nasyonalizm yalanı, uluslara acı veren her zulmün, her haksızlık ve eşitsizliğin desteği ve dostudur; onu taşa ve sövgüye tutmalıdır. Fakat akıllı olalım ve işe başkalarının başlamasını bekliyelim.»**

Böyle bir adamın kendini küçük görmesi doğaldı. Burada yine Tolstoy'un trajedisi hem de daha utandıracak tarzda, yenileniyordu. Tolstoy, hiç değilse istediğini yazmış ve ölümünden önce ailesini terketmişti. Mark Twain ise sonuna kadar aşk ve göreneğe esir kaldı. İçinde kızgınlığı bir volkan gibi kaynıyor, fakat ender olarak ateşli ve kükürtlü dumanlar halinde dışarı fırlıyordu. Diline doladığı deyimlerden biri **«lânet ve uyuz insan ırkı»** ydı. Yine bir kere de şöyle yazıyordu: **«Fikrimce uygarlığınız gurur, eziyet, utanmazlık, küçüklük ve ikiyüzlülüklerle yıpranmış zavallı bir nesnedir. Ben kelimenin uyumundan bile nefret ediyorum, çünkü bir yalan telkin ediyor, kendine gelince, o da yerin dibine batsın, layığı odur!»**

Sürekli olarak kendini özürlü göstermek çabasıyla bu ezilmiş kişilik kaderci bir felsefe yarattı: «İnsan bir makinadır ve yaptığından başka türlüsü elinden gelmez» Bu, «İnsanlık nedir?» eserinde ifade edilmiştir. Fakat Mark Twain bu eseri de yayınlamıya cüret edememiştir. Bir dostuna «Ben dürüst ve samimiyim?» diye yazıyordu. «Seni şerefimle temin ederim ki, hayır! Vicdanıma bağlı kalsam çoktan yayınlamış olmam gereken bir eseri yıllardan beri alıkoymam... Oysaki onun basılması benim görevimdi. Bir çok müşkil görevi başarıyorum, fakat bu benim gücümü aşıyor» Sonunda buna rağmen kitabı yayınladı, fakat anonim; yazdığı önsözde yazar kendi adını koymaya cesaret edemediğini anlatıyordu.

Büyük Amerikan humoristinin yapılacak bir görevi vardı ve o bunu mükemmel biliyordu. Ne kadar iyi bildiği **«Esrarlı yabancı»** hikâyesinden anlaşılıyor. Bu, ölümünden sonra yayınlanan, insan cinsi üzerine, müthiş bir hicivdir. Bu eserde şeytan sorar: **«İnsan cinsinin bütün bu çocuklukların anlamsızlığını kavrayıp üzerine kahkaha ile gülmek suretiyle onları mahvedeceği gün gelecek mi? Çünkü sizin cinsinizin, bütün zavallılıkları yanında, tek bir gerçek silâhı vardır: Gül-**

mek! Güç, para, kandırma, yalvarma, bütün bunlar büyük bir yalanı sarsabilir, yüzyıllar içinde biraz gevşetebilir, fakat gülmek onu bir kere de tuz buz edip havaya uçurabilir.. Siz, soyca, bu silâhtan yararlanmıyor musunuz? Hayır, bunun için sizde yeteri kadar akıl ve cesaret yoktur.»

Bu manevi trajedi, beyaz elbiseleri içinde Newyork'ta dolaşan, gülümseme ve alkışla selâmlanan, bütün eleştirmenlerce göklere çıkarılan Standart Oil milyonerleri tarafından ağırlanan, yorulmadan sabahlara kadar danseden ve seçkin çevrelerde «Newyork güzeli» denilen bir adamın ruhunda cereyan ediyordu.

81

GÜLÜMSEYEN AMERİKA

Şimdi kendi karısının rolünü oynıyan bir yazara geliyoruz - Yani o bir kişi de hem Bay„ hem de Bayan Ogi idi.

Ohiyo devletinin bir şehrinde 1837 de doğan bu adam **William Dean Howell** adını taşıyordu. Meslek hayatına bir gazetede mürettip olarak başladı, sonra röportör oldu, sonra da yirmi bir yaşında. Amerika'nın Venedik konsolosluğuna atandı. Bu meslek, sanatla uğraşmak için yeteri kadar zaman bırakıyordu ve genç Howells bundan, edebiyat alanında gayretle çalışmak suretiyle, yararlanıyordu. «**Atlantic Monthly**» dergisine redaktör olarak böyle yüksek bir mevkiin hep Boston'lulara vergi olmadığını gösterdi. Yıllarca Yeni İngiltere'nin ölümcül edebiyat hastası başında oturdu ve ölü gömüldükten sonra Newyork'a gelip «Harpers Magazine» de sürekli iş buldu. Altmış yıl durmadan yazdı ve yüz kusur cilt meydana getirdi: Şiirler, tenkit eserleri ve romanlar. İnsan olarak incelik, şarm ve başka türlü salon meziyetlerine sahip bulunuyordu. Herkes onu seviyordu ve nihayet Mark Twain'in sözleriyle «en yüksek eleştiri mahkemesi oldu; ki yargılarının temyizi yoktu.»

Başarısının neye dayandığı otobiyografisinden an-

laşılıyor. Gençliğinde, Ohio'da polis raportörü olmuşken dayanamadığını tasvir eder. «Vaazlar ve arasıra yüksek kız okullarının sınavlarına ait haberler yazabilecektim» O zaman, evet o zaman belki bir mahalli redaktör olmuş olurdu. Bir kere çirkin bir trajedi tasvir etmeye zorunlu olduktan sonra hayatın gölgeli taraflarına gözünü yummaya karar verdi: «Hayatın gülümseyen tarafları çok daha fazla Amerikancadır» Görülüyor ki, müsvettelerini düzelttirmek için onun Elmira'lı ya da bilmem nereli bir Bayan Ogi'ye ihtiyacı yoktu.

Hayatın bu gülümseyen ve onun için Amerikan olan tarafları hakkındaki tasvirlerine daha fazla gurur vermek için Hovells, yaptığına «realizm» diyordu. Bu programı bütün ömrünce, sayısız eleştirmeleriyle savundu. Böyle yazılara da «polemik» ya da «savaş» diyordu. Kendisinin arı sanat eseri saydığı romanlar da yazdı. Arı ruhun hatırına gelmiyordu ki bu romanlar «polemik» in devamından ya da «savaş» ın başka bir safhasından ibarettir. Howells sadece haksızlık eden insanları azarlamakla kalmıyordu, hak örnekleri de vermek istiyordu. Onun için sürekli olarak gülümseyen ve o yüzden daima Amerikan olan karakterler ve durumlar bulup bunlarda Amerikan orta tabakalarının erdemlerini ortaya koyuyordu.

Bu «realizm» okulunun savunulması şöyle formüllendirilebilir: «Ben sakin huylu ve sakin duygulu bir centilmenim, ne yıpratıcı tutkular beni sarsıyor, ne de kozmik bir ülkü ruhumu kaplıyor. Burjuva dünyasında kendimi rahat duymaktayım, sürekli olarak iyi bir maaş aldım ve ailemi geçindirdim. Benim fikrimce bu her adamın borcudur; bu borcu ödemiyorsa kabahat kendisindir. Kitap okumaktan hoşlanır, yumuşak ve sakin bir düşü severim. Bana benziyen insanlar üzerine kitap yazar ve buna sanat derim. Azgın, yenilmez tutkulara, şiddetli inançlara sahip olmakta inat eden insanlar ekstremlerde hareket ediyorlar demektir - ister bayağı ya da müthiş, ister kahramanca ya da yüksek - ; böylece benim edebi onurum kırılır; bunun içinde böyle eserlere saldırır ve onlara romantik, propaganda, yapmacık derim. Sonra, ben en yüksek eleştirme mahkemesi olduğumdan, hoşuma gitmemekte inat eden yazarları

tavan arasında oturtup, açlık ve soğukla eğitilmeye mahkûm ederim.»

Bu esaslara dayanarak Howells Birleşik Devletlerde bir «mahalli renk - Lokalkolorit» okulu yarattı. Ülkenin çeşitli yerlerinde büyümüş kadın ve erkekler yazdıkları hikâyelerde kendi çevrelerinin dil, giynek ve geleneklerini inceden inceye anlatıyorlardı. Adi hayatın doğal ve günlük olaylarıyla yetiniyorlar, düşünmeye zorunlu olmaksızın sadece gözlemekten hoşlanıyorlardı. Bu onlara Howells yanında iyi bir kabul ve publikasyon üstadın öğüdüne uyan dergi ve editör yanında bol ücret sağlıyordu. Bu ilkeleri aşağı yukarı yarım yüzyıl süreyle herkese empoze etmekle Howells ve kendi cinsinden bir redöktör gurubu, Amerikan edebiyatının çöküşüne hizmet etmişlerdir; Amerikan edebiyatı bu halden yeni yeni kurtulmıya başlıyor.

Ben iyi ve sevimli bir efendiye karşı haksız olmak istemiyorum. İhtiyarlık zamanlarında Howells Tolstoy'un etkisine kapıldı ve kendine «sosyalist» dedi. «**Altruria'lı gezginci**» adında bir hikâye yazarak kapitalizm budalalıklarının yumuşak ve cazip bir hicvini yaptı. Bu kitabı yalnız yazmış olmakla kalmayıp onun için savaşsaydı, magazininde sosyal protestoya herhangi bir tarzda ifadesini verseydi, onu çok daha fazla severdik. Fakat o Mark Twain'le birlikte zavallı Maksim Gorki'yi inkâr ederek Brothers ve Harper ortaklar yanındaki mevkiini korudu; firma rekabete kapılıp J. P. Morgan ve ortaklarının bir propaganda şubesi haline geldikten sonra da yerinden kımıldamadı.

Bizzat ben Harper ve Brothers firmasıyla tuhaf bir deneme yaptım. On yıl önce «**Adalet Çığlığı**» adındaki derleme eserim için materyal toplarken ikiyüz kadar yazara başvurarak eserlerinden iktibaslar yapmak izni istemiştim. Yazarlardan izin aldıktan sonra editörlere başvurdum. Brothers ve Harper firması verdiği karşılıkta, yazarının izinini almış olsam bile, kendi kurumlarından çıkmış eserlerden iktibaslar yapmayı yasak ediyordu. Mektubu imzalamış olan efendiyi ziyaret ettim ve yasağın sebebini öğrendim. Benim ünüm o kadar fena imiş ki tarafımdan sözü edilmiş olmak ilgili yazarlara zarar verirmiş! Oysaki cebimde Howells'in, iktibas edilmekten hoşnut olacağını bildiren mektubu vardı.

Ama nafile! Ne onu, ne Mark Twain'i, ne Charles Rann Kennedy'yi, ne H. G. Wells'i iktibas edebilirdim. Tesadüfen Howells'in redaksüyon bürosu da Franklin - Square'deki karanlık binadaydı. Ona gidip meseleyi anlattım. Nazik ve dost davrandı, fakat kendisini editörlerinin arzularına karşı gelecek mevkiide görmüyordu. Bir kavga arkadaşına ve harekete daha fazla bir şeyler borçlu olduğuna işaret edişim yarar sağlamadı.

Okuyucu J. P. Morgan ve ortaklarının editörlük şubesine karşı ön yargılar beslediğimi sanmasın diye Lafcadio Hearn'ın «Harpers - Magazine» direktörüne yazdığı mektubun bir bölümünden sözetmek isterim: «Firmanız yüz yıl geride kalmıştır: Bilgisiz, kaba, bayağı, gülünç ve kültürsüz, sanat ne, edebiyat ne, zevk ne, farkında bile değil. Fakat bir konserve fabrikası, bir kasaphane ya da kredi bankası gibi para çekmesini biliyor.

Sosyal revolüsyonun kasırgası kopmak ve dünyayı süpürmek üzeredir. Kasırga dinince açık görüşlü yeni ve genç bir işçi kuşağı William Dean Howells gibilerin figürlerini ağzı açık seyredecektir. Bu yumuşak bütün fenalıklara karşı toleranslı karakterler, o kadar titiz bir endişe ile kazanç münasebetlerine uyan bu muhterem para kazanıcı ve tüketiciler için tamamiyle anlaşılmaz olacaktır. Genç işçiler kafalarında bu karakterleri canlandıramıyacaklar, olsa olsa onları bir müzede eski eserler ya da bir mikroskop altında böcekler gibi inceleyeceklerdir.

82

İYİ İŞRET ADAMI

Ondokuzuncu yüzyılın son yıllarında Birleşik Devletlerde garip bir edebi olay görülmüştü: Yazar Ambrose Bierce'in yeraltı ünü. Roman okuyucusu halk onu tanımıyordu; «Sarı» basının okuyucuları vasatın üstünde bir yetenek ve sinikliğe sahip bulunan bir Hearts yazarı olduğunu biliyorlardı. Fakat bir uzman adama sorulursa Ambrose Bierce'nin en iyi Amerikan hikâyecisi ve satircisi olduğunu, hattâ Amerika'da gelmiş geçmiş edebi dehâların en büyüğü ol-

duğunu söylüyordu. Onun üzerine bu adamın şu ya da bu eserini bulup okumak istiyorlar, fakat boş yere kütüphanelerde arıyorlardı. Sonunda birisinden ödünç alınıyor ve böylece hayranlar arasında kapışılıyordu.

Artık bugün Bierce'i herkes tanıyor, O bizim için bilhassa ilginçtir, çünkü büyük bir enerji ve hiddetle bu kitabın tezine saldırmıştır. Oysaki kendi hayatı ve eserleri bu tezi son hecesine kadar onaylamaktadır.

Ambrose Bierce 1842 de Ohio'da yoksul bir çiftçinin oğlu olarak dünyaya geldi. Vatandaş kavgasına, ondokuz yaşında, katılıp iki kere yaralandı ve sonra binbaşılığa terfi ettirildi. Sonra da, ilkin San - Francisko, arkasından Londra, arkasından Washington ve Newyork'ta gazeteci oldu.

O, yaşamış adamların en iyi huylularından biriydi, anadan vaiz ve Carlyle kadar sert ve dayanıklıydı.. Hiç kimsenin uşağı değildi, kendi inancı için savaşıyor ve o uğurda hiçbir fedakârlıktan sakınmıyordu. Ne kadar acı ve acımasız olursa olsun, fikirlerini açıkça söylüyordu. Bunun sonucu, çok düşman kazanması ve bütün hayatında kavgaya zorunlu olmasıydı.

Onun gibi bir adamın «sanat sanat için» ilkesini savunması garip bir şeydir. Fakat gerçek budur. Amerika'yı gözden geçirip sahtekârların ileri gidişini, yiyiciliğin bir siyasi sistem olarak tahta çıkarılışını görüyor ve üzüntüsünden bütün insanlığı feda ediyordu: **«Bir ahmaklar ve alçaklar dünyası, batılı inançlarla, gözleri kapanmış, bencil, saminiyetsiz, zalim, hayallere esir, kudurgan»** Bu cümleler **«Bir yazarın idmanı»** denemesinde bulunuyor; bununla ne çeşit bir yazar ele alındığı tasarlanabilir! Dayanışmaya metelik vermeyen, yalnız kendi yeteneğine sığınan ve burasını insanın serbestçe hâkim olup güzellik, düzen ve onur yaratabileceği tek yer sayan bir yazardır. Onun için tamamiyle sanat âleminde yaşamalı, kendimizi mutlak surette onun hizmetine vermeli ve **«insanlık adını taşıyan şu iyilik kabul etmez hayvani kütleye»** sevgimizin damlacığını vermemeliyiz

Bierce bu inanca bir din gayretkeşinin taassubuyla sarılır. Dünyanın bu inanca kusku ile baktığını bilir ve ondan dolayı da daha tutkulu bir şekilde bildirir; birisi itiraz etmiye cüret edecek olsa adeta kudurur. Mektup-

ları yayınlanmıştır. Hoşnutlukla yazar olmak istiyen bir genç kıza hitabeden bir tanesinde yazı sanatını insancıl gelişmeyi teşvik yolunda kullanmak istiyenlere karşı ateş püskürür: **«Böyle bir amaç sanatın orospuluğu demektir!»** Daha sonraki bir mektupta bu sanat için sanat adamı ruhunu kemirmekte olan gizli korkuyu dile getirir: **«Şairler herşeyi oldukları gibi görecek olsalar, hiçbir şiir yazmazlar!»**

Bierce çok şeyden nefret ederdi, fakat asıl cinnete yakın bir azgınlıkla izlediği şey sosyalizmdi. O, sosyalist ülkü için belirli bir sempati duyduklarını, fakat taraflarını dayanılmaz derecede iğrenç bulduklarını söyleyen şu usta, tehlikeli düşmanlardandı. O insanlığı yoksulluktan, cinayetlerden, orospuluktan kurtulmuş görmiye hazırlanmış, fakat ah hareketin içinde şu uzun saçla dolaşan ve kıravat yerine çenelerinin altında çirkin bir topuz taşıyan yarım palyaçolar olmasaymış!

Bierce'nin sosyalizme karşı taşkınlığında patolojik bir şey vardır ve onun için şu olayı öğrenmek bizi şaşırtmaktadır: Gençliğinde, ünlü bir sosyalist yazar, Laurence Gronlund, elinden bir kız kapmıştı.

Yayınlanan mektupları edebi eleştirmelerle doludur ve hepsi daima aynı şeyi, özellikle bu kitapta bulunanın tersini savunur. Bierce için İbsen ve Shaw **«gayet küçük insanlar, yaşadıkları saatin ve salonun gözdeleri»** dir. **Tolstoy «hiç sanatçı değil», Burns «bir boşboğaz» Gorki, «yalnız bir köylü değil, bir anarşist, bir katili iyi göstermeye çalışan bir adamdır»** Gorki, Amerika'ya geldiğinde Bierce Washington'da Hearst basını için çalışıyordu. Asla Gorki ile bir araya gelmediği gibi zaten ondan bir şey de bilmiyordu; fakat Washington'daki Rus sefarethanesinin yayınladığı açıklamaları hırsla yutuyordu; dostu Sterling'e esrarlı telmihler yapıyordu: «Burada söz konusu olan sadece karı kız meselesi değildir. Burada olsanız herşeyi daha iyi anlardınız.»

Artık bütün bunlar bizce bilinir: Hepsi yüzdeyüz Amerikan gözbağcılığı. Kapitalist sistem yüce iftira fabrikaları kurar. Gizli ajanlar, kalpazanlar, kasa hırsızları diker; bütün bir iblis kalabalığı. Halk maneviyatını dilediği gibi hazırlamak için işliyen bu gizli aygıttan, tamamiyle habersiz yaşar; en burnu yukarda aydının bile oku-

ması olmıyan bir köy delikanlısı kadar kolay kandığını görmek acıklıdır. Bu yine şunu ispat eder ki ekonomik tarih yorumundan bir şey anlamayan modern insan geceleyin ormanda kalmış bir çocuğa benzer.

Bierce'nin o derece alınganlığına başka sebepler de vardı; bizzat o kendine «iyi bir işret adamı» diyordu. Ve San Francisko'da bu sanatı da sanat için yapan yeteri kadar adam bulunuyordu.

Bierce'in dünyaya verecek nesi vardır? Gerçi aşkı ile yiyicilik ve ikiyüzlülüğe karşı beslediği kin. Bierce Mark Twain'in bilip te söylemediği herşey hakkında yazdı. Vatandaş kavgasına katılan ve sonra onun üzerine gerçeği söyliyen yalnız odur. Yazar olarak bütün önemi ve gücü buradadır; bu sanat sanat için adamı öyle hikâyeler yazmıştır ki bize katliamdan nefret etmeyi öğretirler. Bu hikâyelerin tandansını tâ Maupassant'danberi tanıyoruz: İnsanlar çalışıp çabalar, fakat yine kader tarafından çöplüğe atılırlar. Bierce'nin tasvir ettiği savaşta oğlun babayı nasıl öldürdüğünü okuyunca yazarla birlikte hayatın boş ve anlamsız olduğunu söyleyebileceğimiz gibi ondan başka bir sonuç çıkarıp savaş düşmanı da olabiliriz.

Bierce şiirlerinde devrinin sosyal akbabalarına ve çakallarına şiddetli darbeler indirmiştir. Bunlar dünya edebiyatında eşine ender rastlanan kişisel bir azgınlık ve çirkinlik ifadesidir. Bierce burada, bir çok eserlerinde olduğu gibi, yine başarı kazanamamıştır, çünkü sosyal güçler hakkında hiç bir fikri yoktur, yalnız alçaklar üzerine yazar. Bunların neden alçak olduklarını ve fenalığın önüne nasıl geçilebileceğini hiç bilmez; işte bunun içindir ki eserleri ne bize, ne kurbanlara, ne de kendine yarar vermez.

Ambrose Bierce bir kere bir geceyi mezarlıkta uyuyarak geçirmişti. Buradan kaptığı romatizma ve nefes darlığı ömrünün geri kalanında onu rahatsız etti ve ihtiyarlığını zehirledi. Şüpheli bir gelecek kuşak için şaheserler hazırlamış olmak onu pek az avutuyordu. Meksika'ya göçerek orada iz bırakmadan kayboldu.

YOKSULLUK ŞAİRİ

Şimdi yine burjuva dünyasına uymak istemiyen ya da uyamıyan şu genç bedbaht asi yeteneklerden birine geliyoruz. **Stephen Crane** metodist bir vaiz ile protestan bir annenin öndördüncü çocuğuydu. New Jersey eyaletinin Newark şehrinde doğdu. Dehanın her tarafta türeyebileceğine bir örnek! Genellikle kabul edildiğine göre, bir vaizin oğlu herhalde hafif akıllı bir «işe yaramaz» olur; bunun istatistiklerle ispat edilip edilmediğini bilmiyorum: Psikoloji bakımından şu beklenebilirdi: Alelade çocuklar haftada bir kere dinle beslenir, vaiz çocukları ise hiç durmadan. Zavallı Crane'nin traiedisi etik kuralları inanılmaz masallarla birleştirmenin ne kadar tehlikeli olduğunu gösterir. Bir çocuk büyür de o masallara inanmaz bir duruma gelirse onların ahlâki anlamlarının da sahte ve gereksiz olduğu sonucuna varması mümkündür. Küçük Stevie narin, duygulu bir çocuktu. Babası ölünce o daha pek küçüktü; protestan annesinin ölümü de çok gecikmeyince oğlan tek başına kaldı. Onu sonra bir askeri akademide görüyoruz ki, orada iyi beyzbol oyuncusu ünü ve altı tane tütün çubuğu vardır: Yirmidokuz yaşında veremden ölecek bir genç adam için altı çubuk fazlaydı. Ekmeğini gazetelerde bulduğu rastgele işlerle kazanıyordu. Sonra Syracuse üniversitesinde eğitim gördü. Tarihin ne kadar garip bir cilvesidir ki James Roscoe Day, «Gök Üniversitesi rektörü» **«Maggie, bir sokak kızı»** yazarının kafa ve ahlâk terbiyesinin sorumluluğunu taşıyacaktı. Delikanlı ta baştan itibaren dikkate değer bir cesaret ve tamamiyle kendine has fikirler gösterecekti. Tennyson hakkındaki delikanlıca yargıyı **«Bulaşık Suyu»**, Oscar Wilde hakkındaki **«küflü bir salak»** idi. Bunlar şüphesiz küfürden başka bir şey değildi; fakat fazla olarak mizah hususunda şöyle derdi: «Bir dalga ile anlaşmak ne kadar mümkünse onunla da anlaşmak o kadar mümkündü.»

Yirmi yaşında eğitimini bitirince Newyork'a giderek bir tavan arasına yerleşip açlıkla boğuşmaya başladı; bağımsızlığını kesinlikle korumak istiyordu. Sanat akademisi, o zamanlarda daha namuslu ve çalışkan Yahudiler tarafından iskân edilmemiş olan azgın Bowery sokağıydı. O günlerde Newyork, «yontulmamışlığı» ile öğünüyor ve arasıra dar ve kirli sokaklarda birikmiş kokuşuk yığınlardan cesetler çıkarılıyordu. Genç adam ilk romanı «Maggie» yi burada yazdı; sarhoş bir ana baba tarafından fena davranılan sonra da sokağa atılıvermiş bir kızın hikâyesi. Bu suretle Amerikan edebiyatına yeni bir ton getiriyordu, çünkü bu tür şeyler üzerine gerçeği, yalın, mazeretsiz ve acımasız söylüyordu.

Genç yazar, romanını «Century Magazine» redaktörü Richard Watson Gilder'e götürdü. Bu dergi o zaman Amerika'nın en büyük dört dergisinden biriydi ve Amerikan yazarlarının talihlerine yön veriyordu. Kararlarında «yetişmekte olan annelerin yarısının» aboneleri arasında bulunması olayından esinlenirdi; onun için Gilder «Maggie» yi kabul edemiyeceğini söyledi. Stephen redaktörün dolambaçlı açıklamasını şu soruyla kesti: «Yani kitabın çok samimi olduğunu mu söylemek istiyorsunuz?» Bizzat Gilder de buna bir «evet» karşılık verecek kadar samimiydi.

Stephen Crane bütün hayatında eski askerlere ait savaş hikâyeleri dinlemişti. Fakat tarih dersi kitaplarında okunduğu gibi değil, askerlerin gerçek duygu ve eylemlerini öğrenmişti. Bunları konu yapıp on uykusuz gecede **«Kızıl Cesaret Nişanı»** nı yazdı. Sonunda başarı kendini gösterdi: Bir gazete sendikası tefrikası için yüz dolar verdi ve iki yıl sonra da eser kitap biçiminde görüldü. O zaman onu İngiliz eleştirmenleri «keşf» ettiler ve Newyork öğrendi ki bağrında bir «dahi» saklıyor.

O zamana kadar realistler dümen başında bulunuyorlar ve hayatın dış ayrıntılarla tasvir edilmesi hususunda ısrar ediyorlardı. Crane başka fikirdeydi; onu ilgilendiren, insanların duygusuydu. Dış ayrıntı onun için yalnız içten duyguların belirtileriydi. Belirli duyguların belirli renklerle tasvir edilebileceğini savunmak cüretini gösterdi. Böylece edebiyatın yeni bir çeşidini, empresyonizmi yarattı ki bir süre için realistleri bastırdı.

Stewie küçük bir servet kazandı; artık Bowery'nin

köşe meyhanelerinde değil Broadway'ın kibar kahvelerinde içiyordu. Hikâye ve taslaklarla birlikte eleştirmenleri şaşırtan vezinsiz, kafiyesiz şiirler de yazıyordu. Hakkında çok dedikodu yapılıyor, cemiyet usûl ve göreneklerini küçümseyişi üzerine türlü masallar uydurulu yordu. Sonra biyografisini yazan Thomas Beer onu enerjik bir şekilde savundu; yazarın asla esrar tiryakisi ya da morfinci olmadığını söyledi. İçki konusuna gelince, orada benim çubuklar hakkında söylediğimi tekrar edebiliriz. O kadar çabuk veremden ölecek bir adam için tek kadeh alkol bile fazlaydı. Kadın hikâyeleri ise kısmen şantaj, kısmen de Crane'nin ihtiyatsızca mübalağa ettiği şövalyelikten ileri gelmeydi. Bir kere meyhanede bir orospu ile konuşurken polis kadını tevkif etmiş, Crane tanık olarak dinlenmiş ve bu durum bir çok fena dedikodulara vesile olmuştu. Bu skandalın gölgesinden bile nasıl kaçınılacağını genç adam Mark Twain'le William Dean Howell'tan öğrenmeliydi.

Bu bir dalda durmuyan, inatçı dahinin sonu bizi yine hayatın önümüze serdiği hoş olmayan seçme ile yüz yüze getirir: Ya, ara sıra yaltaklanmakla birlikte, kendimize hakim olur ve başarıyla yaşarız; ya da tamamiyle samimi olup canımızın istediğini yapar, o zaman da sağlığımızı mahvederek yirmidokuz yaşında ölürüz. Stephen Crane'in zekâsı uygarlığın ikiyüzlülüğü ve kibrini yiyen bir asitti. Fakat onun yerine ne koyacağını bilmiyordu. **«Kızıl Cesaret Nişanı»** romanının kahramanı korkudan kör olmuştu; Crane'nin bütün hikâyelerinde ve sonraki romanlarında da aynı konuyu buluruz. Hayat hep raslantılara bağlıdır, evrenin etik bir anlamı ve önemi yoktur. Crane'de zaten hep bu inanca göre yaşadı, hayatını ne uğurda kullanacağını bilmiyordu; yalnız bir çocukça arzusu vardı: Bir kere bir savaşta bulunmak Küba'ya gitmek istedi, fakat gemileri yolda kazaya uğradı. Gerçi bunu **«Açık gemi»** isminde iyi bir hikâyeye çevirdiyse de kaza, çok azalmış olan hayat gücünün bir kısmına mal oldu. Sonra Yunanistan'a gitti; fakat oranın yemeklerine dayanamadı. Sonunda Küba'ya karşı yaptığımız savaşa katıldı ve ölümü o derece küçümsedi ki dedikodu ebeleri daha fena gevezeliklere koyuldular. Bu adamın ölümü bu kadar aramasına se-

bep herhalde başının üstünde dolaşan kara bir skandaldı.

O bindokuzyüz yıllarına göre çok ileriydi; fakat şimdi yeni bir kuşak ortaya çıkmıştır. Ve bütün aydınlarımız soğuk, öznel ve siniktirler; acımanın bir zaaf olduğuna ve bütün hayatın pek de o kadar önemi olmadığına inanırlar. Bu bedbaht alev - zekâ için bir mersiye okumak hoş olmayan görevini bana bırakıyorlar.

Kısa keseceğim: Bir gün bir başka kuşak türeyip insanın, herkesten önce yaratıcı sanatçının, dinsiz olamıyacağını teslim ederler. Bunun metodist din olması gerekmez, fakat genç yetenekleri, korumak imkânı veren herhangi bir inan!

Stephen Crane'in ondört gün süreyle kabul ettiği bir din vardır. Bu kadar zaman sosyalist olduğunu bir kere kendisi yazmıştır; fakat sonra iki başka sosyaliste rastgelmiş, her ikisi de onun teorisinin yanlış olduğunu söylemişler ve arkasından da sen haklı ben haklı diye birbirleriyle tartışmaya başlamışlar. Buna karşı benim sözüm şudur: **Ey geleceğin genç Stephen Crane'leri, bir kuramı taraftarlarının kişisel zaaf ve budalalıklarına göre değil, ondaki gerçek payına göre muhakeme ediniz!**

84

KALİFORNİYA AHTAPOTU

Ondokuzuncu yüzyılın sonlarıyla yirminci yüzyılın başlarında Amerikan ruhu, kocamış bakire halâlarla imtiyazlı çevrelerin tutulmuş uşaklarının etkisi altındaydı; kulis arkasında fena bir ruh nöbet bekliyerek bir çifte zinciri koparmamamıza dikkat ediyordu. Beş tane bağımsız, orijinal yazar ortaya çıkarak şu sonla karşılaştılar: Stephen Crane yirmi dokuz yaşında veremden, Frank Norris otuzikisinde barsak iltihabından öldü. Davit Graham Philips kırkdört yaşında bir deli tarafından öldürüldü, O. Henry kırksekizinde çok fazla alkol kullanmaktan öldü ve Jack London kırk yaşında intihar etti.

Frank Norris 1870 de Kaliforniya'da doğdu; hali vakti yerinde bir ana babanın oğluydu. Daha çocukken hikâye anlatmayı ve resim yapmayı seviyordu, fakat hangisini daha çok sevdiğini ilk zamanlarda bilmiyordu. Birkaç yıl sonra Paris'te resim eğitimi gördü ve yirmi yaşında hikâyeli uzun bir şiir yayınladı. Sonra yurda dönüp Kaliforniya üniversitesinde yazarlığı öğrenmek istedi; başaramadı. Bir süre Harvard'ta okudu ve ilk başarılı romanı «Mc Teague» i orda yazdı.

Kendisini Zola'nın eserlerine vermiş, onun metodunu Amerika'ya uygulamak istiyordu. Hayatın kaba gerçeğini, (güçlü, muhteşem, adaleli ve çeneli hayvani erkekler, gür saçlı, taşkın memeli kadınlar) tasvir etmek. «Mc Teague» romanının konusu«cimrilik» tir; burada özel belirli olarak büyük bir altın diş kullanan bir dişçi atelyesi görüyoruz ve bütün trajik hikâye içinde altın motifi örümcek ağı gibi örülüdür.

«Mac Teague» i **«Ahtapot»** romanı izledi. Bu romanda Kaliforniyada vahşi doğa ve ilkel insanlar arasında bulunuyoruz. «Ahtapot» un iki konusu vardır: Birisi buğday destanıdır, buğdayın olgunlaşmakta bulunduğu koskoca ovalar, şehirlerdeki milyonları beslemek için yola düzülmüş altın buğday selleri görürüz; öyle muazzam bir sel ki (sembolik olarak) bir adamı altında bırakıp öldürür. Diğeri demiryolu ahtapotu, buğday memleketine tahakküm etmiş, sömürgecileri yutmaktadır. Ben bu romanı, daha Zola'yı tanımadan okumuştum ve benim için, aramızdaki birçok başka gençler için olduğu gibi, heyecan dolu, büyük bir ilham olmuştu. Bu güçlü, gerçeğin kavranışıydı; roman işte böyle yazılırdı!

Fakat ben aynı zamanda korkmuş ve irkilmiştim. Amerika'da gerçekten böyle bir şey olabilir miydi? Demiryollarının gerçekten hakim güç olması, insanları evlerinden barklarından etmesi, onları sürgüne ve cinayete mahkûm etmesi mümkün müydü? Unutulmasın ki ben o zaman Amerikan okullarının ve Bay J.J P. Morgan üniversitesinin zavallı, masum bir ürünüydüm. Bir anayasanın himayesinde, gerçek bir demokrasinin içinde yaşadığımıza bütün ciddiyetimle inanıyordum.

Demiryolu ahtapotu üzerine bilgi toplamaya çalıştımsa da başaramadım. Burada Amerika'nın karanlık,

yeraltından etki eden esrarlarından biri söz konusuydu.

Kendisinden memleketim hakkında çok şey öğrendiğim Frank Norris de Amerika hakkında yeni şeyler yazmıya hazırlanıyordu. Tasarlamalarını **«Roman yazarının sorumluluğu»** adlı kitabında şöyle açıklıyordu: **«Halk tarafından anlaşılmıyan sanat asla bir kuşağı atlayamamış ve atlayamaz da»** Sonra: **«Tandanslı romana karşı yükselen itiraz sesi korkağın şikâyetidir» «Gerçek edebiyatta da, herhangi bir yerde olduğu kadar, ciddi ve önemlidir.»**

Norris ayrıca, kürsüden dökülen sözlerin yalnız pazarları kulağımıza girdiğini, gazete haberlerinin çabucak unutulduğunu, oysaki romanın çok daha sürekli bir etkiye sahip olduğunu işaret eder. Bu sorumluluğa rağmen sırf para için roman yazan yazarlar vardır ve **«hiç kimse bunlardan nefret etmemektedir»** Ondan sonra kendi işine olan durumunu belirtmeye geçer: **«Kendimi asla emre bırakmadım, modaya şapka çıkarmadım ve onu, para toplamak için sağa sola uzatmadım. Allah bilir ki insanlara gerçeği söyledim. Acaba bu onların hoşuna gitti mi umurumda değil! Ben gerçeği söyledim, o kadar!»**

Ne de yazarın kendisini tandansına kaptırmaması gerek olduğunu önemle yazar. Anlaşılan eleştirmen ve editörleri «Ahtapot» ta başına bu durumun gelmiş olduğuna onu inandırmıştı, çünkü onu izleyen ve tasarladığı trilojinin ikincisini teşkil eden **«çukur»** romanı çok daha yumuşak ve geleneğe uygundur. Norris bizde bir hububat komisyoncusu ile karısının talihine karşı ilgi uyandırmaya çalışır ve başarı kazanamaz, çünkü parazitler, duygu birliği kuramazlar. Meğer ki «Babbit» gibi satirik olsun! «Çukur» da «Ahtapot» un epik kanatlanışıyla derin etkisi yoktur; ondan iki kere daha fazla basılıp satılmış olması bunun için bir avunma olamaz.

Bir hikâyenin tandansı ile aksiyonu arasındaki ilişki pek basittir: Her ikisinin de bir eşit aynı derece önemli olması gereklidir, yazar hiçbirisini bir an bile ihmal etmemelidir. Yazar hikâyesinin madde ve figürlerini gözden kaçırır kaçırmaz bir makale va da vaazdan başka bir şey yazamaz; bunu ben pek iyi bilirim. çünkü kendi başımdan geçmiştir. Fakat tandans gözden kaçırılınca da tehlike aynı derecede büyüktür, çünkü o zaman herşey

anlamsız bir roportaj durumuna gelir ve biz yaratıcı bir iş görmeyip bir fotoğraf makinesinin görevini yaparız.

Kitap yazarının bir sanat eseriyle bir makale ya da bir vaaz arasındaki farkı kavramadığı muhtemel iddiasına karşı hazırım. Fakat bu kitabı sırf alay etmek amacıyla okumayanlar anlamış olacaklar ki ben hep muhayyile ve zekâlarını kontrol edecek kadar büyük ve güçlü olanları övdüm. Bir alay cesur sanatçıyı bir kıyıya bıraktım, çünkü bunlar hak ve adalet için dövüşmüşlerse de öğretmek ve vâzetmek hususundaki fazla çabaları muhayyilelerini geride ve gölgede bırakmış, bu yüzden büyükler arasına girememişlerdir. Bunlar arasında şu gibi adlar vardır: **Eflâtun, Thomas More, Ferdinant Lâsal, Bertha von Suttner, John Ruskin, Walter Besant, Charles Kingslay, Charles Reade, Edward Bellamy, Harriet Becher** Stove ve benzerleri..

85

DÖRT MİLYONUN YAZARI

O Henry imzasıyla yazan hikâyeci Newyork'un magazin âleminde bir kuyruklu yıldız gibi parlamıştı. İlk hikâyeleri 1902 de ölümüne ancak sekiz yıl kala çıktı. Bu kadar kısa zamanda Amerikan hikâyeciliğinin herkesçe kabul edilmiş üstadı oldu. Onu, büyük, küçük; yazar ve alâlade insan, herkes okuyordu; çünkü onda kendi hayatlarını tasvir edilmiş buluyorlardı. Haftada iki hikâye yazıyordu ve eğer işitilmemiş ücretler alıyorduysa bunun nedeni paraya önem vermeyişi ve arkasından koşmayışıdır.

O, bir avuç dostu tarafından hararetle sevilen garip ve çekingen bir adamdı; fakat ona yaklaşmak zordu, «büyük bir hayvan» için birbirini paralıyan şu sınaşıklardan nefret ederdi. Onda şaşırtıcı, bir kapalılıkla birleşmiş olarak, Güneylilerin narinlik ve santimantalliği vardı. En iyi dostları onun hakkında yalnız, Teksas'ta bir hayvan çiftliğinde büyüyüp sonra bir eczahanede çalıştığını, New Orlean gazeteleri için yazdığını, Orta Amerika'yı dolaştığını, küçük bir kız çocuğunun dul babası bulunduğunu biliyorlardı. Hayatında büyük bir uçu-

rum vardı ve hiç kimse o hususta bir şey sormaya cesaret edemiyordu. Ölümünden bir kaç yıl sonra biyografisi çıkınca anlaşıldı ki Amerika'nın hikâye üstâdı üç yıl ve üç ay süreyle Ohio hapisanesinde oturmuştu. Yazmıya orada başlamış, yumuşak dolandırıcılar ve alçak gönüllü haydutlar hakkındaki derin bilgisini orda kazanmış, sanatın aşk ve heyecanını yine orada elde etmişti.

Amerika için karakteristik olduğu üzere şu açıklama büyük bir heyecan uyandırdı. Kızı ve ikinci karısı esrarı şimdi de açığa vurdurmak istemiyorlardı. Hattâ kitapçısı bile.. Eseri ölmez sayılan bir adam yazdığı bütün şeylerden daha etkili ve daha anlamlı bir hikâyenin kahramanıydı; fakat bu onunla birlikte gömülmeliydi. Malûm ya, Amerika şeref ve namus ülkesidir ve orada bir insan ruhunun trajedisi kendilerine söz gelmesini istemiyen iki bayanın keyiflerinden daha az önemlidir.

O. Henry Teksas'da, işleri pek te yolunda cereyan etmiyen bir bankada çalışmışa benziyor. Bin dolardan fazla bir para kaybolmuştu. Herhangi birisi parayı aşırmış, fakat O. Henry onun yerine cezayı çekmiye mecbur olmuştu. Başlamak üzere olan muhakemenin tasarlanması bile ona dayanılmaz geldiğinden kafası allak bullak olarak Honduras'a kaçtı. Fakat karısının veremden ölmek üzere bulunduğunu işitince orada da durmuyarak geri döndü. Karısı öldü. Utançtan yarı uyuşuk bir halde yargılama safhasını geçirip mahkûm oldu ve hapisanede Amerika'nın, malına dokunanlara ne müthiş davrandığını öğrendi.

Bill Porter - gerçek adı buydu - Honduras'ta garip bir tanışma yapmıştı: Polis tarafından takip edilmekte olan şimendifer haydutu Al Jennigs'e raslamıştı. İkisi aynı zamanda Amerika'ya dönmüşler ve tesadüfen aynı hapisaneye düşmüşlerdi. Jennings o zamandanberi düzelmiş, iyileşmiş ve yazar dostunun hikâyesini «**O. Henry ile karanlık yollarda**» adlı bir kitapta bize hediye etmiştir.

Bill Porter hapisane eczacısı olarak kullanılıyordu; boş zamanlarında, çevresindeki insanlık yoksulluğu unutmak için, durmadan yazıyordu. Konu olarak All Jennings'in ve hapisanede tanıdığı birçok başka canilerin anlattıkları hikâyeleri kullanıyordu. Dışarda, babasının nerede olduğunu öğrenmesi caiz olmayan, küçük

kızı yaşıyordu; ona bir yortu hediyesi gönderebilmek için dergilere durmadan müsvetteler yolluyordu.

Yine burada, Mark Twain'de olduğu gibi, bir kadın kişiliğinde belirmiş burjuva Amerikan anlayışının, bir dahinin ruhunu değiştirdiğini görüyoruz; sevimli, mizahçı beceriksiz bir güneyli adam ki sosyal güçler hakkında hiç bir fikri yoktur. Ve başına gelenin ne olduğunu gereğiyle bilmez. Eline geçen materyali duygusallaştırır ve kadınlaştırır.

Bir örnek: O. Henry'nin en popüler figürü olan **«Jimmy Valentine»** Hikâyesi dramatize edilmiş, Amerika ve İngiltere'de büyük başarıyla oynanmış, İspanya ve Fransa'da birçok kere yağmaya uğrayışı yeni bir sahne modasına kaynak olmuştur. **Yankesiciler dramı!** Özeti şudur: Küçük bir çocuk kaza ile ateşin etki etmediği bir kasada tutuklu kalır. Birkaç saat sonra boğulması kesindir. Ünlü bir kasa hırsızı durumdan haberdar olur, kasayı açar ve böylece izini arayan bir detektife kendini belli eder. Fakat detektif gerçek bir magazin detektifidir, iyi kâlbli ve duyguludur; ünlü caniyi yakalamak görevini yapamaz ve o da küçük çocukla birlikte, artık ondan sonra erdemli yaşamak üzere çekilir, gider. Amerikan magazin mitolojisine göre caniler alemi işte böyledir.

Jimmy Valentine'in gerçek hikâyesi nasıldı acaba? Ohio devletinde büyük bir skandal olmuştu. Bir türlü deliğe tıkılmayan cinsten birkaç kibar haydut birkaç milyon dolar aşırdıktan sonra suçu ispat edecek evrakı bir para kasasına saklayarak kaçmışlardı. Kâğıtlar kesinlikle çıkarılmalıydı, fakat nasıl? Kasa dinamitle atılamazdı, çünkü o taktirde kâğıtlar da mahvolurdu. Vali hapisaneden iyi bir kasa hırsızı istetti. Bir kişi kendini bildirdi. O, tıpkı hikâyesini anlatmış olan Ali Jennings gibi bir sokak çocuğuydu. Onbir yaşında, paçavra toplayıcı bir küçük yankesici olarak, on sent için şekerleme aşırmış ve bir ıslahaneye konmuştu.. Onsekiz yaşına gelinceye kadar kendini caniler kırallığına kadar yükseltmişti. Bir yıl sonra **«itiyat canisi»** sıfatıyla ebedi küreğe mahkûm edilmişti. Şimdi hapisanede yavaş yavaş veremden ölüyor ve dışarda annesi onaltı yıldan beri oğlunu görememenin üzüntüsüyle ölesiye kıvranıyordu. Bu adamın alfabe kilitlerini açmak için kendisine özgü

bir metodu vardı. Tırnaklarını tamamiyle törpüleyip cılk yara ediyor ve bu duygulu yerle kilit halkalarının ne zaman yerinde durduğunu anlıyordu. Ohio devletine bu kasayı açmak hizmetini başardığı taktirde, hürriyetini iade etmeyi vadettiler. Adam görevini on saniyede bitirdi, fakat kendisine yapılan vaad tutulmadı ve o da hapisanede öldü. Tabut dışarı çıkarılırken, çamurda, ihtiyar anne düşe kalka koşuyor ve kollarını ona doğru uzatıyordu.

Gerçek hikâye işte buydu; olay gerçekleşirken O. Henry hapisanede bulunuyordu. Söz verilen affın verilmemesine karşı bütün kalblerin duyduğu kızgınlık ve galeyanı o da duyuyordu. Fakat hikâyeyi olduğu gibi yazmış olsaydı ne küçük kızına yortu hediyesi gönderebilir, ne de hikâye üstadı olabilirdi. Gerçekten o kadar ürküyordu ki Jimmy Valentine'e tırnağını bile törpületmedi. O işini fevkalâde ince birtakım araçlarla yapıyordu.

O. Henry hayatın acısıyla göz göze gelmek cesaretini kendinde bulamıyordu. Ona nasıl davranılacağını bilmiyor ve tıpkı zamanının magazin yazarları ve okuyucuları gibi, onun yolundan kaçıyordu. Kendi ayıbına bile göğüs geremiyor, hattâ hürriyet fikrine katlanamıyordu, çünkü müthiş sırrını her yere taşımak zorunda kalacaktı. Jennings onun bir sözünü tekrar eder: **«Hapisane damgası Kabil'in katil nişanından daha berbattır. Dünya bir kere onu gördü mü, adamın işi bitmiştir. O bunu bende görmemelidir. Ben toplumdan dışarı atılmak istemiyorum.»**

Anlaşıldı ya, suçsuz olduğunu bildiği halde kendine bir eski suçlu gözüyle bakıyordu; titriyor ve büzülüyordu. Suçsuz yere hapse tıkılan başka adamlar da olmuştu, örneğin Eugene Debs: Fakat o dışarıya bir kavgacı ve Veli olarak çıkmıştı. O, Henry için sosyal sistem, tıpkı kader gibi, ebedi bir şeydi, ona karşı gelinemezdi.

O çok kere Mupassant'la karşılaştırılmış, fakat o bundan kırılıp, üzülmüştü, çünkü bütün hayatında bir tek kirli satır yazmamış olmakla övünüyordu. Kavrayış darlığını burada pekâla görüyorsunuz: Onun için cinsi olan şey temelinde ahlâka aykırıydı. Fransızvari açıklık onu ürkütür. O duyarlı bir güney çekingenliğine sahiptir. Ona rağmen esasında Moupassant'la akrabadır.

Her iki yazar için, evrenin hakimi sıfatıyla Tanrının yerini sınıf tamahkârlığı tutmuştu. Fransız alay eder ve nefret eder, Amerikalı'mı? Güler ve ağlar. Her ikisi de hikâyelerinin canalacak noktasını, yapma ekonomik kaderin zavallı habersiz kurbanlarına yüklediği beklenmedik ve gülünç acılarla bulurlar.

O. Henry'nin tutku ve trajedisi arkasında ne saklıdır? Daima ve her tarafta aynı şey: Amerika'nın büyük iş sistemi. Şurada beyaz porselen duvarlı, kristal kaplı masalarla dolu bir lokantada, bitmez tükenmez tabak, çanak sütunları taşıyarak ve karın doyurmaz bir ücret alarak namuslu kalmak bir kız için elbette pek zordur. Şimdi O. Henry'nin kitabını kapayıp şirketlerin bir adres kitabını açınız; göreceksiniz ki Standard Oil tröstünün bütün lokantaları toptan satın alınmıştır. Amerika'nın en temettü düşkünü tröstü gıda maddelerinin fiatlarını iki misline çıkartmış, fakat ücretler pahalanma ile atbaşı gidememiştir. Yahut bütün gün yaralı ayakları üstünde durarak şapka kalıplıyan James Turner'e bakınız; Clark Russel'in deniz romanlarında sığınak arar; böyle bir kitapta hattâ hapisanede bile mutludur ve kendini aydınlatmıya kalkanlarla alay eder.

Newyork'un karanlık, meçhul kütleleri, garson kızlar, şapka kalıpçıları, şoför ve polisler. O. Henry'nin dört milyonu. Onu kendilerine en sevgili yazar yaptılar, çünkü o kendi hayatlarını tanıyordu kahkaha arasında sevgilerini duyuyorlardı. Gerçekten üzüldüğümüz sırada bir ortak gönül bulmak ferahlatıcı bir şeydir. Acı ve üzüntümüzün nedenlerini bilen ve onlardan silkinmek için bize yardım eden düşünücü bir kafa bulmak çok daha değerlidir. Şüphesiz bu yardımı O. Henry'nin dört milyonu ondan bekliyemez.

86

ARI KAN ADAM

Jack London, Modern Amerika'da, proleteryadan çıkan ve edebi hayatı sınıf bilinciyle tamamlayan ilk yazardır, hikâyecilerimiz'in kıralı ve gökyüzümüzde görülmüş en parlak yıldızdır. O bize yetenek ve kafaca en mükemmel hediyeyi getirmişti, oysaki Ame-

rika'nın ona yaptığını düşünmek insana acı veriyor.

Jack London 1876 da San Francisko'da doğdu, şu halde benden iki yaş büyüktü. Daha ilk kitaplarımızı birbirimize gönderdik ve hayatının sonuna kadar süren tartışmalarımız tâ o zamandan başlar. Son mektubunda beni çiftliğine gelip tartışmayı ağızdan devam etmiye çağırıyordu. Tam o sırada başlamış olduğum bir işi bitirir bitirmez gelmeye sözverdim. Ne yazık ki çok geçmeden ölüm haberini aldım.

Sohbetimiz bu kitapta bir çok kere ortaya atılmış olan eski davaydı; öz varlık disiplini mi, başıboşluk mu? Ya da Jack'ın söyleyebileceği gibi dini düşünce mi. Hayatı tam tatmak mı? Hayattan en çok şey nasıl çıkarılır? Yoğun ve hızlı yaşamak suretiyle mi? Çoğunlukla tabiate, güvenmeyip ufak tefek ihtiyatlara ve endişelere yer vermek, içinden gelen atılımlara hakim olmak, neşeli yoldaşlardan ayrılarak kendini onların alaylarına bırakmak suretiyle mi?

Jack'ı, 1904 veya 1905 te Newyork'ta ilk kere buluştuğumuz zamanki halinde, gözümün önüne getiriyorum. O zaman o genç şöhretinin güneşinde yıkanıyordu ve biz genç sosyalistler onun şerefine Santral Otelinde büyük bir toplantı düzenlemiştik. Kahramanımız Florida'dan gelecekti; gecikti. Artık umudumuzu kesmiş bulunuyorduk ki göründü, neşe saçarak, sağlık dolu, boğaz ağrısına rağmen kendisini selâmlıyan kırmızı mendiller arasında hitabet kürsüsüne çıktı ve sâkin bir meydan okuyuşla Newyork şehrine **«İhtilâl»** nutku verdi. Nutuk elbette Newyork'un hoşuna gitmedi; fakat benim üzerimde öyle bir etki yarattı ki kahramanıma bir kölenin ürkek hayranlığıyla boyun eğmeye hazırdım. Ertesi günü birlikte geçirip her ikimizin kafasını dolduran şeyler üzerine konuştuk. Kahramanım bütün gün sigara içti ve kırmızı, kahverengi, yeşil ve altın sarısı likör kadehleri yuvarladı. Benim için öyle hoş olmayan şeyler ki bakarken bile yüzüm buruşuyordu. Jack bunu derhal anladı; o damarlarında alev kan olan bir adamdı, bense zavallı bir kap paçavrası! Cüret ve korkusuzluk fazlasını benim üzerime boşaltmak zorundaydı ve beni inanılmaz içki sofralarının, morfin ve esrar hikâyelerinin ürkünç tufanına boğdu.

Birbirimizi yeniden görmek için altı - sekiz yıl geç-

ti. Bu kere, tartışma daha ciddiydi, çünkü Jack o arada benim **«Aşkın acı yolu»** romanını okumuş ve kendisince daha az mazeretli olan seksüel inançlara içerlemişti. Benim zavallı kahramanıma, papaz batıl inancıyla genç karısını üzüntüye sürükleyen iğrenç bir herif diyordu. O zaman zavallı Thyrsis'i nasıl savunduğumu, kitapta anlatılan garip seksüel ülkücülüğü nasıl açıkladığımı, doğa ve toplumun bağışladığı üstünlüklerden utanıp bir şövalye ruhuyla kadının ayaklarına kapanan ve onu bir kusursuzluk heykeli olarak piyedestal üzerine çıkaran adamın duyguları hakkında ne dereceye kadar aydın bir fikrim olduğunu şimdi hatırlamıyorum. Bu kadın şüphesiz ki her zaman piyedestal üzerinde durmak istemez ve bundan pek fazla fantazi sahibi dindar için acı ve gülünç bir durum hasıl olurdu.

Sesinin tamamiyle boğuk olması yüzünden tartışma Jack için güç oluyordu. Acısını alkolle söndürüyordu; alkol üzerindeki gezi ve serüvenlerini cesaret ve samimiyetle kendi anlatmış olduğundan acısının bu tarafını bile sessizlikle geçiştirmeme gerek yok!

O benim umutsuz bir bulaşık paçavrası olduğum hakkındaki inancında daha fazla güçlenmiş olarak, birbirimizden ayrıldık.

Fakat Jack London üstün, akıllı, dev iradeli bir adamdı. Kendi iç varlığıyla müthiş bir savaş halindeydi; Cap Horn çevresinde yaptığı bir geziden sonra bir damla alkol içmemek üstünlüğünü gösterdi. O sırada, en eğlenceli ve değerli kitaplardan biri olan **«John Baileycorn»** u yazıyordu.

«John Baileycorn» u okuduğum zaman Jack London'a, bana alkol meselesinin yeni bir yönünü, yani arkadaşlarına karışamamak yüzünden içmiyenlerin gördükleri zararı, açıkladığını bildirdim. Ortak içiş insanlar arasındaki düşüp kalkmaya özel bir renk verir. Örneğin ben, bu sahadaki ayrılığımızın Jack London'la olan dostluğumuza zarar verdiğini daima duymuşumdur. Jack, verdiği karşılıkta, yanıldığımı asıl seksüel sahada aldığım durum fenasına gittiğini yazdı. Ama yine de hemen şunu söyliyeyim ki ölümünden birkaç gün önce «kuru» (1) bir Kaliforniya için oy vermiştir. Gerçi ken-

(1) Amerika da içki düşmanlarının sıfatı (Çeviren)

disinin içmekten pek hoşlandığını, fakat genç kuşakların hatırı için pekalâ bu zevkten vazgeçebileceğini açıkladı. En koyu dindar bile bir insandan bundan fazlasını isteyemezdi.

Seksüel sahaya gelince, burada bir felsefe, kırk yaşına kadar kadına ve gerçek bir aşkın semeresi olan neşe ve tatmine inancını saklamakla ispatını bulmuş oluyor. Fakat hayatı tam yaşamak felsefesiyle Jack London'un nereye ulaşmış olduğunu, tasarlamakta bulunduğu ve kadınlarla yaptığı denemeleri üzerine gerçeği söyleyecek kitaptan sözederken kendisini dinlemiş olanlar biliyor. Jack bunu da John Barleycorn gibi aynı yalın açıklıkla yazmak istiyordu; bu kadın için, asalak, mağrur ve dayanıksız bir yaratık olarak duyduğu trajik düş kırıklığını ve küçümsemeyi tasvir edecekti. Jack kadın aleminde çok istilâlar yapmıştır, hem de, görünüşe göre pek kolay. Bir çok kavgacılar gibi o da değersiz hasmı umursamazdı. Onun boynuna atılan kadınlar, bir ışık tarafından çekilen pervaneler gibi, toplumun bütün sınıflarından geliyorlardı. Fakat bunlardan yalnız bir kısmına dikkat etmiş olmasından, anlaşılan felsefesi sorumluydu. Şüphesiz bu kadınların içinde birçokları büyük adamın ilgisini uyandırıp bu ilgiyi koruyacak yetenekteydiler. Kadınlar onun dünya görüşünü paylaşamıyorlar ve o yüzden ihmal ediliyorlardı.

Bunlar üzerine açıkça yazmak genel kurala uymasa da Jack London söz konusu olunca susmak anlamsız olur, çünkü kendisi hiç çekinmeksizin konuşmuş olduğu gibi öyle yazacağı da kesindi. Onun bütün durumu kabalığa kadar varan bir gerçek ve açıklık haykırışından ibaretti. Tasarladığı kitap şu anlaşılır takma adla yayımlanacaktı. **«Jack Liverpool»** En iyi dostlarından biri bana Jack'ın bu kitabı yazmaya zaman bulamamış olmasından memnun olduğunu söyledi. Oysaki bu kitabın ortaya çıkmamasına ben pek üzülüyorum, çünkü geleceğimizin, sınıf ahlâkımızın sahteliğinin meydana çıkmasına bağlı olduğuna inanıyorum; ki ben buna «Evlilik - fuhuş» diyorum. Jack London kızlarla yapmış olduğu denemeleri dünyaya hediye etmiş olsaydı, şu iyi yahut yüksek denen çevrelerimizde gelenekler için bu ne dehşetli bir uyanış olurdu! Örneğin Oakland'a öğrenciyken yüksek tabakaların genç kızlarıyla yaptıkları! O ve

arkadaşları, başları üstündeki büyük dünyaya dikkat ve merakla bakan bu işçi ve fıkara oğulları, şu yabanıl keşifte bulunmuşlardı ki evde ve aynı sosyal mevkiilerde olan ilişkilerinde yüzlerce uyanık ve kinli gözün nezareti altında bulunan bu altın saçlı, parlak lüks dilberleri göllerin söğüt ormancıklarında gizlice buluşup orada, seviyesi kendilerini kollayan gözlerin erişemiyeceği kadar alçak olan sınıfların yakışıklı ve güçlü Faun (1) larına Nymphe (2) olmayı tercih ediyorlardı.

Bu ve buna benzer hikâyeler bilinmiş olsaydı Jack London'un **«Benim için hayat ne ifade eder?»** yazısının anlamı daha iyi anlaşılırdı. Onda Jack bu istiridye korsanı, bu başıboş gezen, «toplumun solon kuşağına» sokulduğu zaman duyduğu acıyı anlatır:

«Eğer güçlerini çürümüşlük ve pis bir hayattan almıyorlardıysa, görülmemiş ölülerden başka birşey değillerdi... Kadınlar mükemmel elbiseler taşıyorlardı, doğru; fakat benim saf hayretimi çeken, onların da alt katta tanıdığım kadınlarla aynı çamurdan yapılmış olmalarıydı.. Bu harikulâde güzel giyinmiş güzel kadınlar gerçi tatlı küçük ülküler üzerine çene çalıyorlardı, fakat esas motif yine materyalist kalıyordu. Hele öyle duyusal bir tarzda egoist idiler ki! Her türlü küçük hayır işlerinde yardım ediyorlar ve bunun çevrede söylenmesine dikkat ediyorlardı; öte yandan ise çocuk emeği, sömürme, ve fuhuştan meydana gelen kârlarla kendilerine lezzetli yemekler ve gösterişli elbiseler satın almaktan asla vazgeçmiyorlardı.

Jack London başka bir aşkın düşünü görüyordu: **Güçlü, hür, onurlu bir erkeğin arkadaşı olan güçlü, hür ve onurlu bir kadın düşlüyordu.** Bu düşü **«Karın Kızı»** romanında vermiştir. Kitap ilkel ve çocukçadır, fakat Jack'ın gelecekteki büyüklüğünü müjdeler. Bu kitap benim ona ilk mektubu yazmama ve dostluğumuzun başlamasına vesile olmuştur. Sonraları da birçok kere olgun bir aşk ve arkadaşlık düşüyle ilgilenmiştir, hattâ kendisi artık ona inanmazken bile.

Cinsi konular üzerine samimilikten uzak kalmak zorunda olması, Jack London'un kendi işini kötü görme-

---

(1) Teke ayaklı orman ilâhı (Çeviren)

(2) Deniz ya da nehir kızı (Çeviren)

sine sebep olmuştur; kitaplarına hayran olanların fevkâlâde şaşkınlıkları karşısında bunu çok kere öfkeyle dile getirmiştir. **«Bitirdiğim zaman yazdığım şeyden iğreniyorum. Yazıyorsam bunu sadece paraya ihtiyacım olduğu ve onu bu yolda kolayca kazandığım için yapıyorum. İçimden geldiği gibi hareket edebilseydim kalemi elime yalnız sosyalist eleştirmeleri yazmak ya da burjuva dünyasına, kendisinden ne kadar nefret ettiğimi bildirmek için alırdım!»**

«Köpekbalığı», «Issızlığın Çağırışı» gibi en iyi hikâyelerini yazarken herhalde zevk ve neşe duyduğunu iddia ettiğim zaman kabul etmedi. O bir aksiyon adamıydı, yelken açmayı, hayvan çiftliği idare etmeyi, sosyalizm için savaşmayı seviyordu.

Kadına karşı gerçek durumu, bir çok konularda kendi otobiyografisi olan, **«Martin Eden»** romanında yerini bulur. Kahraman hayat hakkındaki son ve kesin fikrini geceleyin kendini bir Okyanus vapurunun pençeresinden denize atmak suretiyle dile getirir.

Bu romanın kahramanı, kendini acı yoksulluktan kurtarmak için umutsuzca çaba gösteren bir proleter delikanlısıdır. İdealize edip taptığı, yüksek kültüre, dünyaya bağlı bir kız tarafından hainice terkedilir. Bir anlayışsız kadının bir erkeğe yapabileceği haksızlık budur, İkinci bir haksızlık da onun zaaflarını gereğinden fazla tanımaktır. Jack'ın dostları onun nasıl halâ saf ve ilkel kadın, güçlü erkeğin hayat arkadaşı düşüyle dolu olarak, Klandyke'ten döndüğünü anlattılar. Akıllı bir genç kız burada kendisine görünen imkânı yakalayıp salonlarda «Primitif» kadın rolünü oynamıya, masa ve sandalyelerin üstüne fırlatmıya ve daha onun gibi güç ve enerji taşkınlıkları göstermiye başladı. Fakat amacına erişince sıçrayıp zıplamadan vazgeçti ve ağırbaşlı oldu. Sonucu boşanma!

«Martin Eden» hiç şüphesiz Jack London'un en önemli eserlerinden birisidir. O bu kitaba bütün ruhunu koydu; öyleyken kitabın tutulmaması ona şu acı dersi verdi ki, eserlerinin bir yanı **(kendi halinde çok şey kazanmak istiyen bir Amerikan yazarı tutku ve aşkla cinsiyet meselesinden sözetmemelidir. Ya tekrar tekrar ilkel ve olgun bir evlilik düşü üzerine yazmalı ya da zen-**

ginlerin görkemli ve yıkıcı tutkularını tasvir etmelidir.) bugün o kadar çok sevilen şu kokulara bürünmüş zehirden üretilmelidir. Böyle bir tandansın başlangıcını **«Büyük evin küçük bayanı»** romanı gösterir; bu kitap bence Jack'ın hayatında uğursuz bir işarettir. Hearts dergilerinden 36.000 dolar çekmek ve bundan ruhuna zarar vermeden çıkmak elbette zordu.

Kaç kere büyük bir kederle kendi kendime söyledim ki Amerika, Mark Twain gibi, Jack London'u da kırmıştır; fakat sonra, umudumu çok erken kestiğimi ispat eden bir şeyler oldu. Jack'ın zihni durmadan işliyor ve onu karşı durulmaz bir şekilde itiyordu. Gerçek aşkı tutku derecesindeydi ve haksızlık nefreti ise volkan ateşi gibiydi. O pek derin kederli, ve zalim bir acı ile kıvranan adamdı; kor halindeki zekâsının nasıl yeni bir fantazi tablosu yaratacağını kimse söyliyemezdi. Eğer burada onun hakkında bu kadar amansız yazıyorsam, kendi savunduğu şaşmaz gerçeğe inandığım için yazıyorum. Fakat asla, herhangi bir yerde şu inancı uyandırmak istemem ki onun insan ve yazar olarak büyüklüğünü tam kabul etmiyorum!

Dostlarından ve dostlarımdan bir çoğu onu terketmişlerdi. Havay'a gitti ve orada **«kibar dünya»** nın arslanı oldu. Hattâ istismar etmekte olduğu ırklara lûtfettiği **«Hoş küçük hayırseverlikleri»** i taktir yolu beyanatta bulunacak derecede alçaldı. Sonra Meksiko'ya gitti ve orada petrol mühendislerinin rasyonel çalışma tarzlarının büyüsüne kapılarak **«Collier Weekly»** için öyle makaleler yazdı ki biz radikaller arasında dehşet ve hiddet uyandırdı. Jack ölümüne kadar bir çocuk kaldı, sürekli olarak yeni keşifler yapmak ve tekrar tekrar yenilik heyecanı duymak zorundaydı. Bir deniz subayı onu bir savaş gemisinin üzerinde dolaştırırsa bunu yürek hoplatıcı bir güzel makine bulurdu. Ama sâkin gece saatlerinde, subayın konuğu sıfatıyla uygun bulmadığı tanışmayı, ateşçilerin sarı, bitkin yüzlerini hatırlıyordu.

Çünkü kendisi de ateşçi yerinde durmuş ve onların duyguları ruhuna sinmişti. Bazan bir toprak asılzadesi rolüne girip «uşak» ların aptallıklarına ateş püskürür ve birisi **«Ya sınıf kavgası?»** dediği zaman da kendine gelirdi: **«Elbet, elbet, içlerinde ne olup bittiğini biliyorum, onların yerinde olsam mutlak lâzım olandan bir**

kazma fazla vurmazdım!» Fantaziye sahip olmak ve aynı zamanda hayatın her cephesini birden görmek azap verici bir şeydir!

Jack'ta sonsuz bir acıma vardı. Londra'nın East End semti karşısında İsa'nın Kudüs karşısında ağladığı gibi ağlamıştır. Bu duruma uğramış ve alçalmış insanların hatırası onu yıllarca kovalamıştır. Bu konu üzerine yapmış olduğu **«Uçurum halkı»** kitabı gelecek kuşaklarca dehşet ve inanmazlıkla okunacak ve kaleminin en heybetli ürünlerinden biri olarak kabul edilecektir. Canlı, derin bir şekilde duyulmuş sosyalist denemeleri onun çağımıza ve büyük şahsiyetlerinden biri haline getirmişlerdir. Onda kutsal ateşin sonuna kadar yandığını biliyorum, çünkü ölümünden bir yıl kadar önce **«Adalet haykırışı»** adlı toplama eserime yardımını rica edince bana bir önsöz yazıp gönderdi ki bütün yazdıklarının en güzelleri arasındadır; bazı yerleri bir anıta kazılsa yeridir:

«Araç çok basittir: Karşılıklı yardım. Dünyayı güzel yapmak için kadın ve erkeklerden hiçbir soysuz hareket istenmiyor. İstenen yalnız şudur: Soylu düşünce, soylu hareket, karşılıklı yardım. Bunda asıl iyi ve sağlam olan ile hizmet edenin en iyi kendine hizmet etmiş olacağıdır.»

Bunu ona hayat öğretmişti. Fakat ona göre yaşamak zor geliyordu, çünkü bir türlü zaptedilemiyen hükmeden isteklerinde kasırga gibi bir tabiat vardı. Onda sosyalizm ile bireycilik durmadan çarpıştı. «Martin Eden» in bana hediye edilen sayısına şöyle yazmıştı: **«Bu kitapta - kahramanın kişiliğinde - bireyciliğe saldırmak istedim. Fakat işimi kötü yapmış olacağım, çünkü bu şimdiye kadar hiç bir eleştirmecinin gözüne çarpmadı.»** Verdiğim karşılıkta eleştirmecilerin şaşkınlığını hoş görmek gerektiğini, çünkü şiddetli bir bireyci için o kadar fazla sempati gösterdikten sonra onda bir azarlama ya da ihtar sezmek kimsenin aklına gelmiyeceğini bildirdim.

Aynı şey hemen bütün eserleri için doğrudur. Fakat özellikle **«Köpekbalığı»** ve **«Elsinore üstündeki isyan»** da göze çarpar. Nietzsche'nin dünya fatihi daha iyi görüşe, şiddetle karşı duran vicdana rağmen Jack Lon-

don'un fantazisini kazanmıştı. Eğer ben burada Jack'ın hayat trajedisine amansız bir açıklıkla dokundumsa sebebi, gelecek kuşakları onun «Martin Eden» inde o kadar şikâyet ettiği hayata düşmekten korumak isteyişimdir. Hayır insan hayatını ve önemini bu ışık altında görmemelidir. Bu asla, azgın hırslarını tatmin etmek için herşeyi ayaklar altına alan arıkan insanüstünün yüceltilmesi olamaz. Bu daha çok zevk, servet ve şöhret dudakları üstünde bir samançöpü haline geldiğinden dolayı, o dünyayı fetheden insan üstünün zehir içtiğini ispat eder. Jack'ın dostları iddia ediyorlar ki, o, aynı zamanda iki kadın sevmiş olduğundan ötürü, intihar etmiştir. Ben olgun, fikren o derece yüksek bir adamın - eğer dizginsiz geçen yıllar ahlâki gücünü yıpratmamışsa - böyle bir neden yüzünden intihar edeceğini sanmıyorum.

Martin Eden'in sonu, Jack London'u bütün hayatında izlemiş ve o da sonunda bunu kendine uygulamıştır. Kapitalist Amerika'nın şahsi hırs ve bencillik felsefesiyle bu adamın o kadar yüksek ve paha biçilmez yeteneklerle dolu ruhunu çalmış olması edebiyatımız için ne ayıp, ne trajik bir olaydır!

O, bizimle birlikte bir sosyalist adalet ve arkadaşlık geleceğini yeterli bir açıklıkla görmüştü. Ne kadar açıklıkla görmüş olduğunu, etik meseleler üzerine yazmış olduğu son sözleri ifade etsin:

«Fedakârca ele hizmet incilin imanlı bir taraftarı haline gelerek gerçeğe yardım edecek ve böylece yalancıları açığa çıkarıp gerçek dostları yapacaktır; iyilik hizmetinde azgınlığı yok edecektir; dünyanın çehresinden çirkinliği silerek güzelliğe hizmet etmiş olacaktır. Güçlü olan o, zayıfların güçlenmesine yardım edecektir. Gücünü daha zayıf kardeşlerinin alçalması için değil, köle ve hayvan olacak yerde, insan olarak gelişmeleri için harcayacaktır.»

Bu bölümün sonuna eklenebilecek en iyi yorum belki şudur: «Ben Jack'tan bir yazarın öbürüne yapabileceği en büyük iyiliği gördüm. O ününün en yüksek noktasında, ben de hiç tanımaz bir halde iken ona «Bataklık» romanımın müsveddelerini göndermiş ve hiç bir editör bulamamaktan kendim romanımı yayınlamak üzere para toplamaya çalıştığımı bildirmiştim. Edebiyat dünya-

sında türlü kıskançlıklar hüküm sürer ve şiddetli mücadeleler pahasına zafer çelengi kazanan insanlar çok kere rakipler yetiştirmeye ilgi göstermek hevesinde olamazlar. Fakat Jack onlardan değildi, kitabım hakkında fikirlerini yazdı ve ona **«ücret esirliğinin Tom Amca kulübesi»** dedi. Ayrıca sosyalist hareketini beni korumaya heveslendirdi. Eğer bu kitap bu dünyada okunuyorsa ilk amili odur ve ben onun gönül yüceliğiyle ve seve seve yardım ettiği bir çok yazardan sadece bir tanesiyim.

87

AMANSIZ TANRISAL CEZA NEMESİS

Daha ben bu kitap üzerinde çalışırken ölüm tırpanını salladı ve iki tanınmış yazar şan ve şöhretin hayaletimsi Maraton - koşusuna başladılar.

Birincisi **Joseph Conrad** idi. Uzun zaman önce İngiltere'den birisi onun ilk romanı **«Almayer'in deliliği»** ni göndermişti; o zamandan beri kitaplarına göz kulak oldum ve **«Karanlığın Kalbi»**, **«Lord Jim»** ve **«Gençlik»** eserlerini sağladım. Bütün tanıdıklara hayranlıkla ondan sözediyordum; fakat Conrad sonunda ün kazanınca hafif bir öfke duydum. O bir süre bana ait olduktan sonra başkalarına hem de kendilerini anlamıyanlara, vermek zoruma gidiyordu. Birçok ihtiyar adamlar gibi, o da sonraki eserlerinde çok daha zayıfladı, fakat eleştirmecilerin, ilk eserlere yaraşan övgüyü, tam bu kötü eserlere verdiklerini gördüm.

Conrad'ın ölümü eserlerindeki **«Romantizm»** üzerine uzun tartışmalara yol açtı. Gerçekte ise o, ne kadar mümkünse, o kadar realistti. Romantik bir izlenim uyandırmasının nedeni, karakterleriyle olay yerlerinin bize uzak ve yabancı gelmesidir. Amma bizzat Conrad için öyle değildi, o bu doğu denizlerini dolaşmış ve bu insanları tanımıştı. Bunların talihleri onun için, bizim için tramvaylar kadar gündelikti.

Bütün eleştirmenler Conrad'ın «arı sanatçının» en

mükemmel örneği olduğunu, bize en küçük tandans izi taşımayan ölmez romanlar hediye etmiş olduğu fikrinde birleşirler. Oysaki bu bana sadece ölmez bir nükte gibi geliyor: Çünkü edebiyat âletini hiç kimse Joseph Conrad kadar kesin bir şekilde propaganda amaçları için kullanmamıştır. Tabii o bunu olimpik bir sessizlik le işinden emin olan ve hiç bir tartışmadan korkusu olmayan bir adam gibi yapmıştır. Ama arasıra görüşlerini tehdit eden şahsiyet ve fikirlerine rastlayınca Zevs'in kaşları çatılır, gözleri şimşek çakar ve o zaman Olimp sâkinini zehirli bir öfke içinde tepinir görürüz.

Gariptir, İngiliz düzyazısının bu üstadı Polonya'dan çıkar ve meslek hayatına Akdeniz'deki bir Fransız gemisinde er olarak başlar. 1857 doğumlu olan Conrad yirmi bir yaşında İngiltere'ye gelip ticaret bahriyesinde hizmete girdi, kaptan oldu ve ilk romanını yayınladığı zaman hemen kırkına varmış bulunuyordu.

Uzun yıllar, durgun denizler üstünde, güvertede nöbet bekliyerek dolaşır. Hayat hakkında düşüncelere dalar ve sonunda bir sonuca ulaşır, fakat hemşehrileri tarafından resmen salık edilene değil. Bu ticaret bahriyesi kaptanı gemisinin ve bordadaki canların korunması için Meryem'e dua etmez ve ikinci vatanının kiliselerinde bu hususta kullanılan resmi formülü de bilmez:

«Ey kolu güçlü Tanrı, sen
Oynak denizler üstündeki gemileri koru!
En derin denizlere hükmün geçer,
Coşkun dalgalara durmasını emret:
Oh Tanrı, duamızı duy,
Ve zaruret halinde gemilerin batmasına engel ol!»

Joseph Conrad'ın eserlerinde erkek, dişi bütün Tanrılar dumura uğramış, çökmüş ve toz toprak olup dağılmışlardır. Evrenin üstünde karanlık, esrarlı bir kader oturur. Conrad bunu şöyle tanımlar: **«Amansız bir Tanrısal ceza pusuda bekler»** (Amansız Nemesiz) O klâsik sembolü kullanır ve onunla dört çeşitli ulusun korkularını dile getirir: Yunanlıların, Polonyalıların, İngilizlerin ve Malezyalıların. «Amansız Nemesiz» insanların mücadele ettikleri düşmandır; fakat daima yenilir ve mahvolurlar; korkak ve zayıflar gibi iyi ve soyluların,

yeteneklilerin de başına gelecek aynı şeydir.

İnsanlık hayatının gerçekleridir bunlar, o halde şu soru ortaya çıkar: İnsan oğlu ne yapmalıdır? Herşeyden önce çevreyi kavramak gereklidir; onun için bu büyük yazar yorulmadan ve dinî bir çabayla dünya görüşünü kişiler ve epizodlar içinde canlandırmaya çalışır. Yanılmıyalım, onun kibar ve yüksek sanat eserleri, sırf öğretmek ve akıl vermek amacıyla yazılmış tandans romanlarıdır, tıpkı annesini dinlemiyerek pazar günü balık avlamıya gittiği için göle düşen küçük Bobbie'den sözeden ders kitabı hikâyeleri gibi. Nasıl bir saat, rastgele biraya getirilmiş parçalarla yapılmazsa derin bir ahlâk ilkesi de rastgele bir sanat eserine sokulamaz. Joseph Conrad incelmiş bencilliğini yutarken agnostik (1) bir pazar okulu ziyaret edildiği bilinmelidir.

Fakat insanlar yalnız tanıyıp bilmiye değil, hareket etmiye de zorunludurlar. Onun için okul çocuklarına ahlâk dersi verilir. Onları mahvetmek istiyen amansız Nemesis'e karşı birleşik bulunmalıdırlar. Bu hayat kuralları onların içine öyle derin işlemeli ki içgüdüsel olarak takip edilsinler. Çünkü Nemesis'in darbesine ne yolda maruz kalacağını kimse bilmez. Açık denizde bir yangın, fırtına, çarpışma, görünmez kaza, sürüklenen bir enkaz mı, yoksa belirsizce gelen maddi, manevi bir çöküş ve sönüş mü?

Söz konusu olan hangi talimattır. Karşılık: İngiliz ticaret bahriyesinin talimatı! Asıl amacı geminin korunmasıdır, ki bu da önemli bir şeydir. Onun için uydurma bir gökyüzünde düşsel bir Allah yerine, yeryüzünde bir sahibin belirsiz, karanlık hayâli geçmiştir. Bu sahip gemiciliği yaratan ve devam ettiren bir güçtür. Subay ve erlerin bağlılığı onadır. Eğer Conrad'ın agnotizmini yakından incelersek bunun esasta kapitalizmden başka bir şey olmadığı ortaya çıkar.

Yüzyıllardan beri gemi, sürekli olarak tehdit eden tehlikenin doğurduğu, doğal bir otakrasinin kaynağıdır. Onun için ne bahriye subayı dünyanın en tam ve içgüdüsel snobu, ticaret bahriyesi subayı ise en mükemmel sürücüdür. Kendi kendini yetiştirmiş bir bahriye subayı

---

(1) Agnostisizm - hiç metafizik kabul etmiyen felsefe ceryanı bilinemezlik (Çeviren)

karaya çıkar da memleket meseleleriyle uğraşmaya başlarsa neden gürültüsü ve gayretkeş bir muhafazakâr olduğuna şaşmamalıdır! **«Tesadüf»** kitabında - Şüphesiz hiç de tesadüfi olmaksızın - bir kadın hukukçu buluyoruz ki Conrad'ın bu çeşit kadınlardan ne anladığını gösteriyor. Conrad bu münasebetle bize, bütün düşünür kadınların başlarını bir kere de koparabilmek için, bir boyunda birleşmiş görmek istiyen şu küfürbaz ihtiyar İngiliz klüp centilmenini hatırlatır.

«Batı gözleri altında» romanında Conrad'ın siyasi durumunu öğreniriz. O Çarlık zamanında yazılmış bu kitabında, iğrenç istibdadı yıkmak için kellesini ortaya koymuş olan bir Sibirya kaçağını iğrenç, sevimsiz bir yaratık olarak tasvir etmek cesaretini gösterir; ona yardım eden zengin kadın, hakkında skandal hikâyelerinden bir koleksiyon bulunan hiç, bir sıfırdır. Conrad burada «iyi toplumun» çay masalarında raslanan cinsten ihtilâlci sosyalist tipleri karakterize eder, o masalardaki diplomat karıları beyaz omuzlarını silker ve züppece gevezelik ederler. 1911 de çıkan bu kitap beyaz terörün bir muştucusu oldu.

Conradı adam akıllı anlamak için deniz hikâyelerini incelemek gereklidir. O zaman anlaşılır ki, Meredith nasıl İngiliz kast sistemini, O. Henry nasıl Standart Oil kumpanyasını Tanrının yerine koydularsa Conrad da Tanrıyı gemi sahibinde görmüştür.

Eserlerini tarihi materyalizm bakımından tahlil edince amansız Nemesinin, organize olmamış bilgisizliği istismar eden organize açgözlülükten başka bir şey olmadığını farkederiz.

Örneğin deniz hikâyelerinin en büyüleyicisi olan **«Gençlik»** okunsun. Kahraman bir fıçının içine saklanarak knedini bir gemiye bindirir. Gerçi fıçı ayaklarının altında kırılır, kopar ve daha bir sürü uğursuzluk birbirini kovalar, fakat kahraman gençtir, tehlike ve felâketler ona vızgelir. Sonra gemi batar, fakat bütün bunlar gençliğinin harikulâde maceralarından ibarettir; O Nemesize güler ve onunla yeni baştan kavgaya tutuşmak için yaşamaya devam eder.

Eğer kendimiz de genç isek bu hikâyeyi okurken kalbimizin heyecan ve mutlulukla dolduğunu ve kendimizi

Tanrılar olarak duymaya başlıyacağımızı görürüz. Fakat daha olgun bir çağda tekrar onu ele alacak olsak acaba içinde ne buluruz? Doğa, derinliğin tehlikeleri saydığımız amansız gücün, deniz sigortalarının hiç te romantik olmıyan pratikleri olduğunu... Eldeki bir gemi denize yaramaz bir duruma gelirse ona asla değerli emtia ve insan hayati emanet edilemez. Fakat gemi ve emtiayı sigorta ettirerek daha fazla para kazanmak yolu bulunursa, enkaz olarak satmaktan batması daha kârlı olduğu anlaşılırsa tek teknenin parçalanıncaya kadar denizde kalması tercih edilir. Okul ve üniversitelerin bilinçli kapitalist etkileriyle bilgisizlikte bırakılan gençliğe açık denize yelken açıp **«doğa»** ya karşı umutsuz bir savaş açmayı şerefli bir şey sayar.

Joseph Conrad kaptan olunca, çok tehlikeli olan, Torres boğazlarından gemisini geçirmek için şiddetli bir arzu duymuş olduğu söyleniyor. Bu dar boğazlardan geçmek isteyişi onlar hakkında çok şey okumuş olmasından ileri geliyordu. Gemi sahipleri onu bu arzusunda serbest bıraktılar. Ve eleştirmenler onların bu romantizmine hayran kaldılar. Eleştirmenler çocuk gibi masum ruhlardır ve ancak kötü amaçlı bir **«çamur sıçratıcı»** geminin yaşını ve sigorta bedelinin tutarını soruşturmak fikrine gelebilirdi.

Kapitalist gemiciliği bu çeşit olaylarla doludur. Örneğin «Plimsol çizgisi» ni alalım. Sonra zengin bir fabrikatör olan, fakat ona rağmen sınıfını unutmayan bir İngiliz işçisi vardı ki hayatını **«süzücü tabutlarda»** denize gönderilenlerin kurtarılmasına adamıştı. Parlementoya seçilmiş ve gemilerin ancak belirli bir çizgiye, **«Plimsol çizgisi»** kadar yükletilmesi caiz olduğu yolunda bir önerge vermişti. Saylavlar onu azınlıkta bıraktıkları zaman yumruğuyla onları tehdit etmiş ve **«Hergeleler!»** diye bağırmıştı. Sonunda adam af diledi ve layihası kabul olundu: Bir reformcu için dikkate değer bir uzlaşma.

Soğuk ve ayık istatistik ispat ediyor ki bu önerge kabul edildikten sonra bir kuşak boyunca binlerce İngiliz gemicisi **«Doğanın gaddarlığından»** Joseph Conrad'ın **«Amansız Nemesis»** inden kurtulmuşlardır. Bu **«Plimpsol çizgisi»** yıllarca binlerce denizci için kutsal

üçlem (baba - oğul, mukaddes ruh) olmuştur. Yumuşak İsa, sâkin ve tatlı ana kutsal Meryem (Allahın annesi) Havarilerin nurlu meclisi, şehitlerin soylu ordusu, koruyucu peygamberler ve bütün kutsal meleklerin semavi korkusu, özetle, bütün mukaddesatı, hattâ bütün dünyayı kucaklıyan kutsal kilise, hep, hep o çizgiden ibaret oldu. Fakat bu semavi koruma İngiliz gemi sahiplerine yılda birkaç milyona mal oluyordu. Onun için muhafazakâr ve liberaller yine seçim savaşı masraflarını ödediler ve maiyet adamları David Loid George'ye hükümet iktidarını kazandırarak kanunu hükümden düşürttüler. Ondan sonra binlerce gemiyi yerden amansız Nemesis'e kurban etmeye başladılar.

Joseph Conrad bu hususta ne buyurur? Bizzat denizci olarak olayları bilir. «**Narzisssus'lu zenci**» kitabında boğar. Köpürmüş hiddetini kavramak için o yeri okumalıdır. Bir gemici söylüyor.

«Kardifte bir kere pek yüklü bir geminin adamlarını görmüştüm. Yani, daha doğrusu, gemi hiç te fazla yüklü değildi, fakat aksakallı, babacan, bir ihtiyar bay, elinde şemşiyesiyle rıhtıma gelmiş ve gemicilerle konuşmuştu. Gemi sahipleri birkaç lira fazla kazansınlar diye kış günü denizde boğulmaya mecbur olmanın zulüm olduğunu söylüyordu. Yaa! O Bunu söylüyordu. Hemen ağlıyacak gibiydi, halbuki iyi giyinmiş bir adamdı da. Onun üzerine adamlarımız kışın boğulmak istemediklerini söylediler. Çünkü Plimsol - herif'in mahkemede kendilerini savunacağını umuyorlardı. Hem de doğrusu, üç günlük boş gezmiye ve içmiye karşı kimsenin itirazı olamazdı. Onun üzerine gemiciler altı hafta cezaya mahkûm edildiler. Çünkü gemi hiçte fazla yüklü değildi. Bütün Penarth dokunda bir tane bile yüklü gemi yoktu. Anlaşıldı ki ihtiyar ahmak birkaç yürekli adam tarafından para ile tutularak fazla yüklü gemi gözetmiye gönderilmişti. Oysa ki adam şemsiyesinin ucundan ötesini göremiyordu. İçimizden birkaçı adamın mahkemeye düşmesi için gerekli tedbiri aldılar. Dışarı çıkarken gözetledik. Fakat herif yakayı kurtardı... Ya arkadaşlarımız altı hafta ceza hizmeti gördüler...»

Üzerinde yaşadığım Kaliforniya sahilleri pusudaki Nemesis için çok sevilen bir av yeridir. Burada, bütün

sahil boyunca centikli kayalar ve küçücük bir liman vardır. Gemiler bu kayalara çarpar ve parçalanırlar. Bazan bu felâkete uğrayan büyük bir yolcu gemisidir. Denize dökülen yüzlerce adam zorlukla yardıma koşan tekneler tarafından kurtarılırlar. Gazeteler böyle olaylar sırasında ikinci üçüncü baskılar yaparlar. Gazeteciler batan geminin ilk resimlerini özel resimlerini gazetelerine yetiştirebilmek için canlarını tehlikeye atarak görev yaparlar. Halk bu haberleri okur ve amansız Nemeise karşı boşu boşuna mücadele eden insanlığın trajik sahnesi önünde titrer.

Fakat bütün bu olanların gerçek sebebi nedir? Pek basit bir şey. Pasifik sahili San Diego'dan Seattle'a kadar kanbur bir kavis çizer. Bundan ötürü odun vapurları, küçük balıkçı tekneleri ve büyük yolcu vapurları tehlikeden uzak kalmak için denize doğru birkaç mil fazla açılmak mecburiyetindedirler. İşte Nemesis bu olaydan başka birşey değildir. Fakat bu kadar millik bir uzaklık gemi sahipleri için yılda bilmem ne kadar dolar zarar demektir. Yalnız fazla yakacak malzemesi tüketilmekle kalınmaz. Gemi daha uzun zaman deniz üstünde kalır. Subay ve erler daha fazla günlük alırlar ve büyük yolcu vapurlarında yüzlerce kişi birkaç öğün fazla yemek isterler.

O halde yüksek sigortalarla kendilerini korumuş olan gemi sahiplerinin, kaptanlarından zaman ve uzaklık bakımından en büyük tasarrufu istemeleri ve gemi subaylarının da bütün gayretleriyle efendilerinin arzusunu yerine getirmeleri kadar doğal ne vardır? Gemiler bütün sahil boyunca kayaların hemen önünden geçip giderler ve karanlıkta, siste, fırtınada çok yaklaşmaları sık sık zorunlu olur. Bu bana son derece «romantik» bir durum gibi geliyor. Büyük bir sanatçının bundan toplumsal mesuliyet sembolü çıkaracağını umut edebilirim. Fakat bu sanatçı çok geçmeden öğrenebilir ki sahil boyunca yayınlanan bütün mecmualar, aynı zamanda vapur hatlarının sahibi bulunan Demiryolu şirketlerine aittir.

Geçen her saat, ilmin doğa üzerinde ki kontrolünü arttırıyor ve bu surette deniz seyahatlerinin emniyetini çoğaltıyor. Kişisel mülkiyet ve kazanç etrafındaki kör boğuşma olmasaydı denizin tehlikeleri eski devirlere ait

bir anıdan ibaret kalırdı, ve Conrad'ın amansız Nemesisi tıpkı katolik ve anglikan kilisesinin tanrıları gibi toz toprak olup havaya uçardı. Conrad bundan memnunmuydu? Yoksa kendi iyi adıyla fena bir kuruntuyu örten bir ihtiyarın hiddetini mi duyardı. «Nargisssus'lu Zenci» romanında bunun cevabını kendisi veriyor. Roman eski Rus duygularıyla alay etmek ve onları disiplin ve karakter bozucu olarak göstermek için yazılmıştır. Bunların denizdeki «Tahribatçısı» iğrenç bir tarla sıçanıdır ve bu menfur mahlûk zavallı gemicileri isyana yöneltmeği başarınca Conrad onlarla aman ne alay eder. Şu hicvin yüksekliğine bakın:

«Küçük dünyamız değişmez yörüngesi üzerinde dönüyor. Sırtında memnun olmayan ve haris bir halk taşıyordu. İnsanlar uzun uzun ve samimi olarak takdir edilmemiş kıymetlerini tahlil ederek kendilerini açınacak bir surette avutuyorlardı. Donkin'in umut dolu nazariyesinden heyecana düşerek, zengin, besili ve memnun kaptanların yönetiminde ki gemilerin sâkin bir denize yelken açacağı bir zaman tahayyül ediyorlardı

Conrad büyük yaşlılardan biri ve bedbinlik sofusudur. Yazık onlara ki onun agnostik pazar okulunda insanlık için herhangi bir umuttan sözetmiye kendilerinde güç bulurlar. Yazık onlara ki, sanatta en büyük cinayeti işler, bir romanı mutlu sonuca bağlarlar. Bütün kara trafik kazalarını bastıran deniz kazaları onların başında patlasın. Çünkü orada insan hakları, s ö z , yazı ve toplanma hürriyetleri konusundan söz edilmeyen Neptun ülkesinde bulunurlar. Umutlu bir fikir mırıldanmaya kalkışanlar, müthiş «İSYAN» kelimesini duyarlar, ve altı aylık ceza hizmetine çarpılırlar.

88

ASİ BİR AKADEMİ ÜYESİ

Henry James bir yerde, bir Amerikalının, daha doğarken bir Avrupa'lının bulunduğu kültür seviyesine ulaşması için elli yıl okuması gerektiğini söylemişti. Bu hiç de vatanseverce olmıyan cümlenin gerçekte anlamı nedir? Burada ister istemez Anato-

le France'i ve onun aşağıdaki gibi sözlerini düşünüyorum:

«Teşekkür büyük bir zaaftır. Allah seni ondan korusun, oğlum. Nasıl en büyük evliyâlarını özel bir şefkatle sevip ebedi mutluluğa ulaştırdığı ruhları koruyorsa...»

Katolik bişoflarının, metodist misyonerlerinin ve Ku Klux Klan rehberlerinin bu yorumu anlamak için pek fazla ahmak oldukları akla gelir. Anlıyacak olurlarsa gülümsemekten kendilerini alamıyacaklarına kuşku yoktur. Burada bir söz ustası birkaç cümle içinde bir uygarlığın esasını, yüzyıllarca eski bir kültürün ululuğunu dile getirmiştir. Böyle bir şeyi yazabilen bir adam kafasını zamanların ikiyüzlülük ve düşlerinden kurtarmış demektir. O - herhangi bir adamın olabileceği kadar, şüpheci, realist ve zekidir. Aynı zamanda da sevimlidir, - o adamı yakasından tutmaz ve silkmez, çünkü dünyada çok çeşitli ilginç insanın olduğunu öğrenmiştir. Okuyucuyu kendisiyle birlikte gülümsetmekle yetinir.

Böyle bir zekâ nasıl ortaya çıkar? Anatole France'in babası kitapçı olduğundan kültür havasını almıştı. Bütün dillerden eser okudu, özellikle yazarların çoktan ölmüş olanlarını seçti; öğrendiği şeylerde güzellik, zamanın bir Tanrı verişi olan kederle karışıktı. Anatole France gerçi yabancı kültürler içinde kendini rahat hissediyordu, fakat memleketinin, özellikleri dilde açıklık ve güzellik olan, üstadlarını da inceledi. Yirmi yedi yaşındayken **«Silvester Bonar'ın cinayeti»** romanını yayınladı. Bu yaşlı, iyi kalbli bir antikacının hoş, aşırı duygulu bir hikâyesidir. Bu adam küçük bir kızı gaddarca bir kötü davranıştan kurtarır. Sonunda Fransız kanununa göre, bir kız kaçırma suçu işlemiş olduğunu kavrar. Bu hikâyeyi bizim magazin yazarlarından herhangi biri de yazabilirdi, tabii şu şartla ki o da France gibi bin yıllık bir kültürü yutmuş olmalıydı. Rişeulieu Akademisinin sevdiği eserler böyleleriydi ve kitap onun tarafından tetviç edildi. Genç yazar, cazip, zeki bir Fransız kadının alçak gönüllülüğüne mazhar oldu, ki sonra sevgilisi olacaktı. Onun için bir salon yaratıp editör ve eleştirmenlerle tanışmasını sağladı. İşte Paris'te talih böyle yapılır, ama yine de bana söylediklerine bakılırsa Amerika da ara sıra böyle oluyor. France akıllı, zeki, şehvetli ve

sinikti. İnce, hür düşünceli Fransız geleneği için bu pek fazla değildi. Daha başka romanlar ve eserler yazdı ve 1896 da, elli iki yaşındayken en büyük Fransız şerefine lâyık bulunup Rişeulieu'nun kırk ölmezleri arasına alındı. Şimdi artık ona koltuğuna gömülüp Paris'in alkışlarına kulak vermekten başka bir şey kalmıyordu.

Fakat nasılsa birdenbire garip ve korkunç bir olay oluverdi. Dreyfüs sorunu çevresinde kavga kopunca Anatole France hemen Arena'ya fırlayıp Zola'ya katıldı; oysaki önceleri ona **«Domuz huylu yazar»** diye saldırmışlardı. Bir akademi üyesi sosyalist olsun, işçi toplantılarında nutuk versin, hem de namuslu bir gazetenin tekrar edemiyeceği şeyler söylesin! Daha kötüsü gelecekti: **L'art pour L'art** kültürünün biricik öğüncü ve büyük ünü, radikal tandanslı romanlar yazmıya koyuldu! Bir kere ölmezler çevresine kabul olunmuştu, artık kurtulmak mümkün değildi. Edebi otoritenin ana direklerinden birinin memleketini bir Pengoen adası olarak tasvir etmesine, ondaki kilise ve devlet büyüklerini çirkin ve bayağı meşguliyetlere dalmış, silindir ve frak içinde garip, kanatsız kuşlar gibi göstermesine uzaktan seyirci kalmak zorunluğundaydı.

«Görmüyor musun oğlum» diye bağırıyordu, **«yere attığı düşmanının burnunu ısıran ve karısının kafatasını koca bir taşla kıran şu delileri, görmüyor musun?»**

«Görüyorum» diye karşılık veriyordu Bulloch. **«Kanun yapanlar, mülkiyeti, uygarlığın ilkelerini, toplumun esasını, devletin temellerini kuranlar onlardır.»**

«Nasıl?» diye ihtiyar Mael soruyordu.

«Tarlalarını sınırlıyarak. Her hükümetin çıkış noktası orasıdır. Senin Pengoen'lerin, ah üstad, kendilerini bütün çabaların en yükseğine vermişlerdir. Eserleri bütün asırlar boyunca hukukçular tarafından takdis; resmi makamlarca da onaylanıyor ve korunuyor.»

«Pengoen Adaları» 1908 de çıktı. Sonra savaş geldi ve ihtiyar adam - yetmiş yaşında - vatanının savunmasına gönüllü yazıldı. Fakat bu onda, başka birçoklarında olduğu gibi, proleterya hakkında her türlü umudu bırakmak anlamına gelmiyordu, kapitalist nasyonalizmin propagandasına kapılmış değildi. Biz onu yetmiş beş yaşında, elinde bir kızıl bayrakla Fransız radikallerinin demastrasyon kıt'aları içinde Jores katilinin serbest bıra-

kılmasına karşı protesto eder görürüz. Bir işçi toplantısında kapitalist kiliseye ve kapitalist devlete karşı konuşmak gerekince bir edebi ziyafetten caymaya her zaman hazırdır. «Ölmezler» in bu en büyüğü hem öteki otuz meslektaşına karşı, hem de memleketinin kendini katolik mistismi ile homoseksüellikten, dadaist budalalıkla spordan kurulu bir karışıma vermiş olan ve son amacı makineli tüfekleri işçiler üzerine çevirmekten ibaret olan seçkin gençliğe karşı savaşı kabul etti.

Anatole France'in eserleri kapitalizmin eski kötümser, sinik kültürüyle yaratıcı proleter kültürü arasındaki mücadele üzerine ilginç bir inceleme sağlar. Her iki kültürün anlaşmasına imkân yoktur. France ikisine de inanıyordu. O keskin aklı ve yargı yeteneği ile bir sosyal ihtilâlci idi. Geleneksel kültürün, babasının kütüphanesinde tozla birlikte soluduğu, üzüntü ve korkudan kurulu şu antika yığının etkisiyle kaderci ve alaycı kaldı. **«Allahlar Susamışlardı»** romanını, insanlığı ebediyen yoksulluğa ve yıkıma mahkûm göstererek, bu etki altında yazar göklerin kana boğulup hiç bir umudun kalmadığı **«Meleklerin İsyanı»** nda da böyledir.

Fakat bu eserlerden sonra kalkar, Sovyetlerin savunması için bir çağrı çıkarır, ya da işçilerden Üçüncü Enternasyonel'e girmelerini ister. Fransa'nın organize öğretmenleri önünde öyle ilginç bir nutuk söyler ki oradakiler gözyaşlarına boğulurlar. Ben birçok kere bu nutuktan cümleler söyledim, burada da bütün bir bölüm alacağım. Çünkü bu sözlerin mümkün olduğu kadar fazla yayılmasını sağlamak her yazarın ödevidir.

«Akıl, hikmet, kavrayış, gönül ve kafanın, kendimi daima bağlılıkla adamaya çalıştığım bütün güçleri, imdadıma geliniz, zayıf sesimi güçlendiriniz ve onu mümkünse, dünyanın bütün milletlerine götürüp rahmet dolu gerçeği dinlemek arzusunda bulunan bütün iyi niyetli insanlar arasına yayınız! Karanlığın, kendi cinayetleriyle zehirlenmiş güçleri can çekişiyor! Ulusların yıkımcısı olan harisler ve azgınlar midelerini kanla bozmuşlardır. Onlar kör ve namussuz efendilerinin günâhlarıyla ne kadar derin yaralı, didiklenmiş ve parçalanmış olurlarsa olsunlar, işçiler dimdik duruyorlar ve biz şu büyük sosyalist falının gerçekleştiğini göreceğiz: İşçilerin birliği dünyanın barışı olacaktır.»

Anatole France üzerine çıkan hemen bütün nekrologlarda (1) hayatının bu siyasi tarafına dokunulmayışı ilginçtir. Edebiyat eleştirmenleri onu Fransız düzyazısının üstadı, Rable, Voltaire ve Renan geleneği içinde en iyi satirci olarak kutladılar. Onu bir bayraktar olarak övmek yalnız radikal basına bırakılmıştır. Tory eleştirmenlerimizin samimi insanlar olduğuna beni daima inandırmaya çalışırlar; fakat bütün şu haller beni şüphelerimde kuvvetlendiriyor.

Gerçekten ne istediklerini onlardan bir daha ve son kere soruyorum. **Kültür hamilerimize hangi ispat yetecektir?** İşte başı taçlı sevgilileri, şanlı üstâdları, hiç kimsenin olamıyacağı kadar akıllı ve zeki hizmetkârı olunabilir. Bütün yazarlara soruyorum, şundan daha zekice bir cümle yazılabilir mi?

«Kanun, yüksek eşitlik ilkesi içinde, hem zenginlere, hem yoksullara köprü altında uyumayı, sokakta dilenmeyi ve ekmek çalmayı yasak etmiştir.»

---

(1) Nekrolog - Bir ölümün arkasından yazılan şeyler, hayat tasvirleri (Çeviren)

Amerikalı UPTON SİNCLAİR büyük kavga yazarlarından biridir. Sanatçının halk için, emek özgürlüğü için ülkesinde verdiği savaş çağımızda geri kalmış ülkelerin sanatçılarının eylem düzeyleri için örnek alınacak niteliktedir.

UPTON SINCLAIR; Hemingway, John Steinbeck, Faulkner, Jack London, Dos Pasos gibi ünlü Amerikan yazarlarının çağdaşıdır. Upton Sinclair uzun bir süre çağdaşları arasında eserleriyle satış rekoru kırmış uluslar arası bir üne ulaşmıştır.

ALTIN ZİNCİR Upton Sinclair'in ilk eserlerinden biridir. İlginç bir sanat tarihi olan eser, sanatçının toplumsal ödevinin nedenleri konusunda ciddi bir arastırmadır.

ALTIN ZİNCİR yayınlandığından bu güne her çevreden her kuşaktan yazar'a karşı çıkanlar olmuştur. Upton Sinclair sanatçının özgurlüğüne karşı çıkmakla suçlandırılmıştır. Oysa ki ALTIN ZİNCİR sanatçının yaratma gücünü halk mutluluğu adına halktan yana kullanmasını savunmaktadır.

MAY YAYINLARI

Kapak : SAİD MADEN

Fiatı : 10 lira